ISSN 2524-0129 *(Print)*
ISSN 2664-5718 *(Online)*

Наукове періодичне видання
Юридичного факультету
Західноукраїнського
національного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА

ACTUAL PROBLEMS OF LAW

Випуск 2 (46)
2026

1. Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права.
2. Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право.
3. Цивільне право і цивільний процес. Сімейне право. Трудове право. Міжнародне приватне право. Господарське право. Господарсько-процесуальне право.
4. Кримінальне право та кримінологія. Кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криміналістика. Судова експертиза. Оперативно-розшукова діяльність. Судоустрій. Прокуратура та адвокатура.

Тернопіль – ЗУНУ – 2026

Наукове періодичне видання Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету у співпраці з НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Засноване у 2011 році
Виходить 4 рази на рік

Ідентифікатор медіа: R-30-04422 (Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 9 травня 2024 року №1561)

ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN 2664-5718 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАСТВА

Випуск 2 (46) 2026
DOI: https://doi.org/10.35774/app
DOI: https://doi.org/10.35774/app2026.02

Видання включене до переліку фахових видань України (категорія «Б»), кластер «Право», Наказ МОН України № 928 «Про включення наукових періодичних видань до Переліку наукових фахових видань України» від 11.06.2026 р.

Засновник та видавець Західноукраїнський національний університет

Рекомендовано до друку Вченою радою Західноукраїнського національного університету (протокол № 1 від 28.08.2026 р.)

Видання включене до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою: https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49137

«Актуальні проблеми правознавства» можна знайти, скориставшись формою пошуку зверху сторінки за індексом ISSN

Головний редактор

Слома Валентина Миколаївна, професор кафедри цивільного права і процесу, виконувач обов'язки декана юридичного факультету Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Заступники головного редактора

Москалюк Надія Богданівна, професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності, заступник декана юридичного факультету Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Колесніков Андрій Павлович, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Редакційна колегія:

Банах Сергій Володимирович, професор кафедри кримінального права і процесу Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Гречанюк Сергій Костянтинович, ректор Пенітенціарної академії України, доктор юридичних наук, професор

Лукасевич-Крутник Ірина Степанівна, завідувач кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Мазепа Світлана Олегівна, доцент кафедри кримінального права та процесу Західноукраїнського національного університету, кандидат юридичних наук, доцент

Соболь Євген Юрійович, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, доктор юридичних наук, професор

Теремецький Владислав Іванович, завідувач сектору проблем реалізації господарського законодавства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», доктор юридичних наук, професор

Чудик Наталія Олегівна, завідувач кафедри теорії права і конституціоналізму Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії

Єва Катаржина Чех, професор кафедри адміністративного права та процесу Університету Білостока (Польща), доктор права, професор

Олівер Руппель, завідувач Науково-дослідного Центру права кліматичних змін Університету Граца (Австрія), доктор права, професор

Ганс Шульте-Ньолкє, директор Європейського інституту правових досліджень Університету Оснабрюка (Німеччина), доктор права, професор

Грега Стрбан, завідувач кафедри трудового і соціального права Університету Любляни (Словенія), доктор права, професор

Фредерік Цоль, професор кафедри цивільного права Ягеллонского університету (Польща), завідувач кафедри європейського і польського приватного права та порівняльного правознавства Оснабрюцького університету, професор (Німеччина), доктор права, професор

Editor in Chief

Sloma Valentyna Mykolayivna, Professor of Department of Civil Law and Process, Acting Dean of Faculty of Law, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Deputy Editors in Chief

Moskalyuk Nadiya Bogdanivna, Professor of Department of Security and Law Enforcement, Vice-Dean of Faculty of Law, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Kolesnikov Andrii Pavlovuch, Professor of the Department ща Theory of Law and Constitutionalism, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professorr

Editorial board

Banakh Serhii Volodymyrovych, Professor of the Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University, Dean of Faculty of Law, Doctor of Law, Associate Professorr

Hrechanyuk Sergii Konstantynovych, Rector of Penitentiary Academy of Ukraine, Doctor of Law, Professor

Lukasevych-Krutnyk, Iryna, Head of the Department of Civil Law and Procedure, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Mazepa Svitlana Olehivna, Associate Professor of Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Sobol Yevgen Yuriyovych, Rector of Volodymyr Vynnychenko Central-Ukrainian State University, Doctor of Law, Professor

Teremetskii Vladislav Ivanovich, Head of the Sector for Issues of Economic Legislation Implementation, Department for Issues of Modernisation of Economic Law and Legislation, V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Problems, the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Law, Professor

Chudyk Nataliya Olehivna, Head of the Department of Theory of Law and Constitutionalism, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Foreign members of the Editorial board

Ewa Katarzyna Czech, Professor of the Department of Administrative Law and Procedure, University of Bialystok (Poland), Doctor of Law, Professor

Oliver Ruppel, Head of the Research Center for Climate Change Law (ClimLaw), University of Graz (Austria), Doctor of Law, Professor

Hans Schulte-Nölke, Director at the European Legal Studies Institute, University of Osnabrück (Germany), Doctor of Law, Professor

Grega Strban, Head of Labour and Social Law Department, University of Ljubljana (Slovenia), Doctor of Law, Professor

Fryderyk Zoll, *Professor of the Department of Civil Law, Jagiellonian University (Poland), Head of the Department of European and Polish Private Law and Comparative Law, Osnabrück University (Germany), Doctor of Law, Professor*

Відповідальний секретар журналу –
Грубінко Андрій Васильович

Адреса редакції:
46400 м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 46а
E-mail: zbirnykapp@wunu.edu.ua
www.appj.wunu.edu.ua

ЗМІСТ

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

Banakh Serhiy, Kovalchuk Olha
The Logic of Law: Post-Reality as a New Legal Ontology.....6

Кравчук Микола
Тлумачення права – необхідний і важливий елемент правореалізаційного процесу.....11

Подковенко Тетяна
Плюралізм сучасного праворозуміння в контексті європейської правової традиції.....18

Цицюра Володимир
Генеза інституту особливих правових режимів на українських землях в XIX-XXI століттях.....25

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Гречанюк Роксолана
Теоретичні та практичні аспекти виконання адміністративних актів.....32

Димитрієв Володимир
Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.....38

Дракохруст Тетяна
Конституційно-правові межі фінансового моніторингу: пропорційність обмеження права на приватність у практиці Європейського Суду з прав людини.....47

Логвиненко Борис
Сучасний стан та перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання екстреної медичної допомоги в Україні.....52

Мандзій Сергій
Конституційне закріплення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту.....59

Марущак Наталія
Освіта як елемент національної безпеки та стійкості держави.....67

Москалик Олександр
Поняття організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності державного бюро розслідувань.....76

Наумова Ольга
Інституційна судова політика в ЄС: вектори адміністративно-правової модернізації на тлі національних особливостей.....85

Рой Олег, Юрко Сергій
Прецедентна практика Суду Європейського Союзу та Європейського Суду з прав людини у сфері адміністративного оскарження індивідуальних актів.....93

Сторожук Ірина
Правове забезпечення інформаційної політики у сфері бюджетного фінансування енергетики.....101

Теремецький Владислав, Бровченко Юрій, Фесенко Сергій
Взаємодія органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект.....108

Тарасюк Андрій
Використання технологій штучного інтелекту в електронній системі охорони здоров'я України.....118

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Вербіцька Мар'яна, Пасічник Андрій
Призначення опікуна у справах про визнання особи недієздатною: дилема балансу між приватним інтересом неповносправної особи та публічним інтересом (частина перша).....128

Зигрій Ольга
Права людини в умовах вимушеної міграції: міжнародно-правовий захист Українців за кордоном у контексті війни та екологічних викликів.....135

Маляр Станіслав
Політика доступного житла як складової процесу європейської інтеграції.....142

Марценко Наталія
Предмет договору про встановлення сервітуту.....152

Назарчук Оксана, Герасимов Дмитро
Чинники низької залученості населення до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні крізь досвід європейської практики.....158

Никитченко Наталія
Особливості правового регулювання релокації підприємств в умовах воєнного стану.....167

Паращук Лілія
Спадкування речових прав на чуже майно за заповітом.....177

Труфанова Юлія, П'янтківська Ірина
Приватні медичні установи як сторони договорів про надання медичних послуг.....185

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Декайло Петро, Дзюрбель Андрій, Камінська Олена
Проблемні питання та процесуальні особливості досудового розслідування кримінальних проступків.....190

Муравська Юлія, Білосевич Олена, Валерія Чічур
Використання джерел OSINT у розслідуванні корупційних правопорушень.....197

Пілюков Юрій
Сфери застосування поліграфа в умовах війни та дії воєнного стану в Україні.....206

Слоневський Маркіян
Характеристика суб'єкта легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.....213

5. АКТУАЛЬНІ ДИСКУСІЇ

Гера Валентина
Дані як об'єкт договірних правовідносин у праві Європейського Союзу та України: правова природа та особливості використання.....220

Дуліба Євгенія, Чудик Наталія
Судове оскарження рішень, дій та бездіяльності органів опіки та піклування, пов'язаних із захистом прав дитини.....226

Кузьмін Андрій
Суб'єкти владних повноважень у сфері функціонування системи крові в Україні.....234

Сампара Надія
Правові межі застосування спрощеного позовного провадження у цивільному процесі: проблеми забезпечення прав відповідача.....243

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI: 10.35774/app2026.02.006
УДК 16:34

Serhiy Banakh,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Dean of the Faculty of Law,
West Ukrainian National University.
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-2300-1220

Olha Kovalchuk,
Doctor of Legal Sciences, Ph.D. in Physics and Mathematics, Associate Professor, Professor of the Theory of Law and Constitutionalism Department,
West Ukrainian National University.
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6490-9633

THE LOGIC OF LAW: POST-REALITY AS A NEW LEGAL ONTOLOGY

Every previous era of social transformation adapted legal categories without touching the ontological foundations of law itself. Today, the picture has changed fundamentally: the latest digital technologies (artificial intelligence, blockchain, augmented reality, decentralized networks) do not merely complicate social relations but alter the very nature of social space, subjectivity, and time. Classical legal ontology, shaped during the Enlightenment, proves incapable of encompassing relations that genuinely exist yet fall outside any of the available legal categories. This gives rise to the phenomenon that the article proposes to define as the «legal vacuum of post-reality». The study aims to conceptualize «post-reality» as an independent ontological category, to demarcate it from related concepts (Baudrillard's hyperreality, Barlow's cyberspace, Latour's actor-network theory), and to establish the theoretical groundings of a novel legal ontology able to confront the challenges of the post-real environment. The methodological basis comprises ontological analysis combined with philosophical-legal synthesis, conceptual analysis, structural comparison, and legal modelling.

The study establishes that post-reality is defined by four interrelated characteristics: the simultaneous coexistence of physical and digital spaces as a single social environment; the operation of algorithmic systems at a pace fundamentally incompatible with legal procedures; the delegation of legally significant actions to autonomous algorithmic agents; and the nullification of territorial attachment as the basis for determining applicable law. Collectively, these features undermine four postulates of classical legal ontology: spatial monism, the personalism of legal subjectivity, causal determinism, and temporal linearity. The article proposes: a concept of spatially neutral jurisdiction grounded in the personal connection between a subject and a legal order; a hybrid model of legal personality combining limited

© Serhiy Banakh, Olha Kovalchuk, 2026

 CC BY 4.0

subjectivity of algorithmic agents with the subsidiary liability of human subjects; and a dual-vector approach to temporal incompatibility through the interplay of legal and technological adaptation.

Keywords: *post-reality, legal ontology, digital transformation, artificial intelligence, blockchain, legal personality, jurisdiction, algorithmic agency.*

Банах С., Ковальчук О.

Логіка права: постреальність як нова правова онтологія

Кожна попередня епоха соціальних перетворень адаптувала правові категорії, не торкаючись онтологічних підвалин права як такого. Сьогодні ситуація принципово інша: новітні цифрові технології (штучний інтелект, блокчейн, доповнена реальність, децентралізовані мережі) не просто ускладнюють суспільні відносини, а змінюють саму природу соціального простору, суб'єктності та часу. Класична правова онтологія, що сформувалася в епоху Просвітництва, нездатна охопити відносини, які реально існують, але залишаються поза межами наявних правових категорій. Так виникає феномен, який у даній статті запропоновано визначити як «правовий вакуум постреальності».

Метою дослідження є концептуалізація поняття «постреальності» як самостійної онтологічної категорії, розмежування її із суміжними концептами (гіперреальністю Бодрійяра, кіберпростором Барлоу, акторно-мережевою теорією Латура) та окреслення теоретичних засад нової правової онтології, спроможної відповісти на виклики постреального середовища. Методологічну основу становить онтологічний аналіз у поєднанні з філософсько-правовим синтезом, концептуальним аналізом, структурним порівнянням та правовим моделюванням.

З'ясовано, що постреальність визначається чотирма взаємопов'язаними характеристиками: одночасним співіснуванням фізичних і цифрових просторів як єдиного соціального середовища; функціонуванням алгоритмічних систем у темпі, принципово несумісному з правовими процедурами; делегуванням юридично значимих дій автономним алгоритмічним агентам; нівелюванням територіальної прив'язки як підстави визначення застосовного права. Сукупно ці риси ставлять під сумнів чотири постулати класичної правової онтології: монізм простору, персоналізм суб'єктності, каузальний детермінізм і часову лінійність. У статті запропоновано: концепцію просторово-нейтральної юрисдикції на основі особистого зв'язку суб'єкта з правопорядком; гібридну модель правосуб'єктності, що поєднує обмежену суб'єктність алгоритмічних агентів із субсидіарною (додатковою) відповідальністю людських суб'єктів; двовекторний підхід до темпоральної несумісності через взаємну адаптацію права і технологій.

Ключові слова*: постреальність, правова онтологія, цифрова трансформація, штучний інтелект, блокчейн, правосуб'єктність, юрисдикція, алгоритмічна агентність.*

Statement of the problem. Every major shift in social relations unavoidably produces a crisis in the corresponding normative systems. Legal science has a long history of adapting to new social realities: the Industrial Revolution prompted a revision of property and labour law, the rise of corporations necessitated the elaboration of the legal person doctrine, and twentieth-century globalisation spurred the search for mechanisms of international legal regulation. Yet across all these transformations, the ontological bedrock of law remained unaltered: the legal system operated within a single, homogeneous space, with subjects whose identity and legal capacity were amenable to unambiguous verification, and in time that corresponded to human temporality.

Technological advances spanning the final decades of the twentieth century and the opening years of the twenty-first have challenged this very ontological homogeneity. The emergence of the Internet, and subsequently of blockchain technologies, artificial intelligence (AI), and augmented and extended reality, has given rise to a qualitatively new condition of social existence, which we suggest defining as «post-reality» [1]. This is neither a metaphor nor alarmist rhetoric. This represents an effort toward a conceptual characterization of an objective ontological shift that demands a corresponding response from legal theory and practice.

The present article extends a line of academic inquiry into the digital transformation of the legal system, within which individual technological aspects (smart technologies, blockchain, AI, and the metaverse) were examined as standalone phenomena [2–8]. This study, in turn, advances a unified ontological framework for their theoretical comprehension.

The state of research on the problem. The issue of how digital technologies reshape the ontological foundations of the legal system continues to remain insufficiently explored in contemporary legal scholarship. Individual aspects of this issue has been examined by S. Chesterman in the context of the limits of AI regulation [9], by K. Mohsin and M. Harris in the field of blockchain technologies and their legal implications [10, 11], and by S. Shi, T. Sourdin, B. Li, G. Lupo, D. Carnevali, Z. Tang, and J. Chaisse about smart adjudication and online dispute resolution [12–15]. A symbolic marker of the qualitative shift in legal reality was the conduct of a court

 CC BY 4.0

hearing in the metaverse, documented by A. Guthrie [16]. Notwithstanding the expanding scholarly literature, none of these works offers a unified framework for understanding the combined effect of these shifts on the foundations of law. This gap the present article seeks to fill.

The research aims to establish the substantive meaning of the post-reality concept and its distinction from related concepts; to identify the structural contradictions between classical legal ontology and the circumstances of post-reality; and to outline the contours of a new legal ontology capable of responding to the challenges of the post-real environment.

Presentation of the main research material. The concept of «post-reality" emerges at the convergence of multiple intellectual traditions. In its philosophical dimension, it is akin to J. Baudrillard's postmodernist notion of the simulacrum, in which he described contemporary society as existing within a state of hyperreality – that is, a system of signs that have become detached from their referents [17]. However, post-reality as understood in this article is not a purely epistemological but primarily an ontological category. It denotes a specific, technologically conditioned state of society in which multiple layers of reality exist simultaneously.

Post-reality differs fundamentally from Baudrillard's hyperreality. For Baudrillard, simulacra displaced the real, substituting it with hollow signifiers [17]. Post-reality, by contrast, involves not substitution but multiplication: physical reality does not vanish; instead, it is augmented by new ontological layers possessing their own causality, mechanisms of interaction, and normative claims. This approach is closer to Bruno Latour's actor-network theory, which blurred the boundaries between the «natural» and the «social», between human and non-human actors [18]. Yet even here, post-reality represents a more radical phenomenon. It presupposes not merely a broadening of the range of actors, but the ontological heterogeneity of the very space of social action.

In the legal context, post-reality resonates with the concept of «cyberspace» as a separate jurisdiction, advocated by J. P. Barlow in his «Declaration of the Independence of Cyberspace» [19]. Yet the landscape has shifted considerably since that time. Whereas in the early days of the internet era, digital space existed to a certain degree in isolation from physical space, today's technological realities are characterised by a deep interpenetration of these spheres that renders any separation between them impossible.

Post-reality is characterised by four interrelated structural features, each of which carries direct legal implications.

1. Ontological pluralism. Physical, digital, and mixed (augmented) spaces form a single social fabric in which subjects simultaneously inhabit multiple modes of existence. A person who has concluded a smart contract through a blockchain wallet, registers a plot of land via a digital registry, and while simultaneously engaging an algorithm managing their investment portfolio, is a subject of relations that unfold concurrently across fundamentally distinct ontological layers.

2. Non-linear temporality. Algorithmic processes, smart contracts, and automated systems operate at a pace fundamentally incompatible with human time perception and traditional legal procedures. High-frequency trading algorithms execute thousands of transactions per microsecond; decentralised protocols discharge obligations at the moment a specified condition is met, without any delay for verification or interpretation. Law, by contrast, operates according to a fundamentally different temporality: judicial proceedings last years, administrative procedures - months.

3. Depersonalisation of agency. An ever-growing volume of socially significant actions is performed by human individuals but by algorithmic systems, which erodes the classical understanding of legal personality. If an autonomous algorithm concludes a contract, causes harm, or infringes someone's rights, who bears legal responsibility? Classical doctrine offers a choice between the owner of the algorithm itself, its creator, and its deployer; yet none of these answers is entirely satisfactory in the case of genuinely autonomous systems whose behaviour is not foreseeable even by their creator.

4. Spatial nihilism. Territorial nexus as the foundation of jurisdictional demarcation loses its absolute relevance within decentralized global networks. A transaction executed on the Ethereum blockchain takes place «everywhere and nowhere» simultaneously: the network nodes are distributed across all continents, no sovereign controls the protocol in its entirety, and the transaction itself constitutes at once a registration in a globally distributed ledger [8].

In its fundamental foundations, the contemporary legal system rests upon ontological premises that emerged during the Enlightenment era and were consolidated in the legal codifications of the nineteenth century [20].

These premises assumptions can be distilled to several key postulates:

1. Spatial ontological monism: there exists a single, homogeneous physical space in which legally significant actions occur and to which the corresponding legal effects are attached. It is precisely this space that falls under territorial sovereignty and underpins jurisdictional demarcation.

CC BY 4.0
ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

2. Subjective personalism: legal relations arise between clearly identified subjects, whether natural or legal, whose legal personality is established by law and remains independent of technological intermediaries.

3. Causal determinism: between a legally significant action and its legal consequence, there exists a traceable causal link amenable to verification and attribution.

4. Temporal linearity: law operates within linear time, which has a before, a during, and an after; within this temporal structure are situated legal deadlines, statutes of limitation, and grounds for liability.

Legal theory grounded in the dichotomy of «physical subject – material object» is structurally inadequate under conditions of post-reality. What emerges is what may be defined as the «legal vacuum of post-reality» – a space of social relations that genuinely exist and require regulation, yet fall beyond the operative scope of existing legal norms. This vacuum has several dimensions. In its substantive dimension, it is evident in the lack of adequate legal categories: what is an NFT (Non-Fungible Token) [21] from the standpoint of property law? What is the juridical standing of a digital avatar in the metaverse that enters into relations on behalf of a real person? [8]. Can a decentralised autonomous organisation be a party to a contract? In its procedural dimension, the vacuum lies in the inability to apply traditional enforcement mechanisms to relations arising within decentralised networks: a court order addressed to an algorithm has no mechanism of execution. In its jurisdictional dimension, the vacuum manifests in the impossibility of unambiguously determining the applicable law for cross-border transactions conducted in a decentralised environment.

A new legal ontology should depart from acknowledging ontological pluralism as a constitutive feature of social existence. This implies that law is called upon to function not within a single space but across multiple spaces, each possessing its own structure and requiring its own regulatory approaches. Such acknowledgment does not amount to a capitulation of the state vis-à-vis technology corporations. Quite the opposite, it is a precondition for effective sovereignty: to regulate digital space, the state must first recognise it ontologically. A practical embodiment of this perspective can be identified in the concept of «spatially neutral jurisdiction» – a jurisdiction determined not by the place where an action is performed, but by the personal connection between a subject and a legal order, regardless of the physical localisation of the relevant relations. The grounds for such a connection may include citizenship, place of registration, place of commercial activity, or the place where legal effects arise.

The principle of the depersonalization of legal agency requires a reconsideration of the very notion of legal personhood. Two principal approaches have emerged in contemporary doctrine. The first is a broadening of the roster of legal subjects: just as the legal entity once became a legal construct enabling collective formations to participate in legal relations, an algorithmic person could serve as an analogous construct for autonomous systems. Certain steps in this direction have already been made: in several jurisdictions, including Estonia and the UAE, discussions are underway regarding the attribution of certain legal capacities to DAOs (decentralised autonomous organisations) [8]. The second approach is the retention of the personalist model of legal subjectivity, but with the elaboration of clear rules for attributing responsibility for the actions of algorithmic agents to human subjects – namely, the owners, operators, and developers of the relevant systems. Neither approach is without shortcomings, and the most likely outcome is a hybrid model combining the limited legal personality of algorithmic agents with the subsidiary liability of the human subjects standing behind them.

Overcoming the temporal incompatibility between algorithmic processes and legal procedures requires a dual-vector approach. On one hand, technological adaptation of law: the introduction of legal mechanisms capable of functioning at algorithmic speed – automated regulatory systems, «regtech», and real-time monitoring systems. On the other hand, legal adaptation of technology: the introduction of obligatory pauses (circuit breakers) in algorithmic systems that have a significant impact on society, and temporal windows within which human intervention and oversight remain possible.

Conclusion. Post-reality is not a metaphor but a precise description of a qualitatively new ontological condition of society, in which physical and digital existence have become inseparably intertwined. This condition is characterised by ontological pluralism, non-linear temporality, depersonalisation of agency, and spatial nihilism – features that collectively undermine the foundational postulates of classical legal ontology.

Legal science faces a choice: either to continue applying outdated categories to qualitatively new phenomena, generating a legal vacuum and regulatory helplessness, or to develop a new legal ontology adequate to the conditions of post-reality. This second path requires a reconsideration of the basic legal categories of space, subjectivity, time, and causality – not to abolish them, but to renew them.

A renewed legal ontology does not entail a departure from law as a normative system; it signals a broadening of the ontological horizon of law to the boundaries of actual social existence. It is precisely in this expansion that the most urgent challenge contemporary legal theory lies.

 CC BY 4.0

References

1. Kremidas-Courtney, C. (2022). From post-truth to post-reality: the future of disinformation. *Jacques Delors, Friends of Europe*. Retrieved from https://www.friendsofeurope.org/insights/from-post-truth-to-post-reality-the-future-of-disinformation/ [in English].
2. Banakh, S. & Kovalchuk, O. (2025). Implementation of smart technologies in the judicial system: foreign experience of implementation. *Actual Problems of Law,* 4 (44), 51–56 [in English].
3. Kovalchuk, O., Kolesnikov, A., Proskurniak, I., Halunko, V. & Kovach, Y. (2024). Implementation of innovative information technologies in judicial proceedings: organizational and legal aspect. *Amazonia Investiga,* 13(76), 53–62 [in English].
4. Tokarieva, K. S., Kovalchuk, O. Ya., Kolesnikov, A. P., Dzyurbel, A. D., Bodnar-Petrovska, O. B. & Predmestnikov, O. G. (2024). The Use of AI-Language Models in Judicial Proceedings: Information and Legal Aspects. *Revista Juridica Unicuritiba,* 2(78), 520–538 [in English].
5. Teremetskyi, V. & Kovalchuk, O. (2023). Smart Technologies in Justice: Perspectives for Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law,* 5, 86–95 [in English].
6. Teremetskyi, V. I. & Kovalchuk, O. Ya. (2024). Artificial Intelligence as a Factor in the Digital Transformation of the Justice System. *Forum Prava - Forum of Law,* 78(1), 106–115 [in English].
7. Kovalchuk, O. Ya., Dovhopolyi, Ye. I. & Shliakhovchuk, M. V. (2024). Digital Technologies in Justice: Blockchain as an Innovative Way of Dispute Resolution. *Journal of Eastern European Law,* 124, 56–61 [in English].
8. Kovalchuk, O. (2023). Smart Judiciary and Blockchain: Legal Regulation of Cryptocurrencies. *Legal Economic Science and Praxis,* 8, 4–8 [in English].
9. Chesterman, S. (2021). *We the Robots? Regulating Artificial Intelligence and the Limits of the Law.* Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from https://books.google.com.ua/ [in English].
10. Mohsin, K. (2021). Blockchain Law: A New Beginning. SSRN *Electronic Journal*. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3840220 [in English].
11. Harris, M. (2023). Blockchain-Based Evidence in Courts: Standards, Reliability, and Admissibility Challenges. Retrieved from https://jlsda.com/index.php/lsda/article/view/321 [in English].
12. Shi, S., Sourdin, T. & Li, B. (2021). The Smart Court – A New Pathway to Justice in China?. *International Journal for Court Administration,* 12(1), Article 4.
13. Lupo, G., Carnevali, D. (2022). Smart Justice in Italy: Cases of Apps Created by Lawyers for Lawyers and Beyond. *Laws,* Article 51 [in English].
14. Tang, Z. (2022). Smart Court in Cross-border Litigation. *The Rabel Journal of Comparative and International Private Law,* 87, 118–143 [in English].
15. Chaisse, J. (2022). Smart Courts, Smart Contracts, and the Future of Online Dispute Resolution. *Stanford Journal of Blockchain, Law, and Policy*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4344466 [in English].
16. Guthrie, A. (2023). *Colombia to Hold Court Hearing in the Metaverse*. Law.com. 14 February, 2023. URL : https://www.law.com/ [in English].
17. Pourgharib, B., Pourebrahim, A. (2018). Baudrillardian Concepts of Hyperreality and Simulacra in Margaret Atwood's Oryx and Crake. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences,* 21(4). 36–54 [in English].
18. Mahaswa, R. K. (2023). Bruno Latour and Actor-Network-Anthropocene. *Transversal International Journal for the Historiography of Science*. DOI: http://dx.doi.org/10.24117/2526-2270.2023.i14.05 [in English].
19. Stand Alone (The Declaration Of Independence Of Cyberspace John Perry Barlow). *Internet Archive*. Retrieved from https://archive.org/details/stand-alone-the-declaration-of-independence-of-cyberspace-john-perry-barlow [in English].
20. Kovalchuk, O. Ya. (2025). *Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia tsyfrovizatsii sudochynstva v Ukraini [Organisational and legal support for the digitalisation of judicial proceedings in Ukraine]*: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07. Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
21. Kovalchuk, O., Shevchuk, R. & Banakh, S. (2024). Cryptocurrency Crime Risks Modeling: Environment, E-Commerce, and Cybersecurity Issue. *IEEE Access,* 12. P. 50673–50688.

Стаття надійшла 25.02.2026
Стаття прийнята до друку 27.03.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.011
УДК 340.111+340.131 (477)

Микола КРАВЧУК,
к. ю. н., доцент, доктор права УВУ, професор кафедри теорії права та конституціоналізму, Заслужений юрист України, почесний професор Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6962-1831

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА – НЕОБХІДНИЙ І ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

У цій статті висвітлені різні підходи до визначення складного вольового процесу – тлумачення правових норм. Авторські варіанти підходів до розуміння цієї проблеми окреслили повну картину тлумачення права. Проведений детальний аналіз і оцінка тлумачення як різновиду державної діяльності, поряд з нормотворчою, правозастосовною, правоохоронною, контрольно-наглядовою тощо.

Автором підкреслено, що тлумачення правових норм охоплює два етапи: з'ясування (усвідомлення) – це перший і обов'язковий елемент тлумачення, який дає змогу зрозуміти зміст правової норми (внутрішній розумовий процес, що не виходить за межі свідомості інтерпретатора) і роз'яснення (інтерпретація) – це викладення сенсу і змісту державної волі та вираження її для інших суб'єктів. Подане пояснення двоякої назви етапів тлумачення: тлумачення (усвідомлення) і тлумачення (інтерпретація). Розкрито об'єктивну необхідність тлумачення норм права та зазначені їх різновиди, особливо акцентовано увагу на змісті офіційного поділяється на нормативне (загальне) і казуальне (індивідуальне тлумачення, що) та неофіційного тлумачення, яке має такі різновиди як доктринальне (наукове) тлумачення, систематизоване і несистематизоване тлумачення, компетентне (професійне) тлумачення та буденне (повсякденне). Охарактеризовані способи тлумачення норм права та підкреслені особливості граматичного способу тлумачення, логічного, історично-політичного, телеологічного (цільового), спеціально-юридичного різновидів тлумачення. Розкрито зміст тлумачення за обсягом, що поділяється на: буквальне, розширене, обмежувальне тлумачення. Дано визначення актів тлумачення норм права (інтерпретаційних актів) та проведено їх класифікацію. У статі використанні методи: порівняльно-правовий (асоціативний), формально-юридичний (догматичний), функціональний, аналізу, синтезу, системно-структурний, тлумачення змісту правових норм (інтерпретаційний), синергетичний та інші методи.

Ключові слова: *Тлумачення правових норм, тлумачення з'ясування (усвідомлення), тлумачення роз'яснення (інтерпретація), офіційне та неофіційне тлумачення.*

Kravchuk M. V.

Interpretation of law – a necessary and important element of the law implementation process

This article highlights various approaches to defining the complex volitional process of the interpretation of legal norms. The author's approaches to understanding this issue provide a comprehensive picture of legal interpretation. A detailed analysis and assessment of interpretation are conducted as a specific type of state activity, alongside law-making, law enforcement, law protection, control and supervision, etc.

The author emphasizes that the interpretation of legal norms encompasses two stages: clarification (cognition) – the primary and mandatory element of interpretation that allows for understanding the content of a legal norm (an internal mental process confined to the consciousness of the interpreter) – and explanation (interpretation) – the articulation of the meaning and content of the state will and its expression for other subjects. An explanation of the dual nomenclature of these stages is provided: interpretation (cognition) and interpretation (explanation). The objective necessity of interpreting legal norms is revealed, and its types are specified. Particular emphasis is placed on the content of official interpretation, which is divided into normative (general) and casual (individual), as well as unofficial interpretation, which includes varieties such as doctrinal (scientific), systematic and non-systematic, competent (professional), and mundane (everyday) interpretation.

The article characterizes the methods of interpreting legal norms and underscores the specifics of grammatical, logical, historical-political, teleological (purposeful), and special-legal varieties of interpretation. The content of interpretation based on scope is disclosed, categorized into literal, extensive, and restrictive interpretation. Finally, the

© Микола Кравчук, 2026

definition of acts of interpretation of legal norms (interpretative acts) is provided, and their classification is conducted. This article employs the following methods: comparative legal (associative), formal legal (dogmatic), functional, analysis, synthesis, systemic-structural, interpretation of the content of legal norms (interpretative), synergistic, and other methods.

Keywords: *Interpretation of legal norms, interpretation-clarification (cognition), interpretation-explanation, official and unofficial interpretation.*

Постановка проблеми. Перш ніж застосувати ту чи іншу норму права необхідно з'ясувати її реальний зміст, а в деяких випадках і роз'яснити.

На думку М. І. Козюбри: «Ступінь володіння правилами, прийомами і навиками тлумачення – це показник рівня загальної ерудиції, професійної підготовленості юриста, його правової культури. Невипадково в розвинених правових державах воно (тлумачення) завжди було і залишається одним із визначальних напрямів підготовки юристів» [1, с. 247].

За словами П. М. Рабіновича: «Ґрунтовне засвоєння теоретичних положень щодо тлумачення юридичних норм становить одну з необхідних умов правильного з'ясування змісту таких норм як при їх вивченні (зокрема, у процесі правничої освіти), так і при їх застосуванні або ж реалізації. Знання загальної теорії тлумачення права слугує інтелектуальною базою для практичного оволодіння різноманітними методами, способами, прийомами встановлення точного змісту (смислу) законів, підзаконних нормативно-юридичних актів, а також інших джерел об'єктивного юридичного права. Отже, знання цієї проблематики мають прямий «вихід» на юридичну практику, вони здатні позитивно впливати на неї, а тому є неодмінним показником належного рівня фахової підготовки юриста» [2, с. 180].

За твердженням авторського колективу: «Тлумачення права, взяте в єдності його змісту (з'ясування і роз'яснення) виражається у встановленому акті, який служить оболонкою процесу пізнання й пояснення змісту правових норм. Звідси тлумачення можна визначити як інтелектуально-вольову діяльність, щодо з'ясування і роз'яснення змісту норм права з метою їх найбільш правильної реалізації, яка знаходить відображення в особливому акті. Більш глибокий аналіз дозволяє охарактеризувати тлумачення права як своєрідний фактор правової культури, момент існування і розвитку права, необхідну умову правового регулювання» [3, с. 475].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ця проблематика знайшла опрацювання у наукових розробках сучасних вчених, зокрема : М. С. Кельмана, М. І. Козюбри, І. М. Коваля, В. О. Котюка, О. С. Котухи Н. М. Крестовської, Ю. М. Оборотова, С. М. Олейникова, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, О. В. Сурілова та ін. Однак повноцінного, широкомасштабного висвітлення ця проблематика так не здобула.

Мета дослідження. Враховуючи вагомість і значущість теми тлумачення правових норм та стан її розробки, автор ставить перед собою завдання здійснити повномасштабне дослідження поняття тлумачення правових норм, детально з'ясувати об'єктивну необхідність в тлумаченні правових норм, більш повно охарактеризувати види і способи тлумачення правових норм, дати оцінку тлумаченню права як одному із важливих видів державної діяльності поряд із нормотворчою, правозастосовною, правоохоронною, контрольно-наглядовою тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. За твердженням О. Ф. Скакун: «Тлумачення норм права (інтерпретація норм права) – інтелектуально-вольова пізнавальна діяльність, що полягає у встановленні точного змісту (смислу) норм права і здійснюється за допомогою способів (прийомів) з метою правильного їх застосування та безпосередньої реалізації» [4, с. 441].

На думку М. С. Кельмана та його співавторів: «Тлумачення – це складний вольовий процес, спрямований на з'ясування обсягу та точного змісту, який вміщений у нормі права і роз'яснення для інших» [3, с. 473].

За твердженням Н. М. Оніщенко: «Під тлумаченням норм права слід розуміти діяльність органів держави, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян, спрямовану на встановлення змісту норм права, на розкриття вираженої в них волі соціальних сил, що знаходяться при владі» [5, с. 468].

На думку авторів Великої української юридичної енциклопедії: «Тлумачення правових актів – це діяльність із з'ясування та роз'яснення змісту (смислу) правового акту з метою правильних його реалізації та застосування» [6, с. 785].

Як слушно наголошував О. В. Сурілов, тлумачення юридичних законів в широкому розумінні – це багатозначне слово. Змістовно воно охоплює такі явища, як то правові знання, освіта, мислення, емоції, по-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

чуття, відношення людини до правових явищ. Всі ці, так би мовити, інгредієнти, взаємодіють між собою, проникають один в одного. Між ними нема чіткого визначеного «водорозділу». Так, правові знання набуваються шляхом їх сприйняття. Цей же процес відбувається і при осмисленні нормативних актів, в процесі якого неодмінно беруть участь почуття і емоції. Сприймаючи закон розумом, людина завжди визначає своє відношення до нього, вона його схвалює чи засуджує, вважає справедливим чи несправедливим, соціально доцільним чи недоцільним [7, с. 192–193].

Отже, узагальнюючи такі підходи, можемо стверджувати, що тлумачення права – це складна і багатогранна вольова діяльність різних суб'єктів, що представляє собою інтелектуальний процес, спрямований на усвідомлення і роз'яснення різноманітних правових явищ [8, с. 260].

За стадійністю тлумачення норм права включає два послідовних процеси: *усвідомлення (з'ясування)* – перший і обов'язковий елемент тлумачення, який дає змогу зрозуміти зміст правої норми. Це внутрішній інтелектуальний процес, що не виходить за межі свідомості інтерпретатора; *роз'яснення (інтерпретація)* – це викладення сенсу і змісту державної волі та вираження її для інших суб'єктів [8,с. 260].

Чому два процеси включаються до змісту тлумачення? Так, деякі автори вводять у науковий обіг таке поняття як «усвідомлення» замість «з'ясування», (В. В. Копєйчиков). Яременко В. у своєму тлумачному словнику пояснює так : «усвідомлювати» – осягати розумом, сприймати свідомо, розуміти значення, сенс чого-небудь, осмислювати, брати до тями. «З'ясовувати» – досліджувати, робити ясним, зрозумілим що-небудь, виясняти, пояснювати що-небудь. Отже, виходячи з цього, можна надати перевагу терміну «усвідомлювати».

На думку М. С. Кельмана: «На відміну від інших видів тлумачення, тлумачення права – особлива діяльність, його специфіка обумовлена цілою низкою факторів: *по-перше,* ця діяльність пов'язана з інтерпретацією не довільних письмових джерел, а правових актів. Об'єктом її є право – специфічна діяльність, яка наділена особливими ознаками, властивостями, принципами функціонування; *по-друге*, тлумачення в праві має за мету реалізацію правових приписів; *по-третє*, в установлених законом випадках ця діяльність вчиняється компетентними державними органами; *по-четверте*, реалізація тлумачення, коли йому необхідно надати обов'язкового значення, закріплюється у спеціальних правових (інтерпретаційних актах) [3, с. 475].

У правничих джерелах зустрічаються й альтернативні визначення, які автором були опрацьовані і систематизовані у навчальному посібнику:

«Тлумачення права – це спеціальна діяльність офіційних і неофіційних суб'єктів суспільних відносин, яка спрямована на з'ясування і роз'яснення змісту і знання нормативно-правових актів, понять, термінів і може бути виражена в інтерпретаційних актах».

«Це складне явище, яке має інтелектуально-вольовий характер і спрямоване на пізнання і пояснення змісту права. Цей термін означає переклад його абстрактних велінь на зрозумілу і доступну мову більш конкретних понять і висновків».

«Правильне тлумачення правових норм необхідне для всіх форм реалізації правових норм – при дотриманні, використанні, виконанні і особливо при застосуванні норм права. Дуже важливим є тлумачення правових норм в процесі правової пропаганди і правового виховання».

«Тлумачення покликане забезпечити повну і всебічну реалізацію норм права в ході діяльності державних органів (органів виконавчої влади, прокуратури, правосуддя) та при виконанні своїх юридичних обов'язків і використанні своїх юридичних прав громадянами та їх об'єднаннями» [8, с. 261].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що тлумачення забезпечує єдність розуміння і використання, застосування правових норм на усій території, де поширюється їхня дія, забезпечує законність та правопорядок у просторі суспільного життя».

За твердженням О. Ф. Скакун: «Тлумачити норми права можуть усі, але тлумачна діяльність уповноважених суб'єктів права є правою формою здійснення функцій держави разом з нормотворчою, правозастосовною, правоохоронною, контрольно-наглядовою тощо. У деяких уповноважених органів (наприклад у Конституційного Суду України) тлумачення норм права є провідною функцією» [4, с. 442]. Тобто держава спеціально створює органи, для яких тлумачення права – основна діяльність. До речі, необхідно підкреслити, що до реформи 2016 року Конституційний Суд України був уповноважений офіційно тлумачити Конституцію України та закони України. Однак Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 внесено зміни до Конституції України. Чинна редакція статті 147 передбачає, що Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та в передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює

 CC BY 4.0

офіційне тлумачення Конституції України. Таким чином, після 2016 року Конституційний Суд може надавати офіційне тлумачення лише Конституції України» [11, с. 30].

У попередніх авторських працях уже проведено аналіз причин, які зумовлюють необхідність тлумачення норм на практиці, зокрема.

невідповідність юридичних норм фактичним умовам життя. Так, в житті можуть виникати відносини, які не існували або не були помітними на момент видання певної правової норми, але при потребі правового регулювання вони підпадають під її дію (наприклад виникнення різновиду хуліганства – радіо хуліганства, на яке в результаті тлумачення розповсюджується норма ст. 296 КК України);

юридичні норми часто містять спеціальну правову лексику, поняття, визначення, які мають багатозначний характер. Отож, людині, яка не має правничої підготовки складно визначити сутність понять «необхідна оборона», «крайня необхідність», «джерело підвищеної небезпеки», «сервітут» тощо;

в нормах права законодавець використовує оціночні поняття, що вказують на соціальну оцінку певних явищ, тож-бо без спеціальних знань важко визначити, які дії є «особливо жорстокі», що означає «злісне хуліганство», «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «великі розміри» і т.д.;

інколи воля законодавця знаходить свій вираз занадто схематично, трапляється недбалість, нечіткість, недогляд правотворчих органів при формулюванні своїх думок у нормах права, тому встановити їх зміст можливо тільки завдяки тлумаченню;

буває й так, що необхідність тлумачення норм права виходить із змісту самого нормативно-правового акту, коли в нормі використовують слова чи вирази, що вказують на продовження переліку на кшталт «і т. д», «інші», «тощо». В таких випадках встановити межі цього переліку, визначити істинне значення норми можливо лише за допомогою тлумачення [8, с. 262].

Дуже близькою до авторської є позиція О. Ф. Скакун, яка об'єктивну необхідність тлумачення права вбачає у таких обставинах [4, с. 442–443]:

По-перше, *абстрактна (загальна) форма викладення норм права, її невідповідність конкретним, фактичним обставинам життя*. Викладена в нормативних актах узагальнююча модель правової поведінки потребує її конкретизації у певному випадку, тобто суб'єкт права після осмислення норми права мусить знайти те конкретне, що закладалося в неї суб'єктом нормотворчості, інакше він не зможе змоделювати свою майбутню поведінку.

По-друге, системність викладення норм права, що потребує розкриття обсягу змісту норми права у зв'язку з нормами, закріпленими в приписах цього ж нормативного акта чи інших актів. Особливо така потреба виникає за відсильного чи бланкетного способів викладення норм права, коли їх зміст не збігається з текстом припису нормативного акта.

По-третє, складність та невизначеність термінів, що визначають спеціальні юридичні поняття. Термін а) може бути вужчим або ширшим за поняття; виражатися різними словами («зобов'язаний», «випливає», «слід» та ін. б) може містити правові застереження, що змінюють обсяг норм права («як правило», «за винятком», « як мінімум», «окрім випадків», «маючи на увазі», «при необхідності», «незалежно від того»); в) може містити оцінювальні поняття і визначення («тяжкі наслідки», «малозначні діяння»). У такому разі потрібний пошук змісту правового поняття, яке не знайшло адекватного визначення в нормативно-правовому акті. Завдяки тлумаченню осягається ступінь відповідності вжитого терміна змісту правового поняття.

По-четверте, прогалини і колізії в нормативно-правових актах, що спостерігаються у випадках неповного охоплення юридичними нормами фактичних умов життя або наявності суперечностей між нормами різних нормативних актів. Офіційне тлумачення дає можливість заповнити прогалини та подолати колізії.

По-п'яте, зміни в розвитку суспільних відносин, коли затребуваною стає вимога з'ясувати волю законодавця не на момент видання норм права, а відповідно до сучасних умов.

Як підкреслив П. М. Рабінович: «Об'єктивна необхідність тлумачення зумовлюється насамперед тим, що юридичні норми формуються за посередництвом зазвичай вкрай загальних, абстрактних понять, а також нерідко полісемічних, багатозначних слів (термінів), які різними суб'єктами, та ще за різних умов, можуть розумітися досить неоднозначно. Для того, аби запобігти чи подолати таке «різночитання» юридичних норм, якраз і потрібно вдаватися до певних видів, способів правотлумачення, котрого не можна уникнути при застосуванні будь-якої юридичної норми. Тому, окрім її з'ясування – обов'язкової стадії правозастосування, може виникати потреба ще й у роз'ясненні суб'єктам правозастосування і правореалізації належного змісту (смислу) такої норми» [2, с. 180].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Щодо способів тлумачення, то С. М. Олейников визначив їх як сукупність прийомів аналізу змісту нормативно-правових актів [9, с. 374].

На думку Н. М. Оніщенко «За допомогою прийомів тлумачення досліджується норма права, інтерпретатор пізнає її зміст, отримує певне уявлення про норму. Знання таких прийомів запобігає помилкам, поверхневому і однобічному усвідомленню змісту норми, допомагає виробити правильний підхід до їх аналізу. Прийоми тлумачення доповнюють і обумовлюють один одного. Вони дають позитивні результати лише при їх використанні у сукупності. Усвідомлюючи зміст і соціальне призначення правової норми, інтерпретатор досліджує: саму норму; її правові зв'язки – взаємовідносини з іншими юридичними приписами і правовими принципами; її позаправові зв'язки з іншими суспільними явищами» [10, с. 271].

Тож-бо, тлумачення-з'ясування, це так би мовити тлумачення «для себе», за способами поділяється на такі різновиди: *філологічне* (текстове, лінгвістичне, граматичне): з'ясування змісту (смислу) правового акту шляхом аналізу його тексту, використання законів філології, літературознавства. Цей спосіб тлумачення охоплює усвідомлення окремих слів і термінів, граматичного і синтаксичного змісту всього речення, групи речень. Серед інших способів цей спосіб є первинним, оскільки правові норми існують тільки в мовній формі. *Систематичне тлумачення* засноване на знанні зв'язків юридичної норми з іншими нормами, з іншими правовими актами, з загальними нормативними концепціями, положеннями, з принципами права. Слід також проаналізувати в якому за юридичною силою акті (законі, указі, постанові) вони містяться, яке місце в цьому акті займають. Це і становить зміст систематичного тлумачення. *Історико-політичний спосіб тлумачення* має місце тоді, коли ми встановлюємо зміст норми права, виходячи із соціально-економічних і політичних умов ухвалення нормативно-правових актів. При цьому інтерпретатор посилається на факти, пов'язані з історією виникнення норм, які підлягають тлумаченню. *Телеологічне (цільове) тлумачення* виражається в аналізі суті правової норми шляхом з'ясування її мети. *Спеціальне-юридичне тлумачення* – з'ясування змісту норми, яка містить специфічну юридичну термінологію, розуміння конструкції норми з точки зору юридичної науки, правотворчої техніки, правозастосовчої практики. Таке тлумачення передбачає дослідження техніко-юридичних засобів і прийомів вираження волі законодавця, розкриває зміст юридичних понять, конструкцій, категорій. Тому, щоб правильно здійснити правову кваліфікацію обставин справи, дати їм юридичну оцінку, необхідно розкрити, як влучно вказує М.С. Кельман, своєрідність «мови» законів[3, с. 483–486].

Тлумачення-з'ясування має свої різновиди і за обсягом. Зокрема Н. М. Оніщенко підкреслила, що на основі результатів текстуального аналізу норми в сукупності з іншими прийомами, способами тлумачення, інтерпретатор надалі робить висновок: чи розуміти словесний вираз норми буквально, обмежувати або розширювати її зміст. У більшості випадків у процесі тлумачення зміст норми пояснюється як загальне правило, у точній відповідності до тексту нормативно-правового акта (буквальне тлумачення). Однак в окремих випадках може виникати невідповідність між дійсним змістом норми та її формулюванням, яка полягає в тому, що словесне формулювання буває вужчим чи ширшим, ніж думка, яку законодавець вклав у неї [10, с. 275]. Так, за твердженням Т. А. Занфірової та А. В. Айдинян за цим критерієм, тобто за обсягом, у теорії права розрізняють три види тлумачення: буквальне; обмежувальне; поширювальне (в деяких авторів - розширювальне) [11, с. 30].

Аналізуючи фактори, які впливають на адекватне розуміння норм права в ході їх застосування, О. В. Волошенюк розмежовує чотири види розширювального тлумачення норм права, й зокрема: «змістовно-фактичне, пов'язане з неможливістю урахування всіх фактичних обставин реального життя, з наявністю спеціальної термінології та недостатньо чітких юридичних формулювань; темпорально-фактичне, яке дозволяє адаптувати тексти нормативних документів до нових соціальних умов без внесення до них змін і доповнень; змістовно-правове, зумовлене співіснуванням під час тлумачення різних методологічних позицій, юридичних підходів, культурних традицій; темпорально-правове, що у процесі інтерпретації нормативно-правових розпоряджень враховує зміну протягом певного часу ціннісних засад права, розглядає нормативні тексти з позицій концепції "живого права"» [12, с. 84], що має цілком логічне підґрунтя.

За юридичними наслідками, до яких призводить роз'яснення, розрізняють офіційне і неофіційне тлумачення [3, с. 477; 8, с. 266–267].

Офіційне тлумачення дає уповноважений на те суб'єкт – державний орган, посадова особа – у спеціальному акті, що має загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів, які реалізують ці норми. Офіційне тлумачення правових норм за характером і юридичними наслідками поділяють на два види – нормативне (загальне) і казуальне (індивідуальне) [3, с. 477; 8, с. 266].

 CC BY 4.0

Нормативне тлумачення буває аутентичне, легальне і відомче. *Аутентичне тлумачення* здійснює орган, який створив цю норму (автор). Воно є найбільш компетентним і авторитетним, оскільки орган, який створив правову норму, може найбільш повно розкрити її зміст. *Легальне тлумачення* – це тлумачення дає спеціально на те уповноважений орган. *Відомче тлумачення* – здійснюється керівництвом того чи іншого міністерства (відомства).

Казуальне тлумачення – це таке тлумачення, коли норми права роз'яснюються щодо конкретної справи, конкретного випадку. Воно поширює свою дію тільки на конкретну ситуацію. Може поділятися на судове та адміністративне [3, с. 478; 8, с. 267].

Неофіційне тлумачення норми права – це тлумачення, суб'єктами якого можуть бути громадяни, вчені-юристи, юристи-практики, наукові організації, громадські об'єднання тощо. Воно в жодному разі не має юридичної сили. Неофіційне тлумачення поділяють на доктринальне тлумачення (науково обґрунтоване тлумачення як знаходить свій вияв у статтях, монографіях, наукових коментарях і суттєво впливає на правотворчу та правозастосовчу діяльність; професійне тлумачення (компетентне) та повсякденне (буденне, емпіричне) тлумачення.

«Особливого значення тлумачення права набуває в процесі правозастосовчої діяльності, оскільки від точного встановлення сенсу правових приписів значною мірою залежить правильність вирішення юридичних справ. У процесі правозастосовчої діяльності компетентні органи не тільки з'ясовують для себе сенс юридичних норм, але й надають в необхідних випадках роз'яснення їхнього змісту – як за власною ініціативою, так і за зверненням зацікавлених суб'єктів» [13, с. 229], стверджує Ю. О. Навроцька, і з цією думкою автор цілком погоджується.

Висновки. У цілому тлумачення як вид юридичної діяльності є основою забезпечення законності і значного підвищення ефективності правового регулювання, гарантує його дієвість і ефективність. Особливо зросла актуальність тлумачення права на сучасному етапі адаптації українського законодавства до норм європейського права. Саме в цих умовах тлумачення права має відігравати свою роль як важливий інструмент пізнання, реалізації та удосконалення права.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбра. Київ: Ваіте, 2016. 392 с.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. Львів : Край, 2017. 222 с.
3. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права : підручник / за заг. ред. М. С. Кельмана. Тернопіль, 2018. 804 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : Підручник. 4-те вид., стереотипне. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
5. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
6. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3 :Загальна теорія права / редкол. О. В. Петришин (голова) та ін. : Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
7. Сурілов О. В. Теорія держави і права: Навч. посіб. Одеса : Астропринт, 1998. 224 с.
8. Кравчук М. В. Теорія держави іправа (опорні конспекти) : Навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. 3-є вид. змін й допов. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 524 с.
9. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, А. А. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришин. Харків : Право. 2002. 432 с.
10. Загальна теорія держави і права : (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції) : навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
11. Занфірова Т. А., Айдинян А. В. Поширювальне тлумачення норм права в окремих рішеннях Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 30–33. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/4.
12. Волошенюк О. В. Розширювальне тлумачення норм національного і міжнародного права. *Форум права*. 2024, № 1. С.77–87. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.10870771.
13. Навроцька Ю. О. Тлумачення права як зміст інтерпретаційної діяльності: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. *Серія ПРАВО.* 2022. Випуск 72: частина 1. С. 223–230. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.93.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

References

1. Koziubra, M. I. (Ed.) (2016). *Zahalna teoriia prava: Pidruchnyk [General Theory of Law: Textbook]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Rabinovych, P. M. (2017). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: Navch. posibnyk [Fundamentals of the General Theory of Law and State: Textbook]*. Lviv [in Ukrainian].
3. Kelman, M. S., Kotukha, O. S. & Koval, I. M. (2018). *Zahalna teoriia prava: Pidruchnyk [General Theory of Law: Textbook]*. Ternopil [in Ukrainian].
4. Skakun, O. F. (2021). *Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and state: Textbook]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Zaichuk, O. V. & Onishchenko, N. M. (Eds.) (2006). *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs [Theory of State and Law. Academic Course]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia [Great Ukrainian Legal Encyclopedia]:* u 20 t. (2016). T. 3 : Zahalna teoriia prava [Vol. 3: General Theory of Law]/ redkol. O. V. Petryshyn (holova) ta in. (Ed. Petryshyn O.). Kharkiv [in Ukrainian].
7. Curilov, O. V. (1998). *Teoriia derzhavy i prava: Navch. posib. [Theory of State and Law: Textbook]*. Odesa [in Ukrainian].
8. Kravchuk, M. V. (2020). *Teoriia derzhavy i prava (oporni konspekty) [Theory of State and Law (reference notes)]*. Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].
9. Tsvik, M. V., Tkachenko, V. D. , Bohachova, A. A., Petryshyn, O. V. et al. (2002). *Zahalna teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh spetsialnostei zakladiv vyshchoi osvity [General theory of state and law: Textbook for students of legal specialties of higher education institutions]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Zaichuk, O. V. & Onishchenko, N. M. (Eds.) (2008). *Zahalna teoriia derzhavy i prava: (osnovni poniattia, katehorii, prav. konstruktsii ta nauk. kontseptsii) [General theory of state and law: (basic concepts, categories, legal constructions and scientific concepts]*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Zanfirova, T. A. & Aidynian, A. V. (2022). Poshyriuvalne tlumachennia norm prava v okremykh rishenniakh Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Expanding interpretation of legal norms in individual decisions of the Constitutional Court of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal Scientific Electronic Journal, 1*, 30-33. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/4 [in Ukrainian].
12. Volosheniuk, O. V. (2024). Rozshyriuvalne tlumachennia norm natsionalnoho i mizhnarodnoho prava [Expanding interpretation of the norms of national and international law]. *Forum prava - Law Forum*, *1*, 77–87. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.10870771 [in Ukrainian].
13. Navrotska, Yu. O. (2022). Tlumachennia prava yak zmist interpretatsiinoi diialnosti: zahalnoteoretychna kharakterystyka [Interpretation of law as the content of interpretative activity: general theoretical characteristics]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, *Seriia PRAVO, 72 (1),* 223–230. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.93 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.04.2026
Стаття прийнята до друку 27.05.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.016
УДК 340.12:340.13(4)

Тетяна Подковенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0344-3010

ПЛЮРАЛІЗМ СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ

У статті досліджуються особливості сучасного плюралізму праворозуміння в контексті європейської правової традиції та трансформації юридичної науки. Актуальність теми зумовлена кризою класичного правового позитивізму, інтенсифікацією глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розвитком міжнародного та наднаціонального права, а також необхідністю переосмислення права як багатовимірного соціокультурного феномена. Сучасне право дедалі більше виходить за межі суто нормативного підходу та розглядається через аксіологічний, антропологічний, комунікативний і культурний виміри. Особливого значення набуває європейська правова традиція, яка сформувала унікальний тип праворозуміння, заснований на верховенстві права, правах людини, демократії, свободі, справедливості та людській гідності.

Метою статті є розкриття сутності сучасного правового плюралізму та визначення ролі європейської правової традиції у формуванні багатовимірного праворозуміння. Методологічну основу дослідження становлять філософсько-правовий, аксіологічний, системний та історико-правовий методи, що дозволили комплексно проаналізувати розвиток сучасної правової думки та особливості європейського правового простору.

У результаті дослідження встановлено, що плюралізм праворозуміння є закономірним наслідком розвитку посткласичної юридичної науки та інтеграційних процесів у Європі. Доведено, що європейська правова культура формує особливий правовий простір, у якому взаємодіють національні, міжнародні та наднаціональні правові системи. Визначено, що право в сучасному європейському розумінні сприймається не лише як система норм, але й як система цінностей, спрямованих на забезпечення свободи, справедливості та захисту прав людини. Обґрунтовано, що правовий плюралізм сприяє розвитку демократичного конституціоналізму, формуванню людиноцентричної правової культури та інтеграції України до європейського правового простору.

Ключові слова: *праворозуміння, плюралізм, європейська правова традиція, верховенство права, конституціоналізм, правова культура, права людини.*

Podkovenko T.

Pluralism in contemporary legal thinking within the context of the European legal tradition

This article examines the characteristics of contemporary pluralism in legal thought within the context of the European legal tradition and the transformation of legal scholarship. The relevance of the topic stems from the crisis of classical legal positivism, the intensification of globalization and European integration processes, the development of international and supranational law, as well as the need to rethink law as a multidimensional sociocultural phenomenon. Contemporary law is increasingly moving beyond a purely normative approach and is viewed through axiological, anthropological, communicative, and cultural dimensions. Of particular significance is the European legal tradition, which has shaped a unique understanding of law based on the rule of law, human rights, democracy, freedom, justice, and human dignity.

The aim of this article is to explore the essence of contemporary legal pluralism and to define the role of the European legal tradition in shaping a multidimensional understanding of law. The methodological basis of the study consists of philosophical-legal, axiological, systemic and historical-legal methods, which allowed for a comprehensive analysis of the development of contemporary legal thought and the characteristics of the European legal space.

The study found that pluralism in the understanding of law is a natural consequence of the development of post-classical legal science and integration processes in Europe. It has been demonstrated that European legal culture forms a distinct legal space in which national, international, and supranational legal systems interact. It has been determined that law, in the modern European understanding, is perceived not only as a system of norms but also as a system of values aimed at ensuring freedom, justice, and the protection of human rights. It has been substantiated that legal pluralism contributes to the development of democratic constitutionalism, the formation of a human-centered legal

© Тетяна Подковенко, 2026

 CC BY 4.0

culture, and Ukraine's integration into the European legal space.

Keywords: *understanding of law, pluralism, European legal tradition, rule of law, constitutionalism, legal culture, human rights.*

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасного етапу розвитку юридичної науки є відмова від моністичних моделей пояснення права та перехід до плюралістичного сприйняття правової реальності. Якщо класична юриспруденція прагнула сформувати єдине універсальне визначення права, то сучасна правова думка виходить із багатовимірності права як соціального, культурного, аксіологічного та нормативного феномена. Право є частиною культури. Серед усіх спільних цінностей, ідей та принципів право та механізми його створення та застосування займають чільне місце. Плюралізм у сучасному розумінні права являє собою відхід від суворої монополії держави до множинності співіснуючих і взаємопроникних нормативних систем. Він охоплює статутне право, міжнародні та європейські норми, а також неформальні регуляторні системи (наприклад, корпоративні, релігійні чи звичаєві), що впливають на різні сфери суспільного життя. На становлення плюралістичного праворозуміння істотно вплинула європейська правова традиція. Вона сформувалася під впливом античної філософії, римського права, християнської етики, ідей природного права, ліберального конституціоналізму та сучасних концепцій прав людини. І як результат, в межах європейської правової традиції право перестає розглядатися виключно як система норм, встановлених державою, і дедалі більше сприймається як складна система цінностей та принципів, що обумовлюються особливостями суспільної комунікації.

На початку 1990-х років у правовій науці відбулася дискусія щодо різних аспектів та наслідків інструменталізації права. Серед причин, що її спричинили, дві здаються особливо важливими: загальна – криза позитивістської правової парадигми та пов'язаної з нею ідеї права як методу контролю за суспільними справами, та локальна – необхідність оцінки правової системи як інструменталізації людської поведінки [1, с. 25]. Інтенсифікація суспільних відносин, розширення інформаційного простору, міжнародна інтеграція зумовили сприйняття права як особливого феномену з глибоким аксіологічним та антропологічним потенціалом, ресурсом людини і для людини.

Практика застосування права Європейського Союзу (ЄС) яскраво демонструє специфіку як у догматичному, теоретико-правовому, так і в практичному аспектах. Ця специфіка випливає з природи Європейського Союзу та наднаціонального характеру права ЄС, з аксіології та конституційних принципів ЄС, з характеристик його системи джерел права та зі взаємозв'язку між правом ЄС та правом держав-членів [2, с. 191]. Європейський Союз – це спільнота держав-членів, що ґрунтується на праві – це правовий простір, у якому співіснують складні та різноманітні норми: національні, Європейського Союзу та міжнародні. Як зазначав Вальтер Хальштейн, один із засновників Союзу, «Співтовариство є продуктом права» [3, с. 33] у тому розумінні, що інтеграція в рамках цієї міжнародної організації наднаціонального характеру повністю базується на праві. Правовий простір, який держави-члени створили на основі установчих договорів, постійно наповнюється спільними нормами, принципами, правилами, стандартами та, зрештою, цінностями, які сприяють стабілізації правового становища суб'єктів права ЄС, тобто гарантують стабільність та довіру до правової системи, одночасно усуваючи положення, які є змінними, нестабільними, нечіткими, суперечливими або мають певні недоліки законодавства. Цей європейський простір відтворює плюралістичну правову модель та демонструє її життєздатність у сприйнятті правових цінностей та практичному людиноцентризмі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Плюралістичне розуміння права, прагнення максимально врахувати все розмаїття проявів правового життя та можливостей його пізнання є якісною характеристикою розвитку сучасної юридичної науки. Такий підхід, на думку О.Тихомирова, «збагачує знання про право та має виступати методологічним базисом осмислення усіх правових явищ» [4, с. 14]. Серед українських вчених варто виділити С. Гусарєва, А. Козловського, М. Козюбру, А. Колодія, Ю. Оборотова, Н. Онищенко, О. Петришина, П. Рабіновича, С. Рабіновича, О. Тихомирова, М. Цвіка та інших, які розвивають гуманістичну традицію розуміння права з позиції людиноцентризму, аксіологічних аспектів права, визнання внутрішнього потенціалу права у формуванні людини в праві, людини як правової істоти [5, с. 13]. Зокрема, заслуговує на увагу твердження М. Козюбри, якому вдалося підкреслити усю складність та багатоманітність права як особливого феномену суспільного життя і, що право є настільки складним, багатобарвним, багатогранним, багатовимірним і багатозначним феноменом, в якому так тісно переплітаються духовні, культурні й етичні засади, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина та цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний

 CC BY 4.0

юридичний досвід, правові ідеали, інституціонально-нормативні утворення і правові відносини, що втиснути все це у рамки якоїсь універсальної дефініції просто не можливо [6, с. 12]. Плюралізм праву необхідний, оскільки воно повинно відображати та відтворювати усе багатоманіття суспільних зв'язків, відображати реалії та працювати на перспективу і вдосконалення суспільної комунікації. У цьому аспекті слушною є думка є Р. Калюжного, який стверджує, що «важливим є формування та застосування в процесі наукового пізнання нової стратегії вивчення права, що заснована на положеннях класичних типів праворозуміння та дозволяє обґрунтовувати комплекс сучасних правопізнавальних положень, в основі яких знаходиться ідея про право як про людиновимірний феномен, що становить невід'ємний елемент сучасної соціокультурної системи» [7, с. 46]. Сьогодні ми як ніколи відчуваємо потребу у плюралістичному підході до розуміння права. Така потреба зумовлена надзвичайною інтенсифікацією суспільного розвитку, євроінтеграційними та глобалізаційними процесами, розвитком інформаційних технологій, взаємопроникністю правових систем через різноманітні механізми міжнародної співпраці.

Метою статті є розкриття сутності сучасного правового плюралізму та визначення ролі європейської правової традиції у формуванні такого багатовимірного та багатоаспектного праворозуміння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто одразу зазначити, що визнання та сприйняття правового плюралізму в юриспруденції відбулось не так давно. Правовий плюралізм як наукова теорія обґрунтовує підхід, що право не є лише єдиною системою норм, створених державою, а, навпаки складається зі співіснуючих, іноді суперечливих і зазвичай концептуально та культурно різних порядків і підсистем. Сьогодні доволі активно обговорюються мультицентризм, поліцентризм, європейський та глобальний правовий плюралізм, «м'яке» право, множинність джерел права, інтернет-право, проблеми пошуку найвигіднішого форуму для міжнародного діалогу. З цим пов'язана досить поширена думка щодо ослаблення, або, навіть дисфункціональність старих правових доктрин, зокрема тих версій правового позитивізму, які базуються на односторонньому баченні практично закритої внутрішньо узгодженої правової системи [8, с. 12]. Сьогодні юристи також прагнуть, як висловився Ніл Маккормік, пишучи про суверенітет у контексті європейського права, «прийняти плюралізм» [9, с. 103], тобто переглянути свої погляди, теорії та доктрини, щоб врахувати різноманітність права, взаємопроникність правових систем. Ще одним аргументом є твердження французького правознавця Норбера Рулана, що «право є процесом інтелектуальної кваліфікації, а не реальним об'єктом, наданим апріорі природою» [10, с. 30]. Саме такий плюралістичний підхід у сприйнятті права, визнанні його багатофакторності та багатогранності найяскравіше знаходить своє відображення у європейській правовій культурі.

Соціальний та культурний плюралізм, що розвивається, або, використовуючи інше слово, мультикультуралізм, не лише надає людям широкий спектр вибору та, як наслідок, відчуття свободи, але й збагачує суспільство та людство, сприяючи різноманітності. Право, будучи культурним феноменом та результатом розвитку людської цивілізації, не тільки вбирає, а й відтворює усе різноманіття суспільної взаємодії. Плюралізм праворозуміння означає існування множинності концепцій, підходів і методологій у поясненні сутності права. Плюралізм сучасного праворозуміння пов'язаний із розвитком постласичної юридичної науки, яка визнає складність права та неможливість його пояснення лише через нормативний підхід. Сьогодні право розглядається як особливий феномен, що поєднує нормативний, ціннісний, культурний та соціальний виміри.

Право, як продукт культури, завжди асоціюється з певними цінностями, і його концепція формується відповідно в даній культурі. Культура також визначає очікування щодо того, яким має бути право, створене за конкретних обставин і конкретним законодавцем. Право, що розуміється як соціальний інститут, має значну здатність (схильність) бути засобом досягнення конкретних станів справ, які вважаються цінними тими, хто його використовує (досягнення певних соціальних ідеалів) [1, с. 26]. Вважається, що, незважаючи на численні історичні, соціальні та ідеологічні відмінності, європейська правова культура створює як історичну, так і певну екзистенційну єдність, чим відрізняється від інших правових культур. Вона сформувалася як унікальний цивілізаційний феномен, що ґрунтується на спільних цінностях, історичному досвіді та особливому типі праворозуміння. Саме право стало одним із ключових чинників, які забезпечили єдність європейського простору. Як зазначає Ян Ціммерманн, норма завжди створюється та застосовується на основі певних цінностей, і навіть припинення її обов'язкової сили також є результатом певних цінностей [11, с. 19]. Європейська ідентичність надзвичайно багата як у соціальному, так і в культурному сенсі, зокрема у значенні широко розуміння правової культури. Правова культура є особливим явищем, оскільки охоплює каталог цінностей, аксіологічні детермінанти яких є спільними, з одного боку, а з іншого – часто базуються на політичних, соціальних та культурних відмінностях [12, с. 5].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Європейські Співтовариства, що створювалися з початку 1950-х років, ґрунтувалися на цінностях, які відображені у положеннях договорів про створення трьох організацій: Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Ці положення принципово відрізнялися від тих, що з'явилися на початку 1990-х років у Договорі про Європейський Союз та наступних договорах. У преамбулі Договору про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951) каталог цінностей включає: забезпечення миру, підтримку мирних відносин, солідарність та підвищення рівня життя [13]. Преамбула Договору про створення Європейського економічного співтовариства (1957 р.) визначає пріоритети у економічному та соціальному прогресі, покращенні умов життя, подальшому розвитку співробітництва між державами та гармонійному розвитку, солідарності, підтримці миру та свободи [14]. У преамбулі Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергії (1957 р.) містяться положення щодо поширення ідеї миру, процвітання народів, усунення загроз життю та здоров'ю населення та мирне використання ядерної енергії [15]. Фундаментальною метою всіх трьох співтовариств було створення спільного ринку. З деяким спрощенням можна припустити, що цінності, на яких базувався процес західноєвропейської інтеграції в початковий період, були: крім миру, економічний та соціальний прогрес і розвиток співробітництва між державами. Перші дві з цих преамбул також виокремлювали принцип солідарності. Варто зазначити, що на початковому етапі саме економічна природа співтовариств значною мірою визначала каталог цінностей, які виконували інтегративну функцію, стаючи основою для інституціоналізованого процесу співпраці та стабілізуючу функцію, санкціонуючи інституційний порядок, що формувався [16, с. 347].

Як зазначає Казімеж Дзюбка, система цінностей «не є стабільною, монолітною структурою, а такою, що постійно розвивається» [16, с. 347], яскравим прикладом чого є Європейські Співтовариства та Європейський Союз. Зміна характеру інтеграційного процесу, що полягає у відході від суто економічних аспектів та значному поглибленні політичної інтеграції, призвела до появи в положеннях договору модифікованого каталогу цінностей, на яких спиралися Європейські Співтовариства. Зміни, внесені до Єдиного європейського акту (1986), сповістили про цей новий підхід. У преамбулі до цього документа, окрім посилань на цінності, закріплені в договорах 1950-х років, відображено нові, такі як демократія, повага до закону, свобода, рівність, соціальна справедливість та права людини [17]. У Договорі про Європейський Союз, прийнятому в 1992 році, держави-члени підтвердили «свою відданість принципам свободи, демократії, поваги до прав людини та основоположних свобод, а також верховенства права» [18]. Крім того, вони посилалися на раніше закріплені принципи солідарності, співпраці та сприяння економічному та соціальному прогресу своїх країн. Наступні договори розширюють каталог цінностей Союзу, що включає повагу до людської гідності, права людини, свободу, демократію, рівність, верховенство права, плюралізм, недискримінацію, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками. Метою Союзу, відповідно до положень статті 3 Договору, є «сприяння миру, його цінностям та добробуту його народів» [18]. У Договорі констатується: «У своїх зовнішніх відносинах Союз зміцнює та просуває свої цінності та інтереси, а також сприяє захисту своїх громадян. Він сприяє миру, безпеці, сталому розвитку Землі, солідарності та взаємній повазі між народами, вільній та справедливій торгівлі, викоріненню бідності та захисту прав людини, особливо прав дитини, а також суворому дотриманню та розвитку міжнародного права, зокрема принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй» [18]. Союз наголошує на тому, що цінності, на яких він заснований, повинні враховуватися в його зовнішніх відносинах. Варто відмітити, що у жодному з попередніх актів первинного права не було приділено стільки уваги цінностям, що є важливими для Союзу як організації, його інституцій та держав-членів.

Аналіз установчих договорів Європейського Союзу яскраво відображає особливості європейської правової культури та ціннісні аспекти праворозуміння європейської спільноти. В центрі уваги перебуває людина, її гідність, свобода та невідчужувані права. Це той світ, де право не тільки розглядається, а й сприймається як ефективний засіб обмеження державної влади та захисту особистості. Ключові європейські цінності, такі як верховенство права, права людини та демократія, є взаємовизначальними та взаємопов'язаними. За словами Францішка Лонгшампа, «право має подвійну структуру (задуману та реальну), але збагаченою третім чинником у вигляді основних людських цінностей: справедливості, належного врядування та гуманізму, які не є чимось зовнішнім по відношенню до права, а, в певному сенсі, зберігаються та підтримуються саме в праві та завдяки йому». [19, с. 13]. Саме тому, коли йдеться про аксіологію ЄС (тобто цінності, що лежать в основі як створення, так і застосування права), вона не відрізняється від аксіології демократичної держави, що керується верховенством права (до якої прагнуть усі

 CC BY 4.0

держави-члени), і базується, перш за все, на: людській гідності, свободі, демократії, рівності, верховенстві права та повазі до прав людини [2, с. 191].

Європейський правовий простір є результатом правової співпраці країн у сфері захисту найважливіших цінностей права та спільної правової культури, яка є результатом аксіологічного компромісу. Економічні процеси, інтеграція європейських країн, розвиток політичних та соціально-культурних відносин створили необхідність досягнення спільної основи правової аксіології, яку можна визначити як аксіологію права європейського правового простору. Основу тут складають спільний історичний досвід, соціально-культурні цінності та, як правило, політична єдність європейського континенту з точки зору цілей Ради Європи, ЄС та ОБСЄ.

Європа – у світлі аксіології європейського правового простору – насправді є своєрідною аксіологічною категорією, пов'язаною з цією цивілізацією, що виражає утвердження верховенства права, демократії, прав людини та утвердження свободи, яка не ігнорує гідність та спільне благо, водночас відображаючи прагнення зробити ці цінності реальністю [20, с. 61]. Європейський правовий простір завдячує своєю ідентичністю різноманітності міжнародних та системних рішень, що відображає багатий історичний досвід, традиції та культуру [12, с. 14]. Частиною цієї культури є правова традиція, що базується на складності правового порядку, яка розвинулася в результаті фундаментальних трансформацій, які іноді називають революціями, але які не знищили право, а оновили його [12, с. 14]. І саме та складність, що «звичай і справедливість є таким самим законом, як і кодекси та судові постанови», що є джерелом правового плюралізму, зміцнює плюралізм політичного життя та співтворює простір свободи в європейському правовому просторі [20, с. 63]. Демократична ідентичність європейського правового простору визначається не однорідністю системних рішень держав, а їхньою сумісністю з цінностями, що відображають правову традицію, що легітимізує державну владу в демократичній системі. Основою цієї системи є принцип розподілу влад, який є невід'ємною складовою забезпечення прав людини, що підтверджують природну та невід'ємну гідність особистості [21, с. 78].

Висновки. Можна сказати, що епоха більш-менш автономних національних правових систем повільно добігає кінця. Директиви Європейського Союзу, судова практика Європейського суду з прав людини суттєво впливають на правову ситуацію в Європі. Саме тому плюралізм сучасного праворозуміння є закономірним результатом розвитку європейської правової традиції та трансформації юридичної науки. У сучасних умовах право не може розглядатися виключно як система формально визначених норм, оскільки воно охоплює також ціннісний, культурний, соціальний та комунікативний виміри.

Європейська правова традиція сприяла формуванню багатовимірного праворозуміння, заснованого на поєднанні різних правових концепцій та методологій як у пізнанні права, так і у його відтворенні у правовому житті. Особливе значення у цьому складному процесі відіграють засади конституціоналізму, права людини, принцип верховенства права та судова практика європейських інституцій. На сьогодні європейській правовій традиції вдається поєднувати різні світоглядні та правові концепції, формуючи простір діалогу та взаємодії.

Таким чином, правовий плюралізм не є готовою та єдиною моделлю європейської правової системи. Це певна тенденція, що постійно розвивається в правовому мисленні, формуючи правову культуру. Однак пропозиції, висунуті в його рамках щодо підходу до правових проблем інтеграції, становлять привабливу альтернативу традиційному національному конституціоналізму, який, як виявляється, наразі потребує істотного переосмислення. Для України плюралістичне праворозуміння є важливим чинником розвитку демократичної правової держави та інтеграції до європейського правового простору.

Список використаних джерел

1. Wronkowska-Jaśkiewicz S. Uwagi o instrumentalności, instrumentalizacji i autonomii prawa. in: J. Zimmermann (ed.). *Aksjologia prawa administracyjnego,* Monografie. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA, 2017. P. 25–36.
2. Kalisz A. Stosowanie i wykładnia prawa unijnego. [w:] W. Dziedziak, B. Liżewski (red.), *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna.* Lublin, 2015. S. 191–201. URL: https://www.academia.edu/41045569/Stosowanie_i_wyk%C5%82adnia_prawa_unijnego (дата звернення: 15.05.2026).
3. Hallstein W. Die Europaische Gemainschaft, Econ-Verlag. 1973. 241 s.
4. Тихомиров О. Інформаційні права людини в контексті плюралізму праворозуміння. *Юридичний вісник.* 2021. № 6. С. 14–23. https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2262.

 CC BY 4.0

5. Подковенко Т. Плюралізм праворозуміння постмодерного суспільства. *Актуальні проблеми правознавства.* 2024. № 1 (37). С. 12–17. DOI: 10.35774/app2024.01.012.
6. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи, рівні. *Право України.* 2010. №10. С. 10–21.
7. Калюжний Р. А. Праворозуміння та його вплив на трансформацію суспільних відносин в умовах глобалізації. *Юридичний вісник.* 2018. № 2 (47). С. 46–54.
8. Pluralizm prawny: tradycja, transformacje, wyzwania. Pod redakcją Dawida Bunikowskiego, Karol Dobrzenieckiego. Toruń, 2009. 510 s.
9. MacCormick N. Questioning sovereignty: Law, state and nation in the European commonwealth. Oxford University Press, 1993. 210 s.
10. Rouland N. Introduction historique au droit. Droit fundamental. Presses Universitaires de France, 1998. 750 p.
11. Zimmermann J. Przedmowa, in: J. Zimmermann (ed.), Aksjologia prawa administracyjnego. Warszawa, 2017. 1220 p. URL: https://www.profinfo.pl/sklep/aksjologia-prawa-administracyjnego-tom-i,46309.html (дата звернення: 17.05.2026).
12. Wrońska I. An Axiology of the European Legal Space. *Forum prawnicze.* 2020. P. 3–15. https://doi.org/10.32082/fp.v0i6(62).367.
13. Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0022 (дата звернення: 18.05.2026).
14. Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej 25 marca 1957 r., URL: http://www.eures.praca.gov.pl/zal/podstawy_prawne/Traktat_rzymski.pdf (дата звернення: 17.05.2026).
15. Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej. 25 marca 1957 roku. URL: https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/treaty-on-the-european-atomic-energy-community-euratom.html (дата звернення: 19.05.2026).
16. Florczak A., Pacześniak A. Unia Europejska – strażniczka wartości czy (własnych) interesów? [w:] A. Pacześniak, M. Klimowicz (red.). *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie.* Wrocław, 2014. S. 345–475.
17. Jednolity Akt Europejski. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/sea/sign (дата звернення: 17.05.2026).
18. Traktat o Unii Europejskiej, URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0009.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 18.05.2026).
19. Longchamps F. Z problemów poznania prawa, Wrocław 1968. 57 s.
20. Piotrowski R. Sędziowie i demokracje europejskie. Studia i Analizy Sądu Najwyższego. *Materiały naukowe.* 2019. T. VIII. S. 59–93. URL: https://www.sn.pl/publikacje/SitePages/BSiA_Materialy_naukowe.aspx (дата звернення: 15.05.2026).
21. Piotrowski R. Separation of Powers, Checks and Balances, and the Limits of Popular sovereignty. Rethinking the Polish Experience. *Studia Iuridica.* 2019. №79. P. 78–91. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-81e28d8d-96cb-3aed-ba41-0f4968756cbc (дата звернення: 19.05.2026).

References

1. Wronkowska-Jaśkiewicz, S. (2017). Uwagi o instrumentalności, instrumentalizacji i autonomii prawa [Remarks on the instrumentality, instrumentalization and autonomy of law] in: J. Zimmermann (ed.). *Aksjologia prawa administracyjnego*: Monografie. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA, 25–36 [in Polish].
2. Kalisz, A. (2015). Stosowanie i wykładnia prawa unijnego [Application and interpretation of EU law]. W. Dziedziak, B. Liżewski (red.). *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna.* Lublin, 191–201. Retrieved from https://www.academia.edu/41045569/Stosowanie_i_wyk%C5%82adnia_prawa_unijnego [in Polish].
3. Hallstein, W. (1973). *Die Europaische Gemainschaft.* Econ-Verlag [in English].
4. Tykhomyrov, O. (2021). Informatsiini prava liudyny v konteksti pliuralizmu pravorozuminnia [Human information rights in the context of pluralism of legal understanding]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin,* 6, 14–23. DOI https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2262 [in Ukrainian].
5. Podkovenko, T. (2024). Pliuralizm pravorozuminnia postmodernoho suspilstva [Pluralism of legal understanding in postmodern society]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Current problems of jurisprudence,* 1 (37), 12–17. DOI:10.35774/app2024.01.012 [in Ukrainian].
6. Koziubra, M. (2010). Pravorozuminnia: poniattia, typy, rivni [Legal understanding: concepts, types, levels]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine,* 10, 10–21. [in Ukrainian].

 CC BY 4.0

7. Kaliuzhnyi, R. A. (2018). Pravorozuminnia ta yoho vplyv na transformatsiiu suspilnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii [Legal Understanding and Its Impact on the Transformation of Social Relations in the Context of Globalization]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin,* 2 (47), 46–54 [in Ukrainian].
8. *Pluralizm prawny: tradycja, transformacje, wyzwania.* Pod redakcją Dawida Bunikowskiego, Karol Dobrzenieckiego. Toruń [in Polish].
9. MacCormick, N. (1993). *Questioning sovereignty: Law, state and nation in the European commonwealth.* Oxford University Press [in English].
10. Rouland, N. (1998). Introduction historique au droit. Droit fundamental. Presses Universitaires de France [in English].
11. Zimmermann, J. (2017). Przedmowa, in: J. Zimmermann (ed.). *Aksjologia prawa administracyjnego [Aksjologia prawa administracyjnego]*. Warszawa. Retrieved from https://www.profinfo.pl/sklep/aksjologia-prawa-administracyjnego-tom-i,46309.html [in Polish].
12. Wrońska, I. (2020). An Axiology of the European Legal Space. *Forum prawnicze – Legal forum.* Retrieved from: https://doi.org/10.32082/fp.v0i6(62).367 [in English].
13. T*raktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali [Treaty establishing the European Coal and Steel Community]*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0022 [in Polish].
14. *Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej [Treaty establishing the European Economic Community]*. 25 marca 1957 r. Retrieved from http://www.eures.praca.gov.pl/zal/podstawy_prawne/Traktat_rzymski.pdf [in Polish].
15. *Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej [Treaty establishing the European Atomic Energy Community]*. 25 marca 1957 roku. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/treaty-on-the-european-atomic-energy-community-euratom.html [in Polish].
16. Florczak, A., Pacześniak, A. (2014). Unia Europejska – strażniczka wartości czy (własnych) interesów? [The European Union – guardian of values or (own) interests?] [w:] A. Pacześniak, M. Klimowicz (red.). *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie.* Wrocław, 345–475 [in Polish].
17. 17. *Jednolity Akt Europejski [Single European Act]*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/sea/sign [in Polish].
18. *Traktat o Unii Europejskiej [Treaty on European Union]*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0009.02/DOC_1&format=PDF [in Polish].
19. Longchamps, F. (1968). *Z problemów poznania prawa [On the problems of knowing the law]*. Wrocław [in Polish].
20. Piotrowski, R. (2019). Sędziowie i demokracje europejskie [Judges and European Democracies. Supreme Court Studies and Analyses. Research Materials]. *Studia i Analizy Sądu Najwyższego*. *Materiały naukowe – Supreme Court Studies and Analyses. Research Materials, VIII*, 59–93. Retrieved from https://www.sn.pl/publikacje/SitePages/BSiA_Materialy_naukowe.aspx [in Polish].
21. Piotrowski, R. (2019). Separation of Powers, Checks and Balances, and the Limits of Popular sovereignty. Rethinking the Polish Experience. *Studia Iuridica, 79,* 78–91. Retrieved from https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-81e28d8d-96cb-3aed-ba41-0f4968756cbc [in English].

Стаття надійшла 27.05.2026
Стаття прийнята до друку 28.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.025
УДК 342.9

Володимир Цицюра,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, полковник юстиції, заступник начальника Управління розвитку військової юстиції та взаємодії з правоохоронними органами Головного управління військової юстиції Міністерства оборони України.
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-4201-7172

ГЕНЕЗА ІНСТИТУТУ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В XIX–XXI СТОЛІТТЯХ

Робота присвячена дослідженню генези інституту особливих правових режимів на українських землях протягом XIX–XXI століть. Проведений аналіз охоплює трансформацію цього інституту від його зародження в імперські часи, через період Української революції та радянської тоталітарної системи, до сучасного етапу функціонування в незалежній Україні, зокрема в умовах повномасштабної збройної агресії.

XXI століття принесло нові типи загроз, які вимагали адаптації інституту особливих правових режимів в Україні. Зокрема, події 2014 року (анексія АР Крим, війна на Донбасі) та повномасштабне вторгнення 2022 року продемонстрували необхідність швидкого та ефективного реагування на масштабні військові загрози з боку держави. Водночас. запровадження надзвичайної ситуації під час COVID-19 показало необхідність гнучкої системи в реагуванні на невійськові загрози, але досить масштабні загрози суспільному здоров'ю.

Дослідження базується на принципах об'єктивності та історизму. Завдяки поєднанню формально-логічного аналізу та діалектичного методу розкрито динаміку розвитку законодавства про особливі правові режими, виявлено закономірності їх еволюції від адміністративних обмежень XIX століття до сучасних безпекових стандартів.

За результатами роботи зроблено висновок, що сучасний інститут особливих правових режимів в Україні, попри значні обмеження прав і свобод в умовах війни, ґрунтується на конституційних засадах, чіткій законодавчій регламентації та прагненні дотримуватися міжнародних стандартів, що є принциповою відмінністю від попередніх історичних періодів. Дослідження також визначає уроки минулого для сьогодення, підкреслюючи важливість збереження демократичних цінностей та забезпечення верховенства права навіть у найскладніших кризових ситуаціях.

Ключові слова: *особливі правові режими; воєнний стан; надзвичайний стан; зони надзвичайної екологічної ситуації; генеза; українські землі.*

Tsytsiura V.I.

The genesis of the institute of special legal regimes in Ukrainian lands in the 19th-21st centuries

This work is devoted to the study of the genesis of the institute of special legal regimes in Ukrainian lands during the 19th-21st centuries. The analysis covers the transformation of this institute from its origins in imperial times, through the period of the Ukrainian Revolution and the Soviet totalitarian system, to the current stage of its functioning in independent Ukraine, particularly in the context of full-scale armed aggression.

21st century has brought new types of threats that have required the adaptation of the institute of special legal regimes in Ukraine. In particular, the events of 2014 (the annexation of Crimea, the war in Donbas) and the full-scale invasion of 2022 demonstrated the need for a rapid and effective response to large-scale military threats from the state. At the same time, the introduction of a state of emergency during COVID-19 showed the need for a flexible system to respond to non-military threats that pose a significant threat to public health.

The study is based on the principles of objectivity and historicism. Through a combination of formal-logical analysis and the dialectical method, the dynamics of the development of legislation on special legal regimes are revealed, and the patterns of their evolution – from administrative restrictions of the 19th century to modern security standards – are identified.

The study concludes that, despite significant restrictions on rights and freedoms in wartime, the modern institute of special legal regimes in Ukraine is based on constitutional principles, clear legislative regulation and a commitment

© Володимир Цицюра, 2026

to international standards, which is a fundamental difference from previous historical periods. The study also identifies lessons from the past for the present, emphasising the importance of preserving democratic values and ensuring the rule of law even in the most difficult crisis situations.

Keywords: *special legal regimes; martial law; state of emergency; areas of ecological emergency; genesis; Ukrainian lands.*

Постановка проблеми. Проблема генези інституту особливих правових режимів на українських землях у XIX-XXI століттях є однією з ключових для розуміння еволюції української державності, правової системи та суспільства загалом. Основна проблема полягає у недостатньому комплексному осмисленні еволюції, сутності та впливу особливих правових режимів на українських землях протягом визначених століть, що було позначене постійними потрясіннями. На сьогодні існує багато праць, що стосуються окремих періодів, проте бракує цілісного, хронологічного та порівняльного аналізу генези інституту особливих правових режимів на українських землях, який би охоплював різні політичні системи та правові традиції (імперську, період української революції, радянську, незалежну).

Аналіз останніх досліджень і публікацій**.** Порушене питання в останні роки показує значне зростання наукового інтересу до цієї проблематики, особливо після початку повномасштабного вторгнення рф у 2022 році. В. Настюк (2009) акцентує увагу на зміні самої природи особливого правового режиму в Україні. Транформацію особливих правових режимів на українських землях у XIX-XX досліджували Т. Вронська та В. Пилипчук (2016), права людини в особливих правових режимах: досвід України» (2022 рік) досліджувала М. Афанасьєва. Важливим для розуміння генези є підхід В. Галунька (2020), який простежує зміну пріоритетів об'єктів захисту.

Мета та завдання. Мета дослідження полягає у всебічному та системному аналізі історичного розвитку, сутності, генези та впливу інституту особливих правових режимів на українських землях протягом XIX-XXI століть. Завданнями є: проаналізувати зародження та розвиток різних форм особливих правових режимів на українських землях у складі імперій (російської, Австро-Угорської), під час Української революції та в радянський період, а також під час незалежності України після 1991 року та особливості впливу їх застосування на обсяг та реалізацію прав і свобод громадян у різні історичні періоди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Генеза це тривалий і складний процес, що сягає коренями в глибоку давнину. Поняття особливих правових режимів, обмеження прав і свобод громадян, розширення повноважень органів державної влади у період кризи чи війни можна знайти в історії багатьох держав, зокрема і в Україні.

Умовно генезу особливих правових режимів на українських землях у XIX–XXI століттях можна поділити на декілька етапів:

І. Період російської та Австро-Угорської імперії (XIX століття – початок XX). В цей період українські землі були розділені між двома великими імперіями – російською та Австро-Угорською. Ці режими були інструментом імперського управління, спрямованим на підтримку стабільності, придушення опору та контролю над населенням, особливо в періоди соціальних потрясінь та війн.

В російській імперії, як і в сучасній рф, застосувалися інструменти абсолютної влади та придушення. За цих умов у 1861 було затверджене Положення *«Про правила на випадок оголошення будь-яких місцевостей Західних губерній на воєнному стані»*. Вперше питання режиму воєнного стану були врегульовані у червні 1892 році указом російського імператора, яким вводилися в дію «Правила про місцевості, оголошені на воєнному стані». Потрібно зазначити, що низка положень акту про воєнний стан 1892 року запозичувалися законодавством радянської доби і залишаються актуальними в сучасній рф.

Під час Першої світової війни (з 1914 року) воєнний стан був запроваджений на значній частині українських земель, що перебували у прифронтовій зоні, що супроводжувалося масовими мобілізаціями, реквізиціями майна та посиленням репресій проти «неблагонадійних» етнічних груп (наприклад, євреїв, німців). Основу для запровадження та регулювання воєнного стану становило «Положення про військово-польові суди» та «Положення про польове управління військ у воєнний час».

У російській імперії на початку XX століття, концепція «надзвичайного стану» була представлена низкою адміністративно-поліцейських заходів. Найбільш відомими та поширеними були так звані «стан посиленої охорони» та «стан надзвичайної охорони». Вони були врегульовані *«Положенням про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою»* від 14.08.1881, які вводилися у «мирний» час для боротьби зі зростанням злочинності або політичною нестабільністю.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Окремого та спеціалізованого правового режиму зона надзвичайної екологічної ситуації в російській імперії на початку XX століття не існувало. Екологічне право як самостійна галузь, а тим більше концепція масштабних екологічних катастроф, що вимагають особливого територіального режиму, були абсолютно чужими для правової системи російської імперії того часу. Натомість, питання, які сьогодні ми б віднесли до екологічних, вирішувалися в рамках інших, існуючих правових та адміністративних механізмів, які існували в той час у російській імперії.

На території Західної України (Галичина, Буковина, Закарпаття), що входила до складу Австро-Угорської імперії, правова система була більш розвиненою та кодифікованою порівняно з російською імперією.

Правова регламентація воєнного стану в Австро-Угорській імперії на початку XX століття відображала подвійну природу монархії та прагнення до більшої правової визначеності порівняно з російською імперією, хоча й з суттєвими обмеженнями прав і свобод у кризові періоди. Зокрема, Основний Закон Австрійської частини про загальні права громадян від 21.12.1867, хоча й гарантував низку свобод (особиста свобода, свобода зібрань, таємниця листування), містив положення, що дозволяли їх тимчасове обмеження у певних випадках [1]. Проте, на практиці, особливо під час Першої світової війни, запровадження воєнного стану призводило до суттєвого обмеження прав і свобод цивільного населення, поширення на нього військової юрисдикції, застосування спрощених та жорстоких військово-польових судів.

Надзвичайний стан в Австро-Угорській імперії регулювався парламентським законодавством в обох частинах монархії, передаючи повноваження уряду. Однак в Австрії було менше гарантій проти зловживання владою з боку військових, ніж в Угорщині. Наприклад, у серпні 1861 року імператор запровадив надзвичайний стан, відомий як «провізоріум Шмерлінга», у відповідь на дії угорців. Це призвело до розпуску Державних Зборів та скасування самоврядних прав Угорщини, що фактично повернуло державу до абсолютизму та відновило політичне протистояння.

Зона надзвичайної екологічної ситуації, як окремий та специфічний правовий режим, не існувала в Австро-Угорській імперії на початку XX століття. У разі великих повеней, пожеж, землетрусів чи інших стихійних лих, могли запроваджуватися надзвичайні адміністративні заходи (не «надзвичайний стан» у повному розумінні, а радше локальні розпорядження) для порятунку людей, ліквідації наслідків та відновлення інфраструктури.

II. Період Української революції (1917–1921 рр.). Період Української революції (1917–1921) характеризувався постійною зміною політичних режимів та збройними конфліктами в зв'язку із цим особливі правові режими виникали ситуативно, були нечіткими та часто переходили у пряме беззаконня. Досвід Української революції продемонстрував руйнівний вплив тривалого воєнного стану на всі сфери життя, а також складність будівництва держави в умовах постійних воєнних конфліктів [2].

Під час Української революції 1917–1921 рр. поняття надзвичайного стану (або його фактичного запровадження через різні форми надзвичайних заходів) було невід'ємною частиною повсякденного життя.

Термін «зона надзвичайної екологічної ситуації» не використовувався в період Української революції 1917–1921 рр., проте безперервні війни, голод, епідемії та руйнування економіки призвели до масштабних катастроф, які сьогодні були б класифіковані як екологічні чи гуманітарно-екологічні надзвичайні ситуації.

III. Радянський період (1922–1991 рр.). Конституція СРСР 1936 року формально проголошувала широкі права і свободи громадян, однак на практиці ці декларації часто були фіктивними. Щодо особливих правових режимів, то вона передбачала наступні основні стани: 1) Нормальний (мирний) правовий режим; 2) Воєнний стан (стан війни) – стаття 49 надавала Президії Верховної Ради СРСР право оголошувати стан війни на всій території СРСР або в окремих місцевостях у разі збройного нападу на СРСР або безпосередньої загрози такого нападу). Наймасштабніший періодом запровадження воєнного стану в радянський період була Друга світова війна (1941–1945 рр.). Зокрема, указом Президії Верховної Ради СРСР від 22.06.1941 «Про воєнний стан» запровадив його на всій території СРСР, включно з Україною.

Конституція СРСР 1977 року розрізняла також два режими винятку: «стан війни» та «воєнний стан». При цьому поняття «стан війни» було тісно пов'язане з «воєнним станом» і мало глибокі наслідки для життя суспільства та функціонування держави. Стан війни в СРСР, хоча і не мав окремого закону з такою назвою, фактично означав введення «воєнного стану», що тягнуло за собою повну мілітаризацію суспільного життя, підпорядкування цивільних властей військовим та суттєве обмеження прав і свобод громадян в інтересах оборони. Окремого Закону який регулював питання правового режиму воєнного стану в радянському союзі прийнято не було.

 CC BY 4.0

У радянський період правовий режим надзвичайного стану, хоча і існував де-факто, довгий час не мав чіткого конституційного чи законодавчого закріплення. Правовий режим «надзвичайного стану» мав складну еволюцію і був тісно пов'язаний з авторитарним характером держави, а пізніше – з періодом розпаду. До кінця 1980-х років у Конституції СРСР не було окремих положень, що детально регламентували б «надзвичайний стан» як самостійний правовий режим. У грудні 1988 року до Конституції СРСР були внесені поправки, які надавали Президії Верховної Ради СРСР право оголошувати не тільки воєнний, а й надзвичайний стан. Це був перший крок до юридичного закріплення цього поняття. Також було зазначено, що режим надзвичайного стану визначається окремим законом (п. 15 ст. 127-3).

Закон СРСР «Про правовий режим надзвичайного стану» від квітня 1990 року був ключовим документом, що вперше в радянській історії детально регламентував надзвичайний стан. Найбільш значущим і драматичним застосуванням цього Закону, а точніше, спробою застосування, надзвичайного стану в СРСР став Серпневий путч 1991 року, проте протягом трьох днів (19–21 серпня 1991 року) Путч провалився та став каталізатором подальшого розпаду СРСР.

В СРСР поняття «зона надзвичайної екологічної ситуації» у сучасному правовому розумінні було відсутнє. Проте, проблеми, які зараз кваліфікуються як зони надзвичайної екологічної ситуації, існували, і їхні наслідки були катастрофічними (масштабне відведення вод річок Амудар'ї та Сирдар'ї для зрошення бавовняних полів; аварія на Чорнобильській АЕС 1986 року стала техногенною катастрофою планетарного масштабу; десятиліття ядерних випробувань на Семалпатинському ядерному полігоні (республіка Казахстан) тощо).Таким чином, хоча «зони надзвичайної екологічної ситуації» існували в СРСР де-факто у вигляді величезних територій, що постраждали від катастрофічного забруднення та руйнування природи, юридично такий режим в законодавстві СРСР закріплений не був, а з прийняттям Закону України «Про надзвичайний стан» в 1990 році їх можна було би віднести до зазначеного правового режиму.

IV. Період незалежної України (з 1991 року по теперішній час).

Генеза правового режиму воєнного стану в Україні є складною і відображає історичні, політичні та безпекові виклики, з якими стикалася держава з моменту здобуття незалежності. Після проголошення незалежності у 1991 році Україна успадкувала правову систему УРСР, яка, у свою чергу, базувалася на законодавстві СРСР.

Закон України «Про оборону України» 1991 року став одним з перших, що визначав загальні засади оборони держави, хоча без деталізації правового режиму воєнного стану. Стаття 64 Конституції України чітко встановила, що в умовах воєнного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи людини і громадянина, за винятком абсолютно непорушних. Це заклало конституційні основи для запровадження воєнного стану.

Початок російської агресії у 2014 році різко актуалізував необхідність розробки повноцінного Закону про правовий режим воєнного стану. Незважаючи на реальну збройну агресію, воєнний стан на всій території України тоді не було введено. Натомість, було застосовано режим антитерористичної операції відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а пізніше антитерористична операція була замінена на операцію Об'єднаних сил (2018 року), яка також базувалася на окремих рішеннях.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» був прийнятий в травні 2015 року і Україна нарешті отримала сучасну правову базу для реагування на військову збройну агресію [3]. Важливою складовою правового режиму воєнного стану є Закон України «Про основи національного спротиву» 2021 року. Керченська криза 2018 року стала фактично першим в історії незалежної України випадком коли був воєнний стан у відповідь на агресивні дії рф в Азовському морі [4]. Після початку повномасштабного вторгнення рф в 2022 році, Президент України видав указ «Про введення воєнного стану в Україні», який того ж дня був затверджений Верховною Радою України [5]. Це стало наймасштабнішим та найтривалішим застосуванням воєнного стану в історії України, який і триває і досі. З лютого 2022 року українське законодавство про воєнний стан постійно доповнюється та вдосконалюється.

Генеза надзвичайного стану в Україні, як і воєнного стану, відображає еволюцію правової системи держави та її реагування на внутрішні та зовнішні виклики невійськового характеру. Після проголошення незалежності у 1992 році Україна прийняла Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», який фактично дублював закон СРСР «Про надзвичайний стан» 1990 року.

Стаття 64 Конституції України, так само як і для воєнного стану, заклала конституційні основи для введення надзвичайного стану, дозволивши обмежувати окремі права і свободи громадян. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» був прийнятий у березні березня 2000 року [6] став фактично першим повноцінним, комплексним законом, що детально врегульовував всі аспекти надзвичайного

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

стану. Кодекс цивільного захисту України 2012 року став ще основним документом, що регулює систему цивільного захисту в Україні, включаючи запобігання надзвичайним ситуаціям, реагування на них та ліквідацію їх наслідків. Він визначив різні класифікації надзвичайних ситуацій (державного, регіонального, місцевого, об'єктового рівня) та режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.

Пандемія COVID-19 стала першим масштабним застосуванням певних елементів надзвичайного стану, хоча й без офіційного його запровадження на всій території України (було введено режим надзвичайної ситуації у певних регіонах, а згодом на всій території, але це не тотожно «надзвичайному стану» згідно із Законом 2000 року [6]). Втім, цей період призвів до значних обмежень прав і свобод громадян (карантинні заходи, локдауни, обмеження пересування тощо), що підкреслило важливість чіткого законодавчого регулювання та необхідність адаптації законодавства до нових видів загроз, в тому числі і біологічних [7]. Після введення воєнного стану в 2022 році, питання надзвичайного стану відійшли на другий план, оскільки воєнний стан є більш жорстким і всеохоплюючим режимом, який поглинає багато аспектів надзвичайного стану. Проте, норми Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» залишаються чинними і можуть бути застосовані після припинення або скасування воєнного стану, або у випадках, що не пов'язані зі збройною агресією. При цьому потрібно звернути увагу, що 23.02.2022 Указом Президента України було введено надзвичайний стан в окремих регіонах України, який до сьогоднішнього залишається є чинним [8].

Зона надзвичайної екологічної ситуації в Україні. До 1991 року в СРСР, і відповідно в УРСР, не існувало окремого поняття «зона надзвичайної екологічної ситуації» як особливого правового режиму. Реагування на екологічні катастрофи (наприклад, скиди промислових відходів, забруднення річок) відбувалося через відомчі акти, які не формували цілісної правової бази.

Чорнобильська катастрофа 1986 року стала каталізатором для осмислення необхідності нового підходу. Саме Чорнобильська катастрофа вперше змусила говорити про «зони забруднення» та «зони відчуження», хоча їхній правовий статус тоді визначався підзаконними актами. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» 1991 року вперше юридично визначив зони радіоактивного забруднення (зона відчуження, зона безумовного (обов'язкового) відселення, зона гарантованого добровільного відселення, зона посиленого радіоекологічного контролю). Конституція України 1996 року заклала фундаментальні принципи екологічної безпеки (статті 16, 50, а також стаття 92, що передбачає про виключне регулювання правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації окремим законом. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» прийнятий в липні 2000 року [9] був проривний момент у генезі цього правового режиму. Практичним застосуванням зазначеного Закону є ряд Указів Президента України «Про оголошення окремих територій України зоною надзвичайної екологічної ситуації» від 2001 року. Водночас, Кодекс цивільного захисту України 2012 року не замінює Закон 2000 року, він створює єдину систему управління ризиками.

Наразі, після повномасштабного вторгнення рф у 2022 році, Україна стикається з масштабними екологічними наслідками військових дій. Хоча формально зони надзвичайної екологічної ситуації, відповідно до Закону 2000 року [9], станом на сьогодні в Україні не оголошувалися через ці події, їхні наслідки є катастрофічними. Ймовірно, після війни виникне потреба в перегляді та адаптації законодавства про цей режим, щоб ефективно реагувати на довгострокові екологічні наслідки бойових дій.

Статус тимчасово окупованих територій в Україні є унікальним і безпрецедентним для сучасної історії країни, що призвело до формування особливого правового режиму. Цей режим є відповіддю на збройну агресію рф та спроби анексії українських територій. Прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» в квітні 2014 року [10] стало основоположним актом, який визначив правовий статус тимчасово окупованої території. Правовий режим тимчасово окупованої території досить детально досліджує в своїй монографії М. Афанасьєва. За результатами дослідження вона прийшла до висновку, що аналіз ситуації в АР Крим та м. Севастополі в категоріях міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини свідчить про дефекти легітимності окупаційної влади рф. При цьому проведення виборів в органи публічної влади рф на території окупованого Криму – це пряме порушення норм міжнародного права в частині правового режиму окупованих територій і політичних прав громадян України [11].

Висновки. За результатами дослідження умовно генезу особливих правових режимів на українських землях у XIX-XXI століттях можна поділити на декілька етапів. І. Період російської та Австро-Угорської імперії (XIX століття – початок XX). ІІ. Період Української революції (1917–1921). ІІІ. Радянський період (1922–1991). IV. Період незалежної України (з 1991 року по теперішній час).

 CC BY 4.0

У імперські та радянські періоди (XIX століття та 1922-1991 роки) ці режими були переважно інструментами абсолютної, неконтрольованої влади. Їхня мета полягала у придушенні будь-якого опору, підтримці тоталітарного режиму, проведенні масових репресій та мобілізації ресурсів без огляду на права та гідність особи. Правова регламентація була мінімальною або взагалі відсутньою, що відкривало шлях до свавілля, позасудових розправ та фактично перманентного «надзвичайного» стану для суспільства. Приклади Голодомору чи сталінських репресій, що реалізовувалися де-факто в умовах особливого правового поля, є тому яскравим свідченням.

У незалежній Україні після 1991 року відбувся принциповий відхід від цієї парадигми. Особливі правові режими стали легітимними, законодавчо врегульованими інструментами захисту державності, суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Їхнє застосування чітко обмежене у часі та просторі, підлягає парламентському контролю та спрямоване на мінімізацію втручання в права людини, наскільки це можливо в екстремальних умовах. Сучасні особливі правові режими (воєнний стан, надзвичайний стан, зона надзвичайної екологічної ситуації) стали законними механізмами для захисту суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та безпеки громадян. Ця еволюція свідчить про рух України до демократичних стандартів, де навіть у кризових ситуаціях необхідно зберегти верховенство права та захист основоположних прав людини.

Режим тимчасово окупованих територій в Україні, на нашу думку, який виник в 2014 році є специфічним (унікальним) правовим режимом, а не особливим правовим режимом, як це визначено в Законі від 2014 року, що виник тимчасово, як пряма відповідь на збройну агресію та окупацію частини суверенної української території. Він не є класичним особливим правовим режимом, які визначені в Конституції України, хоча має з ними спільні риси в частині обмежень прав та свобод громадян та посиленої ролі держави.

Список використаних джерел

1. *Усенко І. Б., Кірсенко М. В.* Конституції Австрійської імперії та Австро-Угорської монархії. Енциклопедія історії України: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка. Т. 4. 2007. 528 с.
2. Щербатюк В. М. Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 рр.: висвітлення у документах та матеріалах збірників радянської доби URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6bc01288-fb8d-419f-880e-2d88868b8e5f/content (дата звернення: 25.03.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 25.03.2026).
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 26.11.2018 №2630-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19#n5 (дата звернення: 25.03.2026).
5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 №2102-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 25.03.2026).
6. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 №1550-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text (дата звернення: 25.03.2026).
7. Степаненко В. П. Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс». 2021. 406 с.
8. Указ Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України: Закон України від 23.02.2024 №2101-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text (дата звернення: 27.03.2026).
9. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 №1908-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text (дата звернення: 28.03.2026).
10. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 №1207-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 28.03.2026).
11. Афанасьєва М.В., Терлецький Д.С., Марусяк О.В. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 356 с.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

References

1. Usenko, I. B. & Kirsenko, M. V. (2007). *Konstytutsii Avstriiskoi imperii ta Avstro-Uhorskoi monarkhii [Constitutions of the Austrian Empire and the Austro-Hungarian Monarchy]*. Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, T. 4 [in Ukrainian].
2. Shcherbatiuk, V. M. *Selianskyi povstanskyi rukh v Ukraini 1917–1921 rr.: vysvitlennia u dokumentakh ta materialakh zbirnykiv radianskoi doby [Peasant uprising movement in Ukraine 1917–1921: coverage in documents and materials of collections of the Soviet era]*. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6bc01288-fb8d-419f-880e-2d88868b8e5f/content [in Ukrainian].
3. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [For the legal regime of martial law]*: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 №389-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].
4. *Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» [On approval of the Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine»]*: Zakon Ukrainy vid 26.11.2018 №2630-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19#n5 [in Ukrainian].
5. *Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» [On approval of the Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine»]*: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 №2102-IX. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text [in Ukrainian].
6. *Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu [On the legal regime of the state of emergency]:* Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 №1550-III. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text [in Ukrainian].
7. Stepanenko, V. P. (2021). *Pandemiia COVID-19 v Ukraini: sotsialni naslidky [COVID-19 pandemic in Ukraine: social consequences]*. Kyiv: TOV NVP «Interservis» [in Ukrainian].
8. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia nadzvychainoho stanu v okremykh rehionakh Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine «On the introduction of a state of emergency in certain regions of Ukraine»]*: Zakon Ukrainy vid 23.02.2024 №2101-IX. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text [in Ukrainian].
9. *About the ecological emergency zone [Pro zonu nadzvychainoi ekolohichnoi sytuatsii]*: Zakon Ukrainy vid 13.07.2000 №1908-III. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text [in Ukrainian].
10. *Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine]:* Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 №1207-VII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text [in Ukrainian].
11. Afanasieva, M. V., Terletskyi, D. S. & Marusiak, O. V. (2022). *Prava liudyny v osoblyvykh pravovykh rezhymakh: dosvid Ukrainy: monohrafiia [Human rights in special legal regimes: the experience of Ukraine: monograph]*. Odesa: Helvetyka. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 12.05.2026
Стаття прийнята до друку 14.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: 10.35774/app2026.02.032
УДК 342.9

Роксолана Гречанюк,
доктор юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративного права та судочинства
Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-5102-3718

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ

Стаття присвячена комплексному аналізу теоретичних та практичних аспектів виконання адміністративних актів в Україні в контексті набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру». Методологічну основу дослідження становлять комплексний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-догматичний методи, а також метод правової диференціації. У роботі досліджено сутність виконання адміністративного акта як завершальної стадії адміністративного провадження, що спрямована на реалізацію прав приватних осіб та захист публічних інтересів. Проаналізовано європейські стандарти належного врядування (good governance) та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, які були інтегровані у вітчизняне законодавство для забезпечення справедливості, прозорості та передбачуваності процесу виконання.

У статті детально розглянуто диференціацію між добровільним виконанням позитивних адміністративних актів та обов'язковим примусовим виконанням негативних актів. Особливу увагу приділено процедурним гарантіям захисту прав адресатів, зокрема механізму обов'язкового попередження про застосування заходів впливу. Також досліджено систему цих заходів, що застосовуються адміністративними органами самостійно: вчинення дій за рахунок зобов'язаної особи, накладення грошового стягнення та безпосередній вплив. Висвітлено ключову роль принципів адміністративної процедури під час реалізації дискреційних повноважень органами виконання.

Крім того, у дослідженні проаналізовано дуалістичний механізм взаємодії між адміністративними органами та органами Державної виконавчої служби. Розмежовано випадки безпосереднього звернення до виконавчої служби, коли рішення про накладення грошового стягнення є виконавчим документом, та опосередко-

© Роксолана Гречанюк, 2026

 CC BY 4.0

ваного примусу через суд для відшкодування витрат, пов'язаних із самостійним виконанням адміністративного акта. Визначено наявні практичні проблеми, пов'язані з відсутністю усталеної адміністративної практики щодо примусового виконання адміністративних актів.

Ключові слова: *адміністративна процедура, адміністративний орган, адміністративний акт, виконання адміністративних актів, заходи впливу, органи державної виконавчої служби, виконавче провадження.*

Hrechaniuk R.

Theoretical and practical aspects of the implementation of administrative acts

The extended abstract provides a comprehensive insight into the research dedicated to the theoretical foundations and practical application of the execution of administrative acts in Ukraine, following the enforcement of the Law of Ukraine «On Administrative Procedure» (LAP). The methodological framework of the study is based on comprehensive, systemic-structural, comparative-legal, formal-dogmatic methods, as well as the method of legal differentiation. The study highlights that the entry into force of this framework law marked a crucial milestone in shifting the paradigm of public administration toward a human-centric approach and adherence to European standards of good governance. The author defines the execution of an administrative act as the final and critical stage of administrative proceedings, which ensures the actual implementation of legal rights or the protection of public interests. The paper emphasizes that the LAP integrated the Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe, balancing the state's capacity to enforce decisions with strict guarantees of predictability and fairness for private individuals.

A significant portion of the article focuses on distinguishing between positive administrative acts, which are executed voluntarily by the beneficiaries, and negative administrative acts, which impose specific duties or restrictions and require mandatory enforcement in case of non-compliance. The author examines the newly introduced toolset given to administrative bodies, enabling them to act as enforcement authorities without initially relying on judicial intervention, which used to be a major source of legal uncertainty. These enforcement tools include performing actions at the expense of the obligated person, imposing monetary penalties, and exercising direct physical or psychological impact as a measure of last resort.

Furthermore, the research underscores the vital importance of procedural guarantees, specifically the requirement of a mandatory written warning prior to applying any enforcement measures. This warning must specify reasonable timeframes, an itemized estimate of potential costs, and the exact type of sanctions to prevent unexpected or arbitrary state actions. The author addresses the application of discretionary powers by public authorities during this stage, arguing that principles of proportionality, reasonableness, timeliness, and legal certainty must strictly guide their choices to minimize harm to individuals and assets.

Finally, the study thoroughly assesses the dualistic mechanism of interaction between administrative authorities and the State Enforcement Service. It differentiates between direct enforcement, where an administrative decision on financial penalties serves directly as an enforcement document, and indirect enforcement, which requires a court order to recover expenses after the administrative body executes the act independently. The author concludes by identifying key practical gaps, such as the lack of established administrative practices and the risks of excessive administrative discretion stemming from the wide legal range of monetary fines without predefined criteria for their assessment.

Keywords: *administrative procedure, administrative body, administrative act, execution of administrative acts, enforcement measures, bodies of the state enforcement service, enforcement proceedings.*

Постановка проблеми. Набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП) 15 грудня 2023 року започаткувало новий етап у відносинах між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами. ЗАП діє як універсальний, засадничий та рамковий закон, що встановлює єдині правила при розгляді та вирішенні адміністративних справ для всієї системи адміністративних органів на основі європейських стандартів доброго адміністрування. Як наголошував свого часу В. Б. Авер'янов, «адміністративні процедури здатні істотно сприяти підвищенню ефективності реалізації публічної влади, чіткому виконанню функцій і повноважень органів і посадових осіб. Але головне – вони покликані забезпечити необхідну послідовність в реалізації громадянами своїх прав і охоронюваних законом інтересів та стати дійовим засобом протидії суб'єктивізму з боку службовців органів виконавчої влади» [1, с. 10].

Адміністративна процедура є важливим механізмом «...вирішення адміністративних справ у дусі демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону» [2]. У свою чергу ЗАП не лише закріплює конституційний принцип людиноцентризму, а й наділяє адміністративні органи дієвим інструментарієм для якісного виконання ними функцій публічного адміністрування.

 CC BY 4.0

Виконання адміністративного акта є завершальною стадією адміністративного провадження та якісним результатом ефективного адміністрування, що має на меті реалізацію особою своїх прав та законних інтересів, та захист публічних інтересів держави.

Правовою основою виконання адміністративних актів в українському законодавстві є, насамперед, ЗАП, який закріпив у своїх положеннях Рекомендації Rec (2003) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права. Відповідно до зазначених Рекомендацій уряди держав-членів повинні забезпечити ефективне виконання рішень адміністративних і судових органів в галузі адміністративного права, керуючись у своєму законодавстві й практиці принципами належної практики та створити відповідну правову базу, що забезпечує підкорення приватних осіб адміністративним рішенням, про яких вони були повідомлені в установленому законом порядку, незважаючи на захист їхніх прав і інтересів судовою владою [3]. В свою чергу, європейська концепція належного врядування (good governance) та інтегрований у неї стандарт захисту прав людини вимагають, щоб виконання адміністративних рішень було не лише ефективним, а й справедливим та передбачуваним для приватних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній літературі загальним питанням теорії адміністративних актів присвячено праці В. Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янця, Р. С. Мельника та інших. Серед науковців, які досліджували безпосередньо процедуру виконання адміністративних актів після прийняття ЗАП, можна відзначити І. Бойко, Т. Карабін, А. Комзюка, М. Комзюка, В. Олашина, Г. Рижкова, О. Соловйову, В. Тимощука, А. Школика, Є. Школьного.

Мета статті – аналіз актуального нормативного регулювання виконання адміністративних актів та застосування до особи заходів впливу, а також виконання адміністративних актів в порядку виконавчого провадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність публічного адміністрування нерозривно пов'язана зі здатністю держави забезпечувати реальне виконання прийнятих нею рішень. Адміністративний акт є ключовим інструментом публічного адміністрування, за допомогою якого органи публічної адміністрації реалізують свої повноваження, впорядковують поведінку фізичних та юридичних осіб, установлюють, змінюють або припиняють їхні права й обов'язки. Однак для досягнення правового результату адміністративного провадження необхідним є виконання адміністративного акта належним чином, а не лише сам факт його прийняття.

Зокрема, у ст. 92 ЗАП передбачено, що «адміністративний акт є обов'язковим до виконання з дня набрання ним чинності» [2]. За загальним правилом, адміністративний акт набирає чинності стосовно учасника адміністративного провадження з дня доведення його до відома відповідної особи (ст. 74 ЗАП). Однак, набрання чинності адміністративним актом може бути відстрочено на пізніший строк, якщо це передбачено іншим спеціальним законом або самим адміністративним актом, що, зазвичай, зумовлено необхідністю виконання певної умови, настання певної події.

При зверненні до виконання адміністративного акта необхідно також враховувати умову його безспірності. Хоча, відповідно до ЗАП виконання адміністративного акта не залежить від закінчення чи незакінчення строку на його оскарження. Однак, у випадку адміністративного оскарження адміністративного акта, його дія може бути зупинена за клопотанням скаржника, крім випадків, передбачених законом (ст. 83 ЗАП). У випадку судового оскарження, Кодекс адміністративного судочинства України теж передбачає можливість зупинення дії індивідуального акта як заходу забезпечення позову [4].

У той же час, законодавець залишає за особою, на користь якої прийнято адміністративний акт, що не потребує дій адміністративних органів, право добровільного виконання (реалізації) такого акта (ст. 92 ЗАП). Таким чином, адресат позитивного адміністративного акта самостійно визначає необхідність, порядок та строки виконання такого акта. Однак «у разі перешкоджання виконанню (реалізації) особою позитивного для неї адміністративного акта з боку інших осіб законодавець виходить із можливості забезпечення подальшого його виконання шляхом звернення адресата адміністративного акта до органу виконання або до суду. У цьому проявляється важлива відмінність між забезпеченням виконання адміністративних актів адміністративним органом та особою, оскільки особа, на відміну від адміністративного органу, не може самостійно забезпечувати примусове виконання позитивного для неї адміністративного акта, а повинна звернутись до органу виконання» [5, с. 508].

Отже, враховуючи добровільність виконання позитивних адміністративних актів, можемо зробити висновок, що обов'язкового виконання потребують лише негативні адміністративні акти, які спрямовані

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

на виконання адресатом будь-якої дії чи утримання від будь-яких дій. «Виконання адміністративного акта, у тому числі прийнятого за результатом розгляду скарги, забезпечується адміністративним органом, який його прийняв, крім випадків, передбачених законом, у тому числі законодавством про виконавче провадження» [2].

До прийняття ЗАП порядок виконання адміністративних актів у загальному вигляді не був врегульований та адміністративні органи не мали реальних механізмів впливу на адресатів. Вони могли лише притягнути особу до адміністративної відповідальності за невиконання адміністративного акта або звернутися до суду для отримання виконавчого документа та здійснити примусове виконання через механізм виконавчого провадження. Це часто призводило до правової невизначеності та неефективності адміністративного провадження. Однією із ключових новацій ЗАП стало наділення адміністративних органів дієвими повноваженнями щодо впливу на адресатів негативних адміністративних актів. Зокрема, ст. 93 ЗАП передбачає, що «у разі якщо адміністративний акт добровільно не виконано зобов'язаною особою - адресатом адміністративного акта, адміністративний орган приймає рішення про застосування заходу впливу» [2]. Також вона визначає вичерпний перелік таких заходів впливу: вчинення дій за рахунок зобов'язаної особи, накладення грошового стягнення за невиконання адміністративного акта, безпосередній вплив.

Така позиція законодавця враховує позитивний європейський досвід та рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, а також враховує принцип ефективності здійснення адміністративної процедури. Водночас «обов'язок адміністративного органу застосовувати заходи впливу, якщо акт добровільно не виконано, зумовлює виникнення в адміністративного органу іншого обов'язку – обов'язку контролювати виконання прийнятих адміністративних актів і встановлювати їх факт невиконання» [6, с. 78]. Таким чином, адміністративний орган, що видав адміністративний акт, виступає «органом виконання» і несе відповідальність за його реалізацію.

Наявність в адміністративних органів дієвих повноважень та механізмів ефективно діяти на усіх етапах адміністративної процедури дозволяє досягти головної її мети, яка полягає не лише в розгляді адміністративної справи та прийнятті адміністративного акта, а й у його виконанні та реальному забезпеченні права і закону.

Важливим застереженням щодо застосування заходів впливу є обов'язок адміністративного органу попередити зобов'язану особу про застосування до неї таких заходів. Відповідно до ч. 2 ст. 98 ЗАП попередження повинно містити: строк для виконання відповідного зобов'язання, протягом якого особа може виконати його добровільно; кошторис витрат, які будуть стягнуті із зобов'язаної особи у разі невиконання адміністративного акта у добровільному порядку, якщо інше не встановлено законом. При цьому зазначається, що такі витрати можуть бути більшими, якщо виконання адміністративного акта призведе до такого збільшення; види заходів впливу, які можуть бути застосовані, а в разі попередження про застосування грошового стягнення, накладеного відповідно до закону, - види і розмір можливих санкцій [2]. Попередження повинне бути складене у письмовій формі та вручене особі у визначеному законом порядку. Воно є обов'язковою процедурною гарантією передбачуваності та визначеності дій адміністративного органу, умовою правомірності подальшого примусового виконання та забезпечує адресату належний рівень захисту від можливих неочікуваних і непередбачуваних дій органу виконання. Однак, добровільне виконання є пріоритетним з точки зору принципів ЗАП. Тому адміністративний орган зобов'язаний, у першу чергу, забезпечити умови для добровільного виконання адміністративного акта. Законодавець не визначив конкретний строк для добровільного виконання, тому «…потрібно виходити з того, що йдеться про розумний відрізок часу, впродовж якого орган виконання в стані очікувати від зобов'язаної особи виконання покладеного на неї обов'язку, а особа спроможна виконати обов'язки, які були покладені на неї адміністративним актом» [5, с. 529]. Лише у разі невиконання зобов'язаною особою відповідних обов'язків у строк, визначений у попередженні про застосування заходів впливу, такі заходи призначаються. Якщо особа виконала зобов'язання добровільно, то заходи впливу до неї не призначаються і не застосовуються. Таким чином, «…все це регулювання спрямоване на те, щоб спонукати зобов'язану особу самостійно виконати адміністративний акт» [5, с. 530].

При застосуванні до зобов'язаної особи заходів впливу, враховуючи їх втручальний характер, адміністративні органи повинні дотримуватися положень Конституції України та принципів адміністративної процедури. Погоджуємося із науковцями, що такий механізм впливу на особу є новим для органів публічної адміністрації. Проблемним аспектом у цій сфері є відсутність адміністративної

 CC BY 4.0

практики прийняття адміністративними органами подібних рішень та втручання у майнові права особи, що є усталеною прерогативою судів [7, с. 41].

Попри те, що ЗАП наділив адміністративний орган достатнім та ефективним інструментарієм самостійного забезпечення виконання адміністративних актів, законодавець все ж обмежив його повноваження окремими випадками, «…якщо виконання адміністративного акта здійснюється примусово в порядку, визначеному законодавством про виконавче провадження» [2]. Передача виконання адміністративних актів до органів Державної виконавчої служби або приватних виконавців є чітко розмежованою процедурою, що залежить від обраного заходу примусового впливу та правової природи самого акта. Момент переходу від внутрішньоадміністративного виконання до зовнішнього примусового стягнення через виконавчу службу наступає тоді, коли це передбачено законом, у тому числі законодавством про виконавче провадження. Перш за все, це стосується рішень адміністративного органу, що можуть посягати на майнові права та інтереси особи.

Закон України «Про виконавче провадження» визначає, що рішення інших державних органів, які законом визнані виконавчими документами є підставою примусового виконання рішення в порядку виконавчого провадження (п.7 ч.1 ст. 3) [8]. Зокрема таким виконавчим документом є рішення адміністративного органу про накладення на зобов'язану особу – адресата адміністративного акта грошового стягнення. Воно підлягає передачі до органів виконавчої служби після закінчення строку, встановленого адміністративним органом на виконання адміністративного акта. В такому випадку адміністративний орган виступає одночасно ініціатором примусу, автором виконавчого документа та стягувачем.

Взаємодія між адміністративними органами та виконавчою службою здійснюється в межах чітко регламентованих процедур. Адміністративний орган, виступаючи стягувачем, направляє до відповідного органу виконавчої служби письмову чи електронну заяву про відкриття виконавчого провадження разом із оригіналом виконавчого документа, який повинен відповідати вимогам, передбаченим ст. 4 ЗУ «Про виконавче провадження» [9].

Інший механізм взаємодії адміністративного органу із виконавчою службою передбачений у випадку необхідності відшкодування шкоди, заподіяної невиконанням адміністративного акта. Зокрема адміністративний орган має право звернутися до суду із вимогою про відшкодування у повному обсязі витрат, пов'язаних із самостійним виконанням ним адміністративного акта. В такому випадку підставою для примусового виконання рішення буде виконавчий лист, виданий судом на підставі судового рішення. В свою чергу, адміністративний орган виступатиме позивачем у судовому процесі та стягувачем у виконавчому провадженні.

Висновки. Дослідження теоретичних та практичних аспектів виконання адміністративних актів в Україні крізь призму Закону України «Про адміністративну процедуру» дозволяє зробити висновок про успішне формування якісно нової парадигми публічного адміністрування, орієнтованої на захист прав людини та дотримання стандартів належного врядування. Ухваленням цього Закону законодавець посилив роль адміністративних органів як суб'єктів прийняття адміністративних актів, а також наділив їх дієвим та ефективним інструментарієм забезпечення виконання цих актів для досягнення поставленої мети; детально врегулював механізм добровільного виконання адміністративних актів, а також обов'язковість попередження та чіткі межі застосування примусових заходів впливу.

Також проведений аналіз процедури забезпечення виконання адміністративних актів в межах виконавчого провадження, засвідчує наявність ефективного дуалістичного механізму примусу: безпосереднього, коли рішення про накладення на зобов'язану особу грошового стягнення є виконавчим документом; та опосередкованого, коли виконавчий лист видається на підставі рішення суду про відшкодування шкоди, заподіяної невиконанням адміністративного акта.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В.Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права.* 2009. №3. С. 8–14.
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року №2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n69 (дата звернення: 29.05.2026).
3. Rec (2003)16: Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права (ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851-му засіданні заступників міністрів). URL: https://search.coe.int/cm#{%22CoEIden

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

tifier%22:[%2209000016805df129%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} (дата звернення: 29.05.2026).
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року №2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10611 (дата звернення: 29.05.2026).
5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін.; за заг. ред. Тимощука В. П. Київ, 2023. 545 с.
6. Карабін Т. О. Виконання адміністративних актів: нові правила адміністративно-процедурного законодавства. *Право України.* 2024. №11. С. 72-83. DOI: 10.33498/louu-2024-11-071.
7. Комзюк А. Т., Комзюк М. А., Липій Є. А. Виконання адміністративних актів: новації прийнятого Закону «Про адміністративну процедуру». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2022. Том 33 (72). № 3. С. 38-44. DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/06.
8. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text (дата звернення: 29.05.2026).
9. Інструкція з організації примусового виконання рішень затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 2 квітня 2012 № 512/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text (дата звернення: 29.05.2026).

References

1. Averianov, V. B. (2009). Znachennia administratyvnykh protsedur u reformuvanni administratyvnoho prava [The significance of administrative procedures in the reform of administrative law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava [Law Review of Kyiv University of Law], 3,* 8–14 [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine (2022). *Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 roku No. 2073-IX [On administrative procedure: Law of Ukraine of February 17,* 2073-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n69 [in Ukrainian].
3. Committee of Ministers of the Council of Europe. (2003). *Rec(2003)16: Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the execution of administrative and judicial decisions in the field of administrative law (Adopted by the Committee of Ministers on 9 September 2003 at the 851st meeting of the Ministers' Deputies)*. Retrieved from https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805df129%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} [in Ukrainian].
4. Code of Ukraine. (2005). *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 6 lypnia 2005 roku No. 2747-IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine of July 6, 2005 No. 2747-IV]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10611 [in Ukrainian].
5. Andriiko, O. F., Bevzenko, V. M., & et al. (2023). *Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy* «*Pro administratyvnu protseduru*» [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine «On Administrative Procedure»] (V. P. Tymoshchuk, Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
6. Karabin, T. O. (2024). Vykonannia administratyvnykh aktiv: novi pravyla administratyvno-protsedurnoho zakonodavstva [Execution of administrative acts: New rules of administrative procedure legislation]. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine], 11,* 72–83. Retrieved from https://doi.org/10.33498/louu-2024-11-071 [in Ukrainian].
7. Komziuk, A. T., Komziuk, M. A., & Lypii, Ye. A. (2022). Vykonannia administratyvnykh aktiv: novatsii pryiniatoho Zakonu «Pro administratyvnu protseduru» [Execution of administrative acts: Innovations of the adopted Law «On Administrative Procedure»]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky [Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences]*, *33*(72)*, 3,* 38–44. https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/06 [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine (2016). *Pro vykonavche provadzhennia: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 roku No. 1404-VIII [On enforcement proceedings: Law of Ukraine of June 2, 2016 No. 1404-VIII]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text [in Ukrainian].
9. Ministry of Justice of Ukraine (2012). *Instruktsiia z orhanizatsii prymusovoho vykonannia rishen, zatverdzhena Nakazom Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 2 kvitnia 2012 No. 512/5 [Instruction on the organization of forced execution of decisions, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated April 2, 2012 No. 512/5]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text [in Ukrainian].

Стаття надійшла 17.05.2026
Стаття прийнята до друку 21.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.038
УДК 342.9:35.075:364.65-056.26(477)

Володимир Димитрієв,
кандидат наук з державного управління,
адвокат,
Адвокатське Бюро Димитрієва, м. Київ,
Україна.
ORCID: orcid.org/0009-0000-7727-4649

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

У статті досліджено систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю. Актуальність теми зумовлена реформуванням національної системи реабілітації, переходом від переважно статусної моделі встановлення інвалідності до оцінювання повсякденного функціонування особи, а також зростанням потреби в реабілітаційній допомозі в умовах воєнного стану.

Метою статті є визначення системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні та розкриття їх ролі у механізмі реалізації державної політики у сфері реабілітації.

Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий і функціональний методи. Їх застосування дало змогу розглянути реабілітацію не лише як сукупність медичних і соціальних послуг, а як комплексний напрям публічного адміністрування, що поєднує охорону здоров'я, соціальний захист населення, місцеве самоврядування, цифрове адміністрування та участь громадянського суспільства.

Обґрунтовано, що суб'єкти адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю утворюють взаємопов'язану систему, до якої належать суб'єкти формування державної політики, суб'єкти її реалізації та координації, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, реабілітаційні заклади, мультидисциплінарні реабілітаційні команди, фахівці з реабілітації, фінансово-організаційні суб'єкти, суб'єкти експертного та інформаційно-цифрового забезпечення, а також громадські об'єднання. Доведено, що ефективність цієї системи залежить від чіткого розмежування компетенції, належного інформаційного обміну, фінансування, кадрового забезпечення та узгодженого реабілітаційного маршруту особи. Зроблено висновок, що подальший розвиток адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю має ґрунтуватися на функціональній, людиноцентричній і безбар'єрній моделі.

Ключові слова: *реабілітація, особи з інвалідністю, адміністративно-правове забезпечення, суб'єкти публічного адміністрування, публічне адміністрування, реабілітаційна допомога, соціальний захист, охорона здоров'я, медичні і соціальні послуги.*

Dymytriiev V.

Subjects of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine

The article examines the system of subjects of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities. The relevance of the topic is determined by the reform of the national rehabilitation system, the transition from a predominantly status-based model of disability determination to the assessment of a person's daily functioning, as well as by the growing need for rehabilitation care under martial law.

The purpose of the article is to determine the system of subjects of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine and to disclose their role in the mechanism for implementing state policy in the field of rehabilitation.

The methodological basis of the study consists of dialectical, systemic-structural, formal legal, comparative legal and functional methods. Their application made it possible to consider rehabilitation not only as a set of medical and social services, but also as a complex area of public administration that combines health care, social protection, local self-government, digital administration and the participation of civil society.

It is substantiated that the subjects of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities form an interconnected system, which includes subjects responsible for shaping state policy, subjects involved in its implementation and coordination, local executive authorities, local self-government bodies, rehabilitation institutions, multidisciplinary rehabilitation teams, rehabilitation specialists, financial and organizational subjects, subjects of expert and information-digital support, as well as public associations. It is proved that the effectiveness

© Володимир Димитрієв, 2026

of this system depends on a clear delimitation of competence, proper information exchange, financing, staffing and a coordinated rehabilitation pathway for the person. It is concluded that the further development of administrative and legal support for the rehabilitation of persons with disabilities should be based on a functional, human-centred and barrier-free model.

Keywords: *rehabilitation, persons with disabilities, administrative and legal support, subjects of public administration, public administration, rehabilitation care, social protection, health care, medical and social services.*

Постановка проблеми. Реабілітація осіб з інвалідністю в Україні є не лише сукупністю медичних і соціальних послуг, а комплексним напрямом публічного адміністрування, спрямованим на відновлення, підтримання та розвиток функціональних можливостей особи, забезпечення її самостійності, соціальної інтеграції та рівної участі в суспільному житті. Такий підхід відповідає положенням Конвенції про права осіб з інвалідністю, яка орієнтує держави на створення умов для досягнення особами з інвалідністю максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних і професійних здібностей, а також повної інтеграції й участі в усіх аспектах життя [1]. У національному законодавстві ці положення конкретизуються, зокрема, у законах України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV [2] та «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 03.12.2020 № 1053-IX [3], які формують правову основу реабілітації, визначають її завдання, організаційні засади та коло учасників відповідних правовідносин.

Актуальність дослідження суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю зумовлена тим, що ефективність реабілітаційної системи залежить не лише від обсягу закріплених прав чи переліку реабілітаційних заходів, а й від належної організації діяльності уповноважених суб'єктів. Йдеться про органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я, реабілітаційні установи, мультидисциплінарні реабілітаційні команди, фахівців з реабілітації, органи та установи системи соціального захисту населення, суб'єктів, які забезпечують осіб з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації, а також інші інституції, залучені до забезпечення індивідуальних реабілітаційних потреб особи. Саме через діяльність цих суб'єктів право особи з інвалідністю на реабілітацію набуває практичного змісту, а законодавчі гарантії перетворюються на реальні адміністративні, медичні, соціальні та організаційні процедури.

Практичне значення цієї проблематики істотно посилюється в умовах воєнного стану. З одного боку, зростає суспільна потреба в медичних, психологічних, фізичних, професійних і соціальних реабілітаційних заходах унаслідок поранень, травм, хронічних захворювань, внутрішнього переміщення, повної або часткової втрати працездатності чи погіршення умов життя. За інформацією Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України в Україні проживають майже 3 млн осіб з інвалідністю, а за час повномасштабного вторгнення 200 об'єктів соціальної інфраструктури, включаючи центри надання соціальних послуг, були пошкоджені або зруйновані, що ускладнює доступ осіб з інвалідністю до необхідних послуг [4]. З іншого боку, Всесвітня організація охорони здоров'я наголошує, що у світі близько 2,4 млрд осіб мають стани здоров'я, за яких можуть потребувати реабілітації, а надзвичайні ситуації, зокрема збройні конфлікти, спричиняють різке зростання реабілітаційних потреб і водночас порушують надання реабілітаційних послуг [5].

Окремого значення набуває трансформація національної моделі оцінювання функціонування особи та встановлення інвалідності. З 1 січня 2025 року в Україні замість попередньої системи медико-соціальної експертизи запроваджено оцінювання повсякденного функціонування особи, що передбачає спрощення, цифровізацію та переорієнтацію процедур на реальні функціональні потреби людини [6]. Така реформа об'єктивно змінює роль суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації, оскільки вимагає від них не лише формального підтвердження правового статусу особи, а й узгодженої міжвідомчої взаємодії, своєчасного прийняття рішень, належного інформаційного обміну та забезпечення індивідуалізованого маршруту реабілітації.

У науковій літературі вже зверталася увага на значення правових гарантій доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану, а також на необхідність посилення організаційно-правових механізмів їх реалізації [7]. Водночас питання визначення суб'єктного складу адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю, розмежування компетенції відповідних суб'єктів, їх координації та взаємодії в умовах реформування системи реабілітації потребує окремого комплексного дослідження. Цим зумовлюється актуальність обраної теми статті та її значення для подальшого вдосконалення публічного адміністрування у сфері реабілітації осіб з інвалідністю.

 CC BY 4.0

Метою статті є визначення системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні та розкриття їх ролі у механізмі реалізації державної політики у сфері реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні останніми роками отримала помітне висвітлення в науковій літературі, що зумовлено одночасним впливом кількох чинників: реформуванням системи охорони здоров'я, запровадженням сучасної моделі реабілітації у сфері охорони здоров'я, зростанням суспільної потреби в реабілітаційній допомозі в умовах воєнного стану, а також переходом від переважно статусного підходу до функціонального оцінювання потреб особи. Водночас більшість наукових праць зосереджена або на загальних правових гарантіях доступності медичної та реабілітаційної допомоги, або на окремих категоріях отримувачів такої допомоги, зокрема військовослужбовцях, або на медико-правовому аспекті реабілітації. Водночас питання суб'єктного складу адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю поки що не отримало достатньо цілісного висвітлення.

Важливе значення для розуміння сучасного стану правового забезпечення реабілітації має дослідження О. В. Батрин та співавторів, присвячене правовим гарантіям доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану [7]. Автори аналізують ефективність нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення доступності медичної та реабілітаційної допомоги, і підкреслюють, що в умовах війни доступність відповідних послуг набуває особливого соціального та правового значення. Для теми цієї статті зазначене дослідження є релевантним насамперед тому, що воно акцентує увагу на гарантійному вимірі реабілітаційної допомоги, однак не ставить за основну мету системний аналіз суб'єктів, які забезпечують реалізацію цих гарантій.

Окремий напрям наукового опрацювання становлять дослідження, присвячені реабілітації військовослужбовців. Так, О. В. Новиков і В. І. Теремецький розглянули адміністративно-правове забезпечення реабілітації військовослужбовців як складової соціального захисту в Україні [8]. У цій праці обґрунтовано, що реабілітація військовослужбовців має розглядатися не лише як медичний процес, а й як елемент соціального захисту, який потребує належного адміністративно-правового механізму. Наукова цінність такого підходу полягає у поєднанні медичного, соціального й адміністративно-правового вимірів реабілітації. Водночас предмет зазначеного дослідження зосереджений на спеціальній категорії осіб – військовослужбовцях, тоді як реабілітація осіб з інвалідністю охоплює ширший суб'єктний, інституційний та процедурний контекст.

Суміжним за змістом є дослідження В. І. Теремецького, О. А. Івахненко та О. В. Новикова, присвячене правовим засадам медико-психологічної реабілітації військовослужбовців [9]. Його значення полягає у виокремленні медико-психологічної реабілітації як особливої складової відновлення особи, яка постраждала внаслідок воєнних дій. Автори звертають увагу на необхідність нормативного й організаційного забезпечення відповідних заходів, що має значення і для реабілітації осіб з інвалідністю загалом. Однак зазначене дослідження переважно зосереджене на спеціальній категорії отримувачів реабілітаційної допомоги – військовослужбовцях, а не на загальній системі суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації.

У контексті загального правового регулювання реабілітації у сфері охорони здоров'я варто звернути увагу на статтю А. О. Дутко, у якій розглянуто правове регулювання реабілітації в системі охорони здоров'я України [10]. Дослідниця підкреслює, що повномасштабне вторгнення зумовило необхідність оновлення нормативно-правових актів щодо забезпечення права особи на медичну допомогу, зокрема на реабілітаційну допомогу. Це дослідження є важливим для формування нормативного підґрунтя обраної теми, оскільки дає змогу простежити зв'язок між правом на охорону здоров'я та реабілітацією у сфері охорони здоров'я. Однак у ньому переважає медико-правовий вимір реабілітації, тоді як адміністративно-правова характеристика суб'єктів, їх компетенції та взаємодії розкривається лише частково.

Окремі питання адміністративно-правового забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю також досліджуються в сучасній юридичній літературі [11]. Такі дослідження мають значення для цієї статті, оскільки реабілітація осіб з інвалідністю не може бути відокремлена від ширшої системи соціального захисту, надання соціальних послуг, забезпечення допоміжними засобами реабілітації, створення доступного середовища, сприяння зайнятості та інтеграції особи в суспільне життя. Водночас адміністративно-правове забезпечення соціального захисту є ширшим за предмет цієї статті, а тому потребує конкретизації саме щодо суб'єктів, які організовують, координують, фінансують, надають реабілітаційну допомогу або здійснюють контроль за її наданням.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Теоретично важливими для цього дослідження є також праці, у яких аналізуються гарантії реалізації права на охорону здоров'я та забезпечення соціальної безпеки. Зокрема, В. І. Теремецький і Г. В. Муляр досліджували сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я [12], а В. І. Теремецький та співавтори розглядали гарантування охорони здоров'я як важливий чинник соціальної безпеки [13]. Ці праці дають підстави розглядати реабілітацію осіб з інвалідністю не ізольовано, а як складову ширшої системи публічно-правових гарантій у сфері охорони здоров'я та соціальної безпеки. Однак у них не деталізується суб'єктний склад адміністративно-правового забезпечення реабілітації, зокрема співвідношення повноважень органів у сфері охорони здоров'я, органів у сфері соціального захисту населення, реабілітаційних установ, мультидисциплінарних команд і органів місцевого самоврядування.

Отже, аналіз наукової літератури свідчить, що вітчизняні дослідники вже сформували вагоме підґрунтя для вивчення правових гарантій реабілітації, доступності медичної та реабілітаційної допомоги, реабілітації військовослужбовців, медико-психологічної реабілітації, а також адміністративно-правового забезпечення права на охорону здоров'я. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання систематизації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні, визначення їх місця в загальному механізмі публічного адміністрування, розмежування компетенції, форм їх взаємодії та координації в умовах переходу до функціональної, людиноцентричної і безбар'єрної моделі реабілітації. Це зумовлює наукову доцільність подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю доцільно розглядати не лише як формально визначене коло органів, установ і організацій, залучених до реабілітаційного процесу, а як систему взаємопов'язаних учасників публічного адміністрування, діяльність яких спрямована на організацію, фінансування, координацію, надання реабілітаційної допомоги, здійснення контролю та інформаційний супровід реабілітаційних заходів. Такий підхід випливає з положень Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», відповідно до якого державне управління системою реабілітації здійснюють центральні й місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень [2]. Водночас Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» визначає систему реабілітації як сукупність суб'єктів реабілітації, їхніх прав і обов'язків, відносин між ними, а також вимог, протоколів і нормативів надання реабілітаційної допомоги [3]. Отже, суб'єктний склад у цій сфері має не допоміжне, а системоутворювальне значення.

Першу групу становлять суб'єкти загального публічного адміністрування у сфері реабілітації осіб з інвалідністю. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» до них належать центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сферах соціального захисту населення, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури і спорту, будівництва та архітектури, а також інші центральні органи виконавчої влади, які у межах своєї компетенції здійснюють заходи щодо реабілітації осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю [2]. Їх роль полягає не у безпосередньому наданні реабілітаційної допомоги, а у формуванні нормативних, організаційних, фінансових і кадрових умов функціонування всієї системи. Саме на цьому рівні визначаються державні пріоритети, приймаються нормативно-правові та організаційні рішення, забезпечується міжвідомча координація, планується фінансування та здійснюється моніторинг результативності державної політики.

Особливе місце серед цих суб'єктів посідають органи, що формують та/або реалізують державну політику у сферах соціального захисту населення та охорони здоров'я. Їхні повноваження мають взаємодоповнювальний характер. У межах чинного правового регулювання сфера соціального захисту населення охоплює питання забезпечення осіб з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації для постійного користування, соціальних виплат, соціальних послуг, професійної та соціальної адаптації. Сфера охорони здоров'я пов'язана з медичною і реабілітаційною допомогою, діяльністю закладів охорони здоров'я, фахівців з реабілітації, мультидисциплінарних реабілітаційних команд, веденням електронної медичної документації та формуванням маршруту пацієнта. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» розмежовує повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я та центрального органу виконавчої влади у сфері соціального захисту населення щодо забезпечення осіб, які потребують реабілітації, допоміжними засобами реабілітації відповідно для тимчасового і постійного користування [3]. Це свідчить про взаємодоповнювальний характер їх компетенції та необхідність функціонального узгодження діяльності відповідних суб'єктів.

Другу групу становлять місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Їх роль є особливо важливою, оскільки саме на місцевому рівні право особи з інвалідністю на реабілітацію набуває практичного змісту. Законодавство покладає на цих суб'єктів обов'язок вживати заходів щодо роз-

 CC BY 4.0

ширення мережі реабілітаційних закладів, організовувати виконання державних програм у сфері реабілітації, створювати умови для забезпечення осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами і реабілітаційною допомогою відповідно до їхніх потреб [2]. У цьому контексті органи місцевого самоврядування виконують не лише організаційно-управлінську, а й сервісну функцію, оскільки вони є найближчими до отримувачів реабілітаційної допомоги, володіють інформацією про стан місцевої інфраструктури, доступність закладів, транспортну доступність, потреби територіальних громад і наявні ресурси.

Практичне значення місцевого рівня особливо посилюється в умовах воєнного стану, коли потреби осіб з інвалідністю в реабілітаційній допомозі мають вирішуватися максимально наближено до місця їх проживання або фактичного перебування. Саме місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування володіють інформацією про стан соціальної, медичної й транспортної інфраструктури територіальних громад, наявність реабілітаційних закладів, кадрових ресурсів, доступних приміщень, транспортних маршрутів і фактичні потреби осіб з інвалідністю. Тому їх роль полягає не лише у виконанні державних програм у сфері реабілітації, а й у виявленні потреб на місцевому рівні, координації взаємодії між закладами охорони здоров'я, установами соціального захисту населення, надавачами реабілітаційної допомоги та громадськими об'єднаннями, а також у створенні умов для доступності реабілітаційної допомоги в територіальній громаді.

Третю групу становлять спеціалізовані суб'єкти – надавачі реабілітаційної допомоги: реабілітаційні заклади, відділення, підрозділи, інші уповноважені суб'єкти господарювання, фахівці з реабілітації та мультидисциплінарні реабілітаційні команди. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» відносить до надавачів реабілітаційної допомоги фахівців з реабілітації, реабілітаційні заклади, відділення, підрозділи, інших уповноважених суб'єктів господарювання та мультидисциплінарні реабілітаційні команди [3]. До фахівців з реабілітації належать, зокрема, лікарі фізичної та реабілітаційної медицини, фізичні терапевти, ерготерапевти, терапевти мови і мовлення, протезисти-ортезисти, психологи, психотерапевти, сестри медичні з реабілітації, асистенти фізичних терапевтів та ерготерапевтів [3]. Саме ця група суб'єктів забезпечує безпосереднє перетворення адміністративно-правових гарантій на конкретні реабілітаційні заходи, індивідуальні реабілітаційні плани, програми терапії та щоденну реабілітаційну роботу з особою.

Ключовим елементом сучасної моделі реабілітації є мультидисциплінарна реабілітаційна команда. Її значення полягає в тому, що реабілітація особи з інвалідністю не може бути зведена до окремої медичної процедури або консультації одного спеціаліста. Вона передбачає комплексну оцінку функціонування особи, визначення реабілітаційного прогнозу, мети і завдань реабілітації, добір відповідних реабілітаційних втручань, психологічну підтримку, навчання особи, членів її сім'ї та/або законних представників, підбір допоміжних засобів реабілітації, а також подальший моніторинг результатів. Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) зазначає, що амбулаторна реабілітаційна допомога в межах Програми медичних гарантій передбачає реабілітаційне обстеження, складання індивідуального реабілітаційного плану, визначення прогнозу, коригування плану, психологічну допомогу, підбір допоміжних засобів реабілітації та навчання пацієнтів і членів родини [14]. Це підтверджує, що сучасна реабілітація є командною, людиноцентричною і функціонально спрямованою.

Четверту групу становлять фінансово-організаційні суб'єкти, насамперед Національна служба здоров'я України, яка через механізм Програми медичних гарантій забезпечує оплату реабілітаційної допомоги закладам охорони здоров'я, що уклали договір з НСЗУ. У цьому аспекті НСЗУ не є безпосереднім надавачем реабілітаційної допомоги, однак виступає важливим суб'єктом адміністративно-правового забезпечення, оскільки через договори, вимоги до пакетів медичних послуг, оплату та моніторинг виконання договорів впливає на доступність і якість такої допомоги. За інформацією МОЗ України, для отримання амбулаторної реабілітації пацієнт має отримати електронне направлення та звернутися до закладу, який уклав договір з НСЗУ за відповідним пакетом [14]. Отже, адміністративно-правове забезпечення реабілітації включає не лише владно-розпорядчу діяльність органів держави, а й договірно-фінансовий механізм, за допомогою якого держава гарантує оплату реабілітаційної допомоги та встановлює вимоги до її надання.

П'яту групу становлять експертні та інформаційно-цифрові суб'єкти, значення яких зросло після реформування системи оцінювання повсякденного функціонування особи та встановлення інвалідності. З 1 січня 2025 року в Україні замість попередньої системи медико-соціальної експертизи запроваджено оцінювання повсякденного функціонування особи. За інформацією МОЗ України, нова система передбачає скорочення і цифровізацію більшості процесів, фіксацію всіх етапів оцінювання в електронній системі,

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

можливість пошуку експертної команди, отримання контактів медичних закладів, перегляду інформації щодо справ та їх статусу, а також доступ до аналітичних даних [6]. Це змінює логіку суб'єктного складу адміністративно-правового забезпечення реабілітації: поряд із традиційними органами та закладами важливого значення набувають експертні команди з оцінювання повсякденного функціонування, суб'єкти, відповідальні за адміністрування електронних систем і ведення відповідних реєстрів, а також органи, що забезпечують інформаційний обмін між системами охорони здоров'я і соціального захисту населення.

Окреме місце у системі суб'єктів посідають громадські об'єднання осіб з інвалідністю, громадські об'єднання осіб з обмеженнями повсякденного функціонування та громадські об'єднання фахівців з реабілітації. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» відносить такі громадські об'єднання до суб'єктів, які здійснюють організацію реабілітації або сприяють їй [3]. Їх значення полягає в тому, що вони забезпечують представництво інтересів отримувачів реабілітаційної допомоги, беруть участь у публічних консультаціях, здійснюють громадський моніторинг доступності послуг, виявляють практичні проблеми у сфері реабілітації та сприяють формуванню людиноцентричної державної політики. У сфері реабілітації участь таких громадських об'єднань є не додатковим елементом, а важливою гарантією того, що адміністративні рішення приймаються з урахуванням реальних потреб осіб з інвалідністю.

Отже, систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні можна класифікувати за функціональним критерієм на: 1) суб'єктів формування державної політики; 2) суб'єктів реалізації та координації державної політики; 3) суб'єктів місцевого забезпечення реабілітації; 4) безпосередніх надавачів реабілітаційної допомоги; 5) фінансово-організаційних суб'єктів; 6) суб'єктів експертного та інформаційно-цифрового забезпечення; 7) громадські об'єднання осіб з інвалідністю, осіб з обмеженнями повсякденного функціонування та фахівців з реабілітації, які сприяють організації реабілітації та захисту прав отримувачів реабілітаційної допомоги. Така класифікація дає змогу уникнути звуженого розуміння реабілітації лише як діяльності медичних закладів і показує, що адміністративно-правове забезпечення цієї сфери має міжгалузевий, міжвідомчий та сервісно-орієнтований характер.

Водночас однією з ключових проблем чинної системи є не відсутність необхідних суб'єктів, а недостатня узгодженість їх повноважень, процедур, інформаційних ресурсів, контролю та підзвітності. Реабілітація осіб з інвалідністю перебуває на перетині сфер охорони здоров'я, соціального захисту населення, освіти, зайнятості, місцевого самоврядування, цифрового адміністрування та безбар'єрності. Тому ефективність адміністративно-правового забезпечення залежить від здатності держави сформувати не сукупність розрізнених процедур, а єдиний реабілітаційний маршрут особи. У такому маршруті має бути чітко визначено, який суб'єкт оцінює реабілітаційні потреби особи, який формує індивідуальний реабілітаційний план, який забезпечує фінансування, який надає реабілітаційну допомогу, який забезпечує особу допоміжними засобами реабілітації, який здійснює моніторинг результатів, а який забезпечує контроль за дотриманням прав особи у разі порушення доступу до реабілітації. Саме такий підхід відповідає сучасній функціональній, людиноцентричній і безбар'єрній моделі реабілітації.

Висновки. У статті обґрунтовано, що суб'єкти адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні становлять не розрізнену сукупність органів, установ і фахівців, а взаємопов'язану систему учасників публічного адміністрування, діяльність яких спрямована на організацію, фінансування, координацію, надання реабілітаційної допомоги, інформаційний супровід реабілітаційних заходів і контроль за їх здійсненням. Саме через діяльність цих суб'єктів право особи з інвалідністю на реабілітацію набуває реального змісту, а нормативно закріплені гарантії трансформуються у конкретні адміністративні, медичні, соціальні та організаційні процедури.

Встановлено, що систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю доцільно класифікувати за функціональним критерієм. До неї належать: суб'єкти формування державної політики у сфері реабілітації; суб'єкти реалізації та координації відповідної політики; місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; безпосередні надавачі реабілітаційної допомоги; фінансово-організаційні суб'єкти; суб'єкти експертного та інформаційно-цифрового забезпечення; громадські об'єднання осіб з інвалідністю, осіб з обмеженнями повсякденного функціонування та фахівців з реабілітації, які сприяють організації реабілітації та захисту прав отримувачів реабілітаційної допомоги. Така класифікація дає змогу розглядати реабілітацію не лише як медичну послугу, а як комплексний адміністративно-правовий механізм, що поєднує охорону здоров'я, соціальний захист населення, місцеве самоврядування, цифрове адміністрування, безбар'єрність та участь громадськості.

Доведено, що центральне місце у цьому механізмі посідає взаємодія суб'єктів у сферах охорони здоров'я та соціального захисту населення. Їх компетенція має не конкуруючий, а взаємодоповнювальний

 CC BY 4.0

характер, оскільки реабілітація осіб з інвалідністю одночасно охоплює медичну, соціальну, психологічну, професійну, інформаційну та організаційну складові. Особливого значення набуває діяльність реабілітаційних закладів, мультидисциплінарних реабілітаційних команд і фахівців з реабілітації, які забезпечують індивідуалізацію реабілітаційного процесу, оцінювання функціонування особи та її реабілітаційних потреб, формування індивідуального реабілітаційного плану й практичну реалізацію реабілітаційних заходів.

З'ясовано, що в умовах воєнного стану роль суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реабілітації істотно зростає. Зростання кількості осіб, які потребують реабілітаційної допомоги, пошкодження соціальної та медичної інфраструктури, а також необхідність забезпечення доступності реабілітаційної допомоги в територіальних громадах вимагають від держави не лише нормативного закріплення прав осіб з інвалідністю, а й належної організації міжвідомчої взаємодії, фінансування, кадрового забезпечення та цифрового супроводу реабілітаційних процедур.

Зроблено висновок, що однією з ключових проблем чинної системи є не стільки відсутність необхідних суб'єктів, скільки недостатня узгодженість їх повноважень, інформаційних ресурсів, процедур, контролю та підзвітності. Подальше вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю має ґрунтуватися на формуванні єдиного, послідовного та зрозумілого реабілітаційного маршруту особи, у межах якого буде чітко визначено суб'єктів, відповідальних за оцінювання функціонування особи та її реабілітаційних потреб, формування індивідуального реабілітаційного плану, фінансування, надання реабілітаційної допомоги, забезпечення допоміжними засобами реабілітації та контроль за дотриманням прав особи. Саме такий підхід відповідає сучасній функціональній, людиноцентричній і безбар'єрній моделі реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Конвенція ООН від 13.12.2006. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 13.05.2026).
2. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text (дата звернення: 13.05.2026).
3. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text (дата звернення: 15.05.2026).
4. Для відбудови та відновлення сектора соціального захисту України необхідно 39 мільярдів доларів США. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України: офіц. сайт. 06.03.2025. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/dlya-vidbudovy-ta-vidnovlennya-sektora-sotsialnoho-zakhystu-ukrayiny-neobkhidno-39-milyardiv-dolariv-ssha (дата звернення: 17.05.2026).
5. Rehabilitation. World Health Organization : official website. 2024. 22 April. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation (дата звернення: 16.05.2026).
6. Оцінювання повсякденного функціонування особи. Міністерство охорони здоров'я України: офіц. сайт. 2025. URL: https://moz.gov.ua/msek (дата звернення: 15.05.2026).
7. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 2(15). С. 46–58. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58.
8. Новиков О. В., Теремецький В. І. Адміністративно-правове забезпечення реабілітації військовослужбовців як складової соціального захисту в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 126. С. 92–100. DOI: https://doi.org/10.71404/2409-6415.126.10.
9. Теремецький В. І., Івахненко О. А., Новиков О. В. Правові засади медико-психологічної реабілітації військовослужбовців. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 127. С. 65–74. DOI: https://doi.org/10.71404/2409-6415.127.07.
10. Дутко А. О. Правове регулювання реабілітації в сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 242–247. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311598 (дата звернення: 17.05.2026).
11. Лідіч Б. В. Поняття адміністративно-правового забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 2. С. 75–80. URL: https://nvppp.in.ua/vip/2024/2/15.pdf (дата звернення: 19.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

12. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2020. № 43. С. 48–51. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc43/12.pdf.
13. Teremetskyi V., Batryn O., Samilyk L., Seleznova O., Meniv L., Milevska A. Health Care Guaranteeing as Important Factor of Social Security. *Journal of Pioneering Medical Science.* 2024. Vol. 13. No. 1. P. 47–52. DOI: https://doi.org/10.61091/jpms202413108.
14. Як дорослим і дітям отримати реабілітаційну допомогу в амбулаторних умовах. Міністерство охорони здоров'я України: офіц. сайт. 20.03.2023. URL: https://moz.gov.ua/uk/jak-doroslim-i-ditjam-otrimati-reabilitacijnu-dopomogu-v-ambulatornih-umovah (дата звернення: 13.05.2026).

References

1. *Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu: Konventsiia OON vid 13 Hrudnia* 2006 r.). *[Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006, December 13)].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].
2. *Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy № 2961-IV [On Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine: Law of Ukraine No. 2961-IV].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text [in Ukrainian].
3. *Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia: Zakon Ukrainy № 1053-IX vsd 3 Hrudnia 2020 r. [On Rehabilitation in the Field of Health Care: Law of Ukraine No. 1053-IX from December 3, 2020].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text [in Ukrainian].
4. *Ministerstvo sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy. (2025, March 6). Dlia vidbudovy ta vidnovlennia sektora sotsialnoho zakhystu Ukrainy neobkhidno 39 miliardiv dolariv SShA [USD 39 billion is needed for the reconstruction and recovery of Ukraine's social protection sector].* Retrieved from https://www.msp.gov.ua/press-center/news/dlya-vidbudovy-ta-vidnovlennya-sektora-sotsialnoho-zakhystu-ukrayiny-neobkhidno-39-milyardiv-dolariv-ssha [in Ukrainian].
5. *World Health Organization (2024, April 22). Rehabilitation.* Retrieved from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation [in English].
6. *Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy (2025). Otsiniuvannia povsiakdennoho funktsionuvannia osoby [Assessment of a person's daily functioning].* Retrieved from https://moz.gov.ua/msek [in Ukrainian].
7. Batryn, O. V., Teremetskyi, V. I. & Ivakhnenko, O. A. (2024). Pravovi harantii dostupnosti medychnoi ta reabilitatsiinoi dopomohy v period dii voiennoho stanu [Legal guarantees of accessibility of medical and rehabilitation care during martial law]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys - Irpin Legal Journal, 2(15),* 46–58. https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58 [in Ukrainian].
8. Novykov, O. V. & Teremetskyi, V. I. (2024). Administratyvno-pravove zabezpechennia reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv yak skladovoi sotsialnoho zakhystu v Ukraini [Administrative and legal support for the rehabilitation of military personnel as a component of social protection in Ukraine]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava - Journal of Eastern European Law, 126,* 92–100. https://doi.org/10.71404/2409-6415.126.10 [in Ukrainian].
9. Teremetskyi, V. I., Ivakhnenko, O. A. & Novykov, O. V. (2024). Pravovi zasady medyko-psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv [Legal principles of medical and psychological rehabilitation of military personnel]. Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava - *Journal of Eastern European Law*, *127,* 65–74. https://doi.org/10.71404/2409-6415.127.07 [in Ukrainian].
10. Dutko, A. O. (2024). Pravove rehuliuvannia reabilitatsii v sferi okhorony zdorovia [Legal regulation of rehabilitation in the field of health care]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia: Pravo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 83(1),* 242–247. Retrieved from https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311598 [in Ukrainian].
11. Lidich, B. V. (2024). Concept of Administratyvno-pravove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu osib z invalidnistiu [Administrative and legal support for social protection of persons with disabilities]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava - Scientific Bulletin of Public and Private Law, 2,* 75–80. Retrieved from https://nvppp.in.ua/vip/2024/2/15.pdf [in Ukrainian].
12. Teremetskyi, V. I. & Muliar, H. V. (2020). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii prava na okhoronu zdorovia [Current state of administrative and legal support for the realization of the right to health care]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia -*

 CC BY 4.0

Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence, 43, 48–51. Retrieved from https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10 [in Ukrainian].

13. Teremetskyi, V., Batryn, O., Samilyk, L., Seleznova, O., Meniv, L., & Milevska, A. (2024). Health care guaranteeing as important factor of social security. *Journal of Pioneering Medical Science, 13(1),* 47–52. https://doi.org/10.61091/jpms202413108 [in English].
14. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy (2023, March 20). *Yak doroslym i ditiam otrymaty reabilitatsiinu dopomohu v ambulatornykh umovakh [How adults and children can receive rehabilitation care in outpatient settings]*. Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/jak-doroslim-i-ditjam-otrimati-reabilitacijnu-dopomogu-v-ambulatornih-umovah [in Ukrainian].

Стаття надійшла 11.05.2026
Стаття прийнята до друку 17.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.047
УДК 342.738:336.74

Тетяна Дракохруст,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Західноукраїнський національний університет.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4761-7943

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕЖІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ: ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу конституційно-правових меж фінансового моніторингу через призму пропорційності обмеження права на приватність, гарантованого статтею 32 Конституції України та статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Актуальність дослідження зумовлена розширенням повноважень суб'єктів фінансового моніторингу щодо доступу до банківської та іншої конфіденційної інформації в умовах реформування національної AML-системи відповідно до нового регламентного пакета Європейського Союзу 2024 р. та рекомендацій FATF, з одного боку, та необхідністю захисту приватного життя особи від невиправданого державного втручання, з другого боку. На основі аналізу практики Європейського суду з прав людини, зокрема рішень у справах Michaud v. France, M.N. and Others v. San Marino та Ferrieri and Bonassisa v. Italy, у статті систематизовано три елементи тесту на пропорційність втручання у право на приватність у сфері фінансового моніторингу: якість закону, легітимність мети та необхідність втручання в демократичному суспільстві, що включає наявність ефективного незалежного контролю, обмеження обсягу запитуваної інформації та можливість оскарження. Встановлено, що визначальним чинником сумісності національного механізму фінансового моніторингу зі стандартами Конвенції є не сам факт обмеження приватності, а наявність процедурних гарантій проти свавільного й непропорційного втручання. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, зокрема щодо механізму незалежного контролю за запитами суб'єктів фінансового моніторингу, диференціації обсягу втручання залежно від рівня ризику та посиленого захисту інформації, що охороняється професійною таємницею адвоката.

Ключові слова: *фінансовий моніторинг, право на приватність, пропорційність, стаття 8 Конвенції, банківська таємниця, протидія відмиванню коштів, Європейський суд з прав людини, AML/CFT.*

Drakokhrust T.

Constitutional and legal limits of financial monitoring: proportionality of restricting the right to privacy in the case law of the European Court of Human Rights

The expansion of the powers of financial monitoring entities to access banking and other confidential personal data, driven by the reform of Ukraine's AML system in line with the EU's 2024 AML package (Regulation (EU) 2024/1624 and Regulation (EU) 2024/1620 establishing the Anti-Money Laundering Authority) and the FATF Recommendations, raises pressing questions about the constitutional limits of such interference with the right to privacy. Article 8 ECHR and Article 32 of the Constitution of Ukraine require that any interference be proportionate, yet this requirement remains insufficiently elaborated in Ukrainian legal scholarship as applied to financial monitoring.

The purpose of the article is to systematise, on the basis of ECtHR case law, the constitutional and legal limits of financial monitoring through the proportionality test applicable to restrictions of the right to privacy, and to propose ways of aligning Ukraine's AML legislation with these standards.

The study relies on formal-legal, comparative-legal and case-law analysis. The Article 8 ECHR framework is reconstructed through the Council of Europe's official guidance and three illustrative judgments – Michaud v. France (2012), M.N. and Others v. San Marino (2015) and Ferrieri and Bonassisa v. Italy (2025) – each addressing a different facet of access to financial data (professional reporting duties, judicial cooperation, tax administration) and together illustrating compliant and non-compliant models. This framework is then applied to Ukraine's Law No. 361-IX of 6 December 2019.

Article 8 ECHR applies to banking and financial data as part of both private life and correspondence; compliance

© Тетяна Дракохруст, 2026

depends not on the absence of interference but on three cumulative safeguards – an accessible and foreseeable legal basis, a legitimate aim, and necessity-related guarantees, in particular independent oversight, scope limitation, and an effective remedy. Violation cases share a common deficiency – lack of effective independent control – while Michaud v. France complied due to a filtering mechanism protecting legal privilege. The article proposes amendments to Ukraine's AML mechanism: an independent audit mechanism, risk-differentiated scope, and enhanced protection for attorney-client privilege.

Keywords: *financial monitoring, right to privacy, proportionality, Article 8 of the Convention, banking secrecy, anti-money laundering, European Court of Human Rights, AML/CFT.*

Постановка проблеми. Розбудова національної системи фінансового моніторингу як інструменту протидії легалізації (відмиванню) доходів об'єктивно супроводжується розширенням повноважень держави щодо збирання, оброблення та аналізу інформації про фінансові операції осіб, у тому числі інформації, що становить банківську таємницю. Прийняття Європейським Союзом у 2024 р. нового регламентного пакета у сфері AML/CFT – Регламенту (ЄС) 2024/1624, яким встановлено єдиний звід правил фінансового моніторингу [3], та Регламенту (ЄС) 2024/1620 про створення Органу з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (AMLA) [4], – ставить перед Україною завдання гармонізації національного законодавства з оновленими європейськими стандартами. Водночас розширення обсягу фінансового моніторингу актуалізує питання про конституційно-правові межі такого втручання у право особи на приватність, гарантоване статтею 32 Конституції України [1] та статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] (далі – Конвенція). Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах про доступ публічної влади до банківських даних засвідчує, що наявність легітимної мети не звільняє державу від обов'язку довести пропорційність конкретного механізму втручання, що зумовлює потребу системного осмислення критеріїв такої пропорційності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні засади правового регулювання протидії відмиванню коштів та його співвідношення з фундаментальними правами людини закладено у працях В. Мітсілегаса (V. Mitsilegas), який обґрунтував концепцію «нової парадигми безпекового врядування» у сфері AML, що нерідко вступає в суперечність із принципами правової визначеності та пропорційності [5]. Історико-правовий вимір еволюції міжнародних AML-стандартів висвітлено у дослідженні В. Гілмора (W. Gilmore) під егідою Ради Європи [6]. Порівняльно-правовий аналіз моделей AML-регулювання у державах загального права запропоновано Н. Райдером (N. Ryder) [7]. Баланс між ефективністю фінансового моніторингу та захистом професійної таємниці юридичних професій опрацьовано в аналітичному звіті FATF [8].

У вітчизняній доктрині питання архітектури фінансового моніторингу розглядав В. В. Нікітін, зосередившись переважно на цивільно-правових і фіскальних наслідках обігу цифрових активів, залишивши поза увагою конституційний вимір приватності [9]. Юридичні позиції щодо змісту права на недоторканність особистого життя за статтею 32 Конституції систематизовано Конституційним Судом України [10], а структуру тесту на пропорційність за статтею 8 Конвенції узагальнено в офіційному керівництві Ради Європи [11]. Водночас цілісний аналіз застосовності цього тесту саме до механізмів фінансового моніторингу у вітчизняній науці відсутній, що зумовлює актуальність статті.

Мета статті. Метою статті є системний аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо застосування тесту на пропорційність обмеження права на приватність у справах, пов'язаних з доступом публічної влади до банківських та фінансових даних особи, та формулювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення національного механізму фінансового моніторингу з урахуванням конституційних гарантій права на приватність і стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 8 Конвенції гарантує право на повагу до приватного життя, житла і кореспонденції; втручання допускається лише згідно із законом і за необхідності в демократичному суспільстві в інтересах, перелічених у частині другій цієї статті [2]. ЄСПЛ тлумачить поняття «приватне життя» та «кореспонденція» розширювально, поширюючи їх на фінансові дані особи. У справі M.N. and Others v. San Marino Суд встановив, що копіювання банківських даних з виписок, чеків, фідуціарних розпоряджень та електронної кореспонденції охоплюється водночас поняттями «приватне життя» і «кореспонденція», а зберігання таких даних органами влади становить втручання за статтею 8 [12]. Аналогічно у справі Ferrieri and Bonassisa v. Italy доступ податкового органу до банківських даних заявників кваліфіковано як втручання у приватне життя [13]. Отже, банківська таємниця є складовою конституційного права на приватність, а не лише галузевим інститутом банківського права, що визначальне для оцінки конституційності повноважень суб'єктів фінансового моніторингу.

 CC BY 4.0

Відповідно до практики ЄСПЛ та керівництва Ради Європи із застосування статті 8 Конвенції, оцінка правомірності втручання здійснюється за трьома критеріями [11]. По-перше, втручання має здійснюватися «згідно із законом», що передбачає відповідність вимозі «якості закону» – доступності та передбачуваності обсягу дискреційних повноважень влади. У справі Ferrieri and Bonassisa v. Italy Суд визнав порушення статті 8 саме через невідповідність італійського законодавства цій вимозі: норми надавали податковим органам надмірну дискрецію без чітких умов доступу та ефективного незалежного контролю [13]. По-друге, втручання має слугувати легітимній меті з переліку частини другої статті 8 [2]; боротьба з відмиванням коштів традиційно визнається ЄСПЛ такою метою, що не викликає спорів у жодній з аналізованих справ [12; 13]. По-третє, втручання має бути «необхідним у демократичному суспільстві», тобто пропорційним меті. Саме тут ЄСПЛ оцінює наявність незалежного контролю, обмеження обсягу запитуваної інформації та доступність ефективних засобів захисту особи, чиї дані отримані органами влади.

Порівняльний аналіз трьох справ ЄСПЛ дає змогу виокремити чинник, що відрізняє пропорційне втручання від непропорційного. У справі Michaud v. France заявник-адвокат оскаржував покладений директивами ЄС обов'язок повідомляти фінансову розвідку про підозри щодо легалізації доходів клієнтів. ЄСПЛ визнав, що цей обов'язок становить втручання, посилене додатковим захистом, який стаття 8 надає конфіденційності відносин адвоката і клієнта, оскільки належний захист неможливий без гарантії конфіденційності спілкування [14]. Утім, Суд не визнав порушення Конвенції, оскільки французьке законодавство передбачало вагомі гарантії: повідомлення подавалися не безпосередньо до фінансової розвідки, а через фільтрувальний механізм – головуючого ради адвокатів, який перевіряв дотримання умов застосування обов'язку; зі сфери дії обов'язку прямо виключалася інформація, отримана у зв'язку з участю у судовому процесі чи наданням консультації з метою уникнення такого процесу [14]. Натомість у справах M.N. and Others v. San Marino та Ferrieri and Bonassisa v. Italy Суд встановив порушення статті 8 саме через відсутність подібних гарантій. У першій справі особа, чиї дані вилучено в межах судового співробітництва, не мала статусу обвинуваченого і була позбавлена засобів оскарження законності вилучення, тоді як таке право мали лише обвинувачені та власники банківських установ [12]. У другій справі рішення про доступ до банківських даних ухвалював керівник податкового органу без судового дозволу й без повідомлення заявників, а законодавство не передбачало ефективного перегляду такого рішення; ЄСПЛ кваліфікував це як системну проблему та, застосувавши статтю 46 Конвенції, зобов'язав Італію запровадити загальні заходи [13]. Спільним знаменником непропорційності у цих справах є не сам факт доступу до банківських даних, а відсутність ефективного незалежного контролю й дієвого механізму оскарження, тоді як фільтрувальний механізм і чітко визначені винятки, як у справі Michaud, дозволяють визнати втручання пропорційним [12; 13; 14].

Застосування цього інструментарію до національного законодавства засвідчує, що механізм фінансового моніторингу за Законом України № 361-IX від 6 грудня 2019 р. [15] загалом відповідає вимозі формальної законності та переслідує легітимну мету, передбачену частиною другою статті 8 Конвенції [2]. Водночас із позиції необхідності в демократичному суспільстві виявляються структурні прогалини, аналогічні встановленим ЄСПЛ у справах M.N. and Others v. San Marino та Ferrieri and Bonassisa v. Italy [12; 13]. По-перше, надання суб'єктами первинного фінансового моніторингу інформації про підозрілі операції до Державної служби фінансового моніторингу здійснюється без судової авторизації та повідомлення клієнта, проте без окремого механізму незалежного позасудового контролю за обґрунтованістю таких запитів, подібного до фільтрувального механізму у справі Michaud [14]. По-друге, законодавство не передбачає диференційованого підходу до обсягу втручання залежно від категорії інформації: відомості, отримані адвокатом у зв'язку з захистом клієнта в суді, не виокремлені як такі, що підлягають особливому режиму захисту, аналогічному винятку у справі Michaud [14]. По-третє, особа, дані якої стали об'єктом моніторингу, але яка не набула статусу підозрюваного чи обвинуваченого, позбавлена ефективного позасудового механізму контролю пропорційності такого втручання, що відтворює проблему зі справи M.N. and Others v. San Marino [12]. Ці прогалини набувають особливої актуальності в контексті адаптації законодавства до Регламенту (ЄС) 2024/1624, оскільки гармонізація з європейським регулюванням має супроводжуватися підвищенням рівня процедурних гарантій приватності, а не лише розширенням переліку звітних обов'язків [3].

Висновки. Аналіз практики ЄСПЛ дає підстави для висновку, що банківська та фінансова інформація особи охоплюється поняттями «приватне життя» і «кореспонденція» за статтею 8 Конвенції [2], а відповідність національного механізму фінансового моніторингу конвенційним стандартам визначається не наявністю самого факту втручання, а дотриманням трискладового тесту на пропорційність. Порівняльний аналіз справ Michaud v. France [14], M.N. and Others v. San Marino [12] та Ferrieri and Bonassisa v. Italy

 CC BY 4.0

[13] засвідчив, що визначальною умовою пропорційності є наявність ефективного незалежного контролю за доступом до банківських даних, обмеження обсягу втручання та дієвий механізм оскарження.

З огляду на виявлені прогалини пропонується: 1) запровадити процедуру незалежного позасудового контролю за обґрунтованістю запитів суб'єктів фінансового моніторингу щодо банківської таємниці; 2) закріпити особливий режим захисту інформації, отриманої адвокатом у зв'язку із захистом клієнта в суді, за зразком механізму зі справи Michaud v. France; 3) передбачити апостеріорне повідомлення особи про здійснення фінансового моніторингу її операцій після завершення аналізу за умови відсутності ризику для розслідування. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз практики AMLA після початку прямого нагляду в 2028 р. та її впливу на тлумачення стандартів пропорційності в AML-регулюванні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 25.05.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. №475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.05.2026).
3. Regulation (EU) 2024/1624 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. OJ L, 2024/1624, 19.06.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1624/oj (дата звернення: 24.05.2026).
4. Regulation (EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism. OJ L, 2024/1620, 19.06.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1620/oj (дата звернення: 25.05.2026)(дата звернення: 25.05.2026).
5. Mitsilegas V. Money Laundering Counter-Measures in the European Union: A New Paradigm of Security Governance versus Fundamental Legal Principles. The Hague : Kluwer Law International, 2003. 204 p.
6. Gilmore W. C. Dirty Money: The Evolution of International Measures to Counter Money Laundering and the Financing of Terrorism. 4th ed. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2011. 422 p.
7. Ryder N. Money Laundering – An Endless Cycle? A Comparative Analysis of the Anti-Money Laundering Policies in the United States of America, the United Kingdom, Australia and Canada. London ; New York : Routledge, 2012. 240 p.
8. Money Laundering and Terrorist Financing Vulnerabilities of Legal Professionals. Paris : FATF, 2013. 96 p. URL: https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/ML%20and%20TF%20vulnerabilities%20legal%20professionals.pdf.
9. Нікітін В. В. Правові наслідки використання віртуальних активів поза правовим регулятором фінансової системи. *Правова позиція.* 2025. № 2 (47). С. 126–131. DOI: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.23.
10. Право на недоторканність особистого життя : систематизований опис юридичних позицій Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/428-pravo-na-nedotorkannist-osobystogo-zhyttya (дата звернення: 26.05.2026).
11. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to Respect for Private and Family Life, Home and Correspondence. Strasbourg : Council of Europe / European Court of Human Rights, 2026. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_eng (дата звернення: 25.05.2024).
12. M.N. and Others v. San Marino : рішення Європейського суду з прав людини від 7 липня 2015 р., заява № 28005/12. HUDOC : база даних практики ЄСПЛ. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 27.05.2026).
13. Ferrieri and Bonassisa v. Italy : рішення Європейського суду з прав людини від 2 грудня 2025 р., заяви № 40607/19 та № 34583/20. HUDOC : база даних практики ЄСПЛ. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 25.05.2026).
14. Michaud v. France : рішення Європейського суду з прав людини від 6 грудня 2012 р., заява № 12323/11. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115377 (дата звернення: 27.05.2026).
15. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата звернення: 25.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Law of Ukraine No. 254k/96-VR, June 28, 1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.* 1996, 30, 141. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian].
2. *Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]* (1950, ratified by Ukraine 1997). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
3. Regulation (EU) 2024/1624 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. (2024). *Official Journal of the European Union*, *L 2024/1624.* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1624/oj [in English].
4. Regulation (EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism. (2024). *Official Journal of the European Union, L 2024/1620*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1620/oj [in English].
5. Mitsilegas, V. (2003). *Money laundering counter-measures in the European Union: A new paradigm of security governance versus fundamental legal principles.* Kluwer Law International [in English].
6. Gilmore, W. C. (2011). *Dirty money: The evolution of international measures to counter money laundering and the financing of terrorism (4th ed.).* Council of Europe Publishing [in English].
7. Ryder, N. (2012). *Money laundering – An endless cycle? A comparative analysis of the anti-money laundering policies in the United States of America, the United Kingdom, Australia and Canada.* Routledge [in English]
8. Financial Action Task Force. (2013). *Money laundering and terrorist financing vulnerabilities of legal professionals. FATF*. Retrieved from https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/ML%20and%20TF%20vulnerabilities%20legal%20professionals.pdf.
9. Nikitin, V. V. (2025). Pravovi naslidky vykorystannia virtualnykh aktyviv poza pravovym rehuliatorom finansovoi systemy [Legal consequences of using virtual assets outside the legal regulator of the financial system]. *Pravova Pozytsiia - Legal Position, 2(47),* 126–131. https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.23 [in Ukrainian].
10. *Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [Constitutional Court of Ukraine]. Pravo na nedotorkannist osobystoho zhyttia [The right to inviolability of private life]:* systematized legal positions. Retrieved from https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/428-pravo-na-nedotorkannist-osobystogo-zhyttya [in Ukrainian].
11. *Council of Europe / European Court of Human Rights. (2026). Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life, home and correspondence. Council of Europe.* Retrieved from https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_eng [in English].
12. *European Court of Human Rights. (2015, July 7).* Case of M.N. and Others v. San Marino (Application no. 28005/12). HUDOC [in English].
13. *European Court of Human Rights. (2025, December 2).* Case of Ferrieri and Bonassisa v. Italy (Applications nos. 40607/19 and 34583/20). HUDOC [in English].
14. *European Court of Human Rights (2012, December 6).* Case of Michaud v. France (Application no. 12323/11). *HUDOC.* Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115377 [in English].
15. *Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia [On Preventing and Counteracting the Legalisation (Laundering) of Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction]:* Law of Ukraine, 361-IX, December 6, 2019. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text [in Ukrainian].

Стаття надійшла 30.05.2026
Стаття прийнята до друку 29.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.052
УДК 342.9:614.88

Борис Логвиненко,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Мелітопольського
державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1894-4889

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено комплексному дослідженню адміністративно-правового регулювання екстреної медичної допомоги (далі – ЕМД) в Україні як самостійної та важливої складової національної системи охорони здоров'я. Визначено, що ЕМД є особливим видом медичної допомоги, яка полягає у здійсненні медичними працівниками відповідно до закону невідкладних організаційних, діагностичних та лікувальних заходів, спрямованих на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я. Констатовано, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання ЕМД в Україні не є повністю задовільним. Це обумовлено розпорошеністю правових норм по численних актах різної юридичної сили, що ускладнює як праворозуміння, так і правозастосування у цій сфері. До основних проблемних моментів, пов'язаних з організацією та наданням ЕМД віднесені: необхідність оптимізації системи суб'єктів ЕМД з урахуванням особливого правового режиму воєнного стану в Україні; потреба в уточненні адміністративно-правового статусу Центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф; доцільність розмежування компетенції між суб'єктами владних повноважень у сфері ЕМД; необхідність удосконалення адміністративно-правового статусу медичного персоналу; важливість посилення юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері ЕМД.

Наголошено, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання ЕМД в Україні є комплексним за своєю природою та охоплює норми адміністративного, медичного, цивільного та інших галузей права. Доведено, що чинна нормативно-правова основа у сфері ЕМД потребує суттєвого вдосконалення з метою оптимізації положень законодавчих і підзаконних актів, систематизації норм та підвищення ефективності правозастосування в умовах воєнного стану та у повоєнний період. З'ясовано, що функціонування системи ЕМД в умовах воєнного стану вимагає розробки спеціальної правової основи для регулювання діяльності служб ЕМД в умовах збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій, зокрема щодо взаємодії цивільних та військових медичних підрозділів (служб). Акцентовано на приведенні національного законодавства у відповідність до норм і стандартів ЄС, що є стратегічним напрямом розвитку правового регулювання у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: *екстрена медична допомога, адміністративно-правове регулювання, охорона здоров'я, законодавство, воєнний стан, система екстреної медичної допомоги, удосконалення, реформування.*

Lohvynenko B.

Current status and prospects for improving administrative and legal regulation of emergency medical care in Ukraine

This article is devoted to a comprehensive study of the administrative and legal regulation of emergency medical care (hereinafter referred to as EMC) in Ukraine as an independent and vital component of the national healthcare system. It is determined that EMS is a special type of medical care consisting of urgent organizational, diagnostic, and therapeutic measures carried out by medical personnel in accordance with the law, aimed at saving and preserving human life in an emergency and minimizing the impact of such a condition on a person's health. It is noted that the current state of administrative and legal regulation of emergency medical care in Ukraine is not entirely satisfactory. This is due to the fragmentation of legal provisions across numerous acts of varying legal force, which complicates both the interpretation and application of the law in this area. The main issues related to the organization and provision of emergency medical care include: the need to optimize the system of emergency medical care providers, taking into account the special legal regime of martial law in Ukraine; the need to clarify the administrative and legal status of Emergency Medical Care and Disaster Medicine Centers; the advisability of delineating the scope of authority among government entities in the field of emergency medical care; the need to improve the administrative and legal status of medical per-

© Борис Логвиненко, 2026

sonnel; and the importance of strengthening legal liability for violations in the field of emergency medical care. It has been emphasized that the current state of administrative and legal regulation of emergency medical services (EMS) in Ukraine is complex in nature and encompasses provisions of administrative, medical, civil, and other branches of law. It has been demonstrated that the current regulatory framework in the field of EMR requires significant improvement in order to optimize the provisions of legislative and subordinate acts, systematize norms, and enhance the effectiveness of law enforcement during martial law and in the post-war period. It has been determined that the operation of the emergency medical services (EMS) system under martial law requires the development of a special legal framework to regulate the activities of EMS services during armed conflicts and emergencies, particularly regarding the coordination between civilian and military medical units (services). Emphasis is placed on bringing national legislation into line with EU norms and standards, which is a strategic direction for the development of legal regulation in the healthcare sector.

***Keywords**: emergency medical care, administrative and legal regulation, healthcare, legislation, martial law, emergency medical care system, improvement, reform.*

Постановка проблеми. Право на охорону здоров'я належить до фундаментальних прав людини, що знайшло своє закріплення як у міжнародних актах, так і в національному законодавстві. Реалізація цього права безпосередньо пов'язана з наданням медичної допомоги загалом та функціонуванням системи екстреної медичної допомоги (далі – ЕМД) зокрема.

В умовах триваючої протидії повномасштабній збройній агресії Російської Федерації роль ЕМД істотно зростає. Це пояснюється не лише збільшенням навантаження на вітчизняну систему охорони здоров'я, а й тим, що саме від ефективності ЕМД часто залежить життя постраждалої особи.

У цьому контексті особливого значення набувають правові гарантії доступності медичної допомоги в період дії воєнного стану, оскільки саме доступність, своєчасність і належна організація медичної допомоги є необхідними передумовами реального забезпечення права людини на охорону здоров'я в умовах збройного конфлікту [1].

Незважаючи на важливість порушеної проблематики, сучасний стан адміністративно-правового регулювання ЕМД в Україні залишається недостатньо дослідженим. Це пов'язано з такими обставинами: незавершеністю медичної реформи на всіх рівнях у зв'язку зі збройною агресією; недостатньою розробленістю засад адміністративно-правового статусу суб'єктів ЕМД; наявністю прогалин і правових колізій у національному законодавстві про охорону здоров'я; необхідністю приведення вітчизняного законодавства у відповідність до норм і стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС) у межах реалізації євроінтеграційного вектору; потребою в адаптації ЕМД відповідно до реалій особливого правового режиму воєнного стану.

Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання екстреної медичної допомоги в Україні та розробка науково-обґрунтованих рекомендацій щодо його вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: охарактеризувати сучасний стан адміністративно-правового регулювання ЕМД; визначити й розкрити перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання ЕМД в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У площині вітчизняних медико-правових досліджень ЕМД переважно розглядалася як складова системи охорони здоров'я. Різні аспекти адміністративно-правового регулювання у сфері охорони здоров'я досліджувалися у працях З. С. Гладуна, С. В. Книша, В. М. Пашкова, І. Я. Сенюти, С. Г. Стеценка, В. Ю. Стеценко та інших фахівців. Окремо слід відзначити працю В. І. Теремецького та Г. В. Муляр, у якій досліджено сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я, що має методологічне значення для аналізу екстреної медичної допомоги як однієї з організаційно-правових форм забезпечення цього права [2]. Водночас комплексне дослідження засад адміністративно-правового регулювання ЕМД в Україні з урахуванням сучасних викликів, особливого правового режиму воєнного стану та перспектив подальшого реформування системи охорони здоров'я залишається недостатньо розробленим, що обумовлює актуальність і своєчасність цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважаємо за доцільне розпочати дослідження з того, що статтею 8 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII закріплено право кожного громадянина на безоплатне отримання у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медичної допомоги, до якої належать: екстрена медична допомога; первинна медична допомога; спеціалізована медична допомога та паліативна допомога [3]. Також, згідно зі статтею 35 згаданого вище закону, екстрена медична допомога є медичною допомогою, яка полягає у здійсненні медичними працівниками відповідно до закону невідкладних організаційних, діагностичних та лікувальних заходів,

 CC BY 4.0

спрямованих на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я [4, с. 122].

Спеціальним законодавчим актом, що регулює відносини у сфері ЕМД, є Закон України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 № 5081-VI. Цей Закон визначає організаційно-правові засади забезпечення громадян України та інших осіб, які перебувають на її території, ЕМД, у тому числі під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків, та засади створення, функціонування і розвитку системи ЕМД [5].

Відповідно до статті 1 цього закону, систему екстреної медичної допомоги становить сукупність визначених ним закладів охорони здоров'я та їх структурних одиниць, які забезпечують організацію та надання екстреної медичної допомоги, у тому числі під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків [5].

У аспекті викладеного варто погодитись із тезою З. С. Гладуна, що охорона здоров'я населення як комплекс загальнодержавних і громадських заходів, метою проведення яких є зміцнення здоров'я людей і які здійснюються органами публічної (державної і муніципальної) влади, є об'єктом дії норм як приватного, так і публічного права, однак саме норми публічного права у цій сфері правового регулювання є визначальними і домінуючими як кількісно, так і якісно [6, с. 106]. Відносини у сфері ЕМД як невід'ємної складової системи охорони здоров'я України так само носять комплексний характер, регулюючись нормами як публічного так і приватного права.

У зв'язку із цим можна виокремити низку підзаконних нормативно-правових актів, що уточнюють і конкретизують окремі законодавчі положення. Насамперед, до таких слід віднести Постанови Кабінету Міністрів України: від 16.12.2020 № 1271 «Про норматив прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події» [7]; від 21.11.2012 № 1218 «Про затвердження Порядку застосування авіаційних, водних, автомобільних спеціальних санітарних транспортних засобів» [8]; від 21.11.2012 № 1121 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, що входять до системи екстреної медичної допомоги, з аварійно-рятувальними службами та підрозділами центральних та інших органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків» [9]; від 21.11.2012 № 1116 «Про затвердження Типового положення про центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» [10]; від 21.11.2012 № 1118 «Про затвердження Порядку інформування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги про виклик екстреної медичної допомоги та їх направлення на місце події» [11]; від 21.11.2012 № 1117 «Про затвердження Типового положення про станцію екстреної (швидкої) медичної допомоги» [12]; від 21.11.2012 № 1115 «Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу» [13] тощо.

Незважаючи на розлогий перелік підзаконних нормативно-правових актів у сфері ЕМД, стверджувати що сучасний стан її адміністративно-правового регулювання є задовільним певною мірою передчасно. Насамперед, це обумовлено розпорошеністю правових норм по численних актах різної юридичної сили, що ускладнює як правозуміння, так і правозастосування.

Отже, спираючись на аналіз чинного законодавства у сфері ЕМД, можна зупинитися на таких проблемних моментах, пов'язаних з її організацією та наданням: а) оптимізація системи суб'єктів ЕМД з урахуванням особливого правового режиму воєнного стану в Україні; б) уточнення адміністративно-правового статусу Центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф; в) розмежування компетенції між суб'єктами владних повноважень у сфері ЕМД, зокрема, в особливий період; г) удосконалення адміністративно-правового статусу медичного персоналу (парамедиків та інших фахівців); г) посилення юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері ЕМД.

Переходячи до перспектив удосконалення системи ЕМД в Україні, потрібно виходити як з поточного стану реформування зазначеної сфери, так і реалій воєнного стану. Так, М. М. Корда із групою вітчизняних дослідників зупиняються на меті реформи ЕМД в Україні, а саме: знизити смертність та інвалідизацію населення в результаті впливу невідкладних медичних станів і зміцнити довіру громадян України у спроможність держави забезпечити доступну, своєчасну та якісну медичну допомогу у разі раптового погіршення здоров'я через хворобу чи травмування. Для реалізації поставленої мети було сформульовано ряд завдань, серед яких автори виокремили три основних, а саме: 1) збільшення швидкості реагування шляхом ефективної першої допомоги; 2) удосконалення догоспітальної категоризації викликів; 3) нова модель розподілу посадових обов'язків у системі екстреної медичної допомоги та зміни у підготовці та перевірці кваліфікації фахівців [14, с. 12].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

У публікації на тему «Як зміниться «швидка»: що українцям слід знати про реформу екстреної медичної допомоги», Т. Стасенко відмічає, що сьогодні ніхто не заперечує необхідності удосконалення системи охорони здоров'я України в цілому, й екстреної медичної допомоги, зокрема. Разом з тим існує чимало розбіжностей щодо методів та інструментів, які застосовуються. Авторка вбачає проблему у тому, що з цього приводу відсутня якісна дискусія між усіма учасниками [15]. Зауважимо, що такий стан справ спостерігався у 2019 році, тоді як оцінки експертної спільноти останніми роками змінилися у кращий бік.

Директор Комунального некомерційного підприємства «Закарпатський центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» Закарпатської обласної ради, А. Пшеничний зупиняється на тому що, з січня 2025 в бригадах ЕМД працюють парамедики та екстрені медичні техніки. Парамедик – це фахівець з медичною освітою, який надає широкий спектр рятувальних медичних послуг за сучасними стандартами на догоспітальному етапі й своєчасно транспортує постраждалого до лікарні. Зі свого боку екстреним медичним техніком є людина без медичної освіти, але зі спеціалізованою підготовкою. Вони допомагають лікарям та парамедикам у наданні професійної медичної допомоги пацієнту. Для підсилення роботи бригади залучатимуться й надалі лікарі медицини невідкладних станів. За рішенням керівника центру екстреної медичної допомоги можуть також долучатися додаткові медичні працівники служби, а також стажер, студент, що проходить виробничу практику, лікар-інтерн, лікар-резидент або інша особа, яка успішно пройшла підготовку з домедичної допомоги та отримала підтверджуючий документ [16].

Дійсно, посилення уваги до кадрового складу бригад ЕМД становить одне з найважливіших завдань в умовах триваючого воєнного стану, коли навантаження на відповідні підрозділи має стійку тенденцію до зростання.

Зауважимо, що Концепція розвитку системи екстреної медичної допомоги була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 383-р. Реалізація Концепції мала здійснюватись протягом 2019-2023 років двома етапами: перший етап – 2019-2020 роки, другий етап – 2021-2023 роки [17].

Очевидно, низка дестабілізуючих чинників, серед яких найбільш суттєвим слід вважати розв'язану проти України повномасштабну збройну агресію, негативним чином позначились на реалізації цієї концепції.

Натомість, нещодавно прийнята Стратегія розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2025 № 34-р, розроблена з урахуванням сучасного стану охорони здоров'я, спрямована на вдосконалення державної політики у сфері здоров'я населення України, а також на здійснення всіх належних та доступних заходів для розв'язання проблем, забезпечення доступу населення до якісних послуг та розвиток системи охорони здоров'я. Ця стратегія орієнтується на провідні національні документи та міжнародний досвід, включаючи стратегічні документи Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Європейського Союзу, а також кращі практики країн ЄС, Великобританії, США та інших країн і враховує єдиний євроінтеграційний вектор розвитку країни [18].

Таким чином, спираючись на наукові позиції та законодавчі зміни щодо розвитку ЕМД, до основних перспектив удосконалення її адміністративно-правового регулювання слід віднести такі: 1) узгодження й оновлення положень національного законодавства у сфері ЕМД з урахуванням сучасних безпекових викликів; 2) чітке законодавче розмежування компетенції між суб'єктами владних повноважень у системі ЕМД на центральному та місцевому рівнях у звичайний та особливий періоди; 3) удосконалення системи юридичної відповідальності у сфері ЕМД шляхом уточнення підстав, процедур і наслідків її застосування; 4) адаптація національного законодавства у сфері ЕМД відповідно до норм і стандартів ЄС; 5) деталізація у законодавстві положень про функціонування та взаємодію бригад ЕМД з медичними підрозділами сектору безпеки і оборони в особливий період.

Водночас удосконалення адміністративно-правового регулювання ЕМД доцільно розглядати не лише як напрям модернізації медичного законодавства, а й як елемент гарантування охорони здоров'я та соціальної безпеки, оскільки своєчасність і доступність екстреної медичної допомоги безпосередньо впливають на здатність держави захищати життя і здоров'я людини в умовах підвищених безпекових ризиків [19].

Висновки. Проведене нами дослідження сучасного стану та перспектив удосконалення адміністративно-правового регулювання екстреної медичної допомоги в Україні дозволило дійти наступних висновків.

По-перше, сучасний стан адміністративно-правового регулювання ЕМД в Україні є комплексним за своєю природою та охоплює норми адміністративного, медичного, цивільного та інших галузей права, що акцентує на системному підході до його дослідження та вдосконалення.

 CC BY 4.0

По-друге, чинна нормативно-правова основа у сфері ЕМД потребує суттєвого вдосконалення з метою оптимізації положень законодавчих і підзаконних актів, систематизації норм та підвищення ефективності правозастосування в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

По-третє, функціонування системи ЕМД в умовах воєнного стану вимагає розробки спеціальної правової основи для регулювання діяльності служб ЕМД в умовах збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій, зокрема щодо взаємодії цивільних та військових медичних підрозділів (служб).

По-четверте, приведення національного законодавства у відповідність до норм і стандартів ЄС є стратегічним напрямом розвитку правового регулювання у сфері охорони здоров'я, що також сприятиме підвищенню якості та ефективності послуг ЕМД, а отже захисту права на охорону здоров'я в Україні.

Таким чином, реалізація окреслених нами пріоритетних заходів дозволить має сприяти підвищенню ефективності адміністративно-правового регулювання ЕМД в Україні та належним чином забезпечити реалізацію конституційного права кожного на охорону здоров'я.

Перспективи подальших наукових досліджень будуть зосереджені на удосконаленні адміністративно-правового статусу окремих суб'єктів у сфері ЕМД в Україні.

Список використаних джерел

1. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис.* 2024. Вип. 2 (15). С. 46–58. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58.
2. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. Науковий вісник *Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2020. №43. С. 48–51. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 20.05.2026).
4. Логвиненко Б. О. Науково-практичний коментар до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Київ : Дакор, 2021. 272 с.
5. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text (дата звернення: 20.05.2026).
6. Гладун З. С. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері охорони здоров'я за законодавством України. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. № 1 (76). С. 103–111.
7. Про норматив прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2020 № 1271. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1271-2020-%D0%BF#n15 (дата звернення: 20.05.2026).
8. Про затвердження Порядку застосування авіаційних, водних, автомобільних спеціальних санітарних транспортних засобів : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1218. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2012-%D0%BF#n8 (дата звернення: 23.05.2026).
9. Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, що входять до системи екстреної медичної допомоги, з аварійно-рятувальними службами та підрозділами центральних та інших органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1121. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1121-2012-%D0%BF#n8 (дата звернення: 24.05.2026).
10. Про затвердження Типового положення про центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1116. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-2012-%D0%BF#n10 (дата звернення: 22.05.2026).
11. Про затвердження Порядку інформування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги про виклик екстреної медичної допомоги та їх направлення на місце події : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1118-2012-%D0%BF#n8 (дата звернення: 23.05.2026).
12. Про затвердження Типового положення про станцію екстреної (швидкої) медичної допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1117. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2012-%D0%BF#n8 (дата звернення: 22.05.2026).
13. Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1115. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-2012-%D0%BF#n8 (дата звернення: 20.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

14. Корда М. М., Гудима А. А., Цимбалюк Г. Ю., Мартинюк Л. П., Федонюк Л. Я., Ляхович Р. М., Кіцак Я. М., Прохоренко О. О. Реформа екстреної медичної допомоги в Україні в контексті викликів надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2024. № 2 (100). С. 11–20.
15. Стасенко Т. Як зміниться «швидка»: що українцям слід знати про реформу екстреної медичної допомоги. *Судово-юридична газета.* 2019. 19 лют. URL: https://surl.li/nkhykm (дата звернення: 22.05.2026)
16. Пшеничний А. Реформа екстреної медицини триває: нові стандарти з 2025 року. Закарпатський центр екстреної медичної допомоги і медицини катастроф. 2024. 18 жовт. URL: https://surl.li/nralhw (дата звернення: 21.05.2026).
17. Про схвалення Концепції розвитку системи екстреної медичної допомоги : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 383-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2019-%D1%80#Text (дата звернення: 20.05.2026).
18. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2025 №34-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 23.05.2026).
19. Teremetskyi V., Batryn O., Samilyk L., Seleznova O., Meniv L., Milevska A. Health Care Guaranteeing as Important Factor of Social Security. *Journal of Pioneering Medical Science.* 2024. Vol. 13, No. 1. P. 47–52. DOI: https://doi.org/10.61091/jpms202413108.

References

1. Batryn, O. V., Teremetskyi, V. I., & Ivakhnenko, O. A. (2024). Pravovi harantii dostupnosti medychnoi ta reabilitatsiinoi dopomohy v period dii voiennoho stanu [Legal guarantees of accessibility of medical and rehabilitation care during martial law]. Irpinskyi yurydychnyi chasopys - Irpin Legal Journal, *2(15),* 46–58. https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58 [in Ukrainian].
2. Teremetskyi, V. I., & Muliar, H. V. (2020). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii prava na okhoronu zdorovia [Current state of administrative and legal support for the implementation of the right to health care]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence, *43,* 48–51. https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10 [in Ukrainian].
3. *Verkhovna Rada Ukrainy (1992, November 19). Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy № 2801-XII [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care: Law of Ukraine No. 2801-XII]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text [in Ukrainian].
4. Lohvynenko, B. O. (2021). Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia» [Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine «Fundamentals of Ukrainian legislation on health care»]. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy (2012, July 5). *Pro ekstrenu medychnu dopomohu: Zakon Ukrainy № 5081-VI [On Emergency Medical Care: Law of Ukraine No.5081-VI]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text [in Ukrainian].
6. Hladun, Z. S. (2014). Administratyvno-pravove rehuliuvannia vidnosyn u sferi okhorony zdorovia za zakonodavstvom Ukrainy [Administrative and legal regulation of relations in the field of health care under the legislation of Ukraine]. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy - Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1(76),* 103–111 [in Ukrainian].
7. *Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020, December 16). Pro normatyv prybuttia bryhad ekstrenoi (shvydkoi) medychnoi dopomohy na mistse podii: Postanova № 1271 [On the standard for the arrival of emergency medical care teams at the scene: Resolution No. 1271]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1271-2020-%D0%BF#n15 [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy (2012, November 21). *Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia aviatsiinykh, vodnykh, avtomobilnykh spetsialnykh sanitarnykh transportnykh zasobiv: Postanova № 1218 [On approval of the Procedure for the use of aviation, water and motor special sanitary vehicles: Resolution No. 1218]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2012-%D0%BF#n8 [in Ukrainian].
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2012, November 21). *Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii zakladiv okhorony zdorovia, shcho vkhodiat do systemy ekstrenoi medychnoi dopomohy, z avariino-riatuvalnymy sluzhbamy ta pidrozdilamy tsentralnykh ta inshykh orhaniv vykonavchoi vlady, orhaniv vlady Avtonomnoi Respubliky Krym,*

 CC BY 4.0

orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pid chas vynyknennia nadzvychainykh sytuatsii ta likvidatsii yikh naslidkiv: Postanova № 1121 [On approval of the Procedure for interaction between health care institutions within the emergency medical care system and emergency rescue services and units of central and other executive authorities, authorities of the Autonomous Republic of Crimea and local self-government bodies during emergencies and liquidation of their consequences: Resolution No. 1121]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1121-2012-%D0%BF#n8 [in Ukrainian].

10. Kabinet Ministriv Ukrainy (2012, November 21). *Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro tsentr ekstrenoi medychnoi dopomohy ta medytsyny katastrof: Postanova № 1116 [On approval of the Model Regulation on the Centre for Emergency Medical Care and Disaster Medicine: Resolution No. 1116]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-2012-%D0%BF#n10 [in Ukrainian].
11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2012, November 21). *Pro zatverdzhennia Poriadku informuvannia bryhad ekstrenoi (shvydkoi) medychnoi dopomohy pro vyklyk ekstrenoi medychnoi dopomohy ta yikh napravlennia na mistse podii: Postanova № 1118 [On approval of the Procedure for informing emergency medical care teams about an emergency medical care call and dispatching them to the scene: Resolution No. 1118]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1118-2012-%D0%BF#n8 [in Ukrainian].
12. *Kabinet Ministriv Ukrainy (2012, November 21). Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro stantsiiu ekstrenoi (shvydkoi) medychnoi dopomohy: Postanova № 1117 [On approval of the Model Regulation on the emergency medical care station: Resolution No. 1117]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2012-%D0%BF#n8 [in Ukrainian].
13. Kabinet Ministriv Ukrainy (2012, November 21). *Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii osib, yaki zoboviazani nadavaty domedychnu dopomohu: Postanova № 1115 [On approval of the Procedure for training and advanced training of persons obliged to provide pre-medical care: Resolution No. 1115]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-2012-%D0%BF#n8 [in Ukrainian].
14. Korda, M. M., Hudyma, A. A., Tsymbaliuk, H. Yu., Martyniuk, L. P., Fedoniuk, L. Ya., Liakhovych, R. M., Kitsak, Ya. M., & Prokhorenko, O. O. (2024). Reforma ekstrenoi medychnoi dopomohy v Ukraini v konteksti vyklykiv nadzvychainykh sytuatsii myrnoho i voiennoho chasu [Reform of emergency medical care in Ukraine in the context of challenges of peacetime and wartime emergencies]. Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy - Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organization of Ukraine, *2(100)*, 11–20 [in Ukrainian].
15. Stasenko, T. (2019, February 19). Yak zminytsia «shvydka»: shcho ukraintsiam slid znaty pro reformu ekstrenoi medychnoi dopomohy [How emergency medical care will change: what Ukrainians should know about the emergency medical care reform]. Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial and Legal Newspaper. Retrieved from https://surl.li/nkhykm [in Ukrainian].
16. Pshenychnyi, A. (2024, October 18). *Reforma ekstrenoi medytsyny tryvaie: novi standarty z 2025 roku [Emergency medicine reform continues: new standards from 2025]*. Zakarpatskyi tsentr ekstrenoi medychnoi dopomohy i medytsyny katastrof. Retrieved from https://surl.li/nralhw [in Ukrainian].
17. *Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019, May 22). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku systemy ekstrenoi medychnoi dopomohy: Rozporiadzhennia № 383-r [On approval of the Concept for the development of the emergency medical care system: Order No. 383-r]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2019-%D1%80#Text [in Ukrainian].
18. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2025, January 17). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy okhorony zdorovia na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh: Rozporiadzhennia № 34-r [On approval of the Strategy for the development of the health care system for the period up to 2030 and approval of the operational action plan for its implementation in 2025–2027: Order No. 34-r]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text [in Ukrainian].
19. Teremetskyi, V., Batryn, O., Samilyk, L., Seleznova, O., Meniv, L., & Milevska, A. (2024). Health Care Guaranteeing as Important Factor of Social Security. Journal of Pioneering Medical Science, *13(1),* 47–52. https://doi.org/10.61091/jpms202413108 [in English].

Стаття надійшла 21.05.2026
Стаття прийнята до друку 28.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.059
УДК 342:341.231.14:341.3

Сергій Мандзій,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-6068-7292

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті досліджено особливості конституційного закріплення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту. Проаналізовано роль міжнародних стандартів у сфері прав людини та механізми їх інтеграції у національну правову систему України. Встановлено, що система гарантій прав і свобод людини має комплексний характер і включає взаємопов'язані національні та міжнародні механізми захисту. Розглянуто наукові підходи до розуміння міжнародно-правових гарантій прав людини та їх значення для забезпечення ефективного функціонування правозахисної системи держави.

Особливу увагу приділено конституційним засадам включення міжнародних договорів до системи національного законодавства, а також праву особи на звернення до міжнародних судових установ та органів міжнародних організацій після вичерпання національних засобів правового захисту. Обґрунтовано, що конституційне закріплення відповідних положень створює належні правові передумови для реалізації міжнародних стандартів захисту прав людини та виконання державою міжнародних зобов'язань.

Проаналізовано особливості реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану та визначено допустимі межі їх обмеження. Встановлено, що в умовах збройного конфлікту держава може тимчасово обмежувати окремі права і свободи з метою забезпечення національної безпеки та оборони, однак такі обмеження повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та тимчасовості. Досліджено конституційні положення України щодо прав і свобод, які не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного стану, а також окремі положення конституцій зарубіжних держав у цій сфері.

Зроблено висновок, що ефективність міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини залежить від належного рівня їх конституційного закріплення, ефективності національних механізмів захисту та дотримання державою міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема формально-юридичний, порівняльно-правовий та системний методи. Їх застосування дало змогу проаналізувати положення Конституції України, міжнародно-правових актів, конституцій зарубіжних держав, а також наукові підходи до конституційного закріплення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: *збройний конфлікт, воєнний стан, захист прав людини, міжнародні стандарти прав людини, міжнародно-правові гарантії, обмеження прав людини, права і свободи людини.*

Mandzii S.

Constitutional Recognition of International Legal Guarantees of Human Rights and Freedoms under Conditions of Armed Conflict

The article examines the peculiarities of the constitutional consolidation of international legal guarantees of human rights and freedoms under conditions of armed conflict. The role of international human rights standards and the mechanisms of their integration into the national legal system of Ukraine are analyzed. It is established that the system of guarantees of human rights and freedoms has a comprehensive nature and includes interconnected national and international protection mechanisms. Scientific approaches to understanding international legal guarantees of human rights and their significance for ensuring the effective functioning of the state human rights protection system are considered.

Particular attention is paid to the constitutional foundations for incorporating international treaties into the system of national legislation, as well as to the right of an individual to apply to international judicial institutions and international organizations after exhausting domestic legal remedies. It is substantiated that the constitutional consolidation of these provisions creates appropriate legal prerequisites for the implementation of international human rights standards and for the fulfillment by the state of its international obligations.

© Сергій Мандзій, 2026

The article analyzes the peculiarities of the realization of human rights and freedoms under martial law and determines the permissible limits of their restriction. It is established that, in conditions of armed conflict, the state may temporarily restrict certain rights and freedoms in order to ensure national security and defense; however, such restrictions must comply with the principles of necessity, proportionality, and temporariness. The constitutional provisions of Ukraine regarding rights and freedoms that cannot be restricted even under martial law, as well as certain provisions of foreign constitutions in this area, are examined.

It is concluded that the effectiveness of international legal guarantees of human rights and freedoms depends on the proper level of their constitutional consolidation, the effectiveness of national protection mechanisms, and the state's compliance with international human rights standards.

The study employs a combination of general scientific and special legal research methods, including the formal legal, comparative legal, and systematic methods. These methods made it possible to analyze the provisions of the Constitution of Ukraine, international legal instruments, the constitutions of foreign states, and scholarly approaches to the constitutional recognition of international legal guarantees of human rights and freedoms under conditions of armed conflict.

Keywords: *armed conflict, martial law, human rights protection; international human rights standards; international legal guarantees; human rights restrictions; human rights and freedoms.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах збройних конфліктів проблема забезпечення прав і свобод людини набуває особливої актуальності, оскільки держава змушена одночасно реалізовувати завдання захисту національної безпеки та виконувати міжнародно-правові зобов'язання у сфері прав людини. У таких умовах виникає необхідність визначення меж допустимого обмеження прав і свобод людини, а також забезпечення ефективного функціонування механізмів їх гарантування.

Конституційне закріплення міжнародно-правових гарантій прав людини відіграє ключову роль у формуванні національної системи їх забезпечення, оскільки саме конституція визначає основні засади взаємодії національного та міжнародного права. Водночас у період збройного конфлікту реалізація таких гарантій ускладнюється необхідністю запровадження особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, що може передбачати тимчасове обмеження окремих прав і свобод.

У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження конституційних механізмів інтеграції міжнародно-правових стандартів у національну правову систему та визначення допустимих меж обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини, а також їх конституційного забезпечення досліджувалися у працях багатьох українських науковців. Зокрема, А. Л. Клименко аналізує міжнародно-правові гарантії реалізації соціальних прав людини, М. В. Ковалів та О. І. Качмарик розглядають систему гарантій прав і свобод людини у контексті взаємодії національного та міжнародного правопорядків. Окремі аспекти конституційного забезпечення прав людини досліджені у працях О. Л. Жильцова, Л. Т. Рябовол, Т. І. Ярошенко, Т. М. Слінько, В. О. Кострова та інших учених. У зазначених дослідженнях розкриваються питання формування системи правових гарантій, співвідношення міжнародного та національного права, а також механізми реалізації і захисту прав людини. Водночас сучасні умови збройної агресії та функціонування правової системи України в умовах воєнного стану зумовлюють необхідність подальшого комплексного дослідження конституційного закріплення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини та визначення особливостей їх реалізації у період збройного конфлікту.

Мета статті полягає у комплексному аналізі конституційного закріплення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту, а також у визначенні особливостей їх реалізації в національній правовій системі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті сучасних викликів, пов'язаних зі збройними конфліктами, особливого значення набуває питання належного закріплення та забезпечення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини. З одного боку, міжнародні договори та конвенції містять чітко регламентовані права та механізми їх захисту, до яких особа може безпосередньо звертатися у разі порушення. З іншого боку, постає питання необхідності конституційного закріплення цих гарантій у національному правовому порядку.

Перш за все звернемо увагу на позицію А. Л. Клименко, яка у своєму дослідженні зазначає, що світова спільнота підтвердила прагнення до належного захисту людини та її прав, що стало підґрунтям для формування значної кількості міжнародно-правових актів у цій сфері. Важливим поштовхом до їх прийняття стало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року Загальної декларації прав лю-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

дини, після чого було прийнято низку міжнародних документів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Європейської соціальної хартії [1, с. 239]. У контексті дослідження конституційного закріплення цих гарантій це підкреслює, що національні правові системи не можуть ігнорувати міжнародні стандарти, а навпаки – повинні інтегрувати їх у внутрішнє законодавство. Водночас сам факт існування значної кількості міжнародно-правових актів не гарантує їх ефективної реалізації на національному рівні. Саме тому ключового значення набуває конституційне закріплення механізмів імплементації таких стандартів, що забезпечує їх обов'язковість для національних органів влади та створює правові передумови для практичного застосування у внутрішньодержавному правопорядку.

На підтвердження цього, доцільно навести думку таких науковців, як М. В. Ковалів та О. І. Качмарик, які стверджують, що гарантії прав і свобод людини можуть реалізовуватися як у національному, так і в міжнародному вимірі. Якщо вести мову про національний аспект, то йдеться про забезпечення шляхом їх визнання та закріплення у конституції держави, законах, підзаконних актах та інших нормативно-правових актах. Водночас у міжнародному аспекті такі гарантії формуються через розроблення і прийняття міжнародних документів, що встановлюють стандарти у сфері прав людини, зокрема Статут Організації Об'єднаних Націй, а також шляхом приєднання держав до міжнародних договорів у галузі прав людини та їх ратифікації [2, с. 117–119]. Такий підхід авторів дозволяє розглядати систему гарантій прав і свобод людини як багаторівневу конструкцію, що поєднує внутрішньодержавні та міжнародні механізми захисту.

Науковці наголошують, що в сучасних умовах обсяг правових засобів захисту прав і свобод людини суттєво розширився завдяки поєднанню внутрішньодержавних механізмів із механізмами міжнародної юрисдикції. Йдеться передусім про систему міжнародно-правових гарантій прав людини, закріплених в універсальних і регіональних міжнародно-правових актах, які доповнюють національні інструменти захисту. Водночас реальне забезпечення та захист прав людини на практиці здійснюється насамперед у межах національної правової системи. У цьому контексті важливе значення має конституційне закріплення місця міжнародного права у внутрішньодержавній системі. Зокрема, відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою частиною національного законодавства. Таким чином, національна правова система передбачає можливість безпосереднього застосування ратифікованих міжнародних договорів поряд із нормами внутрішнього права, тоді як саме національне законодавство забезпечує механізми реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини [3, с. 10–11]. Таким чином, положення статті 9 Конституції України фактично створює нормативну основу для інтеграції міжнародних стандартів у національний правопорядок. Це дозволяє розглядати міжнародні договори не лише як джерело міжнародного права, але і як складову внутрішньої системи гарантій прав людини.

О. Л. Жильцов висловлює позицію, відповідно до якої юридичні гарантії прав і свобод людини в Україні формуються як законодавчими, так і інституційними механізмами реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. При цьому законодавчі гарантії, на його думку, представлені системою чинного правозахисного законодавства, до якої належать Конституція України, закони України, міжнародні договори, щодо яких держава взяла на себе зобов'язання у сфері захисту прав людини, укази Президента України та інші нормативно-правові акти у сфері забезпечення прав і свобод людини [4, с. 285–286]. Зазначений підхід акцентує увагу на тому, що гарантії прав і свобод не зводяться виключно до їх формального проголошення в Основному Законі. Йдеться про цілісну систему правових та організаційних засобів, яка забезпечує дієвість та ефективність втілення у життя конституційних приписів.

Л. Т. Рябовол обґрунтовує позицію, відповідно до якої в Україні та інших державах на законодавчому, передусім конституційному, рівні сформована система внутрішньодержавних гарантій прав і свобод людини та громадянина. Вона охоплює процесуальні й організаційні гарантії, які за своїм характером можуть бути як судовими, так і позасудовими. Водночас внутрішньодержавні гарантії доповнюються міжнародно-правовими, до яких належать міжнародні акти, що безпосередньо закріплюють права людини, а також міжнародні органи й інституції, покликані забезпечувати їх захист. При цьому система гарантій прав людини, передбачена українським законодавством, загалом орієнтована на міжнародні та європейські стандарти у сфері прав людини [5, с. 118].

Т. І. Ярошенко обґрунтовує позицію, відповідно до якої з моменту ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод питання забезпечення верховенства людини над державою та утвердження її як суб'єкта міжнародного права набуває практичного характеру. Водночас питання міжнародного захисту прав людини мають особливу актуальність, оскільки їх вирішення сприяє забезпеченню належних гарантій і ефективного захисту фундаментальних прав і свобод [6, с. 42].

 CC BY 4.0

Як зазначає Т. М. Слінько, конституційне законодавство України значною мірою зорієнтоване на міжнародно-правові стандарти, що зумовлює підвищену увагу до врегулювання співвідношення та взаємодії норм внутрішнього і міжнародного права. Україна, дотримуючись загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, на конституційному рівні закріпила чіткий механізм їх інтеграції у національну правову систему. Зокрема, норми міжнародного права, у тому числі ті, що стосуються прав і свобод людини, стають складовою частиною національного законодавства за умови надання Верховною Радою України згоди на обов'язковість відповідних міжнародних договорів. У цілому ж Конституція України узгоджується з основними положеннями міжнародного права та сучасними тенденціями його розвитку, передусім у сфері забезпечення і гарантування прав людини [7, с. 31–32].

В. О. Костров у контексті забезпечення соціальних прав обґрунтовує позицію, відповідно до якої сам факт конституційного закріплення системи міжнародно-правових стандартів соціальних прав ще не означає їх автоматичної реалізації у суспільно-політичному та правовому житті держави. На його думку, ефективність практичного забезпечення таких прав зумовлюється низкою об'єктивних чинників, що впливають на механізми їх імплементації та реалізації у правовій системі України [8, с. 16]. Водночас навіть за наявності належного конституційного та міжнародно-правового підґрунтя ключовим залишається питання ефективності механізмів реалізації відповідних гарантій. В умовах збройного конфлікту ця проблема ускладнюється додатковими факторами – обмеженістю ресурсів, необхідністю забезпечення національної безпеки, можливістю запровадження тимчасових обмежень прав і свобод. Саме тому в межах цього дослідження основна увага зосереджуватиметься на конституційній регламентації забезпечення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини, а також на визначенні допустимих меж їх обмеження в умовах збройного конфлікту.

Окреслюючи взаємозв'язок між конституційним рівнем закріплення гарантій прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту та міжнародним аспектом їх забезпечення, доцільно звернутися до доктринальної позиції С. Цебенко та Д. Суркес. Науковці виходять із того, що міжнародні документи у сфері прав людини відіграють особливо важливу роль у розвитку та вдосконаленні режимів захисту, передбачених міжнародним гуманітарним правом. На їх переконання, механізми контролю за виконанням зобов'язань, встановлених міжнародними інструментами з прав людини, можуть розглядатися як альтернативні засоби гарантування дотримання гуманітарних стандартів під час збройних конфліктів. Водночас вони наголошують, що потерпіла особа передусім повинна звернутися до національних правозахисних органів, реалізуючи принцип субсидіарності міжнародного захисту [9, с. 358–359].

У самій Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у статті 35 визначено, що Європейський суд з прав людини може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту [10]. Конституційний відповідник цієї норми регламентований у ч. 5 ст. 55 Конституції України, кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [11].

Виходячи з цієї позиції та аналізу відповідних норм, можемо констатувати, що конституційне закріплення права на міжнародний захист створює нормативну основу для ефективної реалізації міжнародно-правових гарантій у внутрішньому правопорядку. В умовах збройного конфлікту ця взаємодія набуває особливого значення, оскільки дозволяє забезпечити додатковий рівень захисту прав особи та сприяє дотриманню державою взятих на себе міжнародних зобов'язань. Фактично положення частини п'ятої статті 55 Конституції України створює конституційно-правову основу для реалізації механізмів міжнародно-правових гарантій, які за своїм змістом, як зазначає Є. В. Білозьоров, є правовими умовами, засобами та способами, що визначають процедуру, за допомогою якої особа може фактично здійснювати свої права і свободи у спосіб та за формою, що закріплені актами міжнародного права [12, с. 67].

У доповнення до думки щодо необхідності врахування положень міжнародних документів, слушною видається думка В. І. Озель, яка зазначає, що важливо усвідомлювати рівень обмежень прав людини, який би забезпечував належне виконання завдань збройних сил та інших інституцій державного механізму щодо виконання покладених на них функцій і завдань із захисту держави та населення. Заходи, що застосовуються у зв'язку з введенням воєнного стану, повинні враховувати приписи актів міжнародного права із захисту прав людини та правил ведення війни. Можливий вплив на права людини не може мати наслідком будь-які прояви дискримінації та приниження людської гідності [13, с. 167].

Важливим аспектом дослідження є також визначення особливостей реалізації таких гарантій у різних умовах функціонування держави. Доцільно визначити принципову відмінність конституційного закрі-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

плення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини в умовах мирного часу та під час збройного конфлікту. Передусім ідеться про те, що в період збройного конфлікту відбувається трансформація пріоритетів функціонування держави, зокрема посилюється її спрямованість на забезпечення територіальної цілісності, обороноздатності та національної безпеки. У зв'язку з цим держава може вдаватися до тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини, що зумовлено об'єктивною необхідністю реагування на загрози, пов'язані з агресією чи іншими формами збройного конфлікту.

Однак, вкрай важливо зазначити про те, що такі обмеження, як правило, мають здійснюватися у межах, визначених Конституцією та міжнародно-правовими актами, і повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та тимчасовості. Відповідно до цього, до прикладу, в Конституції України передбачено, що не можуть бути обмежені такі права і свободи, як рівність конституційних прав і свобод та рівність громадян перед законом; позбавлення громадянства і права змінити громадянство; невід'ємне право на життя; право на свободу та особисту недоторканність і інші права, визначені статтею 64 Конституції України.

При цьому, існуючі винятки щодо обмеження прав не є виключно національним надбанням, відповідні положення містяться у конституціях зарубіжних країн. Зокрема, у ч. 3 ст. 228 Конституції Польської Республіки регламентовано, що принципи діяльності органів публічної влади, а також обсяг можливого обмеження свобод і прав людини і громадянина в період дії окремих надзвичайних станів, визначаються законом [14, с. 74]. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина передбачає, що закони, що слугують забезпеченню оборони, включно із захистом цивільного населення, можуть встановлювати обмеження таких основоположних прав, як право на свободу пересування і недоторканність житла [15, с. 26]. Відповідні положення містяться у Конституції Естонської Республіки, у якій передбачено, що під час надзвичайного або воєнного стану в інтересах державної безпеки та громадського порядку, у випадках і порядку, передбаченому законом, права і свободи осіб можуть бути обмежені, і на них можуть бути покладені обов'язки. Не можуть бути обмежені такі права та свободи, як право на громадянство, презумпція невинуватості, право на відшкодування моральної та матеріальної шкоди, право на охорону здоров'я та інші права, визначені у статті 130 [16, с. 13–14].

Узагальнюючи наведені положення, можна дійти висновку, що незалежно від кількості досліджених конституцій, для більшості з них характерним є закріплення можливості обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного або воєнного стану. Водночас такі обмеження не мають абсолютного характеру та здійснюються виключно в межах, визначених конституційними та міжнародно-правовими нормами, із дотриманням принципів необхідності, пропорційності та тимчасовості.

Поряд із цим у конституціях багатьох держав передбачено так звані абсолютні права – основоположні права і свободи, які не підлягають обмеженню за жодних обставин, навіть у період дії особливих правових режимів. Наявність подібних положень у конституціях різних країн свідчить про усталену конституційно-правову практику поєднання механізмів захисту держави в екстремальних ситуаціях із гарантуванням невідчужуваного ядра прав людини.

Ілюстрацією такого підходу є положення, викладені у посібнику «Путівник з прав людини», де підкреслюється, що право на життя належить до прав, щодо яких у більшості міжнародних документів з прав людини не допускається відступ від зобов'язань держави. Це означає, що навіть у період дії надзвичайного чи воєнного стану держава не звільняється від обов'язку забезпечувати повагу до цього права та дотримуватися встановлених правових стандартів його захисту. Водночас незастосування відступу від зобов'язань щодо права на життя не означає абсолютної заборони використання державою сили, що може призвести до позбавлення життя. Йдеться про те, що таке застосування можливе лише за чітко визначених і суворо регламентованих обставин, зокрема з метою захисту життя інших осіб, запобігання тяжким злочинам або у випадках, коли особа стає законною ціллю під час збройного конфлікту відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [17].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що конституційне закріплення міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини є одним із ключових елементів формування ефективної національної системи їх забезпечення. Конституція України визначає основні засади інтеграції міжнародно-правових норм у внутрішній правопорядок, що створює правові передумови для реалізації міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Встановлено, що система гарантій прав і свобод людини має комплексний характер і включає взаємопов'язані національні та міжнародні механізми захисту. При цьому саме конституційний рівень правового регулювання забезпечує системну взаємодію національних та міжнародних механізмів захисту прав

 CC BY 4.0

людини. Конституційне закріплення права особи на звернення до міжнародних судових установ після вичерпання національних засобів правового захисту сприяє підвищенню ефективності міжнародно-правових гарантій та забезпечує додатковий рівень захисту прав людини.

Водночас у період збройного конфлікту реалізація прав і свобод людини може супроводжуватися запровадженням тимчасових обмежень, зумовлених необхідністю забезпечення національної безпеки та оборони держави. Такі обмеження повинні здійснюватися виключно у межах, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими актами, із дотриманням принципів необхідності, пропорційності та тимчасовості.

Отже, ефективність реалізації міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини значною мірою залежить від рівня їх конституційного закріплення, належного функціонування національних правозахисних механізмів та дотримання державою міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

Список використаних джерел

1. Клименко А. Л. Міжнародно-правові гарантії здійснення права людини на соціальне забезпечення. *Право та інновації.* 2016. Вип. 1 (13). С. 238–244.
2. Ковалів М. В., Качмарик О. І. Гарантії реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 року) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 116–119.
3. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Бєлов Д. М., Данканич М. М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2003. 57 с. URL: https://surl.lu/gwassf.
4. Жильцов О. Л. Конституційно-правові засоби забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. *The 18th International scientific and practical conference «MODERN SCIENCE, PRACTICE, SOCIETY»:* abstracts of XVIII International Scientific and Practical Conference (25-26 May 2020). Boston: USA, 2020. P. 285–288.
5. Рябовол Л. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні та зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 114–119. URL: https://surl.li/hhbhrw.
6. Ярошенко Т. І. Міжнародні гарантії захисту прав та свобод людини. *Права людини в Україні і світі: охорона, реалізація, захист*: матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 3 грудня 2015 р.) / НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. Київ: Інтерсервіс, 2015. С. 38–42.
7. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. *Права людини і демократія:* зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (Харків, 15 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 30–34.
8. Костров В. О. Міжнародно-правові стандарти соціальних прав людини та їхнє втілення у конституції України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2019. № 2 (38). С. 12–20.
9. Цебенко С., Суркес Д. Захист прав людини на міжнародному рівні під час збройних конфліктів: історія становлення та сучасні виклики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2024. № 1 (41). С. 354–364.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://surl.li/wdjqml (дата звернення: 02.05.2026).
11. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://surl.li/tpbfwu (дата звернення: 02.05.2026).
12. Білозьоров Є. В. Міжнародно-правові гарантії як елемент механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право:* зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 14. С. 63–68.
13. Озель В. І. Основний закон - гарантія прав і свобод людини в умовах війни. *Dictum factum: юридичний збірник* / ред. Д. О. Беззубов. Київ: Державний університет інфраструктури та технологій, 2022. № 2(12). С. 164–168.
14. Шаповал В. М. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: ФОП Москаленко О. М., 2018. 84 с.
15. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина: від 23 трав. 1949 р. (зі змін., внесеними 19 груд. 2022 р.). Берлін: Німецький Бундестаг, 2024. 142 с. URL: https://surl.li/nwxdrp.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

16. Конституція (Основний закон) Естонської Республіки: прийнята 28 черв. 1992 р. (набуття чинності 03 лип. 1992 р.). URL: https://surl.li/qoyxlc (дата звернення: 07.05.2026).
17. Путівник з прав людини. *Baltic Human Rights Society*. URL: https://surl.li/hmtzfh (дата звернення: 07.05.2026).

References

1. Klymenko, A. L. (2016). Mizhnarodno-pravovi harantii zdiisnennia prava liudyny na sotsialne zabezpechennia [International legal guarantees of the realization of the human right to social security]. *Pravo ta innovatsii – Law and Innovations*, *1(13),* 238–244. Retrieved from https://surl.lu/gwassf [in Ukrainian].
2. Kovaliv, M. V., & Kachmaryk, O. I. (2022). Harantii realizatsii osnovnykh prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini [Guarantees of the realization of fundamental human and civil rights and freedoms in Ukraine]. In M. V. Kovaliv, M. T. Havryltsiv, & N. Ya. Lepish (Eds.), *Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu: materialy naukovoho seminaru (23 chervnia 2022 roku)* [Constitutional human and civil rights and freedoms under martial law: Proceedings of the scientific seminar (June 23, 2022)], 116–119. Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
3. Bysaha, Yu. M., Palinchak, M. M., Bielov, D. M., & Dankanych, M. M. (2003). *Mizhnarodni zasoby zakhystu prav ta svobod liudyny i hromadianyna [International means of protection of human and civil rights and freedoms]*. Uzhhorod National University. Retrieved from https://surl.lu/gwassf [in Ukrainian].
4. Zhyltsov, O. L. (2020). Konstytutsiino-pravovi zasoby zabezpechennia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini [Constitutional and legal means of ensuring human and civil rights and freedoms in Ukraine]. In *Modern Science, Practice, Society: Proceedings of the 18th International Scientific and Practical Conference* (pp. 285–288). Boston, USA [in Ukrainian].
5. Riabovol, L. (2023). Harantii prav ta svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh [Guarantees of human and civil rights and freedoms in Ukraine and foreign countries]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of law*, *1(33),* 114–119. Retrieved from https://surl.li/hhbhrw [in Ukrainian].
6. Yaroshenko, T. I. (2015). Mizhnarodni harantii zakhystu prav ta svobod liudyny [International guarantees for the protection of human rights and freedoms]. In *Prava liudyny v Ukraini i sviti: okhorona, realizatsiia, zakhyst - Human rights in Ukraine and the world: Protection, implementation, and defense,* 38–42. Interservis. [in Ukrainian].
7. Slinko, T. M. (2018). Mizhnarodno-pravovi standarty v haluzi prav liudyny ta yikh vidobrazhennia v Konstytutsii Ukrainy [International legal standards in the field of human rights and their reflection in the Constitution of Ukraine]. In *Prava liudyny i demokratiia - Human rights and democracy*, 30–34. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Kostrov, V. O. (2019). Mizhnarodno-pravovi standarty sotsialnykh prav liudyny ta yikhnie vtilennia u konstytutsii Ukrainy [International legal standards of social human rights and their implementation in the Constitution of Ukraine]. *Pravnychyi chasopys Donetskoho universytetu – Law Journal of Donetsk University*, *2(38),* 12–20. [in Ukrainian].
9. Tsebenko, S., & Surkes, D. (2024). Zakhyst prav liudyny na mizhnarodnomu rivni pid chas zbroinykh konfliktiv: istoriia stanovlennia ta suchasni vyklyky [Protection of human rights at the international level during armed conflicts: History of formation and contemporary challenges]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Seriia: Yurydychni nauky – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, *1(41),* 354–364. [in Ukrainian].
10. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950. *Verkhovna Rada Ukrainy. European Convention on Human Rights. R*etrieved from https://surl.li/wdjqml [in Ukrainian].
11. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*. Zakon vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. Verkhovna Rada Ukrainy. Legislation of Ukraine. Constitution of Ukraine. Retrieved from https://surl.li/tpbfwu [in Ukrainian].
12. Bilozorov, Ye. V. (2011). Mizhnarodno-pravovi harantii yak element mekhanizmu zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna [International legal guarantees as an element of the mechanism for ensuring human and civil rights and freedoms]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 18: Ekonomika i pravo – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 18: Economics and Law, 14,* 63–68. [in Ukrainian].
13. Ozel, V. I. (2022). Osnovnyi zakon – harantiia prav i svobod liudyny v umovakh viiny [The Basic Law as a guarantee of human rights and freedoms in wartime]. *Dictum Factum*, *2(12),* 164–168. [in Ukrainian].

 CC BY 4.0

14. Shapoval, V. M. (2018). *Konstytutsiia Polskoi Respubliky [Constitution of the Republic of Poland]*. FOP Moskalenko O. M. [in Ukrainian].
15. *Osnovnyi zakon Federatyvnoi Respubliky Nimechchyna (zi zminamy, vnesenymy 19 hrudnia 2022 r.). Berlin: Nimetskyi Bundestah, 2024. 142 s. Deutscher Bundestag. (2024). [Basic Law for the Federal Republic of Germany (as amended 19 December 2022)]*. Retrieved from https://surl.li/nwxdrp [in Ukrainian].
16. *Konstytutsiia (Osnovnyi zakon) Estonskoi Respubliky [Constitution (Basic Law) of the Republic of Estonia]*. (1992). Retrieved from https://surl.li/qoyxlc [in Ukrainian].
17. Baltic Human Rights Society. (n.d.). *Putivnyk z prav liudyny [Human Rights Guide]*. Retrieved from https://surl.li/hmtzfh [in Ukrainian].

Стаття надійшла 17.05.2026
Стаття прийнята до друку 27.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

DOI: 10.35774/app2026.02.067
УДК 37:351.746.1

Наталія Марущак,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії держави і права, міжнародного права Пенітенціарної академії України.
ORCID: http://orcid.org/0000-0001-9636-6274

ОСВІТА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується роль освіти як одного з ключових чинників забезпечення національної безпеки держави в умовах сучасних безпекових викликів та трансформації характеру загроз. Обґрунтовується, що в умовах глобалізації, цифровізації суспільних процесів, поширення гібридних загроз та збройних конфліктів освіта виходить за межі традиційного розуміння соціального інституту та набуває ознак стратегічного ресурсу держави. Доведено, що освітня система безпосередньо впливає на формування людського капіталу, національної та громадянської ідентичності, правової культури, критичного мислення, інформаційної стійкості населення та здатності суспільства ефективно реагувати на внутрішні й зовнішні виклики.

Проаналізовано нормативно-правові засади взаємозв'язку освіти та національної безпеки в Україні. Встановлено, що попри поступове усвідомлення значення освіти для забезпечення стійкості держави, її роль як самостійного елемента системи національної безпеки потребує подальшого нормативного та концептуального закріплення.

Особливу увагу приділено впливу повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України на функціонування освітньої сфери та її роль у забезпеченні національної стійкості. Наголошено, що в умовах збройної агресії освіта виконує не лише освітню, а й безпекову функцію, забезпечуючи підготовку кадрів для стратегічно важливих галузей, формування національної свідомості та зміцнення стійкості суспільства щодо інформаційних та психологічних впливів. Зроблено висновок, що ефективна освітня політика є необхідною передумовою зміцнення національної безпеки, обороноздатності, повоєнного відновлення та сталого розвитку України.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи. Їх застосування дало змогу проаналізувати нормативно-правові засади взаємозв'язку освіти та національної безпеки, а також визначити роль освіти у забезпеченні стійкості держави в умовах сучасних безпекових викликів.

Ключові слова: *національна безпека, освіта, гібридні загрози, правова культура, когнітивна безпека, стійкість держави, національна свідомість, збройний конфлікт.*

Marushchak N.

Education as an Element of National Security and State Resilience

The article examines the role of education as one of the key factors in ensuring national security under contemporary security challenges and the transformation of the nature of threats. It is argued that, in the context of globalization, digitalization of social processes, the proliferation of hybrid threats, and armed conflicts, education transcends its traditional understanding as a social institution and acquires the characteristics of a strategic state resource. The study demonstrates that the educational system directly influences the formation of human capital, national and civic identity, legal culture, critical thinking, information resilience, and society's capacity to respond effectively to internal and external challenges.

The paper analyzes the legal and regulatory framework governing the relationship between education and national security in Ukraine. It is established that, despite the growing recognition of the importance of education for strengthening state resilience, its role as an independent component of the national security system requires further normative and conceptual consolidation.

Special consideration is given to the impact of the Russian Federation's full-scale armed aggression against Ukraine on the functioning of the educational sector and its role in ensuring national resilience. The article emphasizes that, under conditions of armed aggression, education performs not only an educational but also a security-related function by providing training for strategically important sectors, fostering national consciousness, and strengthen-

© Наталія Марущак, 2026

ing society's resistance to information and psychological influence. It is concluded that an effective educational policy constitutes a necessary prerequisite for strengthening national security, defense capability, post-war recovery, and the sustainable development of Ukraine.

A comprehensive set of general scientific and special legal research methods was employed in the study, including the dialectical, systemic-structural, formal-legal, and comparative-legal methods. The application of these methods made it possible to analyze the regulatory and legal foundations of the relationship between education and national security, as well as to determine the role of education in ensuring state resilience in the face of contemporary security challenges.

Keywords: *national security, education, hybrid threats, legal culture, cognitive security, state resilience, national consciousness, armed conflict.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток безпекового середовища характеризується істотною трансформацією природи загроз, які набувають комплексного, гібридного та багатовимірного характеру. Поряд із традиційними воєнними ризиками все більшого значення набувають інформаційні, когнітивні, кібернетичні та соціальні впливи, спрямовані на підрив внутрішньої стабільності держави, дестабілізацію суспільних інститутів та зниження рівня довіри до державної влади.

У цих умовах національна безпека перестає бути виключною сферою функціонування силових інституцій і набуває системного характеру, охоплюючи широкий спектр суспільних відносин, включаючи освітню, наукову та культурну сфери. Особливого значення набуває освіта як інститут, що формує людський капітал, визначає рівень правової культури суспільства, здатність до критичного мислення та стійкість до інформаційних і пропагандистських впливів.

Водночас у науковій доктрині відсутній достатньо цілісний підхід до розуміння освіти як елементу системи національної безпеки та чинника стійкості держави. Переважна більшість досліджень розглядає освіту переважно у соціально-гуманітарному або управлінському вимірі, не повною мірою розкриваючи її безпековий потенціал у контексті протидії сучасним загрозам.

Таким чином, існує потреба у комплексному науковому осмисленні ролі освіти у забезпеченні національної безпеки та стійкості держави, визначенні її функціонального значення у системі захисту державних інтересів, а також у формуванні теоретичних підходів до інтеграції освітньої політики в архітектуру національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій з окресленої проблематики свідчить про поступове посилення усвідомлення взаємозумовленості та взаємозв'язку між системою національної безпеки та сферою освіти. Питання національної безпеки в її різних аспектах знайшли достатньо ґрунтовне опрацювання у працях багатьох дослідників, серед яких, зокрема В. Горбулін, О. Власюк, М. Галів, В. Горовенко, А. Дацюк, О. Дзьобань, З. Живко, Л. Кухарська, Т. Марена, Ю. Мельник, І. Ольшевський, Б. Парахонський, О. Свйонтик, Г. Ситник, М. Требін та інші.

Водночас проблематика ролі освіти у забезпеченні національної безпеки держави залишається недостатньо розробленою. У науковій літературі бракує системного розуміння місця та функціонального значення освіти в архітектурі національної безпеки, а також її впливу на формування стійкості держави, зокрема в умовах сучасних гібридних загроз. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження ролі освіти як одного з ключових чинників забезпечення національної безпеки України.

Мета дослідження. Метою статті є теоретико-правове обґрунтування ролі освіти як чинника національної безпеки держави та визначення основних напрямів її впливу на формування стійкості суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим завданням закладів вищої освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, спроможних забезпечувати інноваційний розвиток держави, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та зміцнення її позицій у глобальному середовищі. Саме якість людського капіталу значною мірою визначає рівень соціально-економічного розвитку країни, ефективність функціонування державних інституцій та перспективи її сталого розвитку.

Водночас взаємозв'язок між освітою та національною безпекою не обмежується виключно економічними показниками. Хоча підвищення рівня освіченості населення зазвичай сприяє економічному зростанню та збільшенню валового внутрішнього продукту, значення освіти для забезпечення безпеки держави є значно ширшим і потребує комплексного аналізу. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання розроблення ефективних методологічних підходів до оцінювання впливу освітньої сфери на стан національної безпеки із врахуванням не лише кількісних, а й якісних показників.

 CC BY 4.0

В умовах зростання внутрішніх і зовнішніх викликів безпеці держави особливого значення набуває здатність суспільства зберігати соціальну згуртованість, протидіяти деструктивним впливам та підтримувати демократичні механізми врегулювання суспільних суперечностей. У цьому контексті освіта виступає важливим інструментом формування громадянської відповідальності, правової культури, толерантності та навичок конструктивного діалогу. Освічена особа, як правило, має вищий рівень критичного мислення, краще орієнтується в суспільно-політичних процесах та є менш вразливою до маніпулятивних інформаційних впливів [1, с. 207].

Особливого значення вказані якості набувають в умовах гібридних конфліктів, де одним із ключових об'єктів впливу стає суспільна свідомість. Низький рівень освіти може підвищувати вразливість населення до дезінформації, пропаганди та інших форм когнітивного впливу, що використовуються для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації. Натомість розвиток освітньої сфери сприяє формуванню стійкості суспільства до інформаційних загроз, зміцненню національної єдності та підвищенню здатності держави протидіяти зовнішнім і внутрішнім викликам.

Крім того, внутрішня нестабільність, спричинена соціальними конфліктами, політичною поляризацією або низьким рівнем громадянської культури, може мати негативні наслідки не лише для самої держави, але й для регіональної безпеки загалом. Такі процеси здатні провокувати масштабні міграційні потоки, посилення транскордонної злочинності, радикалізацію окремих соціальних груп та інші явища, які створюють додаткові ризики для безпеки сусідніх держав. У зв'язку з цим освіта повинна розглядатися не лише як чинник соціально-економічного розвитку, а й як важливий елемент системи забезпечення національної та міжнародної безпеки [2, с. 206].

У сучасній науковій думці освіта дедалі частіше розглядається не лише як соціальний інститут, а й як один із фундаментальних чинників забезпечення національної безпеки держави. Теза про визначальне значення освітньої сфери для збереження державності, суспільної стабільності та національного розвитку вже давно набула статусу загальновизнаної як у науковому середовищі, так і серед представників органів державної влади та громадянського суспільства. У цьому контексті слушною видається позиція О. Панфілова та О. Савченка, які наголошують, що національна безпека не може бути забезпечена виключно засобами освіти, проте її належний рівень неможливо гарантувати поза освітнім простором [3, с. 146]. В. Горбулін підкреслює, що в умовах сучасних гібридних загроз вирішального значення набувають інтелектуальний потенціал держави, якість підготовки фахівців та здатність суспільства критично сприймати інформацію [4, с. 89]. Г. Ситник, досліджуючи проблеми державного управління у сфері національної безпеки, наголошує на необхідності розвитку освітньої політики як важливого інструменту зміцнення стійкості держави та суспільства [5, с. 156]. М. Галіва та О. Свйонтик обґрунтовують необхідність трансформації освітньої сфери на один із фундаментів національної безпеки держави в умовах збройної агресії та цивілізаційного протистояння [6, с. 26]. Автори наголошують на стратегічному значенні освіти для формування національної ідентичності, стійкості суспільства та забезпечення повоєнного відновлення України. Т. Марена розглядає освіту як самостійний елемент системи національної безпеки та важливий чинник економічної безпеки держави [7, с. 18]. Авторка підкреслює необхідність оцінювання освітньої сфери через призму безпекових показників і розроблення нових підходів до інтеграції освітньої політики в систему забезпечення національної безпеки України. І. Ольшевський доводить, що право на безпечну освіту є невід'ємним елементом конституційного права на освіту, а сама освітня система в умовах воєнного стану виступає важливим чинником забезпечення національної безпеки та суспільної стійкості [8, с. 56].

Таким чином, сучасна наукова думка дедалі більше відходить від традиційного розуміння освіти виключно як соціального інституту. Освіта розглядається як стратегічний ресурс держави, який забезпечує формування людського капіталу, національної ідентичності, інформаційної стійкості, кадрового потенціалу сектору безпеки й оборони та створює передумови для збереження державності в умовах війни та повоєнного відновлення.

Зарубіжна наукова думка також послідовно акцентує увагу на безпековому значенні освіти. Засновник теорії людського капіталу Т. Шульц обґрунтовував, що інвестиції в освіту є одним із найефективніших механізмів розвитку держави та підвищення її конкурентоспроможності [9, с. 5]. Подальший розвиток цієї концепції отримав у працях Гарі Беккер, який довів прямий зв'язок між рівнем освіченості населення, економічним розвитком і суспільною стабільністю [10].

У сучасних безпекових дослідженнях дедалі більшого поширення набуває підхід, відповідно до якого освіта розглядається як складова когнітивної безпеки та суспільної стійкості (resilience) [11, с. 16]. Саме через систему освіти формуються критичне мислення, медіаграмотність, правова культура та здат-

 CC BY 4.0

ність громадян протидіяти дезінформаційним впливам, що особливо актуально в умовах гібридних загроз та збройних конфліктів. Тому освіта сьогодні є не лише засобом передачі знань, а й важливим інструментом забезпечення національної безпеки, зміцнення демократичних інститутів та захисту національних інтересів держави.

Освіта є багатофункціональним інститутом, який впливає на формування людського капіталу та визначає рівень стійкості держави. У контексті національної безпеки вона виконує такі основні функції: когнітивну, що полягає у формуванні здатності критичного сприйняття інформації; правову, пов'язану з формуванням правосвідомості та правової культури; громадянську, що забезпечує розвиток відповідального громадянського суспільства; інституційну, яка впливає на якість державного управління; кадрово-безпекову, пов'язану з підготовкою фахівців сектору безпеки і оборони. Таким чином, освіта виступає системоутворюючим фактором довгострокової безпеки держави.

Водночас важливість освіти як складової безпекової політики держави не завжди знаходить належне нормативне закріплення. Так, відповідно до Закону України «Про освіту», освіта визначається як основа інтелектуального, духовного, фізичного та культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, а також важлива передумова розвитку суспільства і держави [12]. Такий підхід загалом відображає ключове суспільне призначення освіти та підкреслює її значення для розвитку людини, суспільства і держави. Разом із тим у законодавчому визначенні практично не простежується безпековий вимір освіти, зокрема її роль у формуванні національної стійкості та забезпеченні національної безпеки України.

Безумовно, мета освіти, визначена законодавцем через категорії всебічного розвитку особистості, формування необхідних компетентностей, виховання відповідального громадянина, примноження культурного потенціалу українського народу та забезпечення сталого розвитку держави, опосередковано пов'язана з безпековими процесами. Однак саме поняття національної безпеки у Законі України «Про освіту» не використовується, що свідчить про певну фрагментарність нормативного підходу до розуміння стратегічної ролі освітньої сфери.

Подібна ситуація тривалий час спостерігалася й у законодавстві, яке регулювало сферу національної безпеки. Зокрема, Закон України «Про основи національної безпеки України», що діяв упродовж 2003–2018 років, відносив освіту до числа сфер, у яких необхідно здійснювати заходи щодо запобігання та нейтралізації загроз національним інтересам [13]. Водночас питання освіти не посідали у ньому належного місця. Серед загроз національній безпеці законодавець згадував переважно обмеження доступу окремих соціальних груп до якісної освіти, а серед напрямів державної політики визначав необхідність поступового збільшення фінансування освіти і науки та створення умов для залучення додаткових ресурсів у науково-технічну сферу. Подальша еволюція національного безпекового законодавства також не забезпечила належної інтеграції освітньої складової до системи національної безпеки. Так, чинний Закон України «Про національну безпеку України» не містить безпосередніх згадок про освіту як окремий елемент безпекової політики держави [14]. Водночас цим нормативно-правовим актом передбачено розроблення стратегічних документів у сфері національної безпеки, зокрема Стратегії національної безпеки України [15] та Стратегії громадської безпеки і цивільного захисту України [14].

Певне переосмислення ролі освіти простежується у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року [15]. У зазначеному документі одним із пріоритетних напрямів державної політики визначено розвиток людського капіталу, який розглядається як важлива передумова зміцнення національної безпеки та забезпечення сталого розвитку держави. Досягнення цієї мети пов'язується, зокрема, з модернізацією системи освіти і науки, охорони здоров'я, культури та соціального захисту [15]. Особливе значення в реалізації зазначеного напряму відводиться вдосконаленню системи дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти. Стратегія національної безпеки України акцентує увагу на необхідності оновлення освітніх стандартів відповідно до сучасних потреб суспільного розвитку, викликів безпекового середовища та найкращих міжнародних практик. Такий підхід свідчить про поступове усвідомлення на державному рівні того, що якісна освіта є не лише передумовою соціально-економічного розвитку, а й важливим інструментом формування людського потенціалу, від якого безпосередньо залежить стійкість держави до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Подальшим кроком у формуванні державної політики у сфері розвитку людського потенціалу стало затвердження Указом Президента України від 14 травня 2021 року Стратегії людського розвитку (далі – Стратегія) [16]. Незважаючи на те, що її розроблення прямо не передбачалося Законом України «Про національну безпеку України», поява цього документа стала закономірним результатом усвідомлення державою

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

визначальної ролі людського капіталу у забезпеченні сталого розвитку та зміцненні національної безпеки. Відтак освіта і наука були визначені як одні з ключових напрямів державної політики, від ефективності яких залежить конкурентоспроможність держави та її спроможність реагувати на сучасні виклики.

У розділі «Освіта і наука» Стратегія акцентує увагу на низці системних проблем, що стримують розвиток освітньої сфери та негативно впливають на якість людського капіталу [16]. Зокрема, констатується невідповідність результатів освітньої діяльності сучасним потребам ринку праці, недостатня швидкість реформування освітньої системи та відставання окремих її складових від динамічних соціально-економічних процесів. Водночас у документі підкреслюється значення української громадянської ідентичності для подальшого розвитку держави та забезпечення її безпеки та зазначається, що розвиток людського капіталу та зміцнення стійкості держави неможливі без формування чіткої української національної ідентичності, яка поєднує громадянську належність із усвідомленням спільних історичних, культурних та політичних цінностей. Саме така ідентичність створює підґрунтя для суспільної згуртованості, підвищення опірності зовнішнім інформаційним впливам та зміцнення національної безпеки України.

Напередодні повномасштабної збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, Стратегія визначала комплекс заходів, спрямованих на подолання накопичених проблем у сфері освіти та підвищення якості людського капіталу. Запропоновані механізми охоплювали всі рівні освіти та передбачали модернізацію змісту освітніх програм, оптимізацію мережі закладів освіти, забезпечення рівного доступу до освітніх послуг, розвиток цифрової інфраструктури, удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів, а також покращення матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу.

Разом із тим окремі проблеми, визначені Стратегією, не отримали достатньо конкретних механізмів вирішення. Зокрема, серед недоліків функціонування освітньої системи було названо недостатнє врахування потреб ринку праці та роботодавців під час формування освітніх програм. Водночас запропоновані шляхи подолання цієї проблеми фактично зводилися до загального налагодження співпраці між закладами освіти та роботодавцями. Однак сама по собі наявність такої взаємодії ще не гарантує ефективного врахування потреб роботодавців у процесі розроблення та оновлення освітніх програм, особливо у випадках, коли інтереси закладів освіти та потенційних роботодавців не збігаються. За таких умов визначальним залишається створення дієвих механізмів участі стейкхолдерів у формуванні змісту освіти та оцінюванні результатів навчання [8, с. 78].

Попри окремі недоліки, Стратегія стала важливим кроком у переосмисленні ролі освіти в системі державної політики, оскільки безпосередньо пов'язала розвиток людського капіталу з інтересами національної безпеки України. На виконання її положень Кабінетом Міністрів України було затверджено План заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки [17], який передбачав комплекс організаційних та нормативних заходів, спрямованих на модернізацію освітньої сфери. Серед пріоритетних завдань визначалися розроблення нових освітніх стандартів на компетентнісній основі, удосконалення системи професійної та фахової передвищої освіти, підвищення інституційної спроможності закладів вищої освіти шляхом їх укрупнення та створення умов для реалізації масштабних освітніх проєктів загальнодержавного значення.

Однак значна частина запланованих реформ не була реалізована у повному обсязі через початок повномасштабної війни. Збройна агресія РФ докорінно змінила пріоритети державної політики та створила безпрецедентні виклики для функціонування освітньої системи. Руйнування закладів освіти, вимушене переміщення учасників освітнього процесу, тимчасова окупація окремих територій, безпекові ризики та необхідність організації дистанційного навчання зумовили потребу в оперативній адаптації освітньої політики до умов воєнного стану. Водночас саме війна наочно продемонструвала стратегічне значення освіти як одного з ключових чинників національної стійкості, формування громадянської свідомості, збереження людського капіталу та забезпечення довгострокової безпеки держави [18, с. 88].

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України актуалізувала проблему кадрового забезпечення держави у стратегічно важливих сферах суспільного життя. Одним із найбільш відчутних наслідків війни став дефіцит висококваліфікованих фахівців, насамперед у галузі охорони здоров'я. Значна кількість медичних працівників була залучена до виконання завдань у складі Збройних Сил України та інших військових формувань, тоді як частина спеціалістів виїхала за кордон. У результаті система охорони здоров'я зіткнулася з нестачею кадрів, що безпосередньо впливає на рівень соціальної безпеки держави.

Водночас забезпечення національної безпеки не обмежується виключно медичною сферою. Сучасна війна засвідчила визначальне значення інженерних, інформаційно-комунікаційних та кібернетичних

 CC BY 4.0

технологій. Ефективність оборони держави дедалі більше залежить від рівня розвитку цифрових технологій, систем зв'язку, автоматизації, безпілотних комплексів, засобів радіоелектронної боротьби та кібербезпеки. За таких умов особливого значення набуває підготовка фахівців у галузях комп'ютерних наук, програмної інженерії, кібербезпеки, електронних комунікацій та суміжних технічних спеціальностей. Скорочення кількості вступників на зазначені освітні програми може негативно позначитися на кадровому потенціалі держави в середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Поряд із цим війна загострила проблему дисбалансу між структурою підготовки фахівців у закладах вищої освіти та реальними потребами держави й економіки.

Суспільство адекватно зреагувало на сучасні виклики у безпековому просторі. Про це свідчить тенденції трансформації вищої освіти, курсів підвищення кваліфікації у секторі безпеки й оборони, що супроводжуються значним масштабуванням державного замовлення та структурними змінами абітурієнтської спільноти. Військові заклади вищої освіти станом на 2025–2026 роки демонструють рекордні показники затребуваності [19].

Обсяг державного замовлення на підготовку військових фахівців у 2025 році порівняно з 2024 роком зріс на 20%. З початку повномасштабного вторгнення цей показник збільшився удвічі [20].

Таким чином, в умовах війни освіта набуває значення не лише соціального інституту, а й важливого інструменту забезпечення національної безпеки. Ефективна освітня політика повинна бути орієнтована на формування кадрового потенціалу держави відповідно до актуальних безпекових потреб, розвиток стратегічно важливих спеціальностей, підвищення якості професійної підготовки та формування компетентностей, необхідних для повоєнного відновлення України. Здатність системи освіти своєчасно реагувати на виклики воєнного часу значною мірою визначатиме рівень стійкості держави та її конкурентоспроможність у майбутньому.

Саме повномасштабна збройна агресія РФ проти України актуалізувала питання переосмислення ролі освіти в системі забезпечення національної безпеки держави.

Показовим у цьому контексті є посилення уваги держави до безпекової функції освіти. Серед пріоритетів освітньої політики дедалі більшого значення набувають питання формування громадянської відповідальності, національної свідомості, інформаційної стійкості та готовності молодого покоління до захисту держави. За таких умов освіта повинна виконувати не лише освітню, а й світоглядну, виховну та безпекову функції, сприяючи формуванню громадянина, здатного усвідомлювати власну відповідальність за майбутнє держави та ефективно протидіяти сучасним гібридним загрозам.

Водночас воєнний стан поставив перед системою освіти низку безпрецедентних викликів. Значна кількість закладів освіти зазнала руйнувань або пошкоджень унаслідок бойових дій, а мільйони учасників освітнього процесу були змушені адаптуватися до дистанційного чи змішаного формату навчання. У цих умовах першочергового значення набули питання забезпечення фізичної безпеки учнів, студентів, педагогічних та науково-педагогічних працівників, створення належної інфраструктури цивільного захисту, облаштування укриттів, а також забезпечення доступу до цифрових технологій та стабільного інтернет-зв'язку [8, с. 86].

Разом із тим зазначені заходи мають переважно оперативний характер і спрямовані на забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах війни. Натомість стратегічною метою державної політики має стати інтеграція освітньої сфери до загальної системи забезпечення національної безпеки. Освіта повинна розглядатися як один із фундаментальних елементів формування людського капіталу, зміцнення суспільної згуртованості, розвитку демократичної політичної культури та забезпечення стійкості держави до зовнішніх впливів.

У цьому контексті освіта виступає не лише чинником соціально-економічного розвитку, а й важливим механізмом забезпечення інформаційної, культурної та гуманітарної безпеки держави. Саме через освітній процес формуються світоглядні орієнтири громадян, їхня здатність критично оцінювати інформацію, протидіяти дезінформації та зберігати національну єдність в умовах зовнішньої агресії. Тому в сучасних умовах війни розвиток освіти слід розглядати як один із пріоритетних напрямів зміцнення національної безпеки України та забезпечення її повоєнного відновлення.

Однією з ключових характеристик сучасного безпекового середовища є використання гібридних методів впливу, що включають інформаційні операції, когнітивні атаки та дезінформаційні кампанії [7, с. 20].

CC BY 4.0
ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

У напрямку протидії окресленим гібридним загрозам освіта виступає інструментом формування: медіаграмотності населення; здатності до критичного аналізу інформації; стійкості до пропагандистських впливів.

Рівень освіченості населення безпосередньо корелює зі здатністю суспільства протидіяти інформаційним загрозам, що підтверджує безпековий характер освіти.

Правова держава неможлива без належного рівня правової культури. Освіта забезпечує формування у громадян поваги до права, розуміння механізмів функціонування державних інститутів та усвідомлення відповідальності за порушення правових норм.

Особливого значення набуває правова освіта як інструмент: зниження рівня правового нігілізму; протидії корупційним практикам; підвищення ефективності державного управління; формування професійного кадрового потенціалу правової системи.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави для висновку, що в сучасних умовах освіта повинна розглядатися не лише як складова гуманітарної чи соціальної політики держави, а як один із ключових елементів системи національної безпеки. Саме через освітню сферу формуються людський капітал, національна та громадянська ідентичність, правова культура, демократичні цінності, критичне мислення та здатність суспільства протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Аналіз національного законодавства та стратегічних документів засвідчує поступову трансформацію підходів до розуміння ролі освіти в забезпеченні національної безпеки. Якщо раніше освіта переважно розглядалася як чинник соціально-економічного розвитку, то сучасні безпекові виклики, насамперед повномасштабна збройна агресія РФ проти України, зумовили необхідність її сприйняття як одного з фундаментальних інструментів зміцнення державної стійкості та захисту національних інтересів.

Особливого значення освіта набуває в умовах війни. Російсько-українська війна продемонструвала, що перемога у сучасних конфліктах залежить не лише від кількості озброєння чи чисельності особового складу, а й від рівня розвитку науки, технологій, цифрових компетентностей та інтелектуального потенціалу держави. Саме тому освітня система повинна забезпечувати підготовку фахівців у тих сферах, які мають стратегічне значення для обороноздатності країни, зокрема у галузях інформаційних технологій, кібербезпеки, інженерії, телекомунікацій, медицини та оборонної промисловості.

Водночас одним із ключових завдань державної освітньої політики має стати подолання дисбалансу між структурою підготовки кадрів та реальними потребами держави. Національна безпека залежить не лише від загального рівня освіченості населення, а й від здатності держави формувати таку систему підготовки фахівців, яка відповідатиме потребам оборони, економічного розвитку, цифрової трансформації, охорони здоров'я, державного управління та європейської інтеграції. У зв'язку з цим стратегічним завданням є вдосконалення механізмів прогнозування кадрових потреб, модернізація освітніх програм, розвиток пріоритетних спеціальностей та посилення взаємодії між системою освіти, державою і роботодавцями.

Таким чином, освіта є не лише передумовою розвитку особистості та суспільства, а й стратегічним ресурсом держави, від якого безпосередньо залежить її безпека, стійкість та спроможність реагувати на сучасні виклики. В умовах війни та повоєнного відновлення України саме освіта має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики, оскільки інвестиції в людський капітал є водночас інвестиціями в національну безпеку, обороноздатність та майбутнє української державності.

Список використаних джерел

1. Баранівський В.Ф. Вища освіта у вирішенні проблем духовної безпеки українського суспільства. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2013. Вип. 41 (1). С. 206–221.
2. Живко З.Б., Кухарська Л.В. Освіта в системі на-ціональної безпеки країни. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка.* 2019. Вип. 2. С. 205–211.
3. Panfilov O., Savchenko O. Education as a factor to support the national security of the state. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.* 2021. № 1 (48). С. 146–159.
4. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж.; за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 494 с.
5. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник Київ: НАДУ, 2012. 544 с.
6. Галів М., Свйонтик О. Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок.* 2023. №3 (211), С.

 CC BY 4.0

25-31. URL: https://mir.dspu.edu.ua/article/view/277194/272943. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 (дата звернення: 20.06.2026).
7. Марена Т. Освітня складова національної безпеки України. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство».* 2023. №16. С. 18-30. URL: https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/225/197. DOI: 10.31874/2520-6702-2023-16-18-31 (дата звернення: 20.06.2026).
8. Ольшевський І. П. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в умовах воєнного стану: дис. доктора філософії (PhD): 081 Право. Київ,, КНУ ім. Т. Шевченка, 2026. 222 с.
9. Theodore W. Schultz. Investment in Human Capital The American Economic Review, Vol. 51, No. 1 (Mar., 1961), 1-17. URL: https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf (дата звернення: 20.06.2026).
10. Becker G. *Human Capital.* The University of Chicago Press. 1993. URL: http://digamo.free.fr/becker1993.pdf (дата звернення: 21.06.2026).
11. Безпекові виміри освітньої політики: світовий дос-від та українські реалії: аналітична доповідь / Іщенко А.Ю., Зубченко С.О., Карпенко М.М., Лозовий В.С., Черненко Т.В. Київ: НІСД, 2017. 44 с.
12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: https://zakon.ra da.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 21.06.2026).
13. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 №964-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15 #Text (дата звернення: 20.06.2026).
14. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355 (дата звернення: 20.06.2026).
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/392/2020#n12 (дата звернення: 20.06.2026).
16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 225/2021#Text (дата звернення: 20.06.2026).
17. План заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1617-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 20.06.2026).
18. Лузік Е. В., Хоменко Л. О. Модернізація вищої освіти України в контексті національної безпеки. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія Педагогіка. Психологія.* 2017. Вип.1 (10). С. 88–92.
19. Новини вступу до військових вишів 2025: збільшення держзамовлення і де навчатися URL: https://www.education.ua/news/2025/05/27/novyny-vstupu-do-viiskovykh-vyshiv-2025-zbilshennia-derzhzamovlennia-i-de-navchatysia/ (дата звернення: 20.06.2026).
20. Вступ до військових вишів у 2025 році – що треба знати абітурієнтам URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/334779-postuplenie-v-voennye-vuzy-v-2025-godu-chto-nuzhno-znat-abiturientam (дата звернення: 20.06.2026).

References

1. Baranivskyi, V. F. (2013). Vyshcha osvita u vyrishenni problem dukhovnoi bezpeky ukrainskoho suspilstva [Higher education in solving the problems of spiritual security of Ukrainian society]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Filosofiia – Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Philosophy, 41(1),* 206–221 [in Ukrainian].
2. Zhyvko, Z. B. & Kukharska, L. V. (2019). Osvita v systemi natsionalnoi bezpeky krainy [Education in the national security system of the state]. *Naukovi zapysky Universytetu «KROK». Seriia: Ekonomika – Scientific Notes of KROK University. Series: Economics, 2,* 205–211 [in Ukrainian].
3. Panfilov, O. & Savchenko, O. (2021). Education as a factor to support the national security of the state. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University, 1(48),* 146–159 [in English].
4. Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia [World Hybrid War: Ukrainian Front: Monograph]*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
5. Sytnyk, H. P. (2012). *Derzhavne upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky (kontseptualni ta orhanizatsiino-pravovi zasady): pidruchnyk [Public Administration in the Sphere of National Security (Conceptual and Organizational-Legal Foundations): Textbook]*. Kyiv: NAPA [in Ukrainian].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

6. Haliv, M. & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal foundations, problems, experience and tasks]. *Molod i rynok – Youth and Market, 3(211),* 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 [in Ukrainian].
7. Marena, T. (2023). Osvitnia skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Educational component of Ukraine's national security]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Universytety i liderstvo» – International Scientific Journal «Universities and Leadership», 16,* 18–30. DOI: 10.31874/2520-6702-2023-16-18-31 [in Ukrainian].
8. Olshevskyi, I. P. (2026). *Konstytutsiino-pravove zabezpechennia prava na osvitu v umovakh voiennoho stanu [Constitutional and Legal Support of the Right to Education under Martial Law]*. PhD thesis. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
9. Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review, 51 (1),* 1–17 [in English].
10. Becker, G. (1993). *Human Capital.* Chicago: The University of Chicago Press [in English].
11. Ishchenko, A. Yu., Zubchenko, S. O., Karpenko, M. M., Lozovyi, V. S. & Chernenko, T. V. (2017). *Bezpekovi vymiry osvitnoi polityky: svitovyi dosvid ta ukrainski realii: analitychna dopovid [Security Dimensions of Educational Policy: World Experience and Ukrainian Realities: Analytical Report]*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
12. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»] (2017).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [in Ukrainian].
13. *Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy». [Law of Ukraine «On the Fundamentals of National Security of Ukraine»] (2003).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text [in Ukrainian].
14. *Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy». [Law of Ukraine «On National Security of Ukraine»] (2018).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355 [in Ukrainian].
15. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»] (2020).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12 [in Ukrainian].
16. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku «Pro Stratehiiu liudskoho rozvytku» [Decree of the President of Ukraine «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 «On the Human Development Strategy»] (2021).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text [in Ukrainian].
17. *Plan zakhodiv z realizatsii Stratehii liudskoho rozvytku na 2021–2023 roky [Action Plan for the Implementation of the Human Development Strategy for 2021–2023] (2021).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text [in Ukrainian].
18. Luzik, E. V. & Khomenko, L. O. (2017). Modernizatsiia vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti natsionalnoi bezpeky [Modernization of higher education in Ukraine in the context of national security]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Pedahohika, Psykholohiia – Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy and Psychology, 1(10),* 88–92 [in Ukrainian].
19. *Novyny vstupu do viiskovykh vyshiv 2025: zbilshennia derzhzamovlennia i de navchatysia [Admission News to Military Higher Education Institutions 2025: Increase in State-Funded Places and Where to Study] (2025).* Retrieved from https://www.education.ua/news/2025/05/27/novyny-vstupu-do-viiskovykh-vyshiv-2025-zbilshennia-derzhzamovlennia-i-de-navchatysia/ [in Ukrainian].
20. *Vstup do viiskovykh vyshiv u 2025 rotsi – shcho treba znaty abituriientam [Admission to Military Higher Education Institutions in 2025: What Applicants Need to Know] (2025). Retrieved from* https://sud.ua/uk/news/ukraine/334779-postuplenie-v-voennye-vuzy-v-2025-godu-chto-nuzhno-znat-abiturientam [in Ukrainian].

Стаття надійшла 11.04.2026
Стаття прийнята до друку 22.05.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.067
УДК 342.9: 004.056: 351.74

Олександр Москалик,
аспірант Сумського державного університету.
ORCID: http://orcid.org/0009-0002-9998-6027

ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

У статті здійснено комплексне дослідження інформаційної діяльності Державного бюро розслідувань та особливостей її організаційно-правового забезпечення. Проаналізовано чинну нормативно-правову базу, зокрема положення законів України у сфері інформаційних відносин, а також відомчі нормативні акти, що регламентують порядок обробки, використання та захисту інформації у діяльності правоохоронного органу. Встановлено, що чинне законодавство не містить чіткого та системного визначення інформаційної діяльності ДБР, що зумовлює наявність прогалин у правовому регулюванні та ускладнює формування ефективного механізму її реалізації.

У роботі узагальнено наукові підходи до визначення поняття «інформаційна діяльність» та запропоновано його уточнення з урахуванням специфіки діяльності ДБР як органу досудового розслідування. Особливу увагу приділено обґрунтуванню авторського підходу до розуміння організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності, яке розглядається як комплекс взаємопов'язаних правових норм, організаційних заходів, процедур і технічних засобів, спрямованих на впорядкування інформаційних процесів у межах повноважень органу.

Наукова новизна дослідження полягає у виокремленні та характеристиці структурних складових організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР, до яких віднесено нормативно-правову, організаційно-комунікаційну, процедурну та технічну складові. Розкрито їх зміст, функціональне призначення та взаємозв'язок у забезпеченні ефективного функціонування інформаційної системи органу. Зроблено висновок, що впровадження комплексного підходу до організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР сприятиме підвищенню рівня законності, ефективності та безпеки інформаційних процесів, удосконаленню міжвідомчої інформаційної взаємодії та адаптації національного законодавства до сучасних викликів цифровізації державного управління.

Ключові слова: *ДБР, інформаційна діяльність, інформаційна взаємодія, організаційно-правове забезпечення, інформаційні відносини, правоохоронні органи, інформаційна безпека*

Moskalyk O.

The concept of organisational and legal support for the information activities of the State Bureau of Investigations

The relevance of the study is determined by the increasing role of information activity in ensuring the effective functioning of law enforcement bodies, particularly the State Bureau of Investigation (SBI), in the context of digital transformation of public administration. At the same time, the current legislation of Ukraine does not provide a comprehensive and systematic regulation of the information activity of the SBI, which leads to fragmentation of legal norms and complicates the practical implementation of information processes.

The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the information activity of the State Bureau of Investigation and to develop a conceptual approach to its organizational and legal support, including the identification and characterization of its structural components.

The methodology of the research is based on a combination of general scientific and special legal methods. The dialectical method was used to examine the development of information activity in relation to modern digital processes. The formal-legal method was applied to analyze regulatory legal acts governing information relations. The system-structural method enabled the identification and characterization of the main components of organizational and legal support. In addition, the method of generalization was used to formulate conclusions and theoretical provisions.

The results of the study indicate that the organizational and legal support of the information activity of the SBI should be considered as a complex system consisting of interrelated components: regulatory (legal), organizational and communication, procedural, and technical. Each of these components performs a specific function in ensuring the creation, processing, storage, use, dissemination, and protection of information. The proposed approach constitutes the

© Олександр Москалик, 2026

 CC BY 4.0

scientific novelty of the study, as it allows for a systematic understanding of the mechanism of information activity and creates a basis for improving legal regulation, strengthening interagency cooperation, and ensuring a balance between efficiency and the protection of human rights in the information sphere.

Keywords: *State Bureau of Investigation (SBI), information activity, information interaction, organizational and legal support, information relations, law enforcement bodies, information security.*

Постановка проблеми. Розвиток інформаційної діяльності правоохоронних органів характеризується посиленням ролі інформації як стратегічного ресурсу публічного управління та важливого інструменту забезпечення законності. У цьому контексті організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) виступає ключовим елементом, що визначає умови, межі та порядок здійснення інформаційних процесів, а також забезпечує їх узгодженість із вимогами законодавства.

Особливість інформаційної діяльності ДБР полягає в її безпосередньому зв'язку з виконанням функцій досудового розслідування, що передбачає роботу з великими масивами чутливої інформації, у тому числі такої, що має обмежений доступ. У зв'язку з цим організаційно-правове забезпечення цієї діяльності повинно охоплювати не лише нормативне регулювання порядку обігу інформації, а й визначення внутрішніх управлінських процедур, механізмів взаємодії, а також гарантій її захисту.

Аналіз чинного Закону України «Про Державне бюро розслідувань» свідчить про відсутність комплексного підходу до врегулювання організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності цього органу. Законодавчі положення лише частково торкаються питань використання та обігу інформації, не містять чіткого визначення поняття інформаційної діяльності, а також не розкривають її місця у системі повноважень ДБР. Така фрагментарність правового регулювання зумовлює виникнення нормативної невизначеності, ускладнює формування єдиних організаційних підходів до здійснення інформаційних процесів. Такі недоліки нормативного регулювання створюють передумови для неоднозначного застосування правових норм, ускладнюють координацію діяльності структурних підрозділів і можуть негативно впливати на ефективність реалізації функцій ДБР.

Вищезазначене визначає актуальність наукового дослідження сутності організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР, визначення його змісту та основних складових.

Метою статті є науково-правовий аналіз поняття, сутності та змісту організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР.

Стан розробки проблеми та методи дослідження. Правовий та науковий аналіз діяльності ДБР за останній час був предметом дослідження низки вітчизняних науковців, серед яких: Л. І. Аркуша, Н. М. Бакаянова, О. В. Бордун, В. В. Владишевська, Р. В. Греба, О. О. Драник, О. В. Ільченко, І. С. Ковальчук, Ю. М. Крамаренко, М. С. Моісєєв, В. І. Литвиненко, М. А. Погорецький, Є. Д. Скулиш, О. С. Старенький, С. В. Телешев, О. А. Таньчук, Г. О. Усатий, Н. О. Федчун, В. І. Цимбалюк, І. В. Цюприк та ін. та інші. Науковцями переважно розглядалися питання правового статусу ДБР, його завдань, функцій, повноважень, а також загальні засади організації та здійснення діяльності цього правоохоронного органу.

Водночас слід констатувати, що питання організаційно-правового забезпечення саме інформаційної діяльності ДБР у науковій літературі досліджені фрагментарно та недостатньо системно. Окремі аспекти інформаційних процесів у діяльності правоохоронних органів розглядалися переважно в загальнотеоретичному або суміжному контексті, однак комплексного підходу до структурування складових організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР фактично не сформовано. Це зумовлює актуальність обраної тематики та необхідність її подальшого наукового опрацювання.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Зокрема, використано діалектичний метод для дослідження розвитку інформаційної діяльності ДБР у взаємозв'язку з процесами цифровізації державного управління; формально-юридичний метод – для аналізу нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини; системно-структурний метод – для виокремлення та характеристики складових організаційно-правового забезпечення; порівняльно-правовий метод – для зіставлення наукових підходів до визначення інформаційної діяльності; а також метод узагальнення, що дозволив сформулювати авторські висновки та пропозиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційна діяльність правоохоронних органів є однією з ключових передумов ефективного виконання покладених на них функцій. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державне бюро розслідувань», є державним правоохоронним органом, на

 CC BY 4.0

який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції [1]. Як орган досудового розслідування ДБР здійснює свою діяльність в умовах постійного обігу значних обсягів інформації, що обумовлює необхідність її належного правового та організаційного забезпечення.

Закон України «Про Державне бюро розслідувань», визначає правовий статус, завдання та повноваження ДБР. Водночас аналіз положень зазначеного нормативно-правового акту свідчить про відсутність у ньому чіткої та системної регламентації як самої інформаційної діяльності, так і організаційно-правового забезпечення такої діяльності органу. Норми закону лише опосередковано передбачають можливість здійснення інформаційної діяльності ДБР шляхом закріплення загальних функцій і повноважень органу, без належної деталізації її змісту, форм і механізмів реалізації. Такий підхід зумовлює виникнення нормативної невизначеності у сфері організації інформаційних процесів та ускладнює формування цілісної системи їх правового забезпечення.

В означеному контексті спочатку слід звернутися до аналізу поняття інформаційна діяльність ДБР. У науковій літературі інформаційна діяльність традиційно розглядається як сукупність дій, пов'язаних із створенням, збиранням, одержанням, зберіганням, використанням, поширенням та захистом інформації. Так, Л. П. Коваленко розглядає інформаційну діяльність крізь призму соціальної ролі інформаційного права, підкреслюючи, що вона відображає основні напрями необхідного впливу цієї галузі права на інформаційні відносини. Йдеться про такий регулятивний, охоронний і закріплювальний вплив, без якого функціонування суспільства на сучасному етапі розвитку є неможливим [2, с. 12].

О. В. Синєокий розглядає інформаційну діяльність як комплекс взаємопов'язаних елементів, що включає інформаційні процеси, технічні засоби, організаційні передумови та заходи модернізації, які базуються на застосуванні сучасних технологій. Основною метою такої діяльності є забезпечення належного рівня задоволення інформаційних потреб фізичних і юридичних осіб, а також ефективна реалізація інформаційних функцій і завдань держави [3, с. 49–50].

А. І. Марущак визначає інформаційну діяльність як сукупність дій, спрямованих на забезпечення інформаційних потреб фізичних осіб, юридичних осіб та держави [4]. Слід зазначити, що наведене визначення, на думку М. М. Танчинець фактично відтворює підхід, закріплений законодавцем у частині першій статті 12 Закону України «Про інформацію» у редакції, яка була від 6 січня 2011 року, де було зазначено, що Інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави [5, с. 33]. На думку автора, при визначенні змісту поняття інформаційної діяльності органів публічної влади доцільно виходити саме з такого підходу, одночасно враховуючи положення чинного інформаційного законодавства та специфіку функціонування відповідних органів [6, с. 35] і визначати інформаційну діяльність органів публічної влади як «..сукупність дій щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації, що реалізуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами, що здійснюють владні управлінські функції в межах визначеної законодавством компетенції, у тому числі на виконання делегованих повноважень, спрямованих на задоволення як власних інформаційних потреб, так і інформаційних потреб сторонніх суб'єктів» [6, с. 34].

Водночас чинний Закон України «Про інформацію», в редакції від 20.01.2026 року не містить легального визначення поняття інформаційної діяльності, проте встановлює її основні види. Зокрема, відповідно до статті 9 цього Закону, до таких видів належать створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [7].

З урахуванням специфіки діяльності ДБР, інформаційна діяльність цього органу, на нашу думку, може бути визначена як врегульована нормами права та внутрішніми актами сукупність процесів, спрямованих на забезпечення створення збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації з метою виконання завдань із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів.

Зміст інформаційної діяльності ДБР тісно пов'язаний із категорією інформаційних відносин, які виникають у процесі функціонування правоохоронних органів. Інформаційні відносини у цій сфері становлять врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають з приводу створення, обігу та використання інформації у діяльності правоохоронних органів.

Співвідношення зазначених понять полягає в тому, що інформаційна діяльність виступає практичною формою реалізації інформаційних відносин. Іншими словами, інформаційні відносини відображають юридичну природу відповідних процесів, тоді як інформаційна діяльність характеризує їх

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

фактичне здійснення. У діяльності ДБР інформаційні відносини набувають особливого змісту, оскільки пов'язані з обігом службової, конфіденційної та процесуальної інформації, що має обмежений доступ та підлягає спеціальному правовому режиму.

Таким чином, інформаційна діяльність ДБР є складною багаторівневою системою, яка функціонує в межах інформаційних відносин правоохоронної сфери та забезпечує реалізацію повноважень органу досудового розслідування.

З урахуванням функціонального призначення ДБР, інформаційна діяльність цього органу набуває спеціального характеру та пов'язана із забезпеченням кримінального провадження, аналітичної обробки даних, а також захисту інформації з обмеженим доступом. При цьому обробка інформації, що містить персональні дані, здійснюється з урахуванням вимог Закон України «Про захист персональних даних» [8].

Отже, інформаційна діяльність ДБР є формою реалізації інформаційних відносин, яка має прикладний характер та спрямована на забезпечення виконання функцій цього правоохоронного органу.

Варто зазначити, що ефективність інформаційної діяльності ДБР значною мірою залежить від належного організаційно-правового забезпечення, яке формує основу для функціонування відповідних процесів та механізмів.

В загальному, поняття організаційно-правового забезпечення будь-якої діяльності органів державної влади та правоохоронних органів слід розглядати за критеріями достатності законодавчої бази для ефективного здійснення інформаційної діяльності, відповідністю діючого законодавства України щодо інформаційної діяльності органів влади та правоохоронних органів вимогам законодавства ЄС у цій галузі; ергономічність структурної організації, що забезпечує інформаційну діяльність органів державної влади та правоохоронних органів [9, с.102].

Організаційно-правове забезпечення не слід путати з поняттям організаційно-правові засади, і ми погоджуємося з думкою Л. Є. Кисіль, що «…поняття «організаційно-правові засади» та «організаційно-правове забезпечення» є близькими за змістом, але не тотожними, оскільки термін «засади» означає основи чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; а термін «забезпечення» – дію за значенням «забезпечити»; передбачає застосування сукупності адміністративних, фінансових, організаційних, інформаційних та матеріально-технічних засобів пізнання таких явищ/діяльності» [10, с. 222].

У науковому розумінні організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності, на нашу думку, доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних правових норм та організаційних заходів, спрямованих на впорядкування діяльності відповідного органу та створення умов для реалізації його інформаційних функцій. У контексті діяльності ДБР таке забезпечення охоплює не лише законодавче регулювання, а й систему внутрішніх управлінських механізмів, в тому числі і регламенти, інструкції, порядок функціонування електронних систем, службовий контроль, аудит інформаційної безпеки, розмежування доступу до інформації.

Як вже було зазначено раніше, ДБР у своїй діяльності керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законами України, а також іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на їх основі [1]. Із цього слідує, що організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності ДБР базується на комплексі нормативно-правових актів, серед яких ключове значення мають Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про Державне бюро розслідувань», Закон України «Про інформацію», Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про захист персональних даних», та підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність ДБР в сфері інформаційних відносин. При цьому жоден нормативно-правовий акт не містить визначення організаційно-правового забезпечення стосовно інформаційної діяльності органу.

На нашу думку, організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності ДБР можна визначити як сукупність нормативно-правових актів, внутрішніх регламентів, процедур, організаційних структур та технічних засобів, що регламентують порядок створення, обробки, зберігання, використання, поширення та захисту інформації у процесі здійснення повноважень ДБР. До структури такого забезпечення, виходячи з визначення, доцільно віднести нормативно-правову, організаційно-комунікаційну, процедурну та технічну складові, які в сукупності і визначають зміст та сутність організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР.

Нормативно-правова складова організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР є фундаментальною основою функціонування відповідних інформаційних процесів та визначає правові межі, принципи і порядок здійснення такої діяльності. Вона охоплює систему нормативно-правових

 CC BY 4.0

актів різної юридичної сили, які регламентують порядок створення, обробки, використання, поширення та захисту інформації у діяльності органу.

Вважаємо, що ефективність нормативно-правового забезпечення інформаційної діяльності правоохоронних органів безпосередньо впливає на якість управлінських рішень, рівень забезпечення законності та захисту прав людини. Як справедливо підкреслюється у науковій літературі, достатній рівень інформаційного забезпечення є важливою умовою ефективного функціонування правоохоронних органів та запобігання правопорушенням [11, с. 130] . Водночас дослідники наголошують на необхідності удосконалення міжвідомчих механізмів інформаційного обміну та приведення їх у відповідність до сучасних стандартів інформаційного суспільства [12, с. 107].

Слід також зазначити, що у діяльності ДБР нормативно-правова складова має певні недоліки, пов'язані з фрагментарністю правового регулювання та відсутністю єдиного комплексного підходу до визначення інформаційної діяльності як окремого напряму функціонування органу та визначення. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства шляхом чіткого визначення змісту інформаційної діяльності ДБР, закріплення її принципів, форм та механізмів реалізації, а також встановлення ефективних гарантій захисту інформації.

Організаційно-комунікаційна складова організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР, охоплює систему управління інформаційними потоками, розподіл повноважень між структурними підрозділами, порядок взаємодії з іншими органами державної влади та міжнародними інституціями та впорядкування управлінських і комунікаційних процесів у межах його компетенції а також визначає порядок доступу до інформації, її поширення, обміну між органами, а також взаємодії з громадськістю.. Вона базується на побудові чіткої системи управління інформаційними потоками, що забезпечує своєчасне надходження, обробку, зберігання та використання інформації для виконання завдань досудового розслідування та аналітичної діяльності. Важливим при цьому є розподіл повноважень між структурними підрозділами ДБР щодо роботи з інформацією. Це включає визначення відповідальних підрозділів за збір, аналітичну обробку, захист та передачу інформації, а також встановлення внутрішніх процедур координації між ними. Такий підхід відповідає загальним тенденціям адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних органів, де інформаційна компетенція реалізується через систему організаційних зв'язків і процедур, що забезпечують легітимність та ефективність інформаційного обміну. На нашу думку, інформаційна компетенція та принципи інформаційної взаємодії формують основу для встановлення стандартів поведінки правоохоронних органів, забезпечення законності та захисту прав людини [13, с. 171]

Не менш значущим в складі організаційної складової є організаційний механізм взаємодії ДБР з іншими органами державної влади та міжнародними інституціями. Як зазначав О. С. Дяковський, «… створення дієвої системи інформаційної взаємодії є складним завданням, яке може бути реалізоване тільки шляхом створення сильних партнерських зв'язків на всіх рівнях, підтримання духу відкритого співробітництва, обміну передовими методами, результатами досліджень та інноваціями» [14, с. 33]. Така взаємодія передбачає обмін інформацією в межах міжвідомчих інформаційних систем, використання спільних баз даних, а також координацію дій у сфері протидії злочинності. У сучасних умовах цифровізації державного управління ефективна інформаційна взаємодія розглядається як обов'язковий елемент адміністративно-правового забезпечення діяльності органів публічної влади, що підвищує рівень оперативності та якості управлінських рішень. Інформаційна взаємодія, що ґрунтується на визначених адміністративно-правових механізмах, є не лише техніко-організаційним інструментом, а й важливим засобом реалізації державної правової політики у сфері захисту прав і свобод громадян, забезпечення законності, правопорядку та зміцнення засад правової держави. Вона має бути невід'ємною частиною загальної стратегії цифрової трансформації держави та узгоджуватися з національними програмами розвитку інформаційного суспільства, а також електронного урядування. У міжнародному вимірі така співпраця також сприяє гармонізації стандартів інформаційної безпеки та інтеграції в глобальні системи обміну даними, що є важливим для виконання функцій ДБР у сфері транскордонного розслідування.

Процедурна складова організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР є не менш важливим елементом внутрішньоорганізаційного регулювання, що визначає порядок практичної реалізації інформаційних процесів. Вона охоплює систему внутрішніх інструкцій, регламентів, стандартів службової поведінки та алгоритмів дій працівників щодо обробки, доступу, використання й захисту інформації. Її зміст спрямований на забезпечення єдності практик інформаційної діяльності, правової визначеності та мінімізації ризиків порушення інформаційної безпеки. Як зазначається в наукових

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

підходах, ефективність функціонування правоохоронних органів значною мірою залежить від належної регламентації інформаційних процедур і чіткого визначення порядку доступу до інформаційних ресурсів. Ефективне законодавче та адміністративне забезпечення в інформаційній сфері має поєднувати гнучкість, швидкість реагування на загрози, контроль за дотриманням процедур і чітке розмежування відповідальності між різними органами влади [15, с. 456]. Ми погоджуємося з таким визначенням і вважаємо, що такий підхід в регламентуванні процедурних моментів дозволить зберегти баланс між відкритістю діяльності ДБР, захистом прав людини і забезпеченням національної безпеки.

Нормативну основу процедурної складової становлять вже раніше зазначені закони, та підзаконні нормативно-правові акти, зокрема відомчі накази ДБР. Зокрема, наприклад, Наказ Державного бюро розслідувань від 05.01.2023 № 8 «Про затвердження Порядку забезпечення доступу до публічної інформації у Державному бюро розслідувань та його територіальних управліннях» [16] та Наказ Державного бюро розслідувань від 19.06.2024 № 250 «Про затвердження Змін до Порядку забезпечення доступу до публічної інформації у Державному бюро розслідувань та його територіальних управліннях» [17] регламентує процедури подання, реєстрації та розгляду інформаційних запитів, а також строки їх опрацювання. Наказ ДБР від 29.06.2021 № 373 «Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію» [18] встановлює правовий режим обмеженого доступу до інформації, визначаючи межі її використання у службовій діяльності.

Наказом Міністерства економіки України, Міністерства внутрішніх справ України від 10 липня 2023 року № 7714/55 [19] визначається порядок електронної інформаційної взаємодії між Міністерством економіки України, Міністерством внутрішніх справ України та іншими центральними органами виконавчої влади, діяльність яких координується Кабінетом Міністрів України через відповідних віце-прем'єр-міністрів і міністрів. Такий порядок регламентує автоматизований обмін інформацією між зазначеними органами з метою забезпечення належного виконання ними своїх повноважень, передбачених законодавством.

Отже, важливою складовою процедурного регулювання є як зовнішні так і внутрішні алгоритми дій працівників ДБР щодо доступу до інформації та її використання у службовій діяльності. Вони передбачають розмежування рівнів доступу, порядок авторизації, фіксацію інформаційних операцій і контроль за їх законністю. На нашу думку, стандартизація процедур роботи з інформацією забезпечує баланс між оперативністю інформаційного обміну та вимогами інформаційної безпеки, а також підвищує ефективність управлінських рішень у правоохоронній сфері. Таким чином, процедурна складова організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності виступає особливим механізмом забезпечення впорядкованості інформаційної діяльності ДБР і гарантує її відповідність вимогам законності та інформаційної безпеки.

Щодо технічної складової організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності, то тут слід зазначити, сучасні інформаційно-комунікаційні технології пропонують правоохоронним органам інструменти для оптимізації слідчих процесів, підвищення ефективності забезпечення ними безпеки тощо [20, с. 64]. Технічна складова організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності охоплює функціонування електронних інформаційних систем, державних реєстрів і баз даних, які забезпечують обробку, зберігання та передачу інформації в діяльності органів публічної влади, зокрема правоохоронних органів, в т.ч. і ДБР. Її нормативною основою є Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [21], який визначає інформаційно-комунікаційну систему як організаційно-технічну систему обробки інформації із застосуванням програмних і технічних засобів та встановлює вимоги до її захисту. На нашу думку, сучасні інформаційні системи державного управління мають бути побудовані з урахуванням вимог кібербезпеки, конфіденційності та цілісності даних, оскільки саме технічні механізми визначають рівень захищеності інформаційного середовища. Також важливе значення має системний підхід до захисту інформації, який передбачає поєднання організаційних і технічних заходів, включаючи контроль доступу, резервування даних та криптографічний захист. Технічна складова організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності формує інфраструктурну основу інформаційної діяльності, забезпечуючи інтеграцію реєстрів, баз даних і систем електронної взаємодії в єдине безпечне інформаційне середовище. Особливе значення у цьому контексті має функціонування електронних систем, зокрема реєстрів та інформаційних платформ, які забезпечують оперативний доступ до даних та їх аналітичну обробку. Водночас важливим є забезпечення належного рівня інформаційної безпеки та захисту персональних даних.

Таким чином, організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності ДБР є комплексною категорією, що поєднує правові норми та управлінські механізми, спрямовані на ефективне функціонування

 CC BY 4.0

інформаційної системи органу. Його належна реалізація виступає необхідною умовою забезпечення законності, ефективності та прозорості діяльності ДБР.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності ДБР має складну, багатокомпонентну структуру, яка є ключовою новелою запропонованого підходу. Його зміст доцільно розкривати через систему взаємопов'язаних складових – нормативно-правову, організаційно-комунікаційну, процедурну та технічну, кожна з яких виконує самостійну, але водночас інтегровану функцію у забезпеченні інформаційної діяльності органу.

Нормативно-правова складова визначає правові межі та принципи інформаційної діяльності ДБР, формує базові гарантії її здійснення та закріплює компетенційні засади. Організаційно-комунікаційна складова забезпечує управління інформаційними потоками, розподіл повноважень між структурними підрозділами та ефективну взаємодію з іншими органами державної влади і міжнародними інституціями. Процедурна складова конкретизує порядок практичної реалізації інформаційних процесів через внутрішні регламенти, інструкції та алгоритми дій працівників, тоді як технічна складова формує інфраструктурну основу функціонування електронних інформаційних систем, реєстрів і засобів захисту інформації.

Отже, запропоноване виокремлення складових організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності ДБР дозволяє системно структурувати цей правовий інститут та чітко визначити функціональне навантаження кожного його елемента. Такий підхід забезпечує цілісне розуміння механізму інформаційної діяльності органу та створює підґрунтя для подальшого вдосконалення його правового та організаційного регулювання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/794-19 (дата звернення: 29.04.2026).
2. Коваленко Л. П. Інформаційна діяльність. Правова інформатика. 2012. № 4. С. 10–13.
3. Інформаційне право України та електронне право високих технологій (електронний курс лекцій українською мовою) / Автор – доцент кафедри кримінального права та правосуддя ЗНУ, кандидат юридичних наук, доцент Олег Володимирович Синєокий; Запорізький національний університет; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [цифрова мікроформа e-text]. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 215 ел. с. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://kul-lib.narod.ru/bibl.files/ILaw/10sovipu.pdf (дата звернення: 28.04.2026).
4. Марущак А. І. Інформаційне право: Доступ до інформації : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2007. 532 с.
5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (в редакції від 06.01.2011, втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106#Text (дата звернення: 25.04.2026).
6. Танчинець М. М. Поняття, зміст та види інформаційної діяльності органів публічної влади України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 39(2). С. 31–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_39(2)__8 (дата звернення: 29.04.2026).
7. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12 (дата звернення: 29.04.2026).
8. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17 (дата звернення: 25.04.2026).
9. Ніколаєв В. О. Організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності органів державної влади. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Державне управління. 2015. Т. 263, вип. 252. С. 101–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2015_263_252_19 (дата звернення: 30.04.2026).
10. Кисіль Л. Є. Категорія організаційно-правового забезпечення в науці адміністративного права та законодавстві України. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 9. С. 222–225. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/53 (дата звернення: 29.04.2026).
11. Мігалатюк В. В. Інформаційне забезпечення адміністративної діяльності правоохоронних органів. Наукові записки. Серія: Право. 2024. № 16. С. 128–132. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-128-132.
12. Банах С. В. Поняття інформаційної діяльності правоохоронних органів. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 3. С. 107–112. DOI: https://doi.org/10.35774/app2019.03.107.
13. Москалик О. М. Інформаційна компетенція Державного бюро розслідувань як основа взаємодії з іншими суб'єктами правоохоронної системи. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2026. Вип. 1. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2026.1.26.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

14. Дяковський О. С. Основні засади та принципи протидії дезінформації// Юридичний вісник. 2024. № 4. С. 30–36. DOI https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2024.4.
15. Кондратенко В. М., Сокуренко О. А. Адміністративно-правові засади забезпечення інформаційної безпеки та доступу до публічної інформації в діяльності правоохоронних органів сектору національної безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2025. Вип. 2 (89). С. 452–457. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.69.
16. Наказ Державного бюро розслідувань від 05.01.2023 № 8 «Про затвердження Порядку забезпечення доступу до публічної інформації у Державному бюро розслідувань та його територіальних управліннях». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0008911-23 (дата звернення: 29.04.2026).
17. Наказ Державного бюро розслідувань від 19.06.2024 № 250 «Про затвердження Змін до Порядку забезпечення доступу до публічної інформації у Державному бюро розслідувань та його територіальних управліннях». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0250911-24 (дата звернення: 29.04.2026).
18. Наказ Державного бюро розслідувань від 29.06.2021 № 373 «Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0373911-21 (дата звернення: 27.04.2026).
19. Наказ Міністерства економіки України, Міністерства внутрішніх справ України від 10.07.2023 № 7714/558 «Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії Міністерства економіки України, Міністерства внутрішніх справ України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економіки України та Міністра внутрішніх справ України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1246-23 (дата звернення: 29.04.2026).
20. Жученко О. Д. Вплив сучасних інформаційних технологій на діяльність правоохоронних органів: основні тенденції та ризики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 59–65. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.8.
21. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 29.04.2026).

References

1. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan: Zakon Ukrainy No 794-VIII [On the State Bureau of Investigation: Law of Ukraine No. 794-VIII] (2015, November 12). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/794-19 [in Ukrainian].
2. Kovalenko, L. P. (2012). Informatsiina diialnist [Information activity]. Pravova informatyka – Legal Informatics, 4, 10–13 [in Ukrainian].
3. Informatsiine pravo Ukrainy ta elektronne pravo vysokykh tekhnolohii (elektronnyi kurs lektsii ukrainskoiu movoiu) [Information Law in Ukraine and High-Tech E-Law (online lecture course in Ukrainian)] (2010) / Avtor – dotsent kafedry kryminalnoho prava ta pravosuddia ZNU, kandydat yurydychnykh nauk, dotsent Oleh Volodymyrovych Synieokyi; Zaporizkyi natsionalnyi universytet; Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [tsyfrova mikroforma e-text]. Zaporizhzhia: ZN U. Retrieved from chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://kul-lib.narod.ru/bibl.files/ILaw/10sovipu.pdf [in Ukrainian].
4. Marushchak, A. I. (2007). Informatsiine pravo: Dostup do informatsii [Information law: Access to information]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
5. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy No 2657-XII [On Information: Law of Ukraine No. 2657-XII]. (1992, October 2; amended 2011). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106#Text [in Ukrainian].
6. Tanchynets, M. M. (2016). Poniattia, zmist ta vydy informatsiinoi diialnosti orhaniv publichnoi vlady Ukrainy [Concept, content and types of information activity of public authorities in Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 39(2), 31–35. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_39(2)__8 [in Ukrainian].
7. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy No 2657-XII [On Information: Law of Ukraine No. 2657-XII]. (1992, October 2). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12 [in Ukrainian].
8. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy No 2297-VI [On Personal Data Protection: Law of Ukraine No. 2297-VI]. (2010, June 1). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17 [in Ukrainian].

 CC BY 4.0

9. Nikolaiev, V. O. (2015). Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia informatsiinoi diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady [Organizational and legal support of information activity of public authorities]. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Seriia: Derzhavne upravlinnia – Scientific Papers of Petro Mohyla Black Sea State University. Public Administration Series, 263, 101-106. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2015_263_252_19 [in Ukrainian].
10. Kysil, L. Ye. (2020). Katehoriia orhanizatsiino-pravovoho zabezpechennia v nautsi administratyvnoho prava ta zakonodavstvi Ukrainy [Category of organizational and legal support in administrative law]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal, 9, 222–225. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/53 [in Ukrainian].
11. Mihalatiuk, V. V. (2024). Informatsiine zabezpechennia administratyvnoi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Information support of administrative activity of law enforcement agencies]. Naukovi zapysky. Seriia: Pravo – Scientific Notes. Law Series, 16, 128–132. Retrieved from https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-128-132 [in Ukrainian].
12. Banakh, S. V. (2019). Poniattia informatsiinoi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Concept of information activity of law enforcement agencies]. Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Jurisprudence, 3, 107–112. Retrieved from https://doi.org/10.35774/app2019.03.107 [in Ukrainian].
13. Moskalyk, O. M. (2026). Informatsiina kompetentsiia Derzhavnoho biuro rozsliduvan yak osnova vzaiemodii z inshymy subiektamy pravookhoronnoi systemy [Information competence of the State Bureau of Investigation as a basis for interaction]. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law, 1. Retrieved from https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2026.1.26 [in Ukrainian].
14. Diakovskyi, O. S. (2024). Osnovni zasady ta pryntsypy protydii dezinformatsii [Fundamental principles of countering disinformation]. Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin, 4, 30–36. Retrieved from https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2024.4 [in Ukrainian].
15. Kondratenko, V. M., & Sokurenko, O. A. (2025). Administratyvno-pravovi zasady zabezpechennia informatsiinoi bezpeky ta dostupu do publichnoi informatsii v diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Administrative and legal principles of information security and access to public information in the activities of law enforcement agencies]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 2(89), 452–457. Retrieved from https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.69 [in Ukrainian].
16. Nakaz Pro zatverdzhennia Poriadku zabezpechennia dostupu do publichnoi informatsii No 8 [Order on approval of the procedure for ensuring access to public information No. 8]. (2023, January 11). Derzhavne biuro rozsliduvan. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/v0008911-23 [in Ukrainian].
17. Nakaz Pro zatverdzhennia zmin do Poriadku zabezpechennia dostupu do publichnoi informatsii No 250 [Order on approval of amendments to the procedure for ensuring access to public information No. 250]. (2024, December 29). Derzhavne biuro rozsliduvan. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/v0250911-24 [in Ukrainian].
18. Nakaz Pro zatverdzhennia pereliku vidomostei, shcho stanovliat sluzhbovu informatsiiu No 373 [Order on approval of the list of information constituting official information No. 373]. (2021, October 29). Derzhavne biuro rozsliduvan. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/v0373911-21 [in Ukrainian].
19. Nakaz Pro zatverdzhennia poriadku elektronnoi informatsiinoi vzaiemodii No 7714/558 [Order on approval of the procedure for electronic information cooperation No. 7714/558]. (2023, October 18). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/z1246-23 [in Ukrainian].
20. Zhuchenko, O. D. (2024). Vplyv suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii na diialnist pravookhoronnykh orhaniv [Impact of modern information technologies on law enforcement agencies]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 86, 59–65. Retrieved from https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.8 [in Ukrainian].
21. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-komunikatsiinykh systemakh: Zakon Ukrainy No 80/94-VR [On Protection of Information in Information and Communication Systems: Law of Ukraine No. 80/94-VR]. (1994, February 5). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 08.05.2026
Стаття прийнята до друку 15.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.085
УДК 347 (4 EU)

Ольга Наумова,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, господарського та трудового права, юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-8541-0176

ІНСТИТУЦІЙНА СУДОВА ПОЛІТИКА В ЄС: ВЕКТОРИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НА ТЛІ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Стаття присвячена інституційним аспектам трансформації судової політики ЄС, спричинених процесами цифровізації та публічної артикуляції національних інтересів і правових практик. Простежуються тенденція впровадження загальноєвропейських норм контролю судової політики, яка зустрічає оскарження та демонстрацію розбіжностей на національному рівні. Вивчено досвід ЄС щодо інституціоналізації судової політики, який передбачає закріплення обґрунтованих правових практик в конкретних процедурах та прецедентах. Встановлено, що сучасні судові практики ЄС набувають характеру функціональної фрагментованості, особливо на периферії ЄС. Розглядаються розбіжності між прагненням Суду ЄС до цифрової та процесуальної адміністративно-правової модернізації та тенденціями національного тлумачення адміністративно-правових інновацій. Охарактеризовано позицію Суду ЄС щодо взаємодії з національними судовими системами, яка вимагає більшої фактичної та юридичної відповідності від національних суддів. Розглянуто особливості тиску внутрішнього політичного втручання на судові інституції ЄС. Увага приділена інституційним повноваженням Суду Європейського Союзу (CJEU), який виступає як нейтральний арбітр судової політики. Виявлено, що впровадження цифрової відкритості демонструє, що Суд ЄС прагне розвивати публічну легітимність рішень та протидіяти наративу «демократичного дефіциту». Встановлено, що інституційна політика Суду Європейського Союзу полягає в прагненні до формування єдиного адміністративно-правового простору ЄС. Виявлено позиції зарубіжних дослідників-правознавців стосовно недостатньої дієвості адміністративно-правових інструментів примусу для забезпечення дотримання стандартів в умовах, коли національні законодавчі органи вирішують уповільнювати інституційні зміни судової політики на національному рівні. Представлено зміст адміністративно-правових суперечностей між напрямками технологічного розвитку Суду ЄС та повільним впровадженням інновацій з боку держав-членів. Відзначено неповну реалізацію реформ або «відступи назад». Виявлено розрив між «де-юре» повноваженнями Суду ЄС та «де-факто» їх впровадженням національними суб'єктами, який набуває ознак кризового явища інтеграції європейської судової системи. Також розглянуто національні прецеденти політично мотивованих рішень стосовно посадових осіб системи судочинства та нагляду за законністю в державах-членах, які демонструють недостатню захищеність та автономію судової системи окремих держав-членів ЄС. Підкреслено, що національні судові органи стикаються з внутрішнім політичним тиском та виснаженням ресурсів, внаслідок чого механізм «попередніх рішень», запроваджений на рівні ЄС, стає джерелом конфліктності. Наголошено, що перехід до більш прозорої та інтегрованої в адміністративно-правовому вимірі судової системи ЄС є вимогою її інституційного розвитку. Встановлено, що подальший розвиток судової політики ЄС буде визначатися балансуванням можливостей зовнішнього та внутрішнього судового правозастосування. Підкреслено, що інституційний аспект судової політики ЄС втілюється в розробці загальноприйнятих процедур та нормативів судового розгляду, а також апеляційних процедур і розбудови інноваційної інфраструктури судочинства. Зроблено висновок, що чіткий зв'язок кодифікаційних та інших узагальнюючих актів з основоположними актами ЄС (зокрема, з договорами про функціонування ЄС) формують інтегровану правову реальність, яка «програмує» конкретні відповіді на запити національних судових систем держав-членів.

Ключові слова: *інституційна політика, судова політика, ЄС, європейська інтеграція, цифрова модернізація, адміністративно-правові розбіжності*

© Ольга Наумова, 2026

Naumova O.

Institutional judicial policy in the eu: vectors of modernization on background of national pecularities

The article is devoted to the institutional aspects of the transformation of EU judicial policy, caused by the processes of digitalization and public articulation of national interests and legal practices. The tendency of introducing pan-European norms of control over judicial policy, which meets with challenges and demonstration of differences at the national level, is traced. The EU experience in institutionalizing judicial policy, which involves consolidating well-founded legal practices in specific procedures and precedents, is studied. It is established that modern EU judicial practices are becoming functionally fragmented, especially on the periphery of the EU. The discrepancies between the EU Court's aspiration for digital and procedural modernization and the trends of national interpretation of legal innovations are considered. The position of the Court of Justice of the EU on interaction with national judicial systems is characterized, which requires greater factual and legal compliance from national judges. The features of the pressure of internal political interference on the judicial institutions of the EU are considered. Special attention is paid to the institutional powers of the Court of Justice of the European Union (CJEU), which acts as a neutral arbiter of judicial policy. It is found that the implementation of digital openness demonstrates that the Court of Justice of the European Union seeks to develop the public legitimacy of decisions and counteract the narrative of the «democratic deficit». It is established that the institutional policy of the Court of Justice of the European Union consists in the desire to form a single EU legal space. The positions of foreign legal researchers are revealed regarding the insufficient effectiveness of regulatory instruments of coercion to ensure compliance with standards in conditions where national legislative bodies decide to slow down institutional changes in judicial policy at the national level. The content of the contradictions between the directions of technological development of the Court of Justice of the EU and the slow implementation of innovations by the member states, in which judicial reforms have not been fully implemented or have «stepped back», is presented. The gap between the «de jure» powers of the Court of Justice of the EU and their «de facto» implementation by national entities is revealed, which is taking on the characteristics of a crisis phenomenon in the integration of the European judicial system. National precedents of politically motivated decisions regarding officials of the judicial system and supervision of legality in the member states are also considered, which demonstrate insufficient protection and autonomy of the judicial system of individual EU member states. It is emphasized that national judicial bodies face internal political pressure and depletion of resources, as a result of which the mechanism of «preliminary decisions» introduced at the EU level becomes a source of conflict. It is emphasized that the transition to a more transparent and integrated EU judicial system is a requirement of its institutional development. It is established that the further development of the EU judicial policy will be determined by balancing the possibilities of external and internal judicial enforcement. It is emphasized that the institutional aspect of the EU judicial policy is embodied in the development of generally accepted procedures and standards of judicial proceedings, as well as appeal procedures and the development of innovative judicial infrastructure. It is concluded that a clear connection of codification and other generalizing acts with the fundamental acts of the EU (in particular, with the treaties on the functioning of the EU) forms an integrated legal reality that «programs» specific responses to the requests of the national judicial systems of the member states.

Keywords: *institutional policy, judicial policy, EU, European integration, digital modernization, legal divergences.*

Постановка проблеми. Судова політика ЄС перебуває у фазі трансформацій, спричинених процесами цифровізації та публічної артикуляції національних інтересів і традиції. Ухвалення наднаціональних рішень щодо спільного адміністративно-правового простору та реалізації процесуальних процедур синхронному режимі створила умови для універсального тлумачення етапів судочинства та ухвалення судових рішень.

Водночас реальна практика впровадження загальноєвропейських норм зустрічає певне оскарження та демонстрацію розбіжності на національному рівні. У даному контексті актуалізується питання інституціональної політики стосовно судочинства та розвитку судової системи в цілому. Наявність європейських документів, які регулюють систему судової політики, передбачає апробацію кодифікаційних документів на конкретних справах або типових ситуаціях судочинства.

Наявність наднаціональних судових структур істотно впливає на діяльність національних судових систем держав-членів. Йдеться про тлумачення термінів реагування на апеляційні позови та узгодження національних практик забезпечення прав громадян та пріоритетів розгляду судових справ. Інституалізація судової політики передбачає закріплення обґрунтованих правових практик в конкретних процедурах та прецедентах. Своєю чергою здобутий досвід має постійно оновлюватися та поширюватися з універсальною (загальнообов'язковою) інтерпретацією. Інституційна політика ЄС стосовно судочинства значно розширює кількість суб'єктів зацікавлених в її однозначному тлумаченні.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Отже, важливим є рівень усвідомлення та сприйняття європейських норм і процедур на національному рівні, а також у типових випадках судочинства. Для сучасної України адміністративно-правова інституціоналізація судової політики ЄС є перспективним чинником корекції національної судової системи з урахуванням новітніх тенденцій, а також інтересів держав-членів, суб'єктів судочинства в провідних галузях економіки та суспільства, а також позиції експертної та академічної наукової спільноти. У рамках подальших процесів європеїзації української правової системи важливим є розуміння особливостей функціонування європейських апеляційних структур та способів взаємодії з ними на ініціативній основі, що є досить новим для українського національного законодавства та практик судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційні та процесуальні засади європейської судової політики стають предметом зацікавлення низки зарубіжних науковців. Комплексна робота ван М. Гервена, Е. Ротмайр, К. Шуберт усуває «лакуну» між теоретичними дослідженнями та практичними реаліями судового управління. К. Шмідт підкреслює вплив Суду ЄС в «затінку прецедентного права», на основі якого перспектива судового розгляду або існування прецеденту змушує Європейську Комісію та держави-члени кодифікувати судові принципи в законодавчі акти. В одній з останніх робіт Д. Наурін, У. Шадл та Й. Зглінський використовують набори емпіричних даних для картографування мереж спільного цитування та аналізу архітектури судових прецедентів, особливо після укладання Лісабонського договору. Разом з тим, інституційні особливості вироблення загальноєвропейської судової політики вимагають подальшого розгляду в контексті впровадження механізмів модернізації та контролю над національним судовими системами.

Метою дослідження є виявлення поточних особливостей інституційної політики ЄС щодо розвитку судової системи. Завданням статті є з'ясування векторів модернізації та розвитку європейської системи судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний Суд ЄС (Court of Justice of the European Union, CJEU, розташований у м. Люксембург) на основі системних адміністративно-правових заходів та політик намагається закріпити євроспільноту в спільній правовій реальності на основі зміцнення процесуальних правил та розбудови цифрової інфраструктури. Однак, низка держав-членів артикулює вагомі заперечення. Це призводить до ситуації, в якій реалізація принципів верховенства права в ЄС стає технологічно складною. Судові практики набувають характеру функціональної фрагментованості, особливо на периферії ЄС. Артикульовані суперечності створюють стан правової невизначеності, в якому права, гарантовані на наднаціональному рівні, до певної міри блокуються національними адміністративними чи політичними бар'єрами. Цьому сприяють інституційні механізми національного оскарження рішень, закладені в основу функціонування найвищих судових інстанцій ЄС. Зокрема, у статті 23 Статуту Суду Європейського Союзу (CJEU) зазначено, що у випадках, що регулюються статтею 267 «Договору про функціонування Європейського Союзу», рішення суду або трибуналу держави-члена, яке зупиняє провадження та передає справу до Суду, повідомляється Суду відповідним судом або трибуналом. Потім Секретар Суду повідомляє про це рішення сторонам, державам-членам, Європейському Парламенту, Раді, Комісії та Європейському центральному банку, а також установі, органу, службі чи агентству Союзу, які прийняли акт, дійсність або тлумачення якого є предметом суперечки [1].

Інституційно-структурна цілісність судової політики Європейського Союзу визначається розбіжностями між прагненням Суду ЄС до цифрової та процесуальної модернізації та тенденціями національного тлумачення правових інновацій. Зведений статут 2024 року та оновлені умови e-Curia [2] передбачають високотехнологічну, оптимізовану наднаціональну організацію судової політики. Проте «Звіт про верховенство права та свобод» за 2026 рік ілюструє феномен «правосуддя на паузі» [3], коли внутрішні судові реформи гальмуються. Згідно із статтею 46 консолідованого Статуту Суду ЄС, позови проти Союзу у справах, що виникають з недоговірної відповідальності, припиняються після закінчення п'яти років з моменту настання події, яка їх спричинила. Термін позовної давності переривається, якщо провадження порушено в Суді Справедливості або якщо до такого провадження потерпіла сторона подає заяву до відповідного органу Союзу. В останньому випадку провадження має бути порушено протягом двох місяців, передбачених статтею 263 Договору про функціонування Європейського Союзу; положення другого пункту статті 265 Договору про функціонування Європейського Союзу застосовуються, де це доречно [1].

Рекомендації національним судам країн-членів від 2024 року щодо попередніх рішень ще більше підкреслюють напруженість в інституційній судовій політиці ЄС [4]. Суд ЄС вимагає більшої фактичної та юридичної точності від національних суддів, які самі перебувають під тиском внутрішнього політичного втручання [5]. У країнах, де принципи реалізації верховенства права інтерпретується у спосіб, відмінний

 CC BY 4.0

від загальноєвропейського, механізми попередніх (преюдиційних) рішень стають інструментом опору, а не співпраці між ланками судочинства ЄС. Як наслідок, нормативний діалог між судами перетворюється на сферу «ідеологічного» протистояння.

Зміни до регламенту 2024 року покликані дозволити Суду ЄС зосередитися на захисті та зміцненні єдності та узгодженості права Європейського Союзу (ЄС). Зміни впроваджують Регламент 2024/2019, який вносить зміни щодо процедур преюдиційних рішень, переданих до Суду відповідно до статті 267 «Договору про функціонування Європейського Союзу», з метою визначення того, який суд має юрисдикцію для їх розгляду. Подальші зміни, не пов'язані зі зміною статуту Суду, спрямовані на спрощення та модернізацію того, як суди ЄС розглядають справи, що їм передані [4].

У плані інституційних повноважень Суд Європейського Союзу виступає як нейтральний арбітр. Однак низка фахівців відзначає підсилення його значення як зацікавленого «актора судової політики» [6], який діє в межах пріоритетів загальноєвропейської судової практики з метою посилення європейської інтеграції. Така «політична» природа судової політики проявляється в явищі, яке дослідник Лука Панталео називає «камуфляжем» політичної мотивації правових рішень. Згідно з італійським науковцем, першу вказівку на те, що певні політичні питання в правовому порядку ЄС повинні бути зарезервовані для політичних інституцій, можна простежити у Висновку 1/60. У цій справі Суд ЄС попросили оцінити, чи запропонована поправка до «Договору про Європейське співтовариство вугілля і сталі (ЄВС)» сумісна з умовами, викладеними в самому Договорі про ЄВС. Зіткнувшись з аргументом, що така поправка може призвести до підвищення податків, що стягуються Вищим органом влади, Суд ЄС зазначив, що «оцінка будь-яких недоліків можливого, але не неминучого, підвищення ставки збору є політичним, а не юридичним питанням». Суд не схвалив Директиву про кваліфікацію. Однак його міркування свідчать про усвідомлення того, що певні питання просто виходять за межі судового вирішення [5].

Інституціоналізована адміністративно-правова модернізація судової політики ЄС підкріплюється «Рішенням Загального суду від 5 лютого 2025 року» [6], яке передбачає відкриту трансляцію рішень та висновків. Впровадження цифрової відкритості демонструє, що Суд ЄС прагне розвивати публічну легітимність рішень та протидіяти наративу «демократичного дефіциту». Лука Панталео описує цю практику як «замасковану доктрину політичного питання». Те, що сталося стосовно позовів про відшкодування збитків, разом із посиланням Суду на право ЄС «в його чинному стані» у Висновку 2/13, можна тлумачити як припущення, що Суд Європейського Союзу утримується від здійснення повного судового контролю за всіма аспектами права ЄС. Зокрема, це проявляється у рішеннях стосовно Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (СЗБП, CFSP). Суд ЄС має на увазі, що за відсутності юрисдикційних винятків для СЗБП, які в принципі можна усунути шляхом «Договору про реформу», він застосовуватиме той самий повний контроль, запропонований у справі Kadi I, не залишаючи місця для Директиви про кваліфікацію (PQD) у СЗБП. На думку Л. Панталео, таке тлумачення є необґрунтованим [5].

Інституційна політика Суду Європейського Союзу полягає в прагненні до формування єдиного адміністративно-правового простору через процесуальну чіткість та цифрові інновації. Проте національна реальність держав-членів полягає у фрагментації та невиконанні загальних рішень. Означене залишає європейський судовий проєкт у стані зволікання або призупинення. Винесення рішення не повною мірою гарантує його виконання.

Інституційна політика Суду ЄС, продиктована його «Консолідованим статутом» (2024) [1], просуває рішення та рекомендації в рамках класичної інтеграційної логіки. З погляду окремих правознавців на цій основі формується істотне інституційне протиріччя. Суд ЄС претендує на роль нейтрального арбітра права, проте його «політичний вплив» настільки поширений, що він активно формує європейські соціальні та економічні прецеденти. Згідно з С. Зауруґґер та Ф. Терпаном, Суд Європейського Союзу відіграє ключову роль у формуванні політики ЄС через свої судові рішення. СЄС має суттєвий вплив у різних сферах політики, від внутрішнього ринку до соціальної політики, екологічного права та економічного управління. Автори запропонували аналіз подвійної функції Суду як політичного посередника «зверху вниз» та «знизу вгору». Дослідження його інституційної еволюції та вивчення знакових рішень, демонструють його активну роль у законотворчості та визначенні порядку денного. Суд ЄС найкраще розуміти як інституційного політичного посередника, що діє на перетині права та політики, і як центральну фігуру в юрисдикції європейської публічної політики [8].

Крім того, політичний вплив Суду ЄС, проаналізований Л. Зуритою та Д. Мартінсен, демонструє, що вища судова інституція ЄС може диктувати правові стандарти для єдиного ринку чи соціальної політики. Проте йому бракує примусових інструментів для забезпечення дотримання стандартів, коли на-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

ціональні законодавчі органи вирішують зволікати. Л. Зуріта та Д. Мартінсен наголошують, що порівняно з впливом на національне законодавство та судові рішення, вплив рішень Суду ЄС на щоденну роботу адміністративних органів обмежений. Адміністративні органи мають особливості, які визначають ступінь, до якої рішення Суду можуть впливати на їхні рішення та вибір політики. На відміну від національних законодавців та суддів, адміністративні органи, як правило, не мають можливості безпосередньо взаємодіяти з Судом ЄС. У кращому випадку вони можуть захищати свою позицію перед Судом, як і будь-яка інша сторона справи. І все ж, за відсутності адміністрації ЄС, національні адміністративні органи майже повністю самостійно впроваджують право ЄС, включаючи судові рішення [9].

Аналітика даних щодо адміністративно-правових рішень Суду Європейського Союзу у період з 2024 по 2026 рік виявляє певну напругу між інституційною модернізацією та системною нестабільністю, що проявляється в низці політичних суперечностей [3]. Суд активно оцифровує та кодифікує свою діяльність для забезпечення ефективності та прозорості. «Умови використання e-Curia» (2024) [2] та «Правила процедури Суду ЄС» [10] недвозначно підкреслюють перехід до безпаперової, оптимізованої судової системи ЄС. В її практиці електронне подання документів є нормою, воно покликане «демократизувати» (полегшити відкритість) доступу для юридичних представників у всіх державах-членах. Однак, Л. Зуріта та Д. Мартінсен вказують, що реагування на рішення Суду ЄС, коли вони не транспоновані до національного законодавства або керівних принципів, різниться залежно від адміністратора. Наприклад, у справі Сахін, Суд ЄС заявив, що збори за подання заяв для громадян Туреччини та їхніх сімей повинні відповідати Угоді про асоціацію між ЄС та Туреччиною. Федеральний законодавчий орган ФРН певний час вважав, що рішення не змінює національну ситуацію, і пізніше рішення Bundesverfassungsgericht (Конституційний суд Німеччини), яким рішення було оголошено застосовним, не було негайно транспоновано. Зіткнувшись із правовою невизначеністю та за відсутності будь-яких інструкцій, деякі адміністратори звернулися до рішення Суду та скасували збори. Однак більшість вважала, що «рішення Суду ЄС іноді ставлять нас перед ситуацією, коли національне законодавство більше не застосовується, але для нас юридично обов'язковими є, звичайно, лише національні закони» [9].

Крім того, як зазначається у «Звіті про верховенство права в ЄС», проаналізованому британо-ірландською дослідницею Ніам Ленеган, адміністративно-правова прозорість передусім спрямована назовні. Вона контрастує з реальністю «правосуддя на паузі». Попри те, що Суд ЄС оприлюднює результати своєї діяльності, фактичне впровадження цих результатів стагнує. Суперечність полягає в тому, що Суд ЄС є технологічно розвиненим, але все більше ігнорується державами-членами, де судові реформи зайшли в глухий кут або «відступили назад». Н. Ленеган закликає до рішучіших дій з боку керівних інституцій ЄС для відновлення незалежності судової влади. Пріоритети включають захист самоврядування у призначенні та адмініструванні, встановлення контрольних показників ресурсів та персоналу, а також підвищення прозорості розподілу справ. Комісія повинна систематично відстежувати виконання рішень ЄСПЛ та Суду ЄС, порушувати процедури порушення проти хронічних порушників та пов'язувати фінансування ЄС з вимірюваним прогресом у доступі до судової влади та її ефективності [3].

Напруженість між прихованими суперечностями та демонстративною публічністю відображає змагання різних інституційних акторів всередині ЄС за визначення меж судової влади в умовах «демократичного відступу» в окремих країнах-членах. У цілому, траєкторія судової політики ЄС з 2024 по 2026 рік була спрямована на інституційне посилення адміністративного впливу. Н. Ленеган наголошує, що рекомендації зосереджені на тому, хто контролює призначення суддів та незалежність прокурорів, питаннях, які визначають, чи може політика впливати на результати судових розглядів [3].

Рішення Суду ЄС від 2025 року [6] транслювати судові ухвали та висновки є стратегічним поворотом до легітимності та зверненої до громадськості. Проте ця прозорість породжує ситуацію, коли громадськість бачить, що ці самі рішення все частіше ігноруються національними урядами. Суд ЄС продовжує поступово утверджувати свою роль в інституціоналізованій судовій політиці. Проте розрив між «де-юре» повноваженнями Суду ЄС та «де-факто» їх впровадженням національними суб'єктами набуває ознак кризового явища інтеграції європейської судової системи. Н. Ленеган наводить статистику, згідно з якою 12 рекомендацій Суду ЄС стосуються незалежності та прозорості судової влади в Болгарії, Естонії, Угорщині, Латвії, Литві, Мальті, Польщі, Словаччині, Іспанії та Швеції. Ще три стосуються автономії прокуратури в Польщі, Румунії та Іспанії, викриваючи структурні недоліки, які дозволяють зберігати політичний вплив [3].

«Рішення (ЄС) 2016/2387» [11] щодо правил безпеки конфіденційних матеріалів додає ще один рівень складності інституалізації судової політики ЄС. Оскільки Суд ЄС розглядає більше справ, що сто-

 CC BY 4.0

суються національної безпеки та чутливих даних, прагнення до прозорості стикається з необхідністю секретності (матеріали статті 105).

Національні прецеденти (імовірно) політично мотивованих рішень стосовно посадових осіб системи судочинства та нагляду за законністю в державах-членах демонструють недостатню захищеність та автономію судової системи. У зв'язку з цим Н. Ленеган наводить національний кейс засудження Генерального прокурора Іспанії на основі політично вмотивованої справи. Він ставить під сумнів, чи можуть провідні прокурори протистояти партійному контролю. Крім того, Міністр юстиції Словаччини дисциплінарно покарав суддю за рішення, що суперечить інтересам уряду. У сучасній Болгарії кампанії з дискредитації спрямовані проти голови Верховного суду, оскільки судова рада продовжує працювати на підставі закінчених мандатів [3].

Суд ЄС покладається на національні суди як на вагому складову системи права ЄС. Проте, оскільки національні судові органи стикаються з внутрішнім політичним тиском та виснаженням ресурсів, механізм «попередніх рішень» стає джерелом конфліктності. Як вказує Н. Ленеган, упереджена політична риторика в медіа посилює тиск, підриваючи легітимність судової влади. Голова Верховного суду Угорщини критикує суддів, які виступали проти урядових реформ, а у Франції зафіксовано зростання погроз смертю на адресу магістратів на тлі дебатів щодо прокурорського нагляду. Такий клімат заохочує до обережності в політично делікатних справах, навіть без прямого примусу [3].

Перехід до більш прозорої та інтегрованої судової системи ЄС є вимогою її інституційного розвитку. Однак державно-владні інституції країн-членів демонструють опозиційність до наднаціонального судового контролю та уніфікації. Подальший розвиток судової політики ЄС, буде визначатися балансуванням можливостей зовнішнього та внутрішнього правозастосування. Динаміка адміністративно-правових взаємодій національного та наднаціонального рівнів судової політики ЄС свідчить про те, що європейський проєкт судової політики перебуває у фазі усвідомлення та публічної артикуляції протиріччя між технічною революцією та адміністративно-правовою опозицією до подальших інтеграційних зусиль із створення єдиного європейського правового простору.

Висновки. Таким чином, інституційний аспект судової політики ЄС втілюється в розробці загально прийнятих процедур та нормативів судового розгляду, а також апеляційних процедур і розбудови інфраструктури судочинства. Судова політика ЄС визначає адмінстративно-правові можливості взаємодії різних судових підрозділів в рамках розгляду вправ які мають міжгалузеве або міжсекторне значення. Інституалізація судової політики є процесом ініціювання довготривалих відносин та балансу сил між різними сторонами та учасниками вироблення судової політики.

Суд Європейського Союзу, як ключовий орган наднаціонального судочинства, впроваджує практику стратегічного «облаштування» судової діяльності на основі пріоритетів ЄС. Чіткий зв'язок кодифікаційних та інших узагальнюючих актів з основоположними актами ЄС (такими, як «Основоположний договір ЄС») формують інтегровану правову реальність, яка «програмує» конкретні відповіді на запити національних судових систем держав-членів.

Інституалізація єдиної судової політики ЄС є джерелом можливостей для держав-членів та держав-партнерів завчасно коригувати свої судові системи у відкритому режимі. Процеси цифровізації судочинства значно скорочують терміни розгляду впроваджень та можливості звіряння завдань і зауважень в рамках конкретних справ а також реалізації інноваційних ініціатив. Політико-правові суперечності стосовно термінів впровадження європейських судових інновацій на національному рівні розв'язується в рамках взаємних інституційних практик. Для сучасної України інституційні засади європейської судової політики є важливим елементом подальшого впровадження верховенство права на основі узгодження позицій на всіх етапах правових реформ. Особливості цих позицій слід вважати перспективним напрямком подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Statute of the Court of Justice of The European Union (consolidated version). URL: https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2024-08/statut_cour_en.pdf (дата звернення: 11.05.2026).
2. Conditions of use of E.Curia. URL: https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2024-09/2024-09-05_conditions-utilisation-ecuria_en_2024-09-25_10-50-7_866.pdf (дата звернення: 11.05.2026).
3. Leneghan N. Justice on Pause: Europe's courts wait for reforms that never arrive. Trend Analysis - Liberties Rule of Law Report. 2026. URL: https://www.liberties.eu/en/stories/justice-on-pause-rol2026/45620 (дата звернення: 11.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

4. Recommandations to national courts and tribunals in relation to the initiation of preliminary ruling proceedings (C/2024/6008). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202406008 (дата звернення: 13.05.2026).
5. Pantaleo L. A Camouflaged Political Question Doctrine in EU Law? URL: https://www.europeanpapers.eu/e-journal/camouflaged-political-question-doctrine-eu-law (дата звернення: 11.05.2026).
6. Decision of the general court of 5 February 2025 on the broadcasting of the delivery of judgments or Opinions under Article 110a(8) and Article 219(8) of the Rules of Procedure [2025/436]. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202500436 (дата звернення: 14.05.2026).
7. Schmidt S. K. The European Court of Justice as a Political Actor. *The European Court of Justice and the Policy Process: The Shadow of Case Law.* Oxford, 2018; online edn., Oxford Academic, p. 23-49. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780198717775.003.0002. URL:https://academic.oup.com/book/5362/chapter/148160737 (дата звернення: 12.05.2026).
8. Saurugger S., Terpan F. European Court of Justice in Public Policy. In: van Gerven, M., Rothmayr Allison, C., Schubert, K. (eds). *Encyclopedia of Public Policy.* Springer, Cham. 2026. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-90434-0_117-1. URL: https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-030-90434-0_117-1#citeas (дата звернення: 14.05.2026).
9. Zurita L. L., Martinsen D. S. The Policy Impact of the Court of Justice of the European Union. In: Naurin D, Šadl U, Zglinski J, eds. Empirical Legal Studies in EU Law. Cambridge University Press, 2026, p. 347-363.
10. Rules of Procedure of the Court of Justice of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/rules-of-procedure-of-the-court-of-justice-of-the-european-union.html (дата звернення: 15.05.2026).
11. Decision (EU) 2016/2387 of the general court of 14 September 2016 concerning the security rules applicable to information or material produced in accordance with Article 105(1) or (2) of the Rules of Procedure. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D2387 (дата звернення: 14.05.2026).

References

1. *Statute of the Court of Justice of The European Union (consolidated version)* (2024). Retrieved from https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2024-08/statut_cour_en.pdf [in English].
2. *Conditions of use of E. Curia* (2024). Retrieved from https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2024-09/2024-09-05_conditions-utilisation-ecuria_en_2024-09-25_10-50-7_866.pdf [in English].
3. Leneghan, N. (2026) Justice on Pause: Europes courts wait for reforms that never arrive. *Trend Analysis - Liberties Rule of Law Report.* Retrieved from https://www.liberties.eu/en/stories/justice-on-pause-rol2026/45620 [in English].
4. *Recommandations to national courts and tribunals in relation to the initiation of preliminary ruling proceedings (C/2024/6008).* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202406008 [in English].
5. Pantaleo, L. A (2025). *Camouflaged Political Question Doctrine in EU Law?* Retrieved from https://www.europeanpapers.eu/e-journal/camouflaged-political-question-doctrine-eu-law [in English].
6. *Decision of the general court of 5 February 2025 on the broadcasting of the delivery of judgments or Opinions under Article 110a(8) and Article 219(8) of the Rules of Procedure [2025/436]* (2025). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202500436 [in English].
7. Schmidt, S. K. (2018). The European Court of Justice as a Political Actor. *The European Court of Justice and the Policy Process: The Shadow of Case Law.* Oxford, 2018; online edn, Oxford Academic. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780198717775.003.0002. Retrieved from https://academic.oup.com/book/5362/chapter/148160737 [in English].
8. Saurugger, S. & Terpan, F. (2026) European Court of Justice in Public Policy. In: van Gerven, M., Rothmayr Allison, C., Schubert, K. (eds). *Encyclopedia of Public Policy.* Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-90434-0_117-1. Retrieved from https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-030-90434-0_117-1#citeas [in English].
9. Zurita, L. L. & Martinsen, D. S. (2026). The Policy Impact of the Court of Justice of the European Union. In: Naurin D, Šadl U, Zglinski J, eds. *Empirical Legal Studies in EU Law.* Cambridge University Press, 347-363 [in English].

 CC BY 4.0

10. *Rules of Procedure of the Court of Justice of the European Union* (2024). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/rules-of-procedure-of-the-court-of-justice-of-the-european-union.html [in English].
11. *Decision (EU) 2016/2387 of the general court of 14 September 2016 concerning the security rules applicable to information or material produced in accordance with Article 105(1) or (2) of the Rules of Procedure* (2016). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D2387 [in English].

Стаття надійшла 21.05.2026
Стаття прийнята до друку 29.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.093
УДК 342.922:351.9(477)

Олег Рой,
адвокат, кандидат юридичних наук,
докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького Національної академії
наук України.
ORCID: http://orcid.org/0009-0007-3474-0874

Сергій Юрко,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри історії та права Черкаського
державного технологічного університету.
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-5960-6096

ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ АКТІВ

Статтю присвячено є теоретичному узагальненню основних правових позицій, сформованих у прецедентній практиці Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини щодо адміністративного оскарження індивідуальних актів, а також їх значення у розрізі євроінтеграційних процесів в Україні. Інститут адміністративного оскарження індивідуальних актів є одним із головних форм захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб у відносинах із адміністративними органами у сучасних правових системах. Водночас, тривалий час досудовий порядок перегляду рішень сприймався в Україні переважно як формальна, малоефективна процедура, що лише відкладає процес судового захисту. Внаслідок активного реформування адміністративного законодавства, зокрема, у частині реалізації Закону України «Про адміністративну процедуру», актуалізується питання чіткого визначення меж, змісту та критеріїв ефективності адміністративного оскарження. Орієнтирами для розгляду цього питання має стати є прецедентна практика Суду ЄС та ЄСПЛ.

Методологічну основу роботи становить порівняльно-правовий метод, який дозволив зіставити підходи обох судових інституцій та формально-юридичний аналіз текстів судових рішень.

У результаті дослідження з'ясовано, що практика ЄСПЛ оцінює ефективність досудового перегляду у контексті права на справедливий суд (стаття 6 ЄКПЛ), права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 ЄКПЛ) та ст. 35 (вичерпання національних засобів правового захисту) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У свою чергу, Суд ЄС акцентує увагу на принципах доброго адміністрування (good administration), правової визначеності та обов'язкової вмотивованості рішень адміністративних органів. Авторами доведено, що практика обох судів не суперечить одна одній, є взаємодоповнюючою та формує єдиний європейський підхід адміністративного захисту прав фізичних і юридичних осіб. На основі проведеного дослідження зроблено висновки, що ефективна процедура адміністративного оскарження має базуватися на принципах неупередженості, оперативності, вмотивованості та забезпеченні права особи бути вислуханою.

Ключові слова: *індивідуальний акт, добре врядування, належне адміністрування, адміністративне оскарження, адміністративна процедура.*

Roy O., Yurko S.

Case law of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights in the field of administrative appeals against individual acts

This article is devoted to a theoretical overview of the key legal positions established in the case law of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights regarding administrative appeals against individual acts, as well as their significance in the context of Ukraine's European integration processes. The institution of administrative appeals against individual acts is one of the main forms of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of private individuals in their relations with administrative bodies in modern legal systems. At the same time, for a long time, the pre-trial procedure for reviewing decisions was perceived in Ukraine primarily as a formal, ineffective procedure that merely delays the process of judicial protection. As a result of active reform of administrative legislation, in particular regarding the implementation of the Law of Ukraine «On Administrative

© Олег Рой, Сергій Юрко, 2026

Procedure», the issue of clearly defining the scope, content and criteria for the effectiveness of administrative appeals has become topical. The case law of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights should serve as a guide for considering this issue.

The methodological basis of this work is the comparative legal method, which has enabled a comparison of the approaches of both judicial institutions, alongside a formal legal analysis of the texts of judicial decisions. The study found that the practice of the ECHR assesses the effectiveness of pre-trial review in the context of the right to a fair trial (Article 6 of the ECHR), the right to an effective remedy (Article 13 of the ECHR) and Article 35 (exhaustion of domestic remedies) of the European Convention. For its part, the Court of Justice of the European Union emphasises the principles of good administration, legal certainty and the obligation for administrative bodies to state reasons for their decisions. The authors demonstrate that the case law of both courts is not contradictory but complementary, and forms a unified European approach to the administrative protection of the rights of natural and legal persons. Based on the research conducted, it is concluded that an effective administrative appeal procedure must be based on the principles of impartiality, expediency, reasoned decisions and the guarantee of the right to be heard.

Keywords: *individual act, good governance, due administration, administrative appeal, administrative procedure.*

Постановка проблеми. Процес інтеграції України до європейського політичного, економічного та правового простору є визначальним вектором сучасного державотворення, який закріплений на рівні Конституції [1]. Отримання Україною статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС) має наслідком зміну постановки питання гармонізації національного законодавства із стандартами ЄС з площини абстрактних дискусій в площину прагматичної та інтенсивної роботи. Не зважаючи на прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» на практиці залишаються невирішеними питання дотримання принципу належного врядування, важливим елементом якого є ефективний механізм адміністративного оскарження індивідуальних актів. Особливого значення у цьому контексті набуває практика Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини. Дослідження відповідної прецедентної практики є необхідним для вдосконалення національного законодавства та правозастосовної діяльності органів публічної адміністрації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративного оскарження індивідуальних актів, забезпечення права на ефективний засіб правового захисту та впливу європейських стандартів на адміністративне право перебувають у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Значний внесок у дослідження адміністративної процедури та адміністративних актів зробили В. Тимощук, Р. Мельник, Ю. Битяк, Т. Коломоєць, І. Бойко, які обґрунтували необхідність формування людиноцентричної моделі публічного адміністрування та впровадження ефективних позасудових механізмів захисту прав приватних осіб. Окремо слід відзначити дослідження європейських стандартів у сфері оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, що здійснено Д. Лученком [2, с. 51–66]. Водночас, у вітчизняній адміністративно-правовій науці значно більша увага традиційно приділяється практиці Європейського суду з прав людини, положення якої безпосередньо застосовуються судами України відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Водночас, прецедентна практика Суду Європейського Союзу залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній правовій доктрині. Також досить мало уваги приділено компаративним дослідженням цих двох основних європейських судових інституцій.

Мета статті полягає у компаративному аналізі прецедентної практики Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного оскарження індивідуальних актів, визначенні сформованих ними правових стандартів, а також з'ясуванні можливостей їх імплементації у національне законодавство та практику його застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) не передбачає спеціальних норм, які б регламентували стандарти в сфері адміністративного оскарження актів адміністративних органів. Водночас Угода містить щонайменше три місця, де закріплюються зальне значення адміністрування.

По-перше, преамбула Угоди закріплює, що Сторони «віддані тісним і тривалим відносинам, які ґрунтуються на спільних цінностях, а саме: на повазі до демократичних принципів, верховенства права, доброго урядування, прав людини і основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і повазі до різноманітності, людської

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

гідності та відданості принципам вільної ринкової економіки, які сприяють участі України в Європейських політиках» [3]. Зважаючи на важливість ідеологічного та аксіологічного значення преамбули, можна зробити висновок, що «добре врядування» займає одне із головних місць в системі цінностей ЄС і навіть передує в переліку правам людини.

По-друге, ст. 3 Угоди передбачає, що «належне урядування» є одним із головних принципів для посилення відносин між Сторонами [3]. В цій статті принцип «належного врядування» зазначений одразу після принципів ринкової економіки та верховенства права, що також підкреслює його важливе значення.

По-третє, п. е ч. 2 ст. 2 ст. 4 Угоди визначає однією із цілей політичного діалогу між Сторонами зміцнення поваги до «доброго врядування» [3].

Слід відмітити, що україномовний текст Угоди містить термінологічну непослідовність, оскільки застосовує поняття «належне врядування» і «добре врядування». Водночас, англомовна версія Угоди передбачає лише термін «good governance».

У Європейському Союзі немає єдиного зведеного закону про адміністративну процедуру чи адміністративне оскарження, але країни-члени зобов'язані дотримуватися загальних європейських стандартів, які зокрема базуються на Хартії основоположних прав ЄС та прецедентної практики Суду Європейського Союзу (Court of Justice of the European Union).

Стаття 41 Хартії основоположних прав ЄС передбачає право на «добре адміністрування», яке дослідники вважають складовою частиною «доброго врядування» [4, с. 148]. Це право включає у себе право кожного:

– на розгляд своєї справи неупереджено, справедливо та у відповідні терміни установами, органами, офісами та агентствами Європейського Союзу.

– бути вислуханою до того, як будуть вжиті будь-які індивідуальні заходи, які могли б вплинути на неї чи на нього;

– на доступ до її файлів із дотриманням законних інтересів конфіденційності та професійної та ділової таємниці;

– вмотивованість рішень адміністрації;

– відшкодування збитків, завданих установами або її службовцями під час виконання своїх обов'язків відповідно до принципів, загальних для законодавства держав-членів [5].

Хоча формально норми ст. 41 Хартії адресовані інституціям самого ЄС, через практику Суду ЄС її стандарти проектуються на національні органи, коли вони застосовують право ЄС.

Суд ЄС в цілому розглядає адміністративне оскарження як важливу складову права на добре адміністрування. Наприклад у справі C-73/16 «Петер Пушкар проти Фінансового управління Словацької Республіки» (Peter Puskar v Financnc riaditeľstvo Slovenskej republiky and Kriminalny urad financnej spravy) [6], Суд ЄС визнав прийнятною практику обов'язкового попереднього адміністративного оскарження, яка наявна в деяких країнах ЄС. У цій справі пан Пушкар просив виключити своє ім'я зі списку осіб, яких Фінансове управління Словаччини вважало «підставними особами» у контексті стягнення податків, оскільки це завдало шкоди його доброму імені, гідності та діловій репутації. Водночас, скаржником не було використано адміністративних засобів оскарження, які в національному законодавстві Словаччини визначались як обов'язкові стосовно цих питань.

Суд ЄС дійшов висновку, що статтю 47 Хартії основних прав Європейського Союзу (право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд) слід тлумачити таким чином, що вона не перешкоджає застосуванню національного законодавства, яке унеможливлює звернення до суду особи, яка стверджує, що її право на захист персональних даних було порушене, за умови попереднього вичерпання засобів правового захисту, доступних їй у національних адміністративних органах, за умови, що практичні механізми реалізації таких засобів правового захисту не впливають непропорційно на право на ефективний судовий захист. Суд ЄС наголосив, зокрема, щоб попереднє вичерпання доступних засобів правового захисту перед національними адміністративними органами не призводило до істотної затримки у відкритті судової справи і щоб воно передбачало зупинення строку позовної давності щодо відповідних прав та не пов'язувалося з надмірними витратами.

У справі 103/88 Фрателлі Констанцо проти муніципалітету Мілана (Fratelli Costanzo SpA v Comune di Milan) були порушені питання щодо скасування рішення муніципальної виконавчої ради Мілана про скасування тендеру, поданого Фрателлі Констанцо для контракту на виконання робіт і укладання відповідного контракту. Суд ЄС дійшов висновку, що адміністративні органи, у тому числі муніципальні органи влади, мають такий самий обов'язок, як і національний суд, застосовувати законодавство ЄС та утримуватися від

 CC BY 4.0

застосування положень національного законодавства, які суперечать їм [7]. Тобто в цьому рішенні закріплено верховенство права ЄС щодо національного законодавства країн-членів і підтверджено можливість фізичних та юридичних осіб оскаржувати адміністративні акти безпосередньо на підставі права ЄС.

Досить розгалуженою є практика Суду ЄС щодо застосування ст. 41 Хартії і принципу «доброго адміністрування». У справі C-277/11 «M.M. проти Міністра юстиції, рівності та правової реформи» (M. M. v Minister for Justice, Equality and Law Reform and Others) [8] скаржник, громадянин Руанди етнічної приналежності тутсі, подав заяву на надання притулку в Ірландії на підставі того, що якби він повернувся до своєї країни походження, то ризикував би бути притягнутим до відповідальності перед військовим судом за відкриту критику способу розслідування геноциду 1994 року. Скаржник стверджував, що він серйозно постраждав від цього геноциду, оскільки його батьки, троє його братів і одна з його сестер були вбиті. В подальшому він отримав студентську візу Ірландії у вересні 2006 року, а після закінчення навчання проводив дослідницьку роботу в приймаючій державі-члені щодо військових злочинів і геноциду. Після закінчення терміну дії скаржник подав заяву на надання притулку в Ірландії, але йому було відмовлено на тій підставі, що твердження про його переслідування в Руанді були визнані такими, що не заслуговують довіри. В цій справі Суд ЄС встановив порушення національної процедури Ірландії і її невідповідність ст. 41 Хартії, підтвердивши право бути заслуханим у тому сенсі, що заявник повинен мати можливість висловити свою думку до прийняття будь-якого рішення.

У справі C-269/90 «Мюнхенський технічний університет проти Головного митного управління Мюнхена» (Technische Universität München v Hauptzollamt München-Mitte) [9], яка стосувалась митних пільг для наукових інструментів, Суд ЄС висловив позицію щодо належного мотивування рішень адміністративних органів щодо скарг, що включає обов'язок компетентної установи ретельно та неупереджено вивчити всі відповідні аспекти окремої справи, право відповідної особи висловлювати свої погляди та приймати належним чином обґрунтоване рішення. Лише таким чином Суд може перевірити, чи були присутні фактичні та правові елементи, від яких залежить здійснення повноважень щодо оцінки. Виклад мотивів повинен чітко та недвозначно розкривати аргументацію, якої дотримується орган, який прийняв відповідне рішення таким чином, щоб зацікавлені особи знали його суть і таким чином мали можливість захищати свої права в подальшому вже в суді.

На рівні Ради Європи захист громадянина у сфері оскарження адміністративних актів є частиною захисту фундаментальних прав та свобод громадянина, утвердження яких, є одним з основних завдань, визначених у статуті Ради Європи (ст. 3) [10]. Комітет міністрів Ради Європи включив дослідження з питань захисту громадянина від актів адміністративних органів до програми роботи організації ще в 1970 році. У 1971 році було засновано підкомітет Європейського комітету з правової співпраці (CDCJ), який проводив дослідження щодо захисту осіб відносно адміністративних актів. Попри різницю між правовою й адміністративними системами держав-членів, CDCJ відзначив значну схожість поглядів на фундаментальні принципи, на яких повинні базуватися правила адміністративних процедур, розроблені для такого захисту.

На теперішній час в межах Ради Європи прийнято декілька актів у цій сфері.

1. Резолюція (77) 31 «Про захист особи відносно актів адміністративних органів» від 28 вересня 1977 року. Резолюція визначає «адміністративний акт», як будь-який окремий захід або рішення, прийняте в рамках здійснення державного управління та безпосередньо впливає на права, свободи або інтереси фізичних чи юридичних осіб. Також встановлюються принципи, які всі держави-члени приймають як загальні мінімальні стандарти. Тому ніщо в цій резолюції не заважає державі перевищити цей мінімум і визнати додаткові або ширші права та гарантії для захисту осіб відносно адміністративних актів. Закрема передбачено такі принципи:

– право бути вислуханим;

– доступ до інформації;

– допомога та представництво;

– виклад мотивів;

– зазначення засобів правового захисту [11].

Всі ці засади вже імплементовані в Законі України «Про адміністративну процедуру».

2. Рекомендація № R (80) 2 Комітету міністрів «Про здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами» від 11 березня 1980 року [12]. Термін «дискреційні повноваження» у розумінні Рекомендації означає повноваження, які залишають адміністративному органу певний ступінь свободи щодо прийняття рішення, дозволяючи йому обирати з-поміж кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає більш відповідним. Рекомендація встановлює принципи, яких орган має дотримуватися під час

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

використання дискреційних повноважень і ці принципи враховано у ч. 3 ст. 6 Закону України «Про адміністративну процедуру».

3. Рекомендація № R (87) 16 «Про адміністративні процедури, які зачіпають велику кількість осіб» від 17 вересня 1987 року [13]. Ця рекомендація присвячена «зацікавленими особам» у зв'язку з ненормативними адміністративними рішеннями, які можуть зачіпати права і свободи великої кількості осіб, а саме:

– великої кількості осіб, яким адресовано адміністративний акт;

– великої кількості осіб, на індивідуальні права, свободи чи інтереси яких може вплинути адміністративний акт, навіть незважаючи на те, що він їм не адресований;

– великої кількості осіб, які, згідно з національним правом, мають право заявити про певний колективний інтерес, на який може вплинути адміністративний акт.

Якщо уважно порівняти третю категорію осіб із рекомендації Ради Європи з положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» [14], то можна зробити висновок, що вона прямо не передбачена національним законодавством як суб'єкт оскарження. Закон України «Про адміністративну процедуру» виходить не із концепції колективного інтересу, а з позиції індивідуального правового інтересу при визначенні поняття «заінтересованих осіб», що певною мірою звужує коло суб'єктів в національному праві у сфері адміністративних процедур.

4. Рекомендація № Rec (2003) 16 «Про виконання адміністративних рішень та судових рішень в галузі адміністративного права» від 9 вересня 2003 року [15]. Рекомендація підкреслює, що адміністративні рішення повинні виконуватися ефективно та у розумний строк. У Законі «Про адміністративну процедуру» це реалізовано частково через положення про обов'язковість адміністративного акту та його набрання чинності, а також через правила доведення рішення до відома адресата. Проте детальна процедура примусового виконання адміністративних актів у законі відсутня, оскільки ці питання регулюються іншими актами законодавства.

5. Рекомендація (2007) 7 Комітету міністрів «Про належне адміністрування» від 20 червня 2007 року. Секція 1 Рекомендацій стосується загальних принципів управління, але секція 2 і 3 безпосередньо пов'язана із правилами, що регулюють адміністративні рішення і їх оскарження. Рекомендація прямо визначає можливість запровадження обов'язкового оскарження перед зверненням до суду (ч. 2 ст. 22) [16]. Передбачено, що органи державної влади мають надавати приватним особам розумний час для виконання покладених на них зобов'язань, за винятком невідкладних випадків, коли вони належним чином зазначають причини цього. Слід сказати, що це положення нереалізоване належним чином в Україні у процедурі виконавчого провадження при виконанні індивідуальних актів деліктного характеру.

Діяльність Ради Європи у цій сфері здебільшого мала «м'який» характер і супроводжувалась лише встановленням загальних мінімальних стандартів у сфері адміністративних процедур оскарження залишаючи державам значну свободу розсуду у цих питаннях та не порушуючи їх суверенітет.

Практика ЄСПЛ в частині оскарження індивідуальних актів в основному здійснюється через призму ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) та ст. 35 (вичерпання національних засобів правового захисту) Євроконвенції [17].

Зокрема, у справі «Олександр Волков проти України» [18], заявник скаржився на порушення його прав за Конвенцією під час його звільнення з посади судді Верховного Суду України. ЄСПЛ дійшов висновку, що ніщо не заважає назвати «судом» конкретний національний орган, який не входить до судової системи, для цілей встановлення його відповідності критеріям, викладеним у справі «Вільхо Ескелайнен та інші проти Фінляндії». Адміністративний або парламентський орган за певних умов може вважатися «судом» у матеріально-правовому значені цього терміну, що призведе до можливості застосування статті 6 Конвенції до спорів державних службовців. ЄСПЛ підсумував, що вирішуючи справу заявника та виносячи обов'язкове для виконання рішення, Вищої Ради Юстиції, парламентський комітет та пленарне засідання парламенту разом виконували функцію суду.

У справі «Ле Конт, Ван Левен и Де Мейер проти Бельгії» ЄСПЛ дійшов висновку, що хоча стаття 6 п. 1 гарантує «право на суд», держави-члени, тим не менш, не зобов'язані обмежувати розгляд правових спорів процедурою, кожен етап якої повинен відбуватися в «судах» відповідно до встановлених правил [19]. Попереднє втручання адміністративних або корпоративних органів і навіть a fortiori юрисдикційних органів, які не в усьому відповідають усім необхідним вимогам, може виявитися виправданим у зв'язку з вимогами гнучкості та ефективності, цілком сумісними із захистом прав людини. ЄСПЛ констатував, що це відповідає правовій традиції багатьох країн- членів Ради Європи.

 CC BY 4.0

Водночас, у справі «Ляндер проти Швеції» ЄСПЛ зазначив, що засіб захисту, передбачений ст. 13 Євроконвенції, повинен бути ефективним як в теорії, так і на практиці. Якщо адміністративний орган, який розглядає скаргу, не має достатньої незалежності від органу, що ухвалив початкове рішення, або не має повноважень надати належне відшкодування, то таке адміністративне оскарження не є ефективним. ЄСПЛ наголосив, що державний орган, згаданий у статті 13, не обов'язково має бути судовим, але якщо він не є таким, його повноваження та гарантії, що надаються, повинні бути достатніми для визначення ефективності засобу судового захисту [20].

Висновки. Отже, впровадження Закону України «Про адміністративну процедуру» вимагає кардинального переосмислення практики розгляду скарг суб'єктами владних повноважень. Орієнтиром для цього може стати практика європейський судових інституцій, серед яких ключове місце займає Суд ЄС та ЄСПЛ.

ЄСПЛ передусім розглядає процедуру адміністративного оскарження в контексті дотримання прав людини, зокрема ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту). При цьому, якщо національне законодавство робить досудовий порядок перегляду обов'язковим, воно не має права перетворювати його на формальний бар'єр, який штучно обмежує чи надмірно затягує подальший доступ особи до незалежного правосуддя. Суд ЄС більшою мірою звертає увагу на матеріально-процесуальних аспектах концепції належного врядування (good administration). У межах цієї доктрини адміністративний орган, який розглядає скаргу щодо індивідуального акту наділяється квазісудовими повноваженнями. Він має забезпечити особі реальну можливість бути вислуханою, надати їй безперешкодний доступ до матеріалів справи та детально мотивувати своє фінальне рішення. Загалом, практика Суду ЄС та ЄСПЛ у сфері адміністративного оскарження індивідуальних актів не суперечить одна одній, а є взаємодоповнюваною і формує спільний фундамент європейського правового простору.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 17.05.2026).
2. Лученко Д. В. Європейські стандарти у сфері оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. *Lex Portus*. 2017. № 5. С. 51–66.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 15.05.2026).
4. Школик А. Концепція доброго адміністрування та її вплив на адміністративно-процедурне законодавство. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 138–146.
5. Хартія основоположних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2012. С 326/391. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 18.05.2026).
6. Judgment of the Court (Second Chamber) of 27 September 2017. Peter Puškár v Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky and Kriminálny úrad finančnej správy. Case C-73/16. ECLI:EU:C:2017:725. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62016CJ0073 (дата звернення: 19.05.2026).
7. Judgment of the Court of 22 June 1989. Fratelli Costanzo SpA v Comune di Milano. Reference for a preliminary ruling: Tribunale amministrativo regionale della Lombardia - Italy. Case 103/88. ECLI:EU:C:1989:256. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61988CJ0103 (дата звернення: 20.05.2026).
8. Judgment of the Court (First Chamber) of 22 November 2012. M. M. v Minister for Justice, Equality and Law Reform and Others. Reference for a preliminary ruling from the High Court (Ireland). Case C-277/11. ECLI:EU:C:2012:744. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62011CJ0277 (дата звернення: 19.05.2026).
9. Judgment of the Court of 21 November 1991. Technische Universität München v Hauptzollamt München-Mitte. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof - Germany. Case C-269/90. ECLI:EU:C:1991:438. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61990CJ0269 (дата звернення: 18.05.2026).
10. Статут Ради Європи від 05.05.1949 (Лондон). Посольство України в Королівстві Бельгія та у Великому Герцогстві Люксембург : офіційний сайт. URL: https://coe.mfa.gov.ua/pro-radu-yevropi/2558-statute (дата звернення: 18.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

11. Protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities : Resolution (77) 31 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 28 September 1977 and explanatory memorandum. URL: https://search.coe.int/cm (дата звернення: 20.05.2026).
12. Concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities : Recommendation No. R (80) 2 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 11 March 1980. URL: https://search.coe.int/cm (дата звернення: 21.05.2026).
13. On administrative procedures affecting a large number of persons: Recommendation No. R (87) 16 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 September 1987. URL: https://search.coe.int/cm (дата звернення: 21.05.2026).
14. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 22.05.2026).
15. On the enforcement of administrative decisions and judicial decisions in the field of administrative law : Recommendation No. Rec(2003)16 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 9 September 2003. URL: https://search.coe.int/cm (дата звернення: 22.05.2026).
16. On good administration : Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on 20 June 2007. URL: https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2007/119627 (дата звернення: 20.05.2026).
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (з наступними змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.05.2026).
18. Справа «Олександр Волков проти України» : Рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2013 (заява № 21722/11). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115844 (дата звернення: 22.05.2026).
19. Case of Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium : Judgment of the European Court of Human Rights of 23 June 1981 (Applications nos. 6878/75; 7238/75). Series A no. 43. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519 (дата звернення: 21.05.2026).
20. Case of Leander v. Sweden : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 March 1987 (Application no. 9248/81). Series A no. 116. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519 (дата звернення: 21.05.2026).

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]* (1996). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр [in Ukrainian].
2. Luchenko, D. V. (2017). *Yevropeiski standarty u sferi oskarzhennia rishen, dii abo bezdiialnosti subiektiv vladnykh povnovazhen [European standards in the field of appealing decisions, actions or omissions of public authorities]*. *Lex Portus, 5*, 51–66 [in Ukrainian].
3. *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikh derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]* (2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
4. Shkolyk, A. (2018). Kontseptsiia dobroho administruvannia ta yii vplyv na administratyvno-protsedurne zakonodavstvo [The concept of good administration and its influence on administrative procedural legislation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna - Journal of Lviv University. Law Series, 66*, 138–146 [in Ukrainian].
5. Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2012). *Official Journal of the European Union, C 326*, 391–407. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 [in English].
6. *Judgment of the Court (Second Chamber) of 27 September 2017. Peter Puškár v Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky and Kriminálny úrad finančnej správy*, Case C-73/16, ECLI:EU:C:2017:725. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62016CJ0073 [in English].
7. *Judgment of the Court of 22 June 1989. Fratelli Costanzo SpA v Comune di Milano*, Case 103/88, ECLI:EU:C:1989:256. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61988CJ0103 [in English].

 CC BY 4.0

8. *Judgment of the Court (First Chamber) of 22 November 2012. M. M. v Minister for Justice, Equality and Law Reform and Others*, Case C-277/11, ECLI:EU:C:2012:744. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62011CJ0277 [in English].
9. *Judgment of the Court of 21 November 1991. Technische Universität München v Hauptzollamt München-Mitte*, Case C-269/90, ECLI:EU:C:1991:438. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61990CJ0269 [in English].
10. *Statut Rady Yevropy [Statute of the Council of Europe]* (1949). Retrieved from https://coe.mfa.gov.ua/pro-radu-yevropi/2558-statute [in Ukrainian].
11. Committee of Ministers of the Council of Europe (1977). *Protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities: Resolution (77) 31 adopted on 28 September 1977 and explanatory memorandum*. Retrieved from https://search.coe.int/cm [in English].
12. Committee of Ministers of the Council of Europe (1980). *Concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities: Recommendation No. R (80) 2 adopted on 11 March 1980*. Retrieved from https://search.coe.int/cm [in English].
13. Committee of Ministers of the Council of Europe (1987). *On administrative procedures affecting a large number of persons: Recommendation No. R (87) 16 adopted on 17 September 1987*. Retrieved from https://search.coe.int/cm [in English].
14. Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 roku № 2073-IX *[On Administrative Procedure: Law of Ukraine No. 2073-IX of February 17, 2022]* (2022). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 [in Ukrainian].
15. Committee of Ministers of the Council of Europe (2003). *On the enforcement of administrative decisions and judicial decisions in the field of administrative law: Recommendation Rec(2003)16*. Retrieved from https://search.coe.int/cm [in English].
16. Committee of Ministers of the Council of Europe (2007). *Recommendation CM/Rec(2007)7 to member states on good administration*. Retrieved from https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2007/119627 [in English].
17. *Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]* (1950). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
18. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application No. 21722/11). (2013, January 9). *European Court of Human Rights.* Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115844 [in English].
19. Case of Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium (Applications Nos. 6878/75 & 7238/75) (1981, June 23). *European Court of Human Rights,* Series A, No. 43. Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519 [in English].
20. *Case of Leander v. Sweden* (Application No. 9248/81) (1987, March 26). *European Court of Human Rights,* Series A, No. 116. Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519 [in English].

Стаття надійшла 28.05.2026
Стаття прийнята до друку 29.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.101
УДК 342:336:620.9.

Ірина Сторожук,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3104-6071

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЕНЕРГЕТИКИ

У статті досліджується правове забезпечення інформаційної політики у сфері бюджетного фінансування енергетики як інструменту забезпечення прозорості публічних фінансів та підвищення ефективності державного управління. Обґрунтовано, що інформаційна політика має міжгалузевий характер і поєднує норми фінансового, інформаційного та енергетичного права. Доведено, що ключовим елементом такої політики є дані про фінансові транзакції в енергетичному секторі, які відображають реальний рух бюджетних і приватних ресурсів та виступають основою забезпечення прозорості, підзвітності та контролю.

Визначено складну правову природу цих даних, що поєднує ознаки публічної фінансової інформації, стратегічного ресурсу та об'єкта обмеженого доступу. Наголошено на необхідності балансування між відкритістю фінансових потоків і захистом чутливої інформації. Особливу увагу приділено трансформації інформаційної політики від традиційних форм контролю до алгоритмізованих моделей управління даними.

Запропоновано запровадження терміна «цифровий фінансовий моніторинг енергосектору» як нової правової категорії, що відображає системне використання цифрових технологій для збору, аналізу та верифікації фінансових даних у режимі реального часу.

У процесі дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Зокрема, застосовано формально-юридичний метод для аналізу норм бюджетного, інформаційного та енергетичного законодавства, системно-структурний метод – для дослідження взаємозв'язку інформаційної політики, цифрового фінансового моніторингу та бюджетних процесів у сфері енергетики. Також використано порівняльно-правовий і прогностичний методи для оцінки зарубіжних підходів до цифровізації публічних фінансів та обґрунтування перспектив запровадження концепції «цифрового двійника» бюджетних потоків в Україні.

Запропоновано внесення змін до Бюджетного кодексу України шляхом закріплення відповідної дефініції, що сприятиме формуванню сучасного правового механізму управління фінансовими потоками в енергетичному секторі. Зроблено висновок, що розвиток цифрових інструментів моніторингу та алгоритмічного регулювання дозволяє трансформувати інформаційну політику з реактивної у превентивну, підвищуючи ефективність контролю, знижуючи корупційні ризики та забезпечуючи енергетичну стійкість держави.

Ключові слова: *інформаційна політика; бюджетне фінансування; енергетика; фінансові транзакції; відкриті дані; прозорість; цифровий фінансовий моніторинг; алгоритмічне регулювання; інформаційна безпека.*

Storozhuk I.
Legal support of information policy in the field of budgetary financing of energy

The article examines the legal support of information policy in the field of energy budget financing as a tool for ensuring the transparency of public finances and improving the efficiency of public administration. It is substantiated that the information policy has an interdisciplinary nature and combines the norms of financial, information and energy law. It has been proven that a key element of such a policy is data on financial transactions in the energy sector, which reflect the real movement of budgetary and private resources and serve as the basis for ensuring transparency, accountability and control.

The complex legal nature of these data, which combines the characteristics of public financial information, a strategic resource and a restricted access object, is determined. The need to balance between the openness of financial flows and the protection of sensitive information was emphasized. Special attention is paid to the transformation of information policy from traditional forms of control to algorithmic models of data management.

It is proposed to introduce the term «digital financial monitoring of the energy sector» as a new legal category reflecting the systematic use of digital technologies for the collection, analysis and verification of financial data in real

© Ірина Сторожук, 2026

time.

A complex of general scientific and special legal methods was used in the research process. In particular, a formal-legal method was used to analyze the norms of budget, information, and energy legislation, and a systemic-structural method was used to study the relationship between information policy, digital financial monitoring, and budget processes in the energy sector. Comparative legal and prognostic methods were also used to assess foreign approaches to the digitization of public finances and justify the prospects of introducing the concept of a «digital double» of budget flows in Ukraine.

It is proposed to amend the Budget Code of Ukraine by establishing the appropriate definition, which will contribute to the formation of a modern legal mechanism for managing financial flows in the energy sector. It was concluded that the development of digital tools for monitoring and algorithmic regulation allows to transform information policy from reactive to preventive, increasing the effectiveness of control, reducing corruption risks and ensuring the energy sustainability of the state.

Keywords: *information policy; budget financing; energy; financial transactions; open data; transparency; digital financial monitoring; algorithmic regulation; information security.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток енергетичного сектору України обумовлений постійним зростанням ролі бюджетного фінансування у забезпеченні енергетичної безпеки держави, відновленні критичної інфраструктури, підтримці стабільності енергетичного ринку та реалізації програм енергетичної модернізації. Особливо актуальною концепція правового забезпечення інформаційної політики у сфері бюджетного фінансування енергетики стає в умовах воєнного стану, цифровізації державного управління та інтеграції України в європейський правовий простір. Саме інформаційна політика створює систему у формі регулювання, впровадження, розподілу, захисту та застосування інформації про розподіл бюджетних коштів у енергетичному секторі.

Тим часом, правове регулювання в цьому контексті за поточною практикою залишається фрагментарним і потребує більшої гнучкості до нових цифрових та безпекових ризиків. Дані про фінансові транзакції в енергетиці також, одночасно, підлягають фінансовому контролю як інформаційний ресурс і як частина критичної інформаційної інфраструктури держави. Це вимагає застосування компромісів між цінностями відкритості державних фінансів та захистом конфіденційної інформації про операції стратегічних енергетичних установок.

Цифрові технології, електронне управління та автоматизовані системи бюджетного контролю змінюють традиційні підходи до інформаційної політики у фінансуванні енергетики. Зі зміною сучасних технологій цифровий моніторинг фінансових потоків, алгоритмічний аналіз даних та інтегровані інформаційні системи в управлінні бюджетом поступово набирають обертів. Проте чинне законодавство України не включає комплексного правового механізму для регулювання цифрових процесів у сфері бюджетного фінансування енергетики. Отже, в майбутньому ці інструменти можуть не лише призвести до проблем неефективного використання ресурсів, але й сприяти корупції та низькому рівню інформаційної безпеки. Ситуація ще більше ускладнюється невизначеністю правового статусу даних фінансових транзакцій у енергетичному секторі за регулюванням, низьким рівнем інтеграції у фінансове, інформаційне та енергетичне законодавство, а також відсутністю сучасного цифрового механізму фінансового контролю (нових цифрових інструментів фінансового нагляду, впроваджених на енергетичному ринку).

Подальший розвиток полягає у встановленні нових способів підтримки інформаційної політики у сфері бюджетного фінансування енергетики для ефективного управління фінансовими потоками, покращення прозорості бюджетного процесу та сприяння захисту інформації про енергетичну безпеку держави.

Невирішеним є також питання інституційної взаємодії органів влади, фінансового контролю та енергетики, що знижує ефективність інформаційного забезпечення бюджетних процесів.

Тому виникає потреба у комплексному дослідженні правових засад інформаційної політики у сфері бюджетного фінансування енергетики, спрямованому на формування цілісної концепції, визначення оптимального балансу між прозорістю та безпекою та вдосконалення механізмів її реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження з теми правового забезпечення інформаційної політики у сфері бюджетного фінансування енергетики демонструють дослідження певних аспектів даної проблематики: аналізуються фінансово економічні механізми підтримки енергозбереження (А. Данілова, Ю. Біленко, С. Бевза, Б. Бондаренко, С. Денисюка, В. Скриль, О. Цапко-Піддубна та ін.), нормативно-правові засади реалізації енергетичної політики та інституційна взаємодія суб'єктів у цій

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

сфері (О. Голобуцького, Є. Захарова, С. Зуєва, Р. Калюжного, Н. Корніловської, О. Крюкова, Д. Мельника, О. Орлова, В. Стєклова, О. Чигрин, І. Чижа, В. Шамрая, Ю. Шемшученка, К. Шевченко, Ф. Х. Леандро, Р. Оберой, Ж. Сімойнс, М. Скаламера, Е. К. де Соуза та ін.).

Незважаючи на наявність значного масиву наукових напрацювань, присвячених питанням бюджетної прозорості, інформаційної політики та правового регулювання енергетичної сфери, низка ключових аспектів залишається недостатньо опрацьованою.

Метою статті є комплексне дослідження правових засад інформаційної політики у сфері бюджетного фінансування енергетики, визначення її сутності та функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційна політика у сфері енергетичного бюджетного фінансування є важливим інструментом забезпечення прозорості державних фінансів, що є складовою верховенства права та ефективного врядування. Правова природа цієї політики має міждисциплінарний характер, поєднуючи в собі норми фінансового, інформаційного та енергетичного права. Це реалізується через механізми оприлюднення публічної інформації, функціонування відкритих реєстрів, системи електронних закупівель та звітності. Таким чином, інформаційна політика виконує комунікативну та регулятивну функції, сприяючи законності, ефективності та підзвітності [1].

Інформаційна політика у сфері бюджетного фінансування енергетики невідємно пов'язана з даними про фінансові операції в енергетиці, оскільки ці операції відображають реальний рух державних і приватних фінансових ресурсів у галузі. Бюджетні асигнування, субсидії, державні інвестиції та інші форми фінансування матеріалізуються у вигляді конкретних фінансових операцій між державою, енергетичними компаніями, постачальниками послуг і кінцевими споживачами. Тому інформаційна політика фактично спрямована на правове регулювання процесів формування, обробки, оприлюднення та захисту інформації про такі правочини.

У цьому контексті дані про фінансові операції є ключовим інформаційним ресурсом, на основі якого забезпечується прозорість фінансування енергобюджету. [2] Саме через оприлюднення та аналіз цих даних реалізуються принципи підзвітності, ефективності та контролю за використанням бюджетних коштів. Таким чином, інформаційна політика виконує функцію інструменту правового впливу, який забезпечує відкритість фінансових потоків, запобігає зловживанням та сприяє формуванню довіри до державної політики у сфері енергетики.

Водночас зв'язок між інформаційною політикою та фінансовими операціями не обмежується забезпеченням прозорості. Значна частина таких даних має конфіденційний характер і може містити інформацію про стратегічні об'єкти енергетичної інфраструктури, обсяги фінансування критичних напрямків чи економічні зв'язки між суб'єктами ринку. Це зумовлює необхідність правового балансу між відкритістю інформації про фінансові операції та її захистом у межах режимів обмеженого доступу.

З точки зору теорії права ці дані мають складну, синтетичну структуру. Відповідно до положень Закону України «Про інформацію» [3] вони є інформаційним ресурсом, але в контексті бюджетних правовідносин (ст. 58 Бюджетного кодексу України [4]) набувають статусу юридично значущих фактів.

Правова природа таких даних характеризується трьома ключовими вимірами: динамічністю, оскільки на відміну від статичної інформації дані про рух коштів відображають процедурну сторону бюджетного циклу; публічно-правова власність, оскільки дані про бюджетні витрати в енергетиці є власністю українського народу, делегованою державі (як зазначає А.І. Марущак [5], інформація про державні фінанси є основою реалізації принципу прозорості управління державним сектором); та режим обмеженої оборотності, оскільки в умовах воєнного та післявоєнного стану на ці дані поширюється дія законодавства про критичну інфраструктуру. Правова природа тут визначається балансом між відкритістю даних (антикорупційний аспект) та конфіденційністю параметрів об'єктів енергосистеми (безпековий аспект). Їх правовий режим визначається залежно від джерела виникнення, суб'єкта формування, змісту та потенційних ризиків, що зумовлює необхідність диференційованого підходу до їх правового регулювання в умовах сучасних економічних та безпекових викликів.

Сучасний етап розвитку паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) України характеризується безпрецедентними викликами, пов'язаними з необхідністю відновлення критичної інфраструктури та переходу до декарбонізації економіки. Реалізація цих завдань потребує значних обсягів бюджетних асигнувань, що, у свою чергу, актуалізує питання ефективності інформаційної політики держави.

Правовий супровід у цій сфері перестає бути лише інструментом звітності, перетворюючись на механізм управління стратегічними даними, які забезпечують енергетичну стабільність країни. Саме це зумовлює необхідність трансформації інформаційної політики: від контролю до алгоритмізації. Новелою

 CC BY 4.0

законодавства має стати перехід до концепції «цифрового двійника» бюджетних потоків. В правовій сфері і законотворці, і науковці цій проблематиці не приділяють належну увагу, а іноді просто ігнорують.

Дослідження в даній сфері можна побачити в зарубіжних наукових розробках, однак, в своїй більшості, це сфери публічного управління, економіки та фінансів.

Потрібно зазначити, що з точки зору управління «цифровий двійник» досліджується, не лише як технічна модернізація, а нова парадигма управління державними фінансами, де дані стають стратегічним ресурсом, а міністерства фінансів безпосередньою рушійною силою цифрового уряду. Особливу увагу автори приділяють країнам із нижчим рівнем доходу, для яких цифрова публічна фінансова управлінська система (цифрова ПФУ) може стати інструментом подолання системних обмежень, зокрема корупції, неефективності та низької прозорості. Водночас наголошується на ризиках, серед яких – фрагментація даних, дефіцит кадрового потенціалу та загрози кібербезпеки. Ці виклики потребують комплексної політичної волі та інституційної узгодженості, адже без них цифровізація залишиться поверхневою [6]. Для України значення цієї статті є особливо актуальним у контексті війни та післявоєнного відновлення. Цифрова ПФУ може забезпечити прозоре управління міжнародною допомогою, ефективний розподіл внутрішніх ресурсів та інтеграцію з європейськими стандартами фінансового управління.

З економічної точки зору, цифровий двійник визначається як віртуальна модель фізичного об'єкта чи процесу, що дозволяє здійснювати симуляції, прогнозування та оптимізацію, зокрема, інвестицій [7].

Фінансисти ж бачать в цій технології можливість моделювати наслідки політик у сфері енергетики ще до їхнього впровадження, що може бути інструментом для оцінки сталості інвестиційних проектів, а також важелем підвищення прозорості та довіри до прийнятих рішень [8].

У сучасній доктрині інформаційного права дані фінансування починають розглядатися як об'єкт алгоритмічного регулювання [9; 10]. Це означає, що правове поле має регулювати не лише результат (звіт), а й самі алгоритми формування та перевірки даних у державних ІТ-системах (наприклад, ІАС «Логіка»[1]) [11].

Впровадження технологій Smart-фінансування (смарт-контрактів) дозволяє автоматизувати контроль за цільовим використанням коштів. Розумне фінансування – це інноваційна модель управління фінансовими потоками, яка поєднує в собі автоматизацію, цифровізацію та прозорість. Для України інтеграція таких технологій у бюджетне фінансування енергетики чи інших галузей може стати важливим кроком до підвищення ефективності та довіри населення до державних фінансів [12]. Юридично це оформлено як надання інформаційним алгоритмам статусу «джерело юридично значущих даних», що мінімізує людський фактор при розподілі субсидій та дотацій для енергетичних компаній. Ця модель корелює з європейськими стандартами REMIT [13] щодо прозорості оптових ринків енергії.

Як бачимо, сучасна енергетика характеризується значними обсягами бюджетного фінансування, субсидій, інвестицій та транзакцій, які здійснюються через електронні платформи, інформаційні системи та цифрові інструменти управління. Тому традиційних підходів до фінансового контролю недостатньо для забезпечення ефективності, прозорості та повного аналізу таких процесів.

Регулювання фінансового моніторингу на засадах цифровізації є невідворотним процесом, зважаючи на тенденції розвитку сучасного цивілізованого суспільства. Застосування цифрових технологій у процесах реалізації фінансового моніторингу сприятиме полегшенню доступу суб'єктів первинного фінансового моніторингу до більшості послуг у цій сфері, зниженню рівня зловживань та корумпованості у фінансовій сфері [14].

Можемо стверджувати, що застосування цієї концепції у сфері бюджетного фінансування енергетики набуватиме особливої актуальності, з огляду на високий рівень складності фінансових потоків, значні обсяги державних інвестицій та критичну важливість енергетичної інфраструктури для національної безпеки. Саме тому, на нашу думку, цифровий двійник бюджетних потоків у цій сфері доцільно розглядати як технологічну основу для формування системи цифрового фінансового моніторингу енергосектору.

Цифровий фінансовий моніторинг енергетики, у свою чергу, виступає практичним інструментом реалізації концепції цифрового двійника, забезпечуючи збір, обробку, аналіз та верифікацію даних про фінансові транзакції у галузі. Якщо цифровий двійник формує цілісну модель бюджетних потоків, то цифровий фінансовий моніторинг забезпечує її «наповнення» актуальними даними та функціонування

[1]ІАС «Логіка» – це інформаційно-аналітична система управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів, розроблена Міністерством фінансів України для забезпечення прозорості, контролю та ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні. Вона інтегрує дані Мінфіну, ДПС, Казначейства та органів місцевого самоврядування.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

у реальному часі. Таким чином, між цими категоріями існує функціональний взаємозв'язок: цифровий двійник є аналітично-прогностичною надбудовою, тоді як цифровий моніторинг – операційною основою.

Впровадження такого підходу дозволяє трансформувати традиційний фінансовий контроль, який здебільшого має ретроспективний характер, у превентивно-аналітичну систему управління. Завдяки інтеграції алгоритмічних інструментів аналізу стане можливим автоматичне виявлення аномалій у фінансових потоках, прогнозування ризиків нецільового використання бюджетних коштів, а також оперативне реагування на потенційні порушення. У сфері енергетики це має особливе значення, оскільки дозволяє забезпечити не лише ефективність використання бюджетних ресурсів, а й безперервність функціонування критичної інфраструктури.

Крім того, поєднання цифрового двійника бюджетних потоків із системою цифрового фінансового моніторингу створює передумови для формування нової моделі правового регулювання, у якій ключову роль відіграють не лише нормативні приписи, а й алгоритмічно визначені правила обробки даних. Це означає перехід від традиційної моделі «контролю після порушення» до моделі «запобігання порушенням через архітектуру цифрових систем». У такому підході інформація про фінансові транзакції набуває статусу стратегічного ресурсу, а її правовий режим має визначатися з урахуванням як принципів відкритості та підзвітності, так і вимог інформаційної безпеки.

Отже, концепція «цифрового двійника бюджетних потоків» у поєднанні з цифровим фінансовим моніторингом енергетики формує інноваційний підхід до управління публічними фінансами, який забезпечує синергію прозорості, ефективності та безпеки. Такий підхід не лише відповідає сучасним викликам цифровізації, але й створює підґрунтя для побудови адаптивної, прогнозованої та стійкої системи фінансового управління в енергетичному секторі.

Тому на часі введення терміну «цифровий фінансовий моніторинг в сфері енергетики», що зумовлено трансформацією фінансових відносин в енергетиці під впливом цифровізації та ускладненням механізмів фінансових потоків.

Цифровий фінансовий моніторинг в сфері енергетики доцільно розглядати як новий правовий та управлінський інструмент, що передбачає системне використання цифрових технологій для збору, обробки, аналізу та верифікації даних про фінансові операції в енергетиці. Введення відповідного терміну дозволяє концептуалізувати цю діяльність як окрему сферу правового регулювання, що поєднує в собі елементи фінансового, інформаційного та енергетичного права.

Крім того, актуальність запровадження такої концепції зумовлена необхідністю підвищення рівня прозорості бюджетного фінансування енергетики та ефективності контролю за використанням державних коштів. Цифровий фінансовий моніторинг створить можливість відстежувати рух коштів у режимі реального часу, виявляти ризикові операції, запобігати зловживанням, підвищувати підзвітність суб'єктів господарювання та органів влади. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли значні фінансові ресурси спрямовуються на відновлення енергетичної інфраструктури.

Водночас введення цього терміну є важливим і з точки зору забезпечення інформаційної безпеки. Систематизація підходів до цифрового моніторингу фінансових потоків в енергетичному секторі дозволяє не тільки забезпечити відкритість, а й встановити чіткі правила захисту конфіденційних даних, пов'язаних з критичною інфраструктурою. Це допоможе досягти балансу між прозорістю та інформаційною безпекою.

Тому, запровадження терміну «цифровий фінансовий моніторинг енергетичного сектору» є виправданим як з науково-теоретичної, так і з практичної точок зору, оскільки відображає нову якість фінансового контролю в умовах цифрової економіки, сприяє розвитку правового регулювання у цій сфері та забезпечує ефективне управління фінансовими потоками в енергетичному секторі.

Тому пропонуємо закріпити визначення «Цифровий фінансовий моніторинг енергетики» у статті 2 Бюджетного кодексу України (БКУ).

Доповнюючи ст.2 БКУ п.п.: «Цифровий фінансовий моніторинг енергетики – це система безперервного автоматизованого збору та аналізу даних про рух бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення енергетичної безпеки, що здійснюється через інтегровані інформаційні системи з використанням алгоритмів верифікації в режимі реального часу».

Висновки. Правове забезпечення інформаційної політики у сфері енергетичного бюджетного фінансування має ґрунтуватися на розумінні фінансових даних як критичного цифрового активу держави. Юридична природа цих даних полягає в їх ролі «електронного регуляторного фільтра», який забезпечує автоматичний моніторинг діяльності енергетичного сектору. Перспективним напрямком законодавчих змін є впровадження норм, які закріплюють статус цифрового аудиту та алгоритмічної звітності як обов'язкових

 CC BY 4.0

елементів бюджетного процесу в енергетиці. А запропоновані зміни дозволять перетворити інформаційну політику з реактивної (фіксація порушень після їх вчинення) на превентивну (неможливість вчинення порушення через програмні обмеження алгоритму).

Список використаних джерел

1. Кучерявенко М. П. Фінансове право України: підручник. Харків: Право, 2020. 432 с.
2. European Union & Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). EU and OECD partners commit to further transparency on export finance in the energy sector. Brussels: European Commission. URL: https://trade.ec.europa.eu (дата звернення: 04.05.2026).
3. Про інформацію: *Закон України* від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 04.05.2026).
4. Бюджетний кодекс України: Закон від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 04.05. 2026).
5. Марущак А. І. Правовий режим інформації про публічні фінанси в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.
6. Kwandokuhle M. Lynch, Raja R A Issa, Chimay J. Anumba. Financial Digital Twin for Public Sector Capital Projects. May 2023. *Journal of Computing in Civil Engineering*. 37(3). DOI:10.1061/JCCEE5.CPENG-4961.
7. Thomas, Douglas. Economics of Digital Twins: Costs, Benefits, and Economic Decision Making. NIST Advanced Manufacturing Series, NIST AMS 100-61, National Institute of Standards and Technology, Oct. 2024. DOI: 10.6028/NIST.AMS.100-61.
8. Centre for Digital Built Britain. How Finance and Digital Twins Can Shape a Better Future for the Planet. University of Cambridge, 2021. URL: https://cdbb.cam.ac.uk (дата звернення: 04.05. 2026).
9. Karen Yeung. Algorithmic Regulation: A Critical Interrogation. URL: https://doi.org/10.1093/regulation/gxv012 (дата звернення: 04.05. 2026).
10. Pasquale, Frank. The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2015.
11. Grimmelikhuijsen, S., & Meijer, A. Legitimacy of algorithmic decision-making: Six threats and the need for a calibrated institutional response. Perspectives on Public Management and Governance, 2022. 5(3), 232–242. https://doi.org/10.1093/ppmgov/gvac008 (дата звернення: 04.05. 2026).
12. National Institute of Standards and Technology. (2021). A governance framework for algorithmic accountability and transparency. Gaithersburg, MD: U.S. Department of Commerce. Retrieved from https://www.nist.gov (дата звернення: 04.05. 2026).
13. European Union. Regulation (EU) № 1227/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on wholesale energy market integrity and transparency (REMIT). *Official Journal of the European Union*, L 326, 1–16.
14. Гнаткович, О., Овчиннікова, Т., & Смолінська, С. Фінансовий моніторинг в Україні та напрями його покращення. Економіка та суспільство, 2022. (38). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-14 (дата звернення: 04.05. 2026).

References

1. Kucheriavenko, M. P. (2020). *Finansove pravo Ukrainy [Financial Law of Ukraine]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. European Union, & Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). *EU and OECD partners commit to further transparency on export finance in the energy sector.* Brussels: European Commission. May 4, 2026. Retrieved from https://trade.ec.europa.eu [in English].
3. Verkhovna Rada Ukrainy (1992). *Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII [On Information: Law of Ukraine No. 2657-XII of October 2, 1992]*. May 4, 2026. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2010). *Biudzhetnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI [Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2456-VI of July 8, 2010]*. May 4, 2026. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 [in Ukrainian].
5. Marushchak, A. I. (2024). *Pravovyi rezhym informatsii pro publichni finansy v Ukraini [Legal Regime of Information on Public Finances in Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

6. Lynch, K. M., Issa, R. R. A., & Anumba, C. J. (2023). Financial digital twin for public sector capital projects. *Journal of Computing in Civil Engineering, 37(3).* DOI: https://doi.org/10.1061/JCCEE5.CPENG-4961 [in English].
7. Thomas, D. (2024). Economics of digital twins: Costs, benefits, and economic decision making. NIST Advanced Manufacturing Series 100-61. *Gaithersburg, MD: National Institute of Standards and Technology*. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.AMS.100-61 [in English].
8. Centre for Digital Built Britain. (2021). How finance and digital twins can shape a better future for the planet. Cambridge: University of Cambridge. May 4, 2026. Retrieved from https://cdbb.cam.ac.uk [in English].
9. Yeung, K. (2017). Algorithmic regulation: A critical interrogation. *Regulation & Governance, 12(4),* 505–523. Retrieved from https://doi.org/10.1093/regulation/gxv012 [in English].
10. Pasquale, F. (2015). *The black box society: The secret algorithms that control money and information.* Cambridge, MA: Harvard University Press [in English].
11. Grimmelikhuijsen, S., & Meijer, A. (2022). Legitimacy of algorithmic decision-making: Six threats and the need for a calibrated institutional response. *Perspectives on Public Management and Governance, 5(3),* 232–242. DOI: https://doi.org/10.1093/ppmgov/gvac008 [in English].
12. *National Institute of Standards and Technology. (2021). A governance framework for algorithmic accountability and transparency.* Gaithersburg, MD: U.S. Department of Commerce. May 4, 2026. Retrieved from https://www.nist.gov [in English].
13. European Parliament and Council of the European Union. (2011). Regulation (EU) No. 1227/2011 of 25 October 2011 on wholesale energy market integrity and transparency (REMIT). *Official Journal of the European Union, L 326,* 1–16 [in English].
14. Hnatkovych, O., Ovchynnikova, T., & Smolinska, S. (2022). Finansovyi monitorynh v Ukraini ta napriamy yoho pokrashchennia [Financial monitoring in Ukraine and directions for its improvement]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 38*. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-14 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 12.05.2026
Стаття прийнята до друку 24.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.108
УДК 342.924:364.444:061.2(477)

Владислав Теремецький,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач сектору проблем реалізації господарського законодавства
відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України».
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2667-5167

Юрій Бровченко,
кандидат юридичних наук, юрист, юридична фірма «Зевс», м. Харків.
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-2122-6956

Сергій Фесенко,
кандидат юридичних наук,
адвокат, Національна асоціація адвокатів України, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-4221-4239

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено адміністративно-правовий аспект взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності в Україні. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану така діяльність набула значення важливого чинника суспільної стійкості, підтримки обороноздатності держави, гуманітарного реагування, соціальної допомоги та відновлення територіальних громад.

Методологічну основу дослідження становлять системно-структурний і функціональний підходи, застосування яких дало змогу розглянути взаємодію органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності як цілісну систему організаційних, координаційних, сервісних, обліково-звітних, контрольних і цифрових зв'язків. Формально-юридичний метод використано для аналізу положень чинного законодавства України, що визначають правові засади волонтерської, благодійної та гуманітарної діяльності, а також процедур їх публічного адміністрування. Методи аналізу, синтезу та узагальнення застосовано для виокремлення основних форм адміністративно-правової взаємодії, визначення меж допустимого публічного впливу та обґрунтування координаційно-сервісної моделі взаємодії, яка поєднує вимоги законності, прозорості й підзвітності з гарантіями свободи громадянської ініціативи.

Визначено, що окреслена взаємодія не зводиться до характеристики правового статусу волонтерів, благодійників і благодійних організацій, а охоплює систему організаційних, координаційних, сервісних, облікових, контрольних, консультативних і цифрових зв'язків між публічною адміністрацією та інститутами громадянського суспільства. Розкрито основні форми адміністративно-правової взаємодії: координацію, публічну підтримку, облік, цифрове адміністрування, контроль, забезпечення прозорості та залучення суб'єктів волонтерської та благодійної діяльності до формування та реалізації публічної політики. Доведено, що ключовою проблемою у цій сфері є забезпечення балансу між публічним інтересом, вимогами законності, підзвітності й доброчесності та свободою громадянської ініціативи. Наголошено, що надмірна інституціоналізація, дублювання облікових процедур, ускладнення звітності або залежність добросовісної допомоги від дискреційного розсуду посадових осіб можуть знижувати ефективність волонтерського руху.

Запропоновано координаційно-сервісну модель адміністративно-правової взаємодії, яка передбачає створення зрозумілих правил, розвиток цифрових інструментів обліку, податкову, митну й організаційну

© Владислав Теремецький, Юрій Бровченко, Сергій Фесенко, 2026

підтримку добросовісних суб'єктів, ризик-орієнтований контроль та сталі канали комунікації між органами публічної влади і громадянським суспільством. Зроблено висновок, що така модель дає змогу забезпечити належний рівень публічного адміністрування без бюрократизації волонтерської та благодійної діяльності й надмірного втручання держави у свободу громадянської ініціативи.

Ключові слова: *волонтерська діяльність, волонтерська допомога, благодійна діяльність, благодійна допомога, органи публічної влади, взаємодія, 1координація, гуманітарна допомога, публічне адміністрування, цифрові інструменти обліку.*

Teremetskyi V., Brovchenko Yu., Fesenko S.

Interaction between public authorities and volunteer and charitable activity's entities in Ukraine: administrative and legal aspect

The article examines the administrative and legal aspect of interaction between public authorities and actors of volunteer and charitable activities in Ukraine. It is substantiated that under martial law such activities have acquired the significance of an important factor of social resilience, support for the state's defence capability, humanitarian response, social assistance, and restoration of territorial communities.

The methodological framework of this study is based on systemic-structural and functional approaches, the application of which has made it possible to examine the interaction between public authorities and entities engaged in volunteer and charitable activities as a cohesive system of organizational, coordination, service, accounting and reporting, oversight, and digital linkages. The formal legal method was used to analyze the provisions of current Ukrainian legislation defining the legal foundations of volunteer, charitable and humanitarian activities, as well as the procedures for their public administration. The methods of analysis, synthesis and generalization were applied to identify the main forms of administrative and legal interaction, determine the limits of permissible public influence, and substantiate a coordination-and-service model of interaction that combines the requirements of legality, transparency and accountability with guarantees of the freedom of civic initiative.

It is determined that such interaction is not limited to the characterization of the legal status of volunteers, charitable donors, and charitable organizations, but covers a system of organizational, coordinative, service-oriented, registration, control, consultative, and digital links between public administration and civil society institutions. The main forms of administrative and legal interaction are revealed: coordination, public support, record-keeping, digital administration, control, ensuring transparency, and involvement of actors of volunteer and charitable activities in the formation and implementation of public policy. It is proved that the key problem in this area is ensuring a balance between the public interest, the requirements of legality, accountability and integrity, and the freedom of civic initiative. It is emphasized that excessive institutionalization, duplication of registration procedures, complication of reporting, or dependence of bona fide assistance on the discretionary judgment of officials may reduce the effectiveness of the volunteer movement.

A coordination-and-service model of administrative and legal interaction is proposed, which provides for the creation of clear rules, development of digital registration tools, tax, customs, and organizational support for bona fide actors, risk-based oversight, and stable communication channels between public authorities and civil society. It is concluded that such a model makes it possible to ensure an appropriate level of public administration without bureaucratizing volunteer and charitable activities and without excessive state interference in the freedom of civic initiative.

Keywords: *volunteer activity, volunteer assistance, charitable activity, charitable assistance, public authorities, interaction, coordination, humanitarian aid, public administration, digital record-keeping tools.*

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України істотно змінила роль волонтерської та благодійної діяльності в системі суспільних відносин. Якщо в мирний час ці форми громадянської активності здебільшого розглядалися як додатковий інструмент соціальної підтримки, гуманітарної допомоги та реалізації принципів солідарності, то в умовах воєнного стану вони стали одним із ключових чинників забезпечення стійкості держави, підтримки Збройних Сил України, внутрішньо переміщених осіб, постраждалого цивільного населення, закладів охорони здоров'я, територіальних громад та інших осіб, організацій та установ, які потребують невідкладної допомоги. Чинне законодавство визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, а волонтерську допомогу – як роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами [1]. Благодійна діяльність, зі свого боку, є ширшим правовим явищем, у межах якого реалізуються добровільна допомога, гуманізм, милосердя та підтримка осіб, які потребують такої допомоги [2].

Водночас масштабування волонтерських і благодійних практик закономірно актуалізувало питання їх належного адміністративно-правового забезпечення. Йдеться не лише про правовий статус волонтерів,

 CC BY 4.0

благодійників, благодійних організацій чи отримувачів допомоги, а передусім про те, яким чином органи публічної влади мають координувати, підтримувати, здійснювати облік і цифрове адміністрування, контролювати та забезпечувати прозорість відповідної діяльності, не допускаючи перетворення такої взаємодії на надмірне втручання у свободу громадянської ініціативи. Саме баланс між публічним інтересом, потребами національної безпеки, вимогами фінансової прозорості та автономією громадянського суспільства становить центральну проблему адміністративно-правового регулювання у досліджуваній сфері.

Практична значущість цієї проблеми підтверджується сучасними емпіричними даними. За інформацією сервісу «Опендатабот», станом на початок грудня 2025 року до Реєстру волонтерів Державної податкової служби України було включено 11 792 особи, а середній щомісячний обсяг зборів на волонтерські «банки» monobank становив близько 2,95 млрд. грн. [4]. При цьому Державна податкова служба України повідомила про спрощення форми заяви для включення до Реєстру волонтерів та запровадження можливості отримання витягу з нього в електронному вигляді [5]. Наведені дані свідчать не лише про масштабність волонтерської активності, а й про поступовий перехід від переважно реєстраційно-облікової моделі до сервісної моделі публічного адміністрування, у межах якої держава створює організаційні та цифрові умови для легальної, прозорої й ефективної волонтерської діяльності.

Водночас сучасний стан правового регулювання досліджуваної сфери залишається фрагментарним. Норми щодо волонтерської, благодійної, гуманітарної, податкової, митної, соціальної, оборонної складових, а також цифрового адміністрування відповідної діяльності містяться в різних нормативно-правових актах, що ускладнює формування цілісної моделі взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності. У науковій літературі вже зверталася увага на модернізацію податкової політики України щодо благодійних пожертв в умовах воєнного стану, зокрема на створення сприятливішого режиму для надання благодійної допомоги різними категоріями приватно-правових суб'єктів [3, с. 78]. Однак адміністративно-правовий вимір взаємодії публічної влади з волонтерськими та благодійними суб'єктами потребує окремого дослідження, оскільки саме в ньому поєднуються питання координації, публічного адміністрування, цифрового обліку, державної підтримки, контролю, звітності, забезпечення прозорості та запобігання зловживанням.

Отже, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю наукового осмислення адміністративно-правової моделі взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності в Україні. Така модель має поєднувати вимоги законності, підзвітності, прозорості й публічної довіри з необхідністю збереження гнучкості, оперативності, добровільності та самостійності волонтерських і благодійних ініціатив як важливих проявів громадянської активності.

Метою статті є розкриття адміністративно-правового аспекту взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності в Україні шляхом визначення її змісту, основних форм, меж публічного впливу та обґрунтування координаційно-сервісної моделі такої взаємодії в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика волонтерської та благодійної діяльності в Україні останніми роками активно досліджується у правничій науці, що зумовлено як істотним зростанням ролі громадянського суспільства в умовах воєнного стану, так і потребою оновлення правових механізмів взаємодії держави із суб'єктами громадянського суспільства, які надають допомогу. У сучасних наукових працях переважно аналізуються правова природа волонтерської діяльності, її співвідношення з благодійністю, особливості правового статусу волонтерів і благодійних організацій, а також питання податкового, фінансового та організаційного забезпечення цієї сфери.

Зокрема, А. О. Панченко досліджує волонтерську діяльність як одну з форм благодійності та обґрунтовує, що ці поняття не можуть ототожнюватися, оскільки благодійна діяльність є ширшим правовим явищем, а волонтерська діяльність – однією з форм її здійснення [6]. К. Ткачук розглядає правові засади благодійної та волонтерської діяльності в Україні в контексті сучасних викликів національної безпеки, воєнного стану та повоєнного відновлення, звертаючи увагу на потребу вдосконалення законодавчої бази, механізмів контролю та звітності в неприбутковому секторі [7]. Такі підходи видаються важливими для розуміння загального нормативного підґрунтя досліджуваної сфери, однак вони здебільшого зосереджені на загальній характеристиці правових засад відповідної діяльності, а не на механізмах адміністративно-правової взаємодії її суб'єктів з органами публічної влади.

У контексті цього дослідження особливе значення мають праці, присвячені адміністративно-правовому регулюванню волонтерської діяльності. Т. Корж-Ікаєва аналізує механізм адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні в умовах воєнного стану та підкреслює її значення

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

для забезпечення національної безпеки, публічної безпеки і порядку [8]. Д. С. Вареник акцентує увагу на прогалинах правового регулювання волонтерської діяльності, зокрема на проблемах реєстраційних процедур, координації, контролю, податкового обліку та захисту прав волонтерів [9]. М. М. Прохоренко та Р. В. Алієв розглядають правове регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, наголошуючи на недостатності державної підтримки, потребі посилення координації між органами публічної влади та волонтерськими організаціями, а також необхідності формування спеціальних правових гарантій для волонтерів [10].

Окрему увагу в науковій літературі приділено податково-правовим аспектам благодійної діяльності в умовах воєнного стану. Зокрема, існують наукові праці, в яких проаналізовано законодавчі новели щодо оподаткування благодійної допомоги в Україні та обґрунтовано потребу подальшої модернізації податкової політики у сфері благодійних пожертв [3]. Значення таких досліджень полягає в розкритті фінансово-правового та адміністративно-правового вимірів взаємодії держави із суб'єктами благодійної діяльності, оскільки податкові стимули, облік, звітність і підтвердження цільового використання допомоги безпосередньо впливають на довіру до благодійної діяльності, прозорість її здійснення та ефективність публічного адміністрування відповідної сфери.

Водночас аналіз останніх досліджень засвідчує, що у науковій літературі ще недостатньо повно розкрито саме адміністративно-правовий аспект взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності. Наявні праці переважно зосереджені або на правовому статусі волонтерів і благодійних організацій, або на загальних проблемах правового регулювання, або на окремих питаннях податкового, оборонного чи соціального забезпечення відповідної сфери. Натомість потребують подальшого дослідження питання координації, державної підтримки, цифрового обліку, адміністративного супроводу, контролю, звітності, забезпечення прозорості та меж допустимого втручання публічної влади у волонтерську й благодійну діяльність. Саме цим зумовлюється необхідність подальшого наукового аналізу обраної теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємодія органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності має комплексний адміністративно-правовий характер. Вона охоплює не лише нормативне визначення статусу відповідних суб'єктів, а й практичну організацію їх співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, податковими і митними органами, органами соціального захисту, суб'єктами сектору безпеки і оборони та іншими публічними інституціями. Таким чином, волонтерська та благодійна діяльність є не ізольованими формами громадянської ініціативи, а важливими елементами публічно значущої діяльності, спрямованої на задоволення суспільних потреб, підтримку обороноздатності, подолання гуманітарних наслідків війни та забезпечення соціальної стійкості держави.

Водночас адміністративно-правова природа такої взаємодії не означає підпорядкування волонтерських і благодійних суб'єктів органам публічної влади. Навпаки, її особливість полягає у поєднанні автономії громадянської ініціативи з необхідністю належної публічної координації, обліку, прозорості та запобігання зловживанням. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [1]. Зі свого боку Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI визначає загальні засади благодійної діяльності та правові умови створення і діяльності благодійних організацій [2]. Отже, вихідною засадою адміністративно-правового регулювання у цій сфері має бути не дозвільно-обмежувальний підхід, а гарантійно-сервісна модель, за якої держава створює умови для легальної, ефективної та прозорої діяльності без невиправданого обмеження добровільності, самостійності й оперативності громадянських ініціатив.

Розглянемо форми взаємодії більш детально. Першою ключовою формою взаємодії є координація. Вона набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли волонтерська та благодійна допомога спрямовується різним групам отримувачів: військовослужбовцям, внутрішньо переміщеним особам, особам з інвалідністю, дітям, людям похилого віку, закладам охорони здоров'я, територіальним громадам, органам і підрозділам цивільного захисту тощо. Без належної координації виникають ризики дублювання допомоги, нерівномірного її розподілу, перевантаження окремих напрямів підтримки та недостатнього забезпечення інших. Саме тому органи публічної влади мають виконувати не стільки директивну, скільки інформаційно-координаційну функцію: визначати пріоритетні потреби, забезпечувати комунікацію між донорами, волонтерами, благодійними організаціями та отримувачами допомоги, сприяти логістичному узго-

 CC BY 4.0

дженню дій, а також формувати публічно доступні канали інформування про реальні потреби населення, територіальних громад і держави.

На місцевому рівні така координація має здійснюватися насамперед за участю органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій та військових адміністрацій. Саме ці суб'єкти мають найбільш наближений доступ до інформації про конкретні потреби територіальних громад і можуть оперативно визначати, яка допомога є першочерговою. Водночас координаційна роль суб'єктів публічної влади на місцевому рівні не повинна перетворюватися на монополізацію волонтерської або благодійної діяльності. Орган публічної влади може орієнтувати, інформувати, узгоджувати та підтримувати, але не повинен підміняти собою громадянське суспільство. У цьому полягає важлива відмінність між адміністративною координацією та надмірним адміністративним втручанням.

Другою формою взаємодії є публічна підтримка волонтерської та благодійної діяльності. Вона може проявлятися у правовому, організаційному, інформаційному, податковому, логістичному та цифровому сприянні. Йдеться, зокрема, про спрощення реєстраційно-облікових процедур, надання доступу до офіційних інформаційних ресурсів, створення електронних сервісів, роз'яснення податкових правил, сприяння ввезенню гуманітарної допомоги, залучення благодійних і волонтерських організацій до реалізації соціальних та гуманітарних програм. Особливого значення набувають податкові інструменти підтримки. Податковий кодекс України передбачає особливості оподаткування окремих видів благодійної допомоги, зокрема допомоги, пов'язаної з підтримкою оборони, захистом населення та подоланням наслідків збройної агресії [11]. Саме податкові стимули та зрозумілі правила декларування можуть зменшити ризики тінізації благодійних зборів і водночас підвищити довіру до суб'єктів волонтерської та благодійної діяльності.

У цьому аспекті показовою є модернізація Реєстру волонтерів. Порядок формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації було затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.10.2014 № 1089 [12]. У 2025 році відповідні процедури були спрощені: Державна податкова служба України повідомила про оновлення заяви для включення до Реєстру волонтерів та запровадження можливості отримання витягу з нього в електронному вигляді [13]. Це має важливе адміністративно-правове значення, оскільки свідчить про поступовий перехід від формально-бюрократичної моделі до сервісної моделі публічного адміністрування. За такої моделі держава не лише встановлює вимоги до обліку, а й забезпечує зручні цифрові інструменти для їх виконання.

Третьою формою взаємодії є облік і цифрове адміністрування. В умовах істотного збільшення обсягів благодійної, волонтерської та гуманітарної допомоги облік виконує не лише фіскальну чи статистичну функцію, а стає інструментом забезпечення прозорості, довіри та належного управління ресурсами. Цифрове адміністрування у цій сфері має сприяти спрощенню процедур, зменшенню бюрократичного навантаження на добросовісних волонтерів і благодійні організації, а також створенню зрозумілих механізмів підтвердження цільового використання допомоги. Отже, облік і цифрові сервіси мають розглядатися не як додатковий адміністративний тягар, а як засоби правової визначеності, публічної довіри та системного адміністративного супроводу волонтерської й благодійної діяльності.

Окреме місце в системі цифрового адміністрування посідає гуманітарна допомога. Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV визначає правові, організаційні та соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги [14]. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 № 953 встановила порядок пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану [15]. Важливим інституційним інструментом стала Автоматизована система реєстрації гуманітарної допомоги, яка, за інформацією Міністерства соціальної політики сім'ї та єдності України, з 1 квітня 2024 року функціонує в повному обсязі, а ввезення гуманітарної допомоги здійснюється через онлайн-систему [16]. Це дає змогу мінімізувати ризики зловживань, забезпечити прозорий облік вантажів і створити цифровий слід руху гуманітарної допомоги від її ввезення та отримання до передачі кінцевому набувачу.

Водночас цифровізація облікових процедур не повинна створювати надмірних бар'єрів для добросовісних волонтерів і благодійних організацій. Надмірно складні електронні процедури, дублювання інформації, нестабільна робота цифрових сервісів або нечіткість вимог до звітності можуть знижувати оперативність надання допомоги. Тому адміністративно-правова модель цифрового адміністрування має ґрунтуватися на принципах пропорційності, доступності, правової визначеності та сервісності. Держава має вимагати лише ту інформацію, яка є необхідною для підтвердження законності, цільового характеру

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

та прозорості допомоги, але не повинна перетворювати облік на обтяжливий дозвільно-обмежувальний механізм.

Четвертою формою взаємодії є контроль і забезпечення прозорості. У досліджуваній сфері контроль має особливу природу, оскільки він спрямований не на обмеження громадянської активності, а на захист публічного інтересу, прав отримувачів допомоги, підтримання довіри донорів і ділової репутації суб'єктів волонтерської та благодійної діяльності. Його завданням є запобігання фіктивним зборам, нецільовому використанню коштів і майна, порушенням податкового законодавства, порушенням порядку ввезення, переміщення чи розподілу товарів, а також використанню благодійних механізмів для приватного збагачення. Однак такий контроль має бути диференційованим: однакові вимоги не можуть застосовуватися до великої благодійної організації зі значними обсягами надходжень і витрат, локальної ініціативної групи, фізичної особи-волонтера та міжнародної гуманітарної організації.

У цьому зв'язку доцільно розмежовувати контроль щодо суб'єктів і контроль за рухом ресурсів. Контроль щодо суб'єктів передбачає перевірку їх правового статусу, реєстраційно-облікових даних, відповідності неприбутковим вимогам, податкового режиму та наявності звітності. Контроль за рухом ресурсів стосується походження, переміщення, розподілу і цільового використання коштів, товарів, транспортних засобів, медичних виробів, продуктів харчування, засобів захисту та інших видів допомоги. Такий підхід дає змогу уникнути загального адміністративного тиску на волонтерське середовище і водночас зосередити публічний контроль на найбільш ризикових ділянках.

П'ятою важливою формою взаємодії є залучення суб'єктів волонтерської та благодійної діяльності до формування та реалізації публічної політики. Волонтери й благодійні організації не лише надають допомогу, а й накопичують практично значущу інформацію про потреби населення, прогалини державної політики, проблеми логістики, соціального захисту, медичного забезпечення, евакуації, реабілітації та відновлення громад. Тому їх участь у консультаціях, робочих групах, громадських радах, експертних обговореннях і розробленні програмних документів має розглядатися як важливий елемент належного врядування. У цьому контексті набуває важливого значення має Закон України «Про публічні консультації», який після набрання чинності (через 12 місяців після скасування воєнного стану) створюватиме загальні нормативні передумови для залучення заінтересованих сторін до формування та реалізації державної політики, зокрема шляхом проведення публічних консультацій [17].

Водночас не кожна взаємодія має набувати формалізованого характеру. Сила волонтерського руху значною мірою полягає у швидкості, горизонтальних зв'язках, довірі та здатності оперативно реагувати на потреби, які публічна адміністрація не завжди може вчасно виявити або задовольнити. Тому надмірна інституціоналізація може знизити ефективність волонтерства. Оптимальною є така модель, за якої органи публічної влади забезпечують нормативні, інформаційні, цифрові та організаційні умови для діяльності, але не нав'язують суб'єктам волонтерської та благодійної діяльності єдину адміністративну вертикаль.

Визначення меж адміністративно-правового впливу у сфері волонтерської та благодійної діяльності має ґрунтуватися на принципі пропорційності. Органи публічної влади можуть застосовувати передбачені законом облікові, звітні, контрольні та інші адміністративні інструменти лише настільки, наскільки це є необхідним для захисту публічного інтересу, прав отримувачів допомоги, фінансової прозорості та запобігання зловживанням. Надмірним слід вважати таке втручання, яке фактично ускладнює або блокує добросовісну волонтерську чи благодійну діяльність, створює невиправдані бюрократичні бар'єри, дублює вже наявні процедури обліку, перетворює добровільну громадянську ініціативу на адміністративно залежну діяльність або ставить можливість її ефективного здійснення у залежність від дискреційного розсуду посадових осіб.

Оптимальна модель адміністративно-правового впливу у цій сфері має бути не дозвільно-обмежувальною, а координаційно-сервісною та ризик-орієнтованою, із виразним гарантійним змістом. Це означає, що основний адміністративний вплив держави має спрямовуватися не на попереднє обмеження волонтерської чи благодійної активності, а на створення зрозумілих правил, зручних цифрових сервісів, прозорих процедур обліку, доступних роз'яснень, податкових і організаційних стимулів, а також на здійснення контролю лише щодо тих операцій або суб'єктів, які об'єктивно пов'язані з підвищеним ризиком зловживань. За такого підходу законність і підзвітність забезпечуються не через надмірне адміністрування, а через поєднання відкритості даних, цифрового сліду відповідних операцій, процедур подальшого контролю, публічної звітності та відповідальності за конкретні порушення.

Саме тому адміністративно-правова взаємодія органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності має ґрунтуватися на трьох засадах: свободі громадянської ініціативи, публічній

 CC BY 4.0

довірі та належному адмініструванні. Свобода громадянської ініціативи забезпечує оперативність, гнучкість і добровільний характер допомоги; публічна довіра потребує прозорості, доброчесності та зрозумілої звітності; належне адміністрування передбачає координацію, цифровий облік, сервісну підтримку і пропорційний контроль. Лише за умови балансу цих засад органи публічної влади можуть ефективно взаємодіяти із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності, не підміняючи громадянську ініціативу та не нівелюючи її добровільної природи.

З огляду на викладене, адміністративно-правовий аспект взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності доцільно розуміти як систему врегульованих нормами публічного права організаційних, координаційних, сервісних, облікових, контрольних і консультативних зв'язків, спрямованих на забезпечення законності, прозорості, ефективності й доброчесності відповідної діяльності. Така взаємодія має, з одного боку, забезпечувати законність, фінансову прозорість і захист від зловживань, а з іншого – зберігати повагу до добровільності, самостійності, неприбутковості й громадянської природи волонтерської та благодійної діяльності.

Отже, найбільш прийнятною для України є координаційно-сервісна модель адміністративно-правової взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності. Її зміст полягає в тому, що органи публічної влади: по-перше, забезпечують реалізацію загальних правил і стандартів прозорості; по-друге, розвивають цифрові інструменти обліку й звітності; по-третє, сприяють податковій, митній та організаційній підтримці добросовісних суб'єктів; по-четверте, здійснюють ризик-орієнтований контроль; по-п'яте, залучають волонтерські та благодійні організації до вироблення публічної політики. Саме така модель дає змогу узгодити потреби держави в упорядкуванні відповідної сфери з необхідністю збереження автономії громадянського суспільства.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що взаємодія органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності в Україні має самостійне адміністративно-правове значення і не зводиться лише до визначення правового статусу волонтерів, благодійників, благодійних організацій чи отримувачів допомоги. Її сутність полягає у формуванні системи організаційних, координаційних, сервісних, облікових, контрольних, консультативних і цифрових зв'язків між публічною адміністрацією та інститутами громадянського суспільства, спрямованих на забезпечення законності, прозорості, ефективності та доброчесності волонтерської й благодійної діяльності.

Встановлено, що в умовах воєнного стану волонтерська та благодійна діяльність набуває значення одного з важливих чинників суспільної стійкості, підтримки обороноздатності держави, гуманітарного реагування, соціальної допомоги та підтримки територіальних громад. Саме тому органи публічної влади не можуть залишатися поза межами організаційного, координаційного та сервісного супроводу цих процесів. Водночас їх участь має здійснюватися не через підпорядкування чи надмірну формалізацію громадянських ініціатив, а через створення правових, організаційних, інформаційних, податкових, митних і цифрових умов для належного функціонування волонтерських і благодійних ініціатив.

Обґрунтовано, що основними формами адміністративно-правової взаємодії у досліджуваній сфері є координація, публічна підтримка, облік, цифрове адміністрування, контроль, забезпечення прозорості та залучення суб'єктів волонтерської та благодійної діяльності до формування та реалізації публічної політики. Координація має забезпечувати узгодження потреб держави, територіальних громад і отримувачів допомоги з організаційними, ресурсними та логістичними можливостями суб'єктів волонтерської і благодійної діяльності. Публічна підтримка має проявлятися у спрощенні процедур, наданні роз'яснень, створенні електронних сервісів, запровадженні податкових і організаційних стимулів. Облік і цифрове адміністрування мають виконувати не лише фіскальне чи статистичне призначення, а й сприяти зміцненню довіри до волонтерської та благодійної діяльності. Контроль має бути спрямований на запобігання зловживанням, фіктивним зборам, нецільовому використанню допомоги та порушенням вимог фінансової прозорості, а прозорість – забезпечувати відкритість і підзвітність відповідної діяльності.

Доведено, що ключовою проблемою адміністративно-правового регулювання у цій сфері є пошук балансу між публічним інтересом і свободою громадянської ініціативи. З одного боку, органи публічної влади зобов'язані забезпечувати законність, підзвітність, прозорість і захист від зловживань. З іншого боку, волонтерська та благодійна діяльність за своєю природою ґрунтується на добровільності, самостійності, довірі, оперативності та горизонтальних формах самоорганізації. Надмірна інституціоналізація, дублювання процедур обліку, ускладнення звітності або залежність добросовісної допомоги від дискреційного розсуду посадових осіб можуть знижувати ефективність волонтерства і нівелювати його громадянську природу.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

У зв'язку з цим найбільш прийнятною для України вбачається координаційно-сервісна модель адміністративно-правової взаємодії органів публічної влади із суб'єктами волонтерської та благодійної діяльності. Її зміст полягає в тому, що органи публічної влади мають не стільки застосовувати дозвільні чи обмежувальні інструменти, скільки координувати відповідну діяльність, підтримувати добросовісних суб'єктів, забезпечувати зручні цифрові інструменти обліку, сприяти реалізації зрозумілих стандартів прозорості, здійснювати ризик-орієнтований контроль і залучати волонтерські та благодійні організації до вироблення та реалізації публічної політики.

Подальше вдосконалення адміністративно-правового забезпечення цієї сфери має здійснюватися шляхом систематизації нормативного регулювання, усунення дублювання облікових процедур, розвитку електронних сервісів для волонтерів і благодійних організацій, запровадження пропорційних механізмів звітності, розширення податкових і митних стимулів для добросовісної допомоги у межах, визначених законом, а також формування сталих каналів консультацій між органами публічної влади та представниками громадянського суспільства. Саме такий підхід дає змогу забезпечити належний рівень публічного адміністрування волонтерської та благодійної діяльності без її бюрократизації та надмірного втручання держави у свободу громадянської ініціативи.

Список використаних джерел

1. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text (дата звернення: 09.05.2026).
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text (дата звернення: 09.05.2026).
3. Korol V., Nebyltsova O., Burylo Y., Teremetskyi V., Pryianchuk I. Taxation of Charitable Giving in Terms of Martial Law in Ukraine: Legislative Novelties and Future Models. Cuestiones Políticas. 2023. Vol. 41, No. 78. P. 77–93. DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.05. URL: https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/40565/46209 (дата звернення: 10.05.2026).
4. 2,9 млрд грн донатів збирають на банки щомісяця. Опендатабот. 2025. 5 груд. URL: https://opendatabot.ua/analytics/donats-2025 (дата звернення: 09.05.2026).
5. Для волонтерів спростили реєстрацію та відкрили онлайн-доступ до даних. Державна податкова служба України : офіц. сайт. 2025. 31 груд. URL: https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/967830.html (дата звернення: 09.05.2026).
6. Панченко А. О. Волонтерська діяльність як одна із форм благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 84, ч. 2. С. 113–117. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.14.
7. Ткачук К. Правові засади благодійної та волонтерської діяльності в Україні. *Економіка та право.* 2026. Т. 80. № 1. С. 67–79. DOI: https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.01.067.
8. Корж-Ікаєва Т. Механізм адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. № 2(28). С. 48–60. DOI: https://doi.org/10.33270/02242802.48.
9. Вареник Д. С. Прогалини правового регулювання волонтерської діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 3. С. 303–307. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/53.pdf (дата звернення: 09.05.2026).
10. Прохоренко М. М., Алієв Р. В. Правове регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України: напрями та види. *Академічні візії.* 2024. Вип. 35. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14176175
11. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 10.05.2026).
12. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації : наказ Міністерства фінансів України від 30.10.2014 № 1089. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14#Text (дата звернення: 10.05.2026).
13. Для волонтерів спростили реєстрацію та відкрили онлайн-доступ до даних. Державна податкова служба України : офіц. сайт. 2025. 31 груд. URL: https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/967830.html (дата звернення: 10.05.2026).
14. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1192-14 (дата звернення: 10.05.2026).

 CC BY 4.0

15. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 № 953. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.05.2026).
16. good.gov.ua – як працює Автоматизована система реєстрації гуманітарної допомоги. Міністерство соціальної політики сім'ї та єдності України: офіц. сайт. 2025. 19 серп. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/good.gov.ua-yak-pratsyuye-avtomatyzovana-systema-reyestratsiyi-humanitarnoyi-dopomohy (дата звернення: 11.05.2026).
17. Про публічні консультації : Закон України від 20.06.2024 № 3841-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-20#Text (дата звернення: 13.05.2026).

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (2011, April 19). *Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy № 3236-VI [On Volunteer Activity: Law of Ukraine No. 3236-VI]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012, July 5). *Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy № 5073-VI [On Charitable Activity and Charitable Organizations: Law of Ukraine No. 5073-VI]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text [in Ukrainian].
3. Korol, V., Nebyltsova, O., Burylo, Y., Teremetskyi, V., & Pryianchuk, I. (2023). Taxation of charitable giving in terms of martial law in Ukraine: Legislative novelties and future models. *Cuestiones Políticas, 41(78),* 77–93. https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.05 [in English].
4. Opendatabot. (2025, December 5). *2,9 mlrd hrn donativ zbyraiut na banky shchomisiatsia [UAH 2.9 billion in donations are raised through jars every month]*. Retrieved from https://opendatabot.ua/analytics/donats-2025 [in Ukrainian].
5. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy (2025, December 31). *Dlia volonteriv sprostyly reiestratsiiu ta vidkryly onlain-dostup do danykh [For volunteers, registration was simplified and online access to data was opened]*. Retrieved from https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/967830.html [in Ukrainian].
6. Panchenko, A. O. (2024). Volonterska diialnist yak odna iz form blahodiinoi diialnosti v Ukraini [Volunteer activity as one of the forms of charitable activity in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia: Pravo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 84(2),* 113–117. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.14 [in Ukrainian].
7. Tkachuk, K. (2026). Pravovi zasady blahodiinoi ta volonterskoi diialnosti v Ukraini [Legal foundations of charitable and volunteer activity in Ukraine]. *Ekonomika ta pravo - Ecomomy and Law, 80(1),* 67–79. https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.01.067 [in Ukrainian].
8. Korzh-Ikaieva, T. (2024). Mekhanizm administratyvno-pravovoho rehuliuvannia volonterskoi diialnosti v Ukraini [Mechanism of administrative and legal regulation of volunteer activity in Ukraine]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava - Philosophy and Metodological Problems of Law, 2(28), 48*–60. DOI: https://doi.org/10.33270/02242802.48 [in Ukrainian].
9. Varenyk, D. S. (2024). Prohalyny pravovoho rehuliuvannia volonterskoi diialnosti v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Gaps in the legal regulation of volunteer activity in Ukraine under martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analitical and Compartive Law, 3,* 303–307. Retrieved from https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/53.pdf [in Ukrainian].
10. Prokhorenko, M. M., & Aliiev, R. V. (2024). Pravove rehuliuvannia nadannia volonterskoi dopomohy Zbroinym Sylam Ukrainy: napriamy ta vydy [Legal regulation of providing volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine: Directions and types]. *Akademichni vizii - Accademical Reviev, 35. DOI:* https://doi.org/10.5281/zenodo.14176175 [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada Ukrainy (2010, December 2). *Podatkovyi kodeks Ukrainy № 2755-VI [Tax Code of Ukraine No. 2755-VI]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text [in Ukrainian].
12. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2014, October 30). *Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia ta vedennia Reiestru volonteriv antyterorystychnoi operatsii ta/abo zdiisnennia zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: nakaz № 1089 [On approval of the Procedure for forming and maintaining the Register of volunteers of the anti-terrorist operation and/or measures to ensure national security and defense, repel and deter the armed aggression of the Russian Federation: Order No. 1089]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14#Text [in Ukrainian].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

13. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy (2025, December 31). *Dlia volonteriv sprostyly reiestratsiiu ta vidkryly onlain-dostup do danykh [For volunteers, registration was simplified and online access to data was opened]*. Retrieved from https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/967830.html [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada Ukrainy. (1999, October 22). *Pro humanitarnu dopomohu: Zakon Ukrainy № 1192-XIV [On Humanitarian Aid: Law of Ukraine No. 1192-XIV]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/1192-14 [in Ukrainian].
15. Kabinet Ministriv Ukrainy (2023, September 5). *Deiaki pytannia propusku ta obliku humanitarnoi dopomohy v umovakh voiennoho stanu: postanova № 953 [Some issues of admission and accounting of humanitarian aid under martial law: Resolution No. 953]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
16. Ministerstvo sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy (2025, August 19). *good.gov.ua – yak pratsiuie Avtomatyzovana systema reiestratsii humanitarnoi dopomohy [good.gov.ua – How the Automated System for Registration of Humanitarian Aid works]*. Retrieved from https://www.msp.gov.ua/press-center/news/good.gov.ua-yak-pratsyuye-avtomatyzovana-systema-reyestratsiyi-humanitarnoyi-dopomohy [in Ukrainian].
17. Verkhovna Rada Ukrainy (2024, June 20). *Pro publichni konsultatsii: Zakon Ukrainy № 3841-IX [On Public Consultations: Law of Ukraine No. 3841-IX]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-20#Text [in Ukrainian].

Стаття надійшла 14.05.2026
Стаття прийнята до друку 25.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI: 10.35774/app2026.02.118
УДК 342.9:004.8:614.2(477)

Андрій Тарасюк,
доктор філософії у галузі права,
учений секретар ПВНЗ «Інститут екології економіки і права».
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-7115-1072

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЕЛЕКТРОННІЙ СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

У статті розкрито правові та організаційні особливості використання технологій штучного інтелекту в електронній системі охорони здоров'я України та пов'язаних із нею електронних медичних інформаційних системах. Окреслено основні напрями застосування таких технологій: опрацювання електронних медичних записів, аналіз медичних зображень, прогнозування ризиків захворювань, персоналізація лікування, підтримка телемедичних послуг, управління ресурсами та виявлення кіберзагроз. Проаналізовано ризики, пов'язані з недостатньою якістю та репрезентативністю даних, алгоритмічною упередженістю, непрозорістю автоматизованих висновків, порушенням конфіденційності медичної інформації, неправомірним доступом до персональних даних і невизначеністю юридичної відповідальності. Наголошено, що системи штучного інтелекту повинні виконувати допоміжну функцію та не підміняти професійне клінічне рішення медичного працівника.

Методологічну основу дослідження становили формально-юридичний, системно-структурний і порівняльно-правовий методи, а також методи аналізу, синтезу та узагальнення. Їх застосування дало змогу проаналізувати національне та європейське правове регулювання, визначити місце систем ШІ в інфраструктурі електронної охорони здоров'я та обґрунтувати авторські пропозиції щодо ризик-орієнтованої моделі їх інтеграції.

Запропоновано ризик-орієнтовану модель правового регулювання, за якої обсяг вимог залежатиме від призначення системи, ступеня її автономності, характеру оброблюваних даних і можливих наслідків для життя, здоров'я та прав пацієнтів. Така модель має передбачати класифікацію систем за рівнем ризику, технічне і клінічне оцінювання, аудит якості та репрезентативності навчальних даних, забезпечення прозорості й пояснюваності алгоритмічних результатів, належний людський контроль, журналювання операцій і постійний моніторинг.

Сформульовано поетапний порядок інтеграції технологій штучного інтелекту в інфраструктуру електронної охорони здоров'я та запропоновано створення реєстру систем, допущених до використання. Визначено підходи до розмежування відповідальності між медичним працівником, закладом охорони здоров'я, розробником, постачальником програмного продукту й суб'єктом, що забезпечує функціонування електронної медичної інформаційної системи. Виокремлено принципи законності, людиноцентричності, мінімально необхідного використання медичних даних, недискримінаційності, безпечності, прозорості, підзвітності та простежуваності автоматизованих операцій.

Ключові слова: *штучний інтелект, електронна система охорони здоров'я, електронні медичні інформаційні системи, електронні медичні дані, правове регулювання, захист персональних даних, належний людський контроль, юридична відповідальність.*

Tarasiuk A.

The USE of artificial intelligence technologies in the electronic healthcare system of Ukraine

The article examines the legal and organizational aspects of the use of artificial intelligence technologies in Ukraine's electronic healthcare system and the electronic medical information systems integrated with it. The principal areas of application of these technologies are outlined, including the processing of electronic health records, medical image analysis, disease risk prediction, personalized treatment, support for telemedicine services, healthcare resource management, and cyberthreat detection. The study analyses the risks associated with insufficient data quality and representativeness, algorithmic bias, the lack of transparency of automated outputs, breaches of medical data confidentiality, unauthorized access to personal data, and uncertainty regarding legal liability. It is emphasized that artificial intelligence systems should perform an auxiliary function and must not replace the professional clinical judgment of healthcare practitioners.

The methodological basis of the study comprised formal-legal, systemic-structural and comparative-legal

© Андрій Тарасюк, 2026

methods, as well as methods of analysis, synthesis and generalization. Their application made it possible to analyse national and European legal regulation, determine the place of AI systems in the electronic healthcare infrastructure, and substantiate proposals for a risk-based model of their integration.

A risk-based model of legal regulation is proposed, under which the scope of applicable requirements should depend on the intended purpose of the system, its degree of autonomy, the nature of the data processed, and the potential consequences for patients' lives, health, and rights. Such a model should provide for the classification of systems according to their level of risk, technical and clinical assessment, auditing of the quality and representativeness of training data, transparency and explainability of algorithmic outputs, meaningful human oversight, logging of operations, and continuous monitoring.

A phased procedure for integrating artificial intelligence technologies into the electronic healthcare infrastructure is formulated, and the establishment of a register of systems authorized for use is proposed. Approaches to the allocation of liability among healthcare practitioners, healthcare institutions, developers, software providers, and entities responsible for operating electronic medical information systems are identified. The principles of legality, human-centeredness, data minimization, non-discrimination, safety, transparency, accountability, and traceability of automated operations are specified.

Keywords: *artificial intelligence, electronic healthcare system, electronic medical information systems, electronic health data, legal regulation, personal data protection, meaningful human oversight, legal liability.*

Постановка проблеми. Цифрова трансформація сфери охорони здоров'я України, розвиток електронної системи охорони здоров'я та накопичення значних обсягів електронних медичних даних формують передумови для впровадження штучного інтелекту в електронну систему охорони здоров'я (далі – ЕСОЗ) та інтегровані з нею електронні медичні інформаційні системи (далі – ЕМІС) [1, с. 83; 23, с. 55–56]. Технології ШІ можуть використовуватися для оброблення і систематизації медичної інформації, аналізу результатів обстежень, прогнозування ризиків захворювань, персоналізації лікування, автоматизації адміністративних операцій та підтримки клінічних і управлінських рішень [2, с. 119]. Їх застосування потребує належного правового, організаційного й технічного забезпечення, оскільки результати алгоритмічного аналізу можуть впливати на здоров'я людини, якість медичної допомоги та використання ресурсів [4, с. 145].

Окремим напрямом є використання ШІ в медичній освіті та професійній підготовці лікарів, зокрема для моделювання клінічних ситуацій, персоналізації навчання й оцінювання практичних навичок [9, с. 430]. Використання для таких цілей інформації з електронних медичних систем має здійснюватися за наявності належної правової підстави та з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних [6].

Водночас застосування ШІ в інфраструктурі електронної охорони здоров'я супроводжується правовими, етичними, організаційними та інформаційно-технологічними ризиками: використанням неповних або упереджених даних, формуванням помилкових рекомендацій, непрозорістю алгоритмічних моделей, порушенням конфіденційності медичної інформації, неправомірним доступом до персональних даних, кіберзагрозами та невизначеністю меж юридичної відповідальності [7, с. 36; 24, с. 165–166].

Особливої уваги потребує роль медичного працівника: рекомендації, прогнози та висновки, сформовані ШІ, мають виконувати допоміжну функцію і не підміняти професійне клінічне рішення [23, с. 58]. Не менш важливим є формування цифрових компетентностей медичних працівників, необхідних для критичного оцінювання можливостей, обмежень і ризиків відповідних технологій [1, с. 94].

Чинне нормативно-правове регулювання визначає загальні засади функціонування ЕСОЗ, обміну медичною інформацією, захисту персональних даних і розвитку ШІ [6; 8; 10; 12], однак не формує цілісного спеціального механізму інтеграції систем ШІ в інфраструктуру електронної охорони здоров'я [4, с. 149]. Планом заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025–2026 роки передбачено розроблення та подання Кабінетові Міністрів України відповідного законопроєкту у IV кварталі 2026 року [25].

Отже, актуальність дослідження визначається необхідністю формування комплексних правових та організаційних засад інтеграції технологій штучного інтелекту в електронну систему охорони здоров'я України, які забезпечували б поєднання їх інноваційного потенціалу із захистом прав пацієнтів, безпекою медичних даних, збереженням професійної самостійності лікаря та належним людським контролем за алгоритмічними висновками.

Мета статті полягає у визначенні особливостей правового регулювання використання технологій штучного інтелекту в електронній системі охорони здоров'я України та обґрунтуванні пропозицій щодо

 CC BY 4.0

встановлення вимог до доступу й оброблення медичних даних, людського контролю за алгоритмічними висновками, захисту прав пацієнтів і юридичної відповідальності учасників відповідних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування ШІ у сфері охорони здоров'я має міждисциплінарний характер. У наукових працях досліджуються функціональні можливості інтелектуальних систем, їх інтеграція в медичну практику, використання електронних медичних даних, захист персональних даних, етичні обмеження та правове забезпечення. Окремим напрямом є використання ШІ в медичній освіті та професійній підготовці лікарів-інтернів [9, с. 430].

Медичні й технологічні напрями використання ШІ висвітлено у працях О. М. Бойченко та Т. Д. Бублій [14, с. 137–139], А. Б. Горкуненка [7, с. 35–41], І. П. Кривенка та К. О. Чалого [1, с. 81–96], В. О. Короткої та В. А. Мокринського [2, с. 119–121], А. В. Вовк [5]. Управлінський потенціал відповідних технологій досліджували О. В. Карпенко, Ю. В. Карпенко та Є. А. Кульгінський [16], а їх застосування в телемедицині й громадському здоров'ї – Ю. О. Пилипець та співавтори [19, с. 190–195] і Я. В. Першегуба [17, с. 128–136].

Правові аспекти застосування ШІ у сфері охорони здоров'я досліджували О. В. Россильна [15, с. 156–162], І. В. Діордіца та О. М. Коваль [3, с. 87–97], А. В. Сидорук [4, с. 143–151]. Проблемам розвитку єдиного медичного інформаційного простору та захисту конфіденційної медичної інформації присвячено праці В. І. Теремецького у співавторстві [23, с. 55–60; 24, с. 161–168].

Отже, наявні наукові праці сформували достатнє підґрунтя для розуміння технологічних, управлінських і правових аспектів використання ШІ в медицині. Водночас недостатньо дослідженими залишаються правові та організаційні умови його інтеграції безпосередньо в електронну систему охорони здоров'я України, зокрема порядок доступу алгоритмічних моделей до електронних медичних даних, вимоги до їх розроблення, навчання, валідації та оцінювання безпечності, документування автоматизованих операцій, інформування пацієнтів, забезпечення людського контролю та визначення підстав і меж юридичної відповідальності учасників відповідних правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання ШІ в ЕСОЗ слід розглядати в контексті електронної охорони здоров'я. Відповідно до ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я та Порядку функціонування електронної системи охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 411, ЕСОЗ є інформаційно-комунікаційною системою, до складу якої входять центральна база даних та ЕМІС, між якими забезпечується автоматичний обмін інформацією, даними і документами через відкритий програмний інтерфейс (API) [8; 10]. Концепція розвитку електронної охорони здоров'я орієнтує розвиток галузі на формування єдиного медичного інформаційного простору та сумісність інформаційних ресурсів [11; 23, с. 55–56]. Тому ЕСОЗ не слід ототожнювати з усією інфраструктурою електронної охорони здоров'я.

ЕСОЗ є ключовим компонентом електронної охорони здоров'я, тоді як ширше цифрове середовище охоплює також ЕМІС, електронні реєстри, телемедичні платформи, діагностичні комплекси, системи підтримки клінічних рішень, мобільні застосунки та інші програмно-технічні засоби. Відповідно, ШІ може застосовуватися як у функціональних компонентах ЕСОЗ, так і в інтегрованих із нею системах.

Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні визначає ШІ як організовану сукупність інформаційних технологій, застосування якої дає змогу виконувати складні комплексні завдання за допомогою алгоритмів оброблення інформації, формувати бази знань і моделі прийняття рішень [12]. У межах цього дослідження використання ШІ в електронній охороні здоров'я розуміється як автоматизований аналіз медичних та адміністративних даних для формування прогнозів, рекомендацій чи інших інформаційних результатів, що підтримують діяльність медичних працівників, закладів охорони здоров'я й органів публічного управління. Накопичення електронних медичних даних та розвиток механізмів їх обміну створюють фактичну основу для такої інтеграції.

Функціональне призначення таких систем не зводиться лише до діагностики. У науковій літературі до напрямів застосування ШІ відносять прогнозування, аналіз і класифікацію інформації, автоматизовану діагностику, оброблення природної мови, чат-боти та робототехніку [13, с. 107–108]. Для цілей цього дослідження відповідні можливості доцільно узагальнити в інформаційно-аналітичний, клініко-діагностичний, лікувально-прогностичний, організаційно-управлінський, профілактичний та інформаційно-безпековий напрями.

Першочерговим напрямом є автоматизоване оброблення електронних медичних записів. Технології оброблення природної мови дають змогу структурувати текстову інформацію, виявляти неповні або суперечливі записи та формувати проєкти узагальнених висновків. І. П. Кривенко та К. О. Чалий зазначають,

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

що медичні моделі можуть опрацьовувати електронні медичні записи, клінічні протоколи, наукові статті, медичні зображення, сигнальні та геномні дані, а їх інтеграція створює інформаційне середовище для підтримки клінічних рішень [1, с. 83].

У межах ЕСОЗ системи штучного інтелекту потенційно можуть використовуватися для автоматизованого пошуку дубльованих записів, перевірки логічної узгодженості медичної інформації, виявлення відсутніх реквізитів, зіставлення призначень із клінічними протоколами та формування повідомлень про можливі невідповідності. Водночас алгоритмічне виявлення помилки не повинно автоматично призводити до зміни або видалення медичного запису. Остаточне рішення має приймати уповноважений медичний працівник, а факт автоматизованої перевірки та подальші дії користувача повинні фіксуватися в системі.

Одним із найбільш розвинених напрямів є аналіз медичних зображень. Алгоритми комп'ютерного зору застосовуються для опрацювання результатів рентгенографії, комп'ютерної та магнітно-резонансної томографії, мамографії й гістологічних досліджень, сприяючи виявленню патологічних змін і стандартизації первинного опису результатів обстеження [14, с. 137].

ШІ також може застосовуватися для прогнозування ризику розвитку захворювань і персоналізації лікування шляхом аналізу анамнезу, лабораторних показників, генетичних даних та динаміки стану здоров'я [15, с. 156]. Водночас алгоритмічний результат не слід визнавати самостійним медичним рішенням: система ШІ має доповнювати, а не замінювати професійне рішення медичного працівника [23, с. 58].

ШІ може використовуватися і для організації діяльності закладів охорони здоров'я: прогнозування навантаження, оптимізації графіків і черг, планування використання обладнання, аналізу потреб у лікарських засобах та оцінювання використання ресурсів [16]. До управлінських напрямів застосування медичного ШІ також відносять адміністративну підтримку, управління робочими процесами та виявлення шахрайських операцій [7, с. 39].

Водночас автоматизована оптимізація ресурсів не повинна зводитися до механічного скорочення витрат. Управлінські алгоритми можуть безпосередньо впливати на доступ пацієнтів до обстежень, лікування або лікарських засобів. Тому критеріями їх роботи мають бути не лише економічна ефективність, а й медична обґрунтованість, рівність доступу, недискримінаційність і врахування потреб уразливих груп населення.

На популяційному рівні ШІ може застосовуватися для прогнозування спалахів інфекційних захворювань, оцінювання ризиків для громадського здоров'я, виявлення територій із підвищеною потребою в медичних послугах і планування профілактичних заходів. Я. В. Першегуба звертає увагу на ризик алгоритмічної упередженості та її вплив на справедливість управлінських рішень [17, с. 129], тому оцінювати слід не лише статистичну точність, а й соціальні наслідки застосування алгоритму.

Після змін, внесених Законом України від 09.08.2023 № 3301-IX, Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають телемедицину як складову електронної охорони здоров'я [18]. У телемедичних системах ШІ може використовуватися для дистанційного моніторингу, медичного сортування та підтримки рішень під час надзвичайних ситуацій [19, с. 191], а в умовах воєнного стану – також для медичної логістики, екстреної допомоги та підтримки евакуаційних рішень [20, с. 55].

Водночас використання автоматизованих систем у невідкладних ситуаціях підвищує вимоги до надійності, швидкості, доступності та здатності працювати за нестабільного зв'язку. Система повинна передбачати резервний порядок дій у разі технічної несправності, відсутності доступу до даних або неможливості перевірити сформовану рекомендацію.

Основним ресурсом для функціонування систем ШІ є дані, а якість алгоритмічного результату залежить від їх повноти, актуальності, репрезентативності та достовірності. Відомості про стан здоров'я належать до персональних даних, щодо оброблення яких ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних» установлює особливі вимоги та обмеження [6]. У науковій літературі також підкреслюється, що медичні дані є складовою персональних даних і підлягають відповідному правовому захисту [24, с. 162]. Сам факт технічної можливості аналізувати інформацію не є достатньою правовою підставою для її використання.

Необхідно розмежовувати оброблення даних для безпосереднього надання медичної допомоги та їх вторинне використання для розроблення або навчання алгоритмічних моделей. У другому випадку слід окремо визначати правову підставу і мету оброблення, необхідний обсяг даних, коло осіб із доступом до них та належні заходи захисту, а за потреби застосовувати знеособлення або псевдонімізацію. Псевдонімізація сама по собі не виключає можливості ідентифікації особи за допомогою додаткової інформації, тому потребує розмежування доступу й належного документування операцій.

 CC BY 4.0

Окремою проблемою є якість навчальних даних: недостатнє представлення окремих груп пацієнтів або використання історичних даних, що відображають нерівність у доступі до медичної допомоги, може знижувати точність алгоритмів і відтворювати упередження. Для високоризикових систем Акт ЄС про штучний інтелект передбачає вимоги до управління даними та їх якості [22]. Для документування походження, структури, обмежень і призначення даних та моделі доцільно використовувати паспорти набору даних і алгоритмічної моделі.

Важливими вимогами є пояснюваність алгоритмічних висновків та людський контроль. Медичний працівник повинен мати достатню інформацію про основні фактори, що вплинули на результат, рівень упевненості моделі та відомі обмеження, а пацієнт – отримувати зрозумілу інформацію про роль ШІ у процесі надання медичної допомоги. Обсяг відповідних вимог має залежати від рівня ризику та впливу алгоритмічного результату на діагностику, лікування, права і безпеку пацієнта.

Використання ШІ створює додаткові ризики для конфіденційності медичної інформації, зокрема несанкціонований доступ до навчальних наборів, повторну ідентифікацію особи, використання даних за межами визначеної мети та витік інформації через зовнішні програмні сервіси. Проблеми захисту конфіденційної медичної інформації в електронних медичних системах та пов'язані з ними ризики докладно аналізувалися В. І. Теремецьким і співавторами [24, с. 165–166].

Водночас технології ШІ можуть застосовуватися для посилення захисту медичних даних. І. В. Діордіца та О. М. Коваль обґрунтовують можливість використання машинного навчання для виявлення аномальної поведінки користувачів, несанкціонованого доступу, підозрілої активності та прогнозування кіберзагроз [3, с. 89]. У межах ЕСОЗ та ЕМІС сигнал такої системи має бути підставою для додаткової перевірки уповноваженим працівником, а не автоматичним підтвердженням порушення.

Вимоги інформаційної безпеки мають ураховуватися вже на етапі проєктування системи. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» визначає загальні правові засади захисту інформації під час її оброблення в таких системах [21]. На організаційно-технічному рівні доцільними є розмежування прав доступу, шифрування, багатофакторна автентифікація, журналювання операцій, резервне копіювання, тестування вразливостей та реагування на інциденти [3, с. 95]. Окремої оцінки потребує передавання медичних даних до зовнішніх генеративних моделей за межі контрольованої інформаційної інфраструктури закладу охорони здоров'я, ЕСОЗ або ЕМІС.

У клінічно значущих процесах належний людський контроль має забезпечувати реальну можливість медичного працівника оцінити, перевірити й за потреби відхилити алгоритмічну рекомендацію; ШІ має доповнювати, а не замінювати професійне рішення [23, с. 58]. Це не означає автоматичного покладення на лікаря відповідальності за всі негативні наслідки використання системи. У чинному праві України спеціальної правосуб'єктності систем ШІ не встановлено; у науковій літературі статус «електронної особи» розглядається лише як можливий майбутній підхід [15, с. 157].

У межах запропонованої моделі юридичну відповідальність доцільно диференціювати залежно від характеру порушеного обов'язку, можливості відповідного суб'єкта контролювати ризик і причинного зв'язку із заподіяною шкодою. Медичний працівник має нести відповідальність у межах установлених законом професійних обов'язків за власне клінічне рішення; заклад охорони здоров'я – за належну організацію використання технології, підготовку персоналу, контроль доступу та реагування на інциденти; розробник і постачальник – за якість програмного продукту, документації та оновлень; суб'єкт, що забезпечує функціонування ЕМІС, – за технічну сумісність, захищений інформаційний обмін і фіксацію операцій. Така диференціація є пропозицією для майбутнього спеціального регулювання, а не констатацією вже встановленої законодавством моделі.

Виявлені прогалини свідчать про доцільність переходу від фрагментарного регулювання окремих складників електронної охорони здоров'я до комплексної моделі, яка враховуватиме призначення системи ШІ, характер оброблюваних даних, ступінь автономності та можливі наслідки для прав і безпеки пацієнтів [4, с. 149].

Важливим орієнтиром для вдосконалення національного законодавства є Регламент (ЄС) 2024/1689 (Акт про штучний інтелект), який загалом застосовується в ЄС з 2 серпня 2026 року, тоді як ст. 6(1) та пов'язані з нею обов'язки застосовуватимуться з 2 серпня 2027 року [22]. Не кожна медична система ШІ автоматично є високоризиковою: для систем, що є продуктами або компонентами безпеки продуктів, застосовуються умови ст. 6(1), а до переліку законодавства в Додатку I включено, зокрема, акти ЄС про медичні вироби та медичні вироби для діагностики in vitro. Для України Регламент є орієнтиром гармонізації, а не актом прямої дії. Запозичення ризик-орієнтованого підходу доцільно здійснювати з

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

урахуванням призначення системи, чутливості даних, автономності, впливу на клінічне рішення, тяжкості потенційної шкоди та можливості перевірки результату.

З огляду на ці критерії інтеграцію ШІ в ЕСОЗ та ЕМІС пропонується здійснювати у п'ять взаємопов'язаних етапів: 1) визначення призначення системи, користувачів, категорій даних, автономності та попереднього рівня ризику; 2) оцінювання правомірності оброблення, якості, репрезентативності й захищеності даних; 3) технічне та клінічне оцінювання точності, пояснюваності, надійності й безпечності; 4) обмежене пілотне впровадження за участю підготовлених медичних працівників і з людським контролем; 5) постійний моніторинг, реєстрація інцидентів, оновлення та повторне оцінювання після істотних змін системи.

Доцільним є також створення реєстру систем ШІ, допущених до використання в інфраструктурі електронної охорони здоров'я, із відомостями про розробника, версію, призначення, сферу застосування, рівень ризику, результати оцінювання, відомі обмеження, істотні оновлення та зареєстровані інциденти.

Таким чином, інтеграція технологій ШІ в ЕСОЗ має ґрунтуватися на принципах законності, людиноцентричності, цільового та мінімально необхідного використання медичних даних, прозорості, пояснюваності, недискримінаційності, безпечності, підзвітності та простежуваності автоматизованих операцій.

Висновки. Розвиток ЕСОЗ і накопичення електронних медичних даних створюють передумови для використання ШІ під час оброблення інформації, прогнозування ризиків, персоналізації лікування та підтримки клінічних і управлінських рішень. Водночас у клінічно значущих процесах ШІ має виконувати допоміжну функцію та не підміняти професійне рішення медичного працівника.

Чинне регулювання визначає загальні засади функціонування ЕСОЗ, захисту персональних даних та державної політики у сфері ШІ, але не встановлює цілісного спеціального механізму інтеграції алгоритмічних систем у електронну охорону здоров'я. Потребують подальшого врегулювання доступ до медичних даних, вимоги до навчальних наборів, технічного і клінічного оцінювання, пояснюваності, кібербезпеки, документування операцій, інформування пацієнтів та розподілу відповідальності.

Доцільно запровадити ризик-орієнтовану модель, що передбачатиме класифікацію систем за рівнем ризику, перевірку якості й репрезентативності даних, технічне та клінічне оцінювання, належний людський контроль, постійний моніторинг і реєстр систем, допущених до використання. Розподіл обов'язків і відповідальності між медичним працівником, закладом охорони здоров'я, розробником, постачальником та суб'єктом, що забезпечує функціонування ЕМІС, має визначатися з урахуванням фактичного контролю відповідного ризику та причинного зв'язку із заподіяною шкодою.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні спеціальних адміністративно-правових вимог до клінічного використання систем ШІ в ЕСОЗ та ЕМІС, зокрема критеріїв їх ризиковості, процедур оцінювання, постійного моніторингу й розподілу відповідальності між учасниками відповідних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Кривенко І. П., Чалий К. О. Функціональні можливості медичного штучного інтелекту для галузі охорони здоров'я та професійної освіти. *Медична інформатика та інженерія.* 2024. № 3–4. С. 81–96. DOI: https://doi.org/10.11603/mie.1996-1960.2024.3-4.15462.
2. Коротка В. О., Мокринський В. А. Технології штучного інтелекту в сучасній медицині: впровадження та проблематика. *Український медичний часопис.* 2024. № 5 (163). С. 119–121. DOI: https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.163.257497.
3. Діордіца І. В., Коваль О. М. Інтеграція штучного інтелекту в системи захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 5 (33). С. 87–97. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)-87-97.
4. Сидорук А. В. Державна політика цифровізації охорони здоров'я: адміністративно-правові засади розвитку медичних інформаційних технологій і використання штучного інтелекту. *Київський часопис права.* 2026. № 2. С. 143–151. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2026.2.20.
5. Вовк А. В. Використання штучного інтелекту в медицині. Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи (МН-2024): матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Вінниця, 2024. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2024/paper/download/21267/17612 (дата звернення: 08.05.2026).
6. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 08.05.2026).

 CC BY 4.0

7. Горкуненко А. Б. Штучний інтелект у медицині: масштаби ринку та напрями розвитку. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2025. № 1 (103). С. 35–41. DOI: https://doi.org/10.11603/1681-2786.2025.1.15340.
8. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 08.05.2026).
9. Гряділь Т. І. Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі лікарів-інтернів. *Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану: матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26–28 квітня 2023 р.* Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2023. С. 429–431. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/54739/1/OSU2023.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 08.05.2026).
11. Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1671-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 07.0.2026).
12. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 09.05.2026).
13. Кий-Кокарєва В. Г., Заславський Д. Д. Деякі аспекти використання штучного інтелекту в охороні здоров'я. *Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення: матеріали V науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Харків, 28 жовтня 2022 р.* Харків, 2022. С. 106–108. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7327653.
14. Бойченко О. М., Бублій Т. Д. Перспективи використання штучного інтелекту в медичній сфері. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2024. Т. 24, вип. 3 (87). С. 137–139. DOI: https://doi.org/10.31718/2077-1096.24.3.137.
15. Россильна О. В. Правові засади застосування штучного інтелекту у правовідносинах у сфері персоналізованої медицини. *Юридичний вісник.* 2022. № 2. С. 156–162. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2334.
16. Карпенко О. В., Карпенко Ю. В., Кульгінський Є. А. Застосування технологій штучного інтелекту у реформуванні сфери охорони здоров'я. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2021. № 11. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.11.2.
17. Першегуба Я. В. Методологічні підходи до застосування штучного інтелекту в системі громадського здоров'я. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія.* 2024. № 2. С. 128–136. DOI: https://doi.org/10.32782/spmed.2024.2.128-136.
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування телемедицини: Закон України від 9 серпня 2023 р. № 3301-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3301-20#Text (дата звернення: 08.05.2026).
19. Пилипець Ю. О., Павлов С. В., Ярославський Я. І., Костюк С. В., Урсан М. І. Особливості застосування телемедичних технологій на основі штучного інтелекту в медицині катастроф. *Оптико-електронні інформаційно-енергетичні технології.* 2024. Т. 48, № 2. С. 190–195. DOI: https://doi.org/10.31649/1681-7893-2024-48-2-190-195.
20. Савицький В. Л., Печиборщ В. П., Коробкін В. Ф., Добровольська Н. А., Печиборщ О. В., Волянський О. П. Шляхи застосування штучного інтелекту у військовій медицині в умовах воєнного стану. *Український журнал військової медицини*. 2025. Т. 6, № 2. С. 54–64. DOI: https://doi.org/10.46847/ujmm.2025.2(6)-054.
21. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.05.2026).
22. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (дата звернення: 08.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

23. Teremetskyi V. I., Frolova O. H., Batryn O. V., Myrza S. S., Matviichuk A. V., Ryzhenko O. S. Vectors of development of the unified medical information space. *Georgian Medical News.* 2024. No. 6 (351). P. 55–60. URL: https://www.geomednews.com/Articles/2024/6_2024/55-60.pdf.
24. Onishchenko N. M., Teremetskyi V. I., Kolesnikov A. P., Kovalchuk O. Ya., Shabalin A. V., Romas M. I. Protection of Confidential Medical Information in Ukraine: Problems of Legal Regulation. *Georgian Medical News.* 2024. No. 4 (349). P. 161–168. URL: https://www.geomednews.com/Articles/2024/4_2024/161-168.pdf.
25. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.05.2025 № 457-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2025-р#Text (дата звернення: 08.05.2026).

References

1. Kryvenko, I. P. & Chalyi, K. O. (2024). Funktsionalni mozhlyvosti medychnoho shtuchnoho intelektu dlia haluzi okhorony zdorovia ta profesiinoi osvity [Functional capabilities of medical artificial intelligence for healthcare and professional education]. *Medychna informatyka ta inzheneriia – Medical Informatics and Engineering, 3–4,* 81–96. DOI: https://doi.org/10.11603/mie.1996-1960.2024.3-4.15462 [in Ukrainian].
2. Korotka, V. O. & Mokrynskyi, V. A. (2024). Tekhnolohii shtuchnoho intelektu v suchasnii medytsyni: vprovadzhennia ta problematyka [Artificial intelligence technologies in modern medicine: implementation and issues]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys – Ukrainian Medical Journal, 5(163),* 119–121. DOI: https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.163.257497 [in Ukrainian].
3. Diorditsa, I. V. & Koval, O. M. (2024). Intehratsiia shtuchnoho intelektu v systemy zakhystu personalnykh danykh u sferi okhorony zdorovia [Integration of artificial intelligence into personal data protection systems in healthcare]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today, 5(33),* 87–97. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)-87-97 [in Ukrainian].
4. Sydoruk, A. V. (2026). Derzhavna polityka tsyfrovizatsii okhorony zdorovia: administratyvno-pravovi zasady rozvytku medychnykh informatsiinykh tekhnolohii i vykorystannia shtuchnoho intelektu [State policy of healthcare digitalization: administrative and legal foundations for the development of medical information technologies and the use of artificial intelligence]. *Kyivskyi chasopys prava – Kyiv Law Journal, 2,* 143–151. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2026.2.20 [in Ukrainian].
5. Vovk, A. V. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v medytsyni [Use of artificial intelligence in medicine]. *Molod v nautsi: doslidzhennia, problemy, perspektyvy (MN-2024) – Youth in Science: Research, Problems, Prospects (MN-2024): materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Vinnytsia.* Retrieved from https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2024/paper/download/21267/17612 [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2010, June 1). *Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy № 2297-VI [On Personal Data Protection: Law of Ukraine No. 2297-VI].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text [in Ukrainian].
7. Horkunenko, A. B. (2025). Shtuchnyi intelekt u medytsyni: masshtaby rynku ta napriamy rozvytku [Artificial intelligence in medicine: market scale and development directions]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of Social Hygiene and Health Protection Organization of Ukraine, 1(103),* 35–41. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2025.1.15340 [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy (2018, April 25). *Deiaki pytannia elektronnoi systemy okhorony zdorovia: postanova № 411 [Some issues of the electronic healthcare system: Resolution No. 411].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
9. Hriadil, T. I. (2023). Mozhlyvosti vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvitnomu protsesi likariv-interniv [Opportunities for using artificial intelligence in the educational process of medical interns]. *Vidkryta nauka Ukrainy: viziinyi dyskurs v umovakh voiennoho stanu – Open Science of Ukraine: Visionary Discourse under Martial Law: materialy Mizhnarodnoi mizhdystsyplinarnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Uzhhorod,* 429–431. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/54739/1/OSU2023.pdf [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada Ukrainy (1992, November 19). *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy № 2801-XII [Fundamentals of Ukrainian legislation on healthcare: Law of Ukraine No. 2801-XII].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text [in Ukrainian].
11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020, December 28). *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi okhorony zdorovia: rozporiadzhennia № 1671-r [On approval of the Concept for the development of*

 CC BY 4.0

electronic healthcare: Order No. 1671-r]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-%D1%80#Text [in Ukrainian].
12. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020, December 2). *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini: rozporiadzhennia № 1556-r [On approval of the Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine: Order No. 1556-r]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text [in Ukrainian].
13. Kyi-Kokarieva, V. H. & Zaslavskyi, D. D. (2022). Deiaki aspekty vykorystannia shtuchnoho intelektu v okhoroni zdorovia [Some aspects of the use of artificial intelligence in healthcare]. *Hromadske zdorovia v Ukraini: problemy ta sposoby yikh vyrishennia – Public Health in Ukraine: Problems and Ways to Solve Them: materialy V naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu.* Kharkiv, 106–108. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7327653 [in Ukrainian].
14. Boichenko, O. M. & Bublii, T. D. (2024). Perspektyvy vykorystannia shtuchnoho intelektu v medychnii sferi [Prospects for the use of artificial intelligence in the medical field]. *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny – Current Problems of Modern Medicine, 24,* 3(87), 137–139. DOI: https://doi.org/10.31718/2077-1096.24.3.137 [in Ukrainian].
15. Rossylna, O. V. (2022). Pravovi zasady zastosuvannia shtuchnoho intelektu u pravovidnosynakh u sferi personalizovanoi medytsyny [Legal foundations for the use of artificial intelligence in legal relations in personalized medicine]. *Yurydychnyi visnyk – Law Herald, 2,* 156–162. https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2334 [in Ukrainian].
16. Karpenko, O. V., Karpenko, Yu. V. & Kulhinskyi, Ye. A. (2021). Zastosuvannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu u reformuvanni sfery okhorony zdorovia [Application of artificial intelligence technologies in healthcare reform]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development, 11*. https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.11.2 [in Ukrainian].
17. Pershehuba, Ya. V. (2024). Metodolohichni pidkhody do zastosuvannia shtuchnoho intelektu v systemi hromadskoho zdorovia [Methodological approaches to the use of artificial intelligence in the public health system]. *Sportyvna medytsyna, fizychna terapiia ta erhoterapiia – Sports Medicine, Physical Therapy and Occupational Therapy, 2,* 128–136. https://doi.org/10.32782/spmed.2024.2.128-136 [in Ukrainian].
18. Verkhovna Rada Ukrainy (2023, August 9). *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo funktsionuvannia telemedytsyny: Zakon Ukrainy № 3301-IX [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the functioning of telemedicine: Law of Ukraine No. 3301-IX]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3301-20#Text [in Ukrainian].
19. Pylypets, Yu. O., Pavlov, S. V., Yaroslavskyi, Ya. I., Kostiuk, S. V. & Ursan, M. I. (2024). Osoblyvosti zastosuvannia telemedychnykh tekhnolohii na osnovi shtuchnoho intelektu v medytsyni katastrof [Features of the application of artificial intelligence-based telemedicine technologies in disaster medicine]. *Optyko-elektronni informatsiino-enerhetychni tekhnolohii – Optoelectronic Information-Power Technologies, 48(2),* 190–195. https://doi.org/10.31649/1681-7893-2024-48-2-190-195 [in Ukrainian].
20. Savytskyi, V. L., Pechyborshch, V. P., Korobkin, V. F., Dobrovolska, N. A., Pechyborshch, O. V. & Volianskyi, O. P. (2025). Shliakhy zastosuvannia shtuchnoho intelektu u viiskovii medytsyni v umovakh voiennoho stanu [Ways of using artificial intelligence in military medicine under martial law]. *Ukrainskyi zhurnal viiskovoi medytsyny – Ukrainian Journal of Military Medicine, 6(2),* 54–64. https://doi.org/10.46847/ujmm.2025.2(6)-054 [in Ukrainian].
21. Verkhovna Rada Ukrainy (1994, July 5). *Pro zakhyst informatsii v informatsiino-komunikatsiinykh systemakh: Zakon Ukrainy № 80/94-VR [On Information Protection in Information and Communication Systems: Law of Ukraine No. 80/94-VR]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
22. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). (2024). *Official Journal of the European Union.* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng. [in English].
23. Teremetskyi, V. I., Frolova, O. H., Batryn, O. V., Myrza, S. S., Matviichuk, A. V. & Ryzhenko, O. S. (2024). Vectors of development of the unified medical information space. *Georgian Medical News, 6(351),* 55–60. Retrieved from https://www.geomednews.com/Articles/2024/6_2024/55-60.pdf [in English].
24. Onishchenko, N. M., Teremetskyi, V. I., Kolesnikov, A. P., Kovalchuk, O. Ya., Shabalin, A. V. & Romas, M. I. (2024). Protection of Confidential Medical Information in Ukraine: Problems of Legal

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Regulation. Georgian Medical News, 4(349), 161–168. Retrieved from https://www.geomednews.com/Articles/2024/4_2024/161-168.pdf [in English].

25. Kabinet Ministriv Ukrainy (2025, May 9). *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini na 2025–2026 roky: rozporiadzhennia № 457-r [On approval of the action plan for implementing the Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine for 2025–2026: Order No. 457-r]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2025-%D1%80#Text [in Ukrainian].

 CC BY 4.0

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI:10.35774/app2026.02.128
УДК 347.919.1

Мар'яна Вербіцька,
суддя Новодністровського міського суду Чернівецької області, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5011-7958

Андрій Пасічник,
суддя Монастириського районного суду Тернопільської області, аспірант Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-5113-1074

ПРИЗНАЧЕННЯ ОПІКУНА У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ: ДИЛЕМА БАЛАНСУ МІЖ ПРИВАТНИМ ІНТЕРЕСОМ НЕПОВНОСПРАВНОЇ ОСОБИ ТА ПУБЛІЧНИМ ІНТЕРЕСОМ (ЧАСТИНА ПЕРША)

Стаття присвячена аналізу процесуальних особливостей та значення суддівського розсуду при призначенні опікуна у справах про визнання особи недієздатною крізь призму викликів сьогодення, правових позицій Верховного Суду, а також проведене наукове дослідження співвідношення публічного та приватного інтересу у такій категорії справ. Застосовано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, абстрагування.

Це наукове дослідження зумовлене тим, що справи про визнання осіб недієздатними стали значно поширенішими у судах із початком повномасштабного вторгнення в Україну військ російської федерації. Наве-

© Мар'яна Вербіцька, Андрій Пасічник, 2026

дене вказує на гостру потребу в гармонізації індивідуальних прав громадян на соціальне піклування із загальнодержавним пріоритетом захисту суверенітету. Ключовий аспект цієї проблеми полягає у виникненні численних правових дилем на стику цивільного та військового законодавства.

Автори резюмували, що однозначного і єдино правильного алгоритму прийняття складом суду (суддею та присяжними) рішення нема, а кожна справа має свої особливості.

Поруч з тим автори наголошують, що суд має дослідити умови життя, складність догляду, взаємовідносини, комунікацію недієздатної особи з членами родини протягом тривалого часу до розгляду справи у суді, зважати на особливий статус такої особи, її сенситивність та, відповідно, потребу у якнайефективнішому захисті з боку держави.

З іншого боку, військовослужбовці, які належно виконують свій конституційний обов'язок щодо захисту та оборони України, у тому числі, забезпечують звичний уклад життя та побуту у тилу тієї ж недієздатної особи. І, зрозуміло, усіх нас.

Ключові слова: *недієздатність, опікун, воєнний стан, окреме провадження, орган опіки та піклування, військовозобов'язаний, військовослужбовець, публічний інтерес, приватний інтерес, звільнення з військової служби, члени сім'ї.*

Verbitska M., Pasichnyk A.

Appointment of a guardian in cases of recognition of a person as legally incompetent: the dilemma of balancing the private interest of a disabled person and the public interest

The article is devoted to the analysis of the procedural features and the importance of judicial discretion in appointing a guardian in cases of recognizing a person as incapacitated through the prism of current challenges, legal positions of the Supreme Court, and also a scientific study of the ratio of public and private interest in this category of cases. The scientific methods of analysis and synthesis, induction and deduction, and abstraction were applied.

This scientific study is due to the fact that cases of recognizing persons as incapacitated have become much more common in courts since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation troops. The above indicates an urgent need to harmonize the individual rights of citizens to social care with the national priority of protecting sovereignty. A key aspect of this problem is the emergence of numerous legal dilemmas at the junction of civil and military legislation.

The authors summarized that the courts should be very careful, moderate and comprehensive in their approach to appointing a guardian over an incapacitated person if the applicant is a person liable for military service or a military serviceman.

There is no unambiguous and only correct algorithm for making a decision by the court (judge and jury), and each case has its own characteristics.

At the same time, the court should examine the living conditions, the complexity of care, relationships, and communication of the incapacitated person with family members for a long time before considering the case in court, take into account the special status of such a person, his sensitivity and, accordingly, the need for the most effective protection from the state.

On the other hand, military personnel who properly fulfill their constitutional duty to protect and defend Ukraine, including ensuring the usual way of life and life in the rear of the same incapacitated person. And, of course, all of us.

Therefore, the court has no right to ignore the public interest. The court must understand as much as possible the life circumstances that become the subject of investigation in the hearings and find out whether the incapacitated person is not being used by an unscrupulous relative as a tool to evade mobilization. In such a case, the court, having comprehensively established the circumstances of the case, and having adopted a balanced, reasoned and motivated decision, will ensure both private and public interest, which will not contradict each other.

Keywords: *incapacity, guardian, martial law, separate proceedings, guardianship and trusteeship body, conscript, military serviceman, public interest, private interest, discharge from military service, family members.*

Постановка проблеми. Тематика публікації має прикладний характер, позаяк справи про визнання осіб недієздатними стали значно поширенішими у судах із початком повномасштабного вторгнення в Україну військ російської федерації. Наведене вказує на гостру потребу в гармонізації індивідуальних прав громадян на соціальне піклування із загальнодержавним пріоритетом захисту суверенітету. Ключовий аспект цієї проблеми полягає у виникненні численних правових дилем на стику цивільного та військового законодавства, адже попри впровадження новітніх цифрових інструментів моніторингу військовозобов'язаних осіб через державні реєстри, етико-правове напруження у суспільстві залишається високим, актуальним завданням є розроблення збалансованого механізму, який дозволив би зберегти

 CC BY 4.0

дієвість інституту опіки та, водночас, забезпечити обороноздатність країни, не нівелюючи фундаментальні засади захисту прав людини.

Отже, проведені наукові дослідження слід компілювати із судовою практикою, першою чергою, правовими позиціями Верховного Суду, аби забезпечити максимальний баланс як захисту суспільних інтересів, так і приватних інтересів особи, особливо, якщо встановлено, що вона є недієздатною та потребує сенситивного підходу до гарантій і забезпечення її прав та законних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системне дослідження інституту окремого провадження в Україні вперше провів Микола Ясинок і його праця є фундаментальною у цьому ракурсі.

Безпосередньо тематикою визнання громадянина обмежено дієздатним та недієздатним займалася Ірина Удальцова, яка у 1999 році захистила дисертаційне дослідження на наведену тему.

Проте виклики сьогодення, зрозуміло, не охоплюються цією роботою, цивільні процесуальні норми за більш як 25 років зазнали суттєвих змін, тому проведення наукового аналізу процесуального статусу ТЦК та СП у справах про визнання особи недієздатною є актуальним, проблематика залишається невирішеною.

Окремі аспекти цивільного процесу, у ході якого особа визнається недієздатною, висвітлювалися у статтях та публікаціях, зокрема, Г. Бойченко, В. Євко, І. Задорожньої, С. Кравцова, К. Спаскіної, І. Татулич, С. Шума.

У 2025 році Р. Сиймовський опублікував статтю на тему «Баланс публічних та приватних інтересів у судовій практиці щодо призначення військовослужбовців опікунами у період дії воєнного стану України». Наведене дослідження значною мірою окреслило основну проблематику, яка притаманна сьогоденню, у сфері призначення опікунів над недієздатними особами, однак судова практика часто суперечлива, Верховний Суд постійно формує нові правові позиції, а, крім того, публікація не вичерпала усієї невизначеності з цього питання.

Метою цієї статті є аналіз процесуальних особливостей та значення суддівського розсуду при призначенні опікуна у справах про визнання особи недієздатною крізь призму викликів сьогодення, правових позицій Верховного Суду, а також наукове дослідження співвідношення публічного та приватного інтересу у такій категорії справ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до приписів ст. 293 ЦПК України **о**креме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Суд розглядає у порядку окремого провадження, у т. ч. справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Недієздатні особи в Україні є специфічними суб'єктами права. Встановлені для них на рівні законодавства обмеження суттєво впливають на рівень та якість життя таких людей [1].

К. Спаскіна у своїй статті звернула увагу на правову позицію Верховного Суду, який у своїй постанові від 21 серпня 2024 року у справі № 201/1531/23 чітко зазначив, що заява про визнання особи недієздатною підлягає розгляду виключно в порядку окремого провадження і не може бути залишена без розгляду через наявність спору про право [2]. Така правова позиція виконує роль процесуального запобіжника, який гарантує захист прав психічно вразливих осіб. Соціально-захисна мета окремого провадження полягає у швидкому та ефективному встановленні необхідного правового статусу для захисту інтересів особи, яка через психічний стан не може реалізовувати свої права самостійно, унеможливлюючи затягування процесу за допомогою формальних заперечень, що не стосуються безпосередньо предмета судового розгляду. Суд зобов'язаний спершу встановити факт недієздатності чи її відсутності, а вже потім, за потреби, розглядати потенційні майнові або інші спори [3].

Слід відзначити, що поштовхом для значного редагування правової регламентації наведеного процесуального інституту стало ухвалення Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) рішення від 30 травня 2013 року у справі «Наталія Михайленко проти України» (Заява № 49069/11) [4]. ЄСПЛ установив порушення права на доступ до суду особи, яка визнана недієздатною (така особа не була наділена процесуальною правосуб'єктністю, а отже, не могла звертатися до суду із заявою про поновлення її у дієздатності), а, відповідно, і ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Після цього 07.11.2019 ЄСПЛ ухвалив аналогічне рішення у справі «Горбатюк проти України» (Заява № 1848/16) [5].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Законодавець у ході тотального редагування процесуальних кодексів (2017 р.) звернув увагу на забезпечення прав осіб, обсяг дієздатності яких є предметом розгляду судом, внаслідок чого норми ЦПК України з цього приводу зазнали змін і сьогодні рішення судів про визнання особи недієздатною ухвалюються строком не більше, ніж на два роки (ч. 5 ст. 300 ЦПК України); коло осіб, які можуть звернутися про скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи включає, inter alia, саму особу, визнану недієздатною, або її адвоката (ч. 6 ст. 300 ЦПК України); встановлено імперативний припис щодо обов'язкової участі адвоката як представника особи, щодо якої розглядається питання (ч. 1 ст. 299 ЦПК України) тощо.

Ми звертаємо увагу на спрямування вітчизняної наукової процесуальної думки у бік якнайефективнішого забезпечення прав особи, обсяг дієздатності якої є предметом дослідження у суді в рамках окремого провадження, саме у ракурсі того, щоби з'ясувати, чи може перевага суспільних інтересів бути підставою для певного утиснення прав такої вразливої категорії осіб.

Загальновідомо, що 24.02.2022 російська федерація здійснила повномасштабну військову інтервенцію на територію України.

Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022, який був затверджений Верховною Радою України, був уведений в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року. Правовий режим воєнного стану неодноразово продовжувався та до сьогодні триває в Україні.

Крім того, Указом Президента України № 69/2022 від 24.02.2022, який був затверджений Верховною Радою України, було оголошено загальну мобілізацію в Україні.

Загальна мобілізація – це комплекс заходів, спрямованих на планомірне переведення Збройних Сил України, економіки та державних органів на функціонування в умовах воєнного часу, що проводиться одночасно на всій території України. Вона передбачає призов військовозобов›язаних (переважно чоловіків 18-60 років) для поповнення лав Збройних Сил України.

Поряд з тим, згідно з ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов`язані, які є опікунами особи, визнаної судом недієздатною.

Як результат, у судовій практиці значно зросла кількість справ про визнання особи недієздатною. Відповідно, дилемою для суддів стало дотримання балансу між приватним інтересом психічно неповносправної особи та публічним інтересом, який полягає у виконанні військовозобов'язаним (чи військовослужбовцем) його обов'язку щодо захисту Вітчизни, передбаченого у ст. 65 Конституції України.

Крім того, аналіз судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень дозволив нам дійти висновку, що значна частина суддів уважають, що у випадках, коли заявником у такій справі є особа, яка підлягає мобілізації, ця особа також клопоче про призначення її опікуном, що у майбутньому, зрозуміло, виключатиме її мобілізацію, необхідно залучати до участі у справі як заінтересовану особу ТЦК та СП, оскільки прийняте рішення у справі у період воєнного стану може вплинути на інтереси держави в особі ТЦК та СП і на права та обов'язки самого заявника, визначені Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

При цьому суди покликаються на Положення «Про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки», затверджене Постановою КМУ № 154 від 23 лютого 2023 року, відповідно до якого територіальні центри комплектування та соціальної підтримки згідно з покладеними на них завданнями, у т. ч. ведуть військовий облік призовників, військовозобов`язаних та резервістів, а також облік громадян України, які уклали контракт добровольця територіальної оборони, ветеранів війни та військової служби, та інших осіб, які мають право на пенсійне забезпечення відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Трапляється також практика залучення як заінтересованої особи і Міністерства оборони України.

Дійсно, відповідно до правового висновку Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду у постанові від 07.04.2020 у справі № 638/4/19 права заінтересованих осіб знаходяться у юридичному зв`язку із суб`єктивними правами заявників і зумовлюються встановленням юридичного факту. Інтереси заінтересованих осіб можуть суперечити інтересам заявника. Отже, притягнення (вступ) цих заінтересованих осіб має важливе практичне значення, оскільки вони мають можливість у процесі розгляду справи про встановлення юридичного факту заявити про порушення чи оспорювання їхніх суб`єктивних прав. Заінтересовані особи беруть участь у справах окремого провадження з метою захисту своїх інтересів або інтересів держави [6].

 CC BY 4.0

Однак, з іншого боку, позиція таких заінтересованих осіб завжди є однозначною і зрозумілою, вони відстоюють інтереси держави у силу свого інституціонального призначення, попри це саме суддівський розсуд відіграє у таких категоріях справ ключову роль. Суд, звісно, оперуючи правовими позиціями Верховного Суду, повинен прийняти рішення щодо призначення опікуном тієї особи, яка максимально реалізує та забезпечить інтереси недієздатної особи, попри це він не має права ігнорувати і реалії сьогодення та необхідність захисту Вітчизни від російської навали тими, кому належить відповідний конституційний обов'язок.

Тому ми не вважаємо обов'язковим таке залучення заінтересованих осіб до наведеної категорії справ окремого провадження.

При цьому вважаємо за необхідне звернути увагу: «Якщо час виникнення недієздатності впливає на визнання дійсності шлюбу, договору або іншого правочину, суд з урахуванням висновку судово-психіатричної експертизи та інших доказів, може у своєму рішенні визначити день, з якого особа визнається недієздатною» [7].

Отже, проаналізуємо останню практику Верховного Суду з наведеного питання.

Слід відзначити, що тривалий час від початку повномасштабного вторгнення російської федерації формувалася досить стала судова практика, яка полягала у тому, що Верховний Суд, першою чергою, зосереджувався на необхідності виконання обов'язку щодо захисту України військовозобов'язаними особами. Так само виснував, що і військовослужбовець може бути призначений опікуном недієздатної особи лише після його звільнення зі служби.

Зокрема, у постанові КЦС ВС від 26.06.2024 у справі № 742/887/23 виснувано: оскільки особа призвана за мобілізацією та проходить військову службу, вказана обставина унеможливлює фактичне виконання ним обов'язків як опікуна [8].

Така мотивація вирішення призначення опікунства із урахуванням військового обов'язку громадянина України знайшла своє продовження у постанові КЦС ВС від 27.02.2025 у справі № 344/2344/24.

Зокрема, ВС наголосив: «Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками сімейних відносин для уникнення виконання встановлених законом обов'язків. Зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що особа використовувала право на зло; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб, держави (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чиї права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов: настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які потерпають від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи/осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин)».

Встановивши, що у ОСОБА_2 є інші близькі особи, які можуть бути його опікунами, а ОСОБА_1 з 09 вересня 2022 року призваний за мобілізацією та проходить військову службу (на час розгляду справи в судах попередніх інстанцій), що унеможливлює фактичне виконання ним обов'язків опікуна ОСОБА_2 , суди першої і апеляційної інстанцій дійшли правильних висновків про відмову в задоволенні заяви про призначення опікуна із зазначених підстав» [9].

Р. Сиймовський, проводячи аналіз судової практики судів першої та апеляційної інстанцій, зазначив «щодо негативних рішень, тобто рішень про відмову призначити особу опікуном (з метою подальшого вивільнення від проходження військової служби), то суди переважно виходять із невідповідності приватного інтересу заявника-військовослужбовця бути опікуном такому ж приватному інтересу підопічного у частині неможливості забезпечення належного догляду військовослужбовцем» [10, с. 701].

У той же час Є. Морозов, проаналізувавши практику Верховного Суду, виснував: «Саме орган опіки та піклування на підставі звернення особи чоловічої статі призовного віку із заявою про призначення його опікуном недієздатної особи, враховуючи введений у державі воєнний стан та закріплений статтею 65 Конституції України обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, повинен з'ясувати необхідність такого, уникаючи можливих зловживань в цьому питанні, та належним чином мотивувати своє подання про можливість призначення особи опікуном та, перш за все, необхідність такого» [11].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Висновки. Виходячи із проведеного аналізу резюмуємо, законодавець, однозначно, твердий у своєму поступі щодо першочергового забезпечення прав та інтересів особи, щодо обсягу дієздатності якої розглядається цивільна справа, шляхом внесення відповідних коректив до приписів ЦПК України та інших суміжних нормативно-правових актів. Фактично, ми спостерігаємо у дії принцип субстантивної рівності, за яким держава забезпечує рівність прав шляхом надання підвищених гарантів і спеціального правового захистту особам, які через свою вразливість потребують додаткової підтримки, що не є дискримінацією інших осіб (як сказав Аристотель: «Suum cuique tribuere» – кожному віддати належне). У той же час воєнна агресія російської федерації поставила нові виклики перед нашою державою і сьогодні суд (судді та присяжні) повинен особливо прискіпливо та всебічно досліджувати всі обставини справ про визнання особи недієздатною і призначення їй опікуна, якщо останній є ще не призваним військовозобов'язаним чи військовослужбовцем, аби правильно зрівноважувати приватний та публічний інтерес, про що вестиметься у продовженні цієї публікації.

(продовження буде)

Список використаних джерел

1. Соцька А. М., Мороз О. М. Особливості правового статусу недієздатних осіб. Наукові записки. Серія «Право». Вип. 14.2023. С. 118-123. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/268/270 (дата звернення: 25.05.2026). DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-118-123.
2. Постанова Верховного Суду від 21.08.2024, справа № 201/1531/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121222017 (дата звернення: 25.05.2026).
3. Спаскіна К. О. Процесуальні аспекти визнання фізичної особи недієздатною. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 17. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/443/343. (дата звернення: 25.05.2026). DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.17572555.
4. Наталія Михайленко проти України: рішення щодо відсутності можливості у особи з інвалідністю оскаржити до суду позбавлення її цивільної дієздатності. Харківська правозахисна група. Довідка юриста. *Практика міжнародних органів з прав людини*. URL: https://lawyer.khpg.org/1417768704 (дата звернення: 25.05.2026).
5. Горбатюк проти України. Рішення ЄСПЛ від 07.11.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e60#Text (дата звернення: 25.05.2026).
6. Постанова Верховного Суду від 07.04.2020, справа № 638/4/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749223 (дата звернення: 25.05.2026).
7. Татулич І. Ю. Новий підхід щодо процедури визнання фізичної особи недієздатною. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021. Серія «Право», випуск № 64. С. 159-164. URL: file:///D:/Admin/Downloads/238468-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-547891-1-10-20210814.pdf (дата звернення: 25.05.2026). DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.30.
8. Постанова Верховного Суду від 26.06.2024, справа № 742/887/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029606 (дата звернення: 25.05.2026).
9. Постанова Верховного Суду від 27.02.2025, справа № 344/2344/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125498456 (дата звернення: 25.05.2026).
10. Сиймовський Р. М. Баланс публічних та приватних інтересів у судовій практиці щодо призначення військовослужбовців опікунами у період дії воєнного стану в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 02. 2025. С. 699-704. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/106.pdf (дата звернення: 25.05.2026). DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.104.
11. Мороз Є. Особливості та судова практика (не)призначення опікуна з числа військовозобов'язаних осіб. Інформаційно-правовий портал: Поради юриста. 11.08.2025. URL: https://porady.org.ua/osoblyvosti-ta-sudova-praktyka-neprygznachennya-opikuna-z-chysla-viyskovozobovyazanykh-osib (дата звернення: 25.05.2026).

References

1. Sotska, A. M. & Moroz, O. M. (2023). Osoblyvosti pravovoho statusu nediiezdatnykh osib [Peculiarities of the legal status of incapacitated persons]. *Naukovi zapysky. Seriia «Pravo» – Scientific notes. Series*

 CC BY 4.0

«Law», 14, 118-123. Retrieved from https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/268/270. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-118-123 [in Ukrainian].

2. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 21.08.2024, sprav**a** № 201/1531/23 [Resolution of the Supreme Court of 08/21/2024, case No. 201/1531/23].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/121222017 [in Ukrainian].
3. Spaskina, K. O. (2025). Protsesualni aspekty vyznannia fizychnoi osoby nediiezdatnoiu. [Procedural aspects of recognizing an individual as incapacitated] *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs – Ukrainian political and legal discourse, 17.* Retrieved from https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/443/343. DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.17572555 [in Ukrainian].
4. *Nataliia Mykhailenko proty Ukrainy: rishennia shchodo vidsutnosti mozhlyvosti u osoby z invalidnistiu oskarzhyty do sudu pozbavlennia yii tsyvilnoi diiezdatnosti [Nataliya Mykhailenko v. Ukraine: decision on the lack of an opportunity for a person with a disability to appeal to the court the deprivation of his civil capacity].* Kharkivska pravozakhysna hrupa. Dovidka yurysta. Praktyka mizhnarodnykh orhaniv z prav liudyny. Retrieved from https://lawyer.khpg.org/1417768704 [in Ukrainian].
5. *Horbatiuk proty Ukrainy. Rishennia YeSPL vid 07.11.2019 [Horbatyuk v. Ukraine. ECHR decision of 07.11.2019].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e60#Text [in Ukrainian].
6. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 07.04.2020, sprava № 638/4/19 [Resolution of the Supreme Court of 07.04.2020, case No. 638/4/19].* Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749223 [in Ukrainian].
7. Tatulych, I. (2021). Novyi pidkhid shchodo protsedury vyznannia fizychnoi osoby nediiezdatnoiu [New approach to the procedure for declaring a physical person incapacitated]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, 2021. Seriia «Pravo», 64,* 159-164. Retrieved from file:///D:/Admin/Downloads/238468-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-547891-1-10-20210814.pdf. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.30 [in Ukrainian].
8. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 26.06.2024, sprava № 742/887/23. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Resolution of the Supreme Court of 06/26/2024, case No. 742/887/23].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029606 [in Ukrainian].
9. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 27.02.2025, sprava № 344/2344/24 [Resolution of the Supreme Court of 02/27/2025, case No. 344/2344/24. Unified State Register of Court Decisions]*. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/125498456 [in Ukrainian].
10. Syimovskyi, R. M. (2025). Balans publichnykh ta pryvatnykh interesiv u sudovii praktytsi shchodo pryznachennia viiskovosluzhbovtsiv opikunamy u period dii voiennoho stanu v Ukraini [The balance of public and private interests in judicial practice regarding the appointment of military personnel as guardians during the period of martial law in Ukraine]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo» – Electronic scientific publications «Analytical and comparative jurisprudence», 02,* 699-704. Retrieved from https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/106.pdf. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.104 [in Ukrainian].
11. Moroz, Ye. (2025). *Osoblyvosti ta sudova praktyka (ne)pryznachennia opikuna z chysla viiskovozoboviazanykh osib [Peculiarities and judicial practice of (non)appointment of a guardian from among persons liable for military service]. Informatsiino-pravovyi portal: Porady yurysta.* 11.08.2025. Retrieved from https://porady.org.ua/osoblyvosti-ta-sudova-praktyka-nepryznachennya-opikuna-z-chysla-viyskovozobovyazanykh-osib [in Ukrainian].

Стаття надійшла 30.05.2026
Стаття прийнята до друку 28.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.135
УДК 34:341.3:342.7:349.6

Ольга Зигрій,
доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7092-5306

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

У статті здійснено комплексне дослідження міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах вимушеної міграції, що зумовлена повномасштабною війною рф проти України та посиленням екологічних викликів. Проаналізовано сучасний стан міжнародно-правового регулювання правового статусу українців, які вимушено залишили територію України внаслідок збройної агресії. Визначено основні гарантії забезпечення їхніх фундаментальних прав й свобод у державах перебування. Особливу увагу приділено дослідженню міжнародних стандартів захисту біженців і переміщених осіб, принципу невидворення, механізму тимчасового захисту та практиці застосування міжнародних договорів у сфері прав людини. У рукописі акцентовано, що збройні конфлікти дедалі частіше супроводжуються масштабними екологічними наслідками, які безпосередньо впливають на посилення міграційних процесів та формування нових категорій осіб, що потребують міжнародного захисту.

Встановлено, що чинна система міжнародного права не забезпечує належного комплексного регулювання питань екологічної міграції, а міжнародні механізми захисту залишаються фрагментарними та недостатньо адаптованими до сучасних викликів. Обґрунтовано необхідність удосконалення міжнародно-правових інструментів шляхом формування універсальної нормативної бази, спрямованої на забезпечення ефективного захисту осіб, переміщених унаслідок поєднання воєнних та екологічних факторів. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема формально-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, логіко-юридичний та метод правового аналізу.

Ключові слова: *екологічна міграція, права людини, вимушена міграція, біженець, міжнародний захист, тимчасовий захист, правовий статус.*

Zyhrii O.

Human rights in conditions of forced migration: international legal protection of ukrainians abroad in the context of war and environmental challenges

The relevance of the research is obusловed by the unprecedented scale of forced displacement of the Ukrainian population, as well as by the increasing interconnection between armed conflicts, environmental degradation, and migration processes. Contemporary international legal regulation faces significant difficulties in ensuring effective protection of persons displaced simultaneously by military actions and environmental factors, which determines the scientific and practical significance of the study.

The purpose of the article is to analyse the current state of international legal regulation concerning the protection of Ukrainians who were forced to leave the territory of Ukraine as a result of armed aggression, to identify the main guarantees of their fundamental rights and freedoms in host states, and to determine the shortcomings of existing international legal mechanisms in the field of environmental migration protection. Particular attention is devoted to the examination of international standards for the protection of refugees and displaced persons, the principle of non-refoulement, the mechanism of temporary protection, and the implementation of international human rights treaties.

The methodological basis of the research is formed by general scientific and special legal methods of cognition, including formal-legal, comparative-legal, systemic-structural, logical-legal, and legal analysis methods. The application of these approaches made it possible to comprehensively assess the current trends in the development of international migration law and to identify the peculiarities of legal regulation regarding the protection of displaced persons under conditions of war and environmental instability.

The study found that the current system of international law does not provide a comprehensive legal framework for regulating issues related to environmental migration, and existing international protection mechanisms remain

© Ольга Зигрій, 2026

fragmented and insufficiently adapted to modern global challenges, which are increasingly accompanied by large-scale environmental consequences. Proposals are made to improve international legal instruments by developing a universal regulatory framework aimed at ensuring effective protection of persons displaced as a result of the combined impact of military and environmental factors.

Keywords: *environmental migration, human rights, forced migration, refugee, international protection, temporary protection, legal status.*

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія рф проти України спричинила безпрецедентні масштаби вимушеної міграції населення, що стало одним із найбільших гуманітарних викликів сучасності. Це у свою чергу актуалізувало питання забезпечення їхніх фундаментальних прав і свобод відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини та міжнародного захисту біженців. Проте сучасні міграційні процеси дедалі частіше формуються не лише під впливом воєнних дій, а й внаслідок екологічних чинників, які суттєво поглиблюються в умовах збройних конфліктів. Руйнування об'єктів критичної інфраструктури, забруднення довкілля, деградація природних ресурсів та інші екологічні наслідки війни створюють додаткові ризики для життя і здоров'я українців та зумовлюють виникнення нових форм вимушеного переміщення.

Незважаючи на існування розвиненої системи міжнародно-правових гарантій захисту біженців і переміщених осіб, чинне міжнародне право не містить комплексного підходу до регулювання екологічної міграції та правового статусу осіб, які залишають місце проживання внаслідок екологічних катастроф чи деградації довкілля, пов'язаних зі збройними конфліктами. Фрагментарність міжнародно-правового регулювання та відсутність універсального нормативного механізму ускладнюють забезпечення належного рівня захисту прав таких осіб у державах перебування. У зв'язку з цим виникає необхідність наукового осмислення сучасних міжнародно-правових підходів до захисту прав людини в умовах вимушеної міграції, аналізу ефективності існуючих механізмів міжнародного захисту українців за кордоном, а також обґрунтування напрямів удосконалення міжнародного правового регулювання з урахуванням взаємозв'язку воєнних та екологічних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правове регулювання вимушеної міграції неодноразово було предметом дослідження науковців. Зокрема значний внесок здійснили А. Бабенко, Ю. Бузницького, М. А. Доценка, Я. Жупанського, Ф. Заставного, Е. Лібанової, В. Новіка, С. Пирожкова, О. Піскуна, І. Прибиткової, В. Стешенко, С. Стеценко, О. Хомри, М. Шульги, П. Чалого, В. Шаповала тощо. Сучасні дослідження дедалі більше акцентують увагу на комплексному аналізі чинників масового переміщення населення, прогнозуванні динаміки міграційних процесів та оцінці їх соціально-економічних і правових наслідків.

Водночас недостатньо дослідженим залишається взаємозв'язок воєнних та екологічних чинників вимушеної міграції. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення міжнародно-правового забезпечення захисту прав людини в умовах сучасних міграційних викликів.

Метою статті є здійснення комплексного дослідження міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах вимушеної міграції, зумовленої воєнними та екологічними чинниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збройна агресія рф проти України спричинила одну з найбільших міграційних криз у Європі за останні десятиліття. Мільйони громадян України були вимушені залишити територію своєї держави та скористатися механізмами міжнародного захисту в країнах ЄС, США та ін. державах.

Зростання масштабів екологічної міграції свідчить не лише про загострення екологічних проблем, а й про неспроможність існуючих міжнародно-правових механізмів вчасно реагувати на нові виклики. Існуюча система міжнародного права, на жаль, не містить чіткого визначення статусу осіб, що переміщенні з екологічних причин. Дана ситуація має правову невизначеність, що у свою чергу ускладнює реалізацію прав людини. Особливої гостроти дане питання набуває в умовах війни, оскільки екологічні наслідки збройних конфліктів (руйнування інфраструктури, забруднення довкілля, техногенні катастрофи тощо), виступають як додатковий фактор вимушеного переміщення населення.

Відкритим й надалі залишається питання щодо забезпечення гарантій прав людини в умовах вимушеної міграції. При цьому йдеться не лише про класичні категорії біженців, правовий статус яких врегульований міжнародним правом, а про ширше коло осіб, які змушені були залишити місце постійного проживання у зв'язку з збройними конфліктами, екологічною деградацією та зміною клімату. Водночас специфікою сучасної ситуації є поєднання воєнних та екологічних чинників вимушеної міграції. Збройний конфлікт призводить не лише до безпосередньої загрози життю та безпеці населення, а й до погіршення

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

стану довкілля. Додатково слід враховувати, що значна частина переміщених осіб не перетинає міжнародні кордони, а залишається у межах держави. У зв'язку з чим Керівництво УВКБ ООН 2019 р. прямо виключає стихійні лиха як самостійну підставу для набуття статусу біженця [12, с. 19].

У світовому вимірі функціонує розгалужена система міжнародно-правових актів, спрямованих на захист населення під час збройних конфліктів. До них належать, зокрема, Гаазька конвенція 1907 року про закони та звичаї сухопутної війни, Четверта Женевська конвенція 1949 року про захист цивільного населення під час війни, Перша Женевська конвенція 1949 року про поліпшення становища поранених і хворих у діючих арміях, а також Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року, які деталізують механізми захисту цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів [2, с. 59].

Попри наявність розвиненої системи гуманітарного права, сучасні міграційні процеси, зокрема вимушене переміщення під впливом воєнних та екологічних факторів, виходять за межі класичної моделі його регулювання. Дотримання прав й основоположних свобод людини, що гарантуються Міжнародною хартією прав людини постійно переглядається. Проте чинна система міжнародно-правового захисту не забезпечує належного комплексного регулювання правового статусу осіб, які залишають місце проживання не лише внаслідок збройних конфліктів, але й під впливом екологічних катастроф, деградації довкілля чи інших екологічних загроз, що посилюються в умовах війни.

Передусім доцільно зосередити увагу на категорії осіб, які є особливо чутливими до негативного впливу змін стану довкілля на реалізацію права людини. Йдеться про групи населення, де підвищена вразливість зумовлена сукупність соціально-економічних й демографічних чинників. Сюди відносить місце проживання, вік, стать, бідність, інвалідність, статус корінного населення чи меншини, національне чи соціальне походження, ін. [6, с. 279–281].

Слід зауважити, що міжнародно-правові акти не містять уніфікованого визначення поняття «екологічні права». Водночас положення міжнародних договорів у сфері захисту прав людини та охорони навколишнього природного середовища закріплюють окремі стандарти й гарантії реалізації прав людини в екологічній сфері. Одним із фундаментальних екологічних прав людини визнається право на здорове навколишнє середовище, яке знайшло відображення, зокрема, у преамбулі Орхуська конвенція (1998 р.) й ст. 38 Арабська хартія прав людини (2004 р.). Подальший розвиток концепції цього права простежується у діяльності Програма ООН з навколишнього середовища, а також у сучасній міжнародній правозастосовній практиці.

У науковій літературі та міжнародно-правових документах використовуються різні термінологічні підходи до визначення змісту зазначеного права, зокрема право на чисте, безпечне, сприятливе чи екологічно збалансоване довкілля. Така множинність підходів свідчить про комплексний і багаторівневий характер права людини на належний стан навколишнього природного середовища [8].

Право людини на здорове довкілля закріплюється як у регіональних міжнародно-правових актах у сфері прав людини, так і в міжнародних екологічних угодах, учасниками яких є понад 120 держав. Водночас конституційне та законодавче визнання цього права діє більш ніж у 100 державах світу [7, с. 36].

У науковій літературі зазначена тенденція розглядається як прояв поступової інституціоналізації права людини на здорове довкілля на глобальному рівні, що свідчить про його посилення як самостійного елемента системи міжнародного захисту прав людини [1, с. 29].

У контексті дослідження прав людини в умовах вимушеної міграції особливого значення набувають питання термінологічного визначення та правового статусу осіб, переміщених під впливом екологічних чинників. Міжнародна організація з міграції наголошує, що терміни «екологічний біженець» або «кліматичний біженець» не мають юридично закріпленого визначення в чинних міжнародно-правових актах, що ускладнює їх правову кваліфікацію та застосування відповідних механізмів міжнародного захисту [9, с. 30–31].

У межах проведеного дослідження встановлено, що збройна агресія російської федерації проти України спричинила масштабні та довготривалі негативні екологічні наслідки для довкілля держави. Військові дії охопили значну частину природно-заповідного фонду України, внаслідок чого зазнали істотної деградації близько третини його територій. Зокрема, постраждали десятки об'єктів природно-заповідного фонду, включаючи природні та біосферні заповідники, національні та регіональні природні парки, що свідчить про комплексний характер екологічної шкоди, спричиненої війною.

Окрему групу екологічних втрат становить загроза знищення близько 200 територій Смарагдової мережі – природоохоронних ділянок. Згадані території визначені Бернською конвенцією, метою якої є збереження рідкісних видів флори і фауни та їхніх природних обєктів [4]. Постійно фіксуються значні

 CC BY 4.0

пошкодження Рамсарських водно-болотних угідь міжнародного значення [5]. Їхнє розташування у межах узбережжя Азовського й Чорного морів, а також у нижніх течіях Дунаю і Дніпра, має ключове значення для підтримання глобального біорізноманіття.

Відповідно до даних ООН Україна належить до найбільш замінованих країн світу, що формує довгострокову екологічну загрозу як для населення, так і для природних екосистем. Додатково, масштабні лісові та степові пожежі призводять до знищення природних оселищ рідкісних і зникаючих видів, посилюючи процеси деградації довкілля.

Зазначені обставини підтверджуються висновками попередніх публікацій про те, що екологічні наслідки війни є одним із ключових чинників трансформації сучасних міграційних процесів та формування нових категорій вимушеної міграції з поєднанням воєнних та екологічних детермінантів [14, с. 35]. У цьому контексті докінця не визначеним залишається питання правового статусу українців за кордоном, оскільки більшість із них користуються режимом тимчасового захисту, що не тотожний класичному статусу біженця.

Термінологічна невизначеність у сфері екологічної міграції має лише суттєве практичне значення. Водночас значно ускладнює формування єдиного підходу до правового регулювання й захисту згадуваної категорії осіб та призводить до фрагментації правозастосовної практики на міжнародному рівні. У зв'язку з цим акцент робиться на їх переосмисленні наявних підходів та адаптації до сучасних умов, зокрема ситуації в Україні, де воєнні дії супроводжуються істотними екологічними наслідками.

Усталений підхід, закріплений у Конвенції про статус біженців 1951 р., виходить із того, що статус біженця не поширюється на осіб, які залишають країну походження внаслідок екологічних факторів, зокрема стихійних лих або техногенних катастроф [11]. Така позиція обґрунтовується відсутністю елементу переслідування за ознаками, визначеними Конвенцією (раса, релігія, національність, політичні переконання тощо), а також невибірковим характером екологічної шкоди, спричиненої зміною клімату, яка не пов'язана з індивідуальними характеристиками особи [15, с. 42].

Особи, які тікають від війни, можуть претендувати на статус біженця чи користуватися механізмами тимчасового чи додаткового захисту, що передбачає комплекс правових гарантій. Це право на перебування, доступ до соціальних послуг, освіти й ринку праці. Натомість особи, переміщені з екологічних причин, не мають чітко визначеного міжнародно-правового статусу. Чинні міжнародні договори не визнають екологічні фактори як самостійну підставу для надання статусу біженця. У загальному це призводить до ситуації, що особи не можуть скористатися повним обсягом міжнародного захисту. У більшості випадків вони підпадають під загальні норми міжнародного права прав людини або національного законодавства держав перебування [13, с. 248]. Така ситуація зумовлює фрагментарність і нерівномірність їх правового становища.

Для українців, які потерпають від війни і виїхали за кордон, застосовується спеціальний механізм тимчасового захисту прийнятий ЄС у 2022 році. Цей режим передбачає спрощену процедуру надання захисту без необхідності індивідуального визначення статусу біженця. Такий механізм забезпечує швидкий доступ до базових прав – право на проживання, доступ до ринку праці, соціальні гарантії, медичне забезпечення, освіту. Проте зазначений інститут має тимчасовий характер і не вирішує питання довгострокового правового статусу особи.

Екологічні наслідки війни створюють нову категорію ризиків, які не в повній мірі охоплюють наявні правові механізми. Насамперед це свідчить про формування комплексного типу вимушеної міграції, що поєднує ознаки як воєнної, так і екологічної міграції. У таких умовах постає необхідність адаптації міжнародно-правових підходів до захисту прав людини з урахуванням багатофакторного характеру сучасних міграційних процесів. Правова ситуація категорії осіб, котрі зазнають впливу екологічних наслідків збройних конфліктів, фактично опиняється поза межами повноцінного міжнародно-правового захисту.

Відмінність полягає в тому, що воєнна міграція має чітке правове регулювання й гарантії захисту. Екологічна міграція характеризується відсутністю визначеного статусу та фрагментарністю правового захисту. Попри відсутність обов'язкових міжнародно-правових норм, у межах системи ООН спостерігається поступове формування, так званого, «м'якого права» у сфері екологічної міграції. Загальні принципи у розвитку міждержавної співпраці у сфері захисту екологічних мігрантів закладено у Керівних принципах з питань внутрішнього переміщення, у Глобальному договорі про міграцію та інших документах [3; 10]. Проте всі ці механізми не забезпечують повноцінного правового захисту, а мають лише рекомендаційний характер й відіграють важливу роль у формуванні стандартів поведінки держав й створюють передумови для подальшої кодифікації відповідних норм.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

На основі цього можна констатувати існування суттєвої нормативної прогалини у міжнародному праві, яка проявляється у відсутності комплексного підходу до регулювання екологічної міграції. Дана ситуація не лише ускладнює координацію міжнародних зусиль, а й підвищує рівень соціальної та правової вразливості екологічних мігрантів. Міжнародно-правовий захист мігрантів суттєво відрізняється залежно від причин міграції, див. табл.1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика правового регулювання вимушеної міграції

Критерій	Вимушена міграція внаслідок війни	Екологічна міграція
Нормативно-правове регулювання	Наявне чітке міжнародно-правове регулювання	Відсутнє комплексне міжнародно-правове регулювання
Правовий статус осіб	Визнається статус біженця або надається тимчасовий захист	Відсутній уніфікований міжнародно-правовий статус
Механізми захисту	Існують усталені міжнародні механізми захисту	Відсутній єдиний універсальний механізм
Обсяг прав та гарантій	Забезпечується широкий спектр прав і свобод	Захист має фрагментарний та обмежений характер

Джерело: сформовано самостійно автором.

Табл.1 представляє суттєву асиметрію у підходах міжнародного права до регулювання різних видів вимушеної міграції. Зокрема міграція спричинена війною має визначений правовий статус осіб з гарантованим обсягом прав. Водночас екологічна міграція залишається недостатньо врегульованою із відсутністю уніфікованого статусу й єдиного механізму захисту, що зумовлює фрагментарний характер правового забезпечення.

Висновки. Враховуючи проведене дослідження даного питання слід відмітити, що сучасна система міжнародного права не забезпечує комплексного та уніфікованого регулювання питань екологічної міграції, що зумовлює наявність істотних прогалин у сфері міжнародного захисту прав людини. Відсутність чітко визначеного правового статусу екологічних мігрантів, а також фрагментарність існуючих міжнародно-правових підходів свідчать про недостатню адаптованість чинного правового регулювання до сучасних глобальних викликів.

Водночас міжнародно-правові механізми захисту осіб, які вимушено залишають місце проживання внаслідок воєнних дій, є більш розвиненими та передбачають закріплену систему правових гарантій, зокрема у межах інституту біженства та тимчасового захисту. У цьому контексті ситуація, що склалася в Україні, характеризується поєднанням воєнних та екологічних чинників вимушеної міграції, що свідчить про трансформацію традиційних підходів до міжнародно-правового регулювання міграційних процесів.

З огляду на це постає необхідність переосмислення існуючих правових конструкцій та формування комплексного підходу до захисту осіб, переміщених унаслідок сукупної дії воєнних та екологічних факторів. Перспективними напрямами розвитку міжнародного права у цій сфері є створення універсального міжнародно-правового інструменту для регулювання статусу екологічних мігрантів, розширення та адаптація чинних механізмів захисту, а також інтеграція екологічного компоненту до міграційної та правозахисної політики держав. Лише за умови системного та комплексного підходу можливе формування ефективного міжнародно-правового механізму, здатного забезпечити належний рівень захисту прав і свобод осіб, переміщених унаслідок сучасних екологічних та воєнних викликів.

Список використаних джерел

1. Воєводін І. С. Міжнародний організаційно-правовий механізм захисту екологічних прав вразливих категорій осіб : дис. … докт. філ.: 293 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2024. С. 265. URL: https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/aspirantura/zakhysty/voievodin/Voievodin_diss.pdf (дата звернення: 20.03.2026).
2. Зигрій О. Інтерпретації та захист екологічних прав людини: міжнародні стандарти та українські реалії. Актуальні проблеми правознавства. 2022. №1. С. 55–62. URL: http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1335.
3. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. United Nations. 15 с. URL: www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf (дата звернення: 10.05.2026).

 CC BY 4.0

4. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі : Міжнародний документ від 19.09.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text (дата звернення: 10.05.2026).
5. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів : Міжнародний документ від 02.02.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (дата звернення: 10.05.2026).
6. Шамраєва В. М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 76. Т. 2. С. 278-284. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.44 (дата звернення: 20.04.2026).
7. Boyd D. Chapter 2: The Right to a Healthy and Sustainable Environment / Aguila Y. and Viñuales J.E. (Eds.). A Global Pact for the Environment-Legal Foundations. University of Cambridge, 2019. P. 30-36. URL: https://globalpactenvironment.org/uploads/Aguila-Vinuales-A-Global-Pact-for-theEnvironment-Cambridge-Report-March-2019.pdf.
8. Environmental Rule of Law: First Global Report. Nairobi. United Nations Environment Programme, 2019. URL: https://wedocs.unep.org/20.500.11822/27279.
9. International Migration Law No. 34 – Glossary on Migration. Geneva : IOM, 2019. 248 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/IML_34_Glossary.pdf (дата звернення: 20.03.2026).
10. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/73/195 (дата звернення: 27.03.2026).
11. Convention relating to the Status of Refugees. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-relatingstatus-refugees (дата звернення: 27.03.2026).
12. Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. Geneva: UNHRC, 2019. 278 p. URL: https://www.unhcr.org/media/handbook-procedures-andcriteria-determining-refugee-status-under-1951-convention-and-1967 (дата звернення: 25.03.2026).
13. Sukhorebra T., Metelskyi I., Piliukov Yu., Zyhrii O., Yurkevych I.. Main principles of ecology politics and law of the EU. JUS Rivista di Scienze Giuridiche. Volume 2023, Issue 3, P. 243 - 258. DOI: 10.26350/18277942_000135.
14. Zyhrii O., Zaitseva-Kalaur I. Features of the formation and implementation of environmental policy institutions of European cooperation: a challenge for the EU and Ukraine. *Polish Journal of Science*. Warszawa, 2023. № 64. P.33-37. DOI: 10.5281/zenodo.8153534.
15. Scissa C. Recognition and Protection of Environmental Migrants in International Law: A Long-lasting Swing between Urgency and Postponement. Dignity in Movement: Borders, Bodies and Rights. 2021. Pp. 41-53. URL: https://www.e-ir.info/pdf/91948 (дата звернення: 24.03.2026).

References

1. Voievodin, I. S. (2024). *Mizhnarodnyi orhanizatsiino-pravovyi mekhanizm zakhystu ekolohichnykh prav vrazlyvykh katehorii osib : dys. ... dokt. fil.: 293. [International organizational and legal mechanism for the protection of environmental rights of vulnerable categories of persons: dissertation ... doctor of philology]:* 293. Kharkiv. Retrieved from https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/aspirantura/zakhysty/voievodin/Voievodin_diss.pdf [in Ukrainian].
2. Zyhrii, O. (2022). Interpretatsii ta zakhyst ekolohichnykh prav liudyny: mizhnarodni standarty ta ukrainski realii [Interpretations and protection of environmental human rights: international standards and Ukrainian realities]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual problems of Law, 1,* 55-62. Retrieved from http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1335 [in Ukrainian].
3. *Kerivni pryntsypy z pytan vnutrishnoho peremishchennia [Guiding principles on internal displacement]*. United Nations. 15 s. URL: www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf [in Ukrainian].
4. *Konventsiia pro okhoronu dykoi flory ta fauny i pryrodnykh seredovyshch isnuvannia v Yevropi : Mizhnarodnyi dokument vid 19.09.1979. [Convention on the Conservation of European Wild Flora and Fauna and Natural Habitats: International document of 19.09.1979.].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text [in Ukrainian].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

5. *Konventsiia pro vodno-bolotni uhiddia, shcho maiut mizhnarodne znachennia, holovnym chynom yak seredovyshche isnuvannia vodoplavnykh ptakhiv : Mizhnarodnyi dokument vid 02.02.1971.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text [in Ukrainian].
6. Shamraieva, V. M. (2023). Zakhyst okremykh hrup osib na rivni OOH ta v ramkakh rehionalnykh system zakhystu prav liudyny. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo, T. 2,* 278-284. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.44 [in Ukrainian].
7. *Boyd D. Chapter 2: The Right to a Healthy and Sustainable Environment / Aguila Y. and Viñuales J.E. (Eds.). (2019). A Global Pact for the Environment-Legal Foundations. University of Cambridge, 2*019. P. 30-36. Retrieved from https://globalpactenvironment.org/uploads/Aguila-Vinuales-A-Global-Pact-for-theEnvironment-Cambridge-Report-March-2019.pdf Retrieved from https://docs.un.org/en/A/RES/73/195 [in English].
8. Environmental Rule of Law: First Global Report. Nairobi. United Nations Environment Programme, 2019. Retrieved from https://wedocs.unep.org/20.500.11822/27279 [in English].
9. *International Migration Law No. 34 – Glossary on Migration.* Geneva : IOM, 2019. 248. Retrieved from [in English]https://publications.iom.int/system/files/pdf/IML_34_Glossary.pdf [in English] [in English].
10. *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migrati*on. Retrieved from https://docs.un.org/en/A/RES/73/195 [in English].
11. *Convention relating to the Status of Refugees.* Retrieved from https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-relatingstatus-refugees [in English].
12. *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. Geneva: UNHRC, 2019. 278 p.* Retrieved from https://www.unhcr.org/media/handbook-procedures-andcriteria-determining-refugee-status-under-1951-convention-and-1967 [in English].
13. Sukhorebra, T., Metelskyi, I., Piliukov, Yu., Zyhrii & O., Yurkevych, I. (2021). *Main principles of ecology politics and law of the EU.* JUS Rivista di Scienze Giuridiche, *ition and Protection of Environmental Migrants in International Law: A Long-lasting Swing between Urgency and Postponement. Dignity in Movement: Borders, Bodies and Rights.* Retrieved from https://www.e-ir.info/pdf/91948 [in English].
14. Zyhrii, O. & Zaitseva-Kalaur I. (2023). Features of the formation and implementation of environmental policy institutions of European cooperation: a challenge for the EU and Ukraine. *Polish Journal of Science, 64,* 33-37. DOI: 10.5281/zenodo.8153534 [in English].
15. Scissa, C. (2021). Recognition and Protection of Environmental Migrants in International Law: A Long-lasting Swing between Urgency and Postponement. Dignity in Movement: Borders, Bodies and Rights, 41-53. Retrieved from https://www.e-ir.info/pdf/91948 [in English].

Стаття надійшла 26.05.2026
Стаття прийнята до друку 30.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.142
УДК 339.923(477:4):349.444:342.734

Станіслав Маляр,
доктор філософії зі спеціальності 051 «Економіка», Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії правових наук України» (м. Київ), відділ проблем модернізації господарського права та законодавства (старший науковий співробітник).
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3136-853X

ПОЛІТИКА ДОСТУПНОГО ЖИТЛА ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена визначенню політики доступного житла. Метою статті є розкриття сутності політики доступного житла як складової процесу європейської інтеграції. Методологічну основу статті становить поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Завдяки діалектичному методу розглянуто політику доступного житла як динамічну міждисциплінарну категорію, що охоплює правові, соціальні, економічні та містобудівні аспекти. Формально-юридичний метод використано для аналізу національного законодавства, міжнародних актів і європейських стандартів у сфері житлового забезпечення. Порівняльно-правовий і системний методи дозволили зіставити українську модель політики доступного житла з європейськими підходами та визначити її місце у процесі європейської інтеграції України.

Актуальність дослідження політики доступного житла зумовлена загостренням житлової проблеми в умовах соціально-економічних трансформацій, зростанням вартості нерухомості, обмеженою платоспроможністю населення та посиленням міграційних процесів, спричинених воєнними та економічними викликами. За таких умов житлове забезпечення набуває значення одного з ключових елементів соціальної стабільності та реалізації права людини на достатній життєвий рівень. Зазначено, що європейський підхід до житлового забезпечення ґрунтується на поєднанні соціальної відповідальності держави, ринкових механізмів та інституційної підтримки вразливих категорій населення, що формує нову модель доступного житла як елемента соціальної інклюзії. У зв'язку з цим виникає потреба у переосмисленні сутності політики доступного житла як міждисциплінарної категорії, що охоплює правові, економічні, містобудівні та соціальні аспекти.

Системні зміни у житловому законодавстві України та поступова гармонізація з європейськими підходами актуалізують необхідність удосконалення науково-теоретичних засад цієї політики. Визначено, що політика доступного житла розглядається як складова державної житлової політики змішаного державно-ринкового типу, що передбачає формування правових, фінансово-кредитних та організаційних механізмів забезпечення громадян житлом. Вона реалізується через часткове державне співфінансування, розвиток пільгового іпотечного кредитування, створення умов для зниження вартості житла та соціальну орієнтацію на підтримку осіб, які потребують поліпшення житлових умов. Основними її елементами є нормативно-правове регулювання доступу до житла, фінансові інструменти державної підтримки, розвиток соціального та орендного житлового фонду, стимулювання житлового будівництва, а також заходи з підвищення енергоефективності житлових об'єктів.

Ключові слова: *житло, житлова політика, доступність житла, євроінтеграція, житлове забезпечення, право на достатній життєвий рівень, соціальна інклюзія, соціальне житло, орендне житло, пільгове іпотечне кредитування, державна підтримка, соціально вразливі групи.*

Malyar S.

Affordable Housing Policy as a Component of the European Integration Process

The article is devoted to defining the policy of affordable housing. The purpose of the article is to reveal the essence of affordable housing policy as a component of the European integration process. The methodological basis of the article is a combination of general scientific and special legal methods. The dialectical method made it possible to examine affordable housing policy as a dynamic interdisciplinary category encompassing legal, social, economic, and urban planning aspects. The formal legal method was used to analyse national legislation, international instruments,

© Станіслав Маляр, 2026

and European standards in the field of housing provision. The comparative legal and systemic methods made it possible to compare the Ukrainian model of affordable housing policy with European approaches and to determine its place in the process of Ukraine's European integration.

The relevance of the study of affordable housing policy is determined by the aggravation of the housing problem in the context of socio-economic transformations, rising real estate prices, the limited purchasing power of the population, and the intensification of migration processes caused by military and economic challenges. Under such conditions, housing provision becomes one of the key elements of social stability and the realization of the human right to an adequate standard of living. It is noted that the European approach to housing provision is based on a combination of the social responsibility of the state, market mechanisms, and institutional support for vulnerable groups of the population, which forms a new model of affordable housing as an element of social inclusion. In this regard, there is a need to reconsider the essence of affordable housing policy as an interdisciplinary category encompassing legal, economic, urban planning, and social aspects.

Systemic changes in Ukraine's housing legislation and gradual harmonization with European approaches make it necessary to improve the scientific and theoretical foundations of this policy. It is determined that affordable housing policy should be regarded as a component of state housing policy of a mixed public-market type, which involves the formation of legal, financial-credit, and organizational mechanisms for providing citizens with housing. It is implemented through partial state co-financing, the development of preferential mortgage lending, the creation of conditions for reducing housing costs, and a social orientation toward supporting persons who need improved housing conditions. Its main elements include legal regulation of access to housing, financial instruments of state support, the development of social and rental housing stock, stimulation of housing construction, and measures to improve the energy efficiency of residential buildings.

Keywords: *housing, housing policy, housing affordability, European integration, housing provision, right to an adequate standard of living, social inclusion, social housing, rental housing, preferential mortgage lending, state support, socially vulnerable groups.*

Постановка проблеми. Питання політики доступного житла є нагальним у контексті європейської інтеграції України. Його актуальність зумовлена тим, що в умовах воєнного стану постали складні соціально-економічні, правові та безпекові виклики, зокрема пов'язані з внутрішнім переміщенням населення, руйнуванням житлової інфраструктури та необхідністю післявоєнної відбудови. Житловий сектор дедалі більше трансформується із суто соціального питання у стратегічний напрям державної політики, безпосередньо пов'язаний із забезпеченням основних прав людини, соціальної стабільності, економічної безпеки та виконанням Україною зобов'язань у сфері європейської інтеграції. Недоступність житла є серйозною соціальною проблемою навіть для розвинених країн, тому розвиток соціального житла залишається ключовим інструментом зниження соціальної напруженості. Європейські країни демонструють ефективні моделі доступного та соціального житла, що реалізуються через муніципальне будівництво, механізми оренди та державну підтримку населення [1]. Враховуючи це, у 2026 році в Україні було прийнято новий Закон України «Про основні засади житлової політики», який орієнтує реформування житлової сфери на принципи доступності, безбар'єрності проживання, соціальної справедливості та наближення до європейських стандартів [2].

Незважаючи на значне оновлення законодавства у сфері житлової політики, ця політика залишається частиною складного процесу європейської інтеграції. Слід зазначити, що Європейський Союз (далі – ЄС) розробляє новий підхід до доступного житла через Європейський план доступного житла, який передбачає розширення інвестицій, розвиток соціального житла, подолання житлової кризи, боротьбу зі спекуляціями та забезпечення сталого розвитку міст. Для України впровадження таких підходів є не лише умовою гармонізації із законодавством ЄС, а й важливою складовою побудови сучасної моделі соціальної держави, здатної забезпечити громадянам реальне право на житло [3]. Крім того, в умовах тривалого воєнного стану в Україні загострюється житлова потреба, зокрема щодо забезпечення житлом військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, молоді та соціально вразливих категорій населення. Це вимагає оновлення механізмів державного регулювання, розвитку іпотечних програм, соціального орендного житла, державно-приватного партнерства та залучення європейських фінансових інструментів. Усе це має узгоджуватися з процесом європейської інтеграції. Наведене підкреслює нагальність теми політики доступного житла як складової процесу європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До тематики дослідження політики доступного житла в контексті цінностей ЄС звертаються як національні, так і європейські дослідники. Такий підхід є цілком зрозумілим, оскільки ця проблематика має особливе соціальне значення. К. В. Спасіченко

 CC BY 4.0

запропонувала містобудівні моделі розміщення доступного житла для великого міста, які включають окремо розташовані будинки залежно від зони міської структури – центр, середня частина, периферія, передмістя, – а також моделі житлових комплексів із певним співвідношенням різних типів житла [4, с. 151]. Р. Грівсон у співавторстві з іншими вченими окреслюють вплив війни на економіку України, основні виклики поєднання європейської інтеграції з реконструкцією, а також можливі наслідки вступу України до ЄС [5, с. 81]. Д. І. Рудаков підкреслює необхідність виокремлення ознак доступного житла [6, с. 137]. О. Є. Аврамова системно визначає житлову політику, зокрема як діяльність держави щодо забезпечення населення доступним житлом, розвитку житлового фонду, інфраструктури та захисту житлових прав у межах соціальної й економічної політики [7, с. 97].

Вагоме значення для дослідження мають також праці В. І. Теремецького, у яких житлові права, житлова політика та європейські стандарти у сфері житлового забезпечення розглядаються в контексті трансформації національного законодавства України. Зокрема, в одному з досліджень вченого проаналізовано правове регулювання житлових відносин в Україні крізь призму acquis communautaire та окреслено перспективи імплементації європейських стандартів у цій сфері [8]. В іншій праці автора розкрито питання гармонізації законодавства України у сфері управління житловим фондом із правом ЄС, що має безпосереднє значення для формування сучасної моделі житлової політики в умовах європейської інтеграції [9].

Окремі аспекти трансформації житлової політики в Україні висвітлено у праці у вітчизняній науковій літературі, де акцентовано увагу на сучасному стані житлової політики та напрямах її оновлення в умовах державотворення [10]. Крім того, українські вчені досліджували проблематику захисту прав людини у житловій сфері, що є важливим для розуміння доступного житла не лише як економічного або містобудівного явища, а й як елемента механізму реалізації соціальних прав людини [11]. У контексті цього дослідження релевантною є також праця В. І. Теремецького та О. Є. Аврамової щодо дискримінації житлових прав окремих категорій осіб в Україні, оскільки політика доступного житла має бути орієнтована передусім на забезпечення рівного та недискримінаційного доступу до житла для соціально вразливих груп населення [12].

Аналіз літературних джерел свідчить, що політика доступного житла в контексті європейської інтеграції є міждисциплінарною категорією, яка охоплює наукові підходи у сферах містобудування, права, економіки та соціальної політики. Унаслідок системного оновлення житлового законодавства постає потреба в удосконаленні науково-практичного визначення політики житлового забезпечення, а також у подальшому осмисленні її зв'язку з європейськими стандартами, соціальною інклюзією та гарантіями реалізації права на житло.

Метою статті є розкриття сутності політики доступного житла як складової процесу європейської інтеграції. Задля цього необхідно виявити зміст політики доступного житла, вплив цієї політики на євроінтеграційні процеси та виявити подальші напрями наукових досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політика доступного житла має безпосередній зв'язок із правом на достатній життєвий рівень. У міжнародному праві це право розглядається як таке, що гарантує належні умови життя людини та її сім'ї, зокрема достатнє харчування, одяг, житло і постійне покращення життєвих умов. Згідно зі ст. 25 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї; житло у цьому контексті є одним із ключових компонентів зазначеного права [13]. Аналогічне положення закріплено у ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, де право кожного на достатній життєвий рівень для нього самого та його сім'ї пов'язується, зокрема, з достатнім харчуванням, одягом і житлом, а також із безперервним поліпшенням життєвих умов [14].

У національному законодавстві України право на достатній життєвий рівень закріплено у ст. 48 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло [15]. Отже, забезпечення доступності житла є не лише елементом соціальної політики, а й складовою реалізації фундаментального соціально-економічного права. Конституційний Суд України послідовно виходить із того, що житло є складовим елементом достатнього життєвого рівня. Зокрема, у Рішенні № 7-р(II)/2021 від 20.10.2021 Конституційний Суд України зазначив, що житло є складовим елементом достатнього життєвого рівня, право на який має кожен, а Україна має зобов'язання гарантувати право на житло і на міжнародному рівні [16]. У цьому контексті Суд послався на пункти 1, 2 ст. 31 Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року, відповідно до яких держава зобов'язується вживати заходів, спрямованих на сприяння доступу до житла належного рівня, а також на

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

запобігання бездомності та її скорочення з метою поступової ліквідації [16; 17]. Це створює нормативну основу для формування та реалізації політики доступного житла як складової європейських соціальних стандартів, орієнтованих передусім на забезпечення житлових потреб соціально вразливих груп населення.

Такий підхід узгоджується з позицією, відповідно до якої захист прав людини у житловій сфері має розглядатися не лише як гарантування формального права на житло, а як створення реальних правових, організаційних і соціальних умов для його здійснення. У цьому сенсі доступне житло виступає інструментом практичної реалізації соціальних прав людини, а не лише окремим видом державної підтримки у сфері житлового будівництва [11].

Незважаючи на задекларовану спрямованість державної політики на забезпечення житлових прав, ситуація у сфері доступу до житла в Україні залишається складною. Практика діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини свідчить, що у 2025 році зберігалася значна кількість звернень громадян щодо порушення прав людини, серед яких важливе місце посідали питання соціального захисту, державних гарантій, умов проживання та доступу до житла. За офіційними даними у 2025 році до Офісу Уповноваженого надійшло 152 592 звернення; в інформаційних матеріалах Уповноваженого також зазначено, що це на 24 % більше, ніж у 2024 році [18]. Така динаміка засвідчує збереження високої соціальної напруженості та актуальність житлової проблематики, особливо в умовах воєнного стану, внутрішнього переміщення населення, руйнування житлового фонду та зростання потреби у безпечному й доступному житлі. У цьому контексті політика доступного житла є практичним інструментом реалізації конституційних соціальних прав, зокрема права на достатній життєвий рівень і житло, а також механізмом забезпечення рівного доступу різних категорій населення до житлових умов, що відповідають стандартам гідного життя.

Під час формування політики доступного житла принципове значення має законодавче визначення цього поняття. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні засади житлової політики», доступне житло – це житло, право власності або користування, крім користування соціальним житлом, на яке набувається особою за підтримки держави чи органу місцевого самоврядування, з урахуванням рівня доходів та майнового стану особи, шляхом використання фінансово-кредитних механізмів підтримки будівництва, придбання або оренди житла [2]. Аналіз цієї норми дає підстави стверджувати, що законодавець розглядає доступне житло не лише як майнове благо, а як спеціальний інструмент державної житлової політики, спрямований на забезпечення житлових потреб особи за підтримки держави. У такій моделі держава виступає не лише регулятором житлових відносин, а й активним учасником створення фінансово-організаційних умов для набуття особою права власності або користування житлом. Ключове значення при цьому має врахування рівня доходів та майнового стану особи, що надає доступному житлу характеру адресного механізму соціально-економічної підтримки. Саме цей підхід має враховуватися під час розроблення та реалізації політики доступного житла.

У процесі європейської інтеграції таке розуміння доступного житла потребує подальшого узгодження з європейськими підходами до житлового забезпечення, де важливими є не лише фінансові механізми придбання або оренди житла, а й належне управління житловим фондом, прозорість житлових програм, недискримінаційний доступ до житлових ресурсів та орієнтація на соціально вразливі категорії населення. Саме тому імплементація acquis communautaire у сфері житлових відносин має розглядатися не як механічне запозичення окремих норм, а як поступова адаптація національної житлової політики до європейських стандартів соціальної справедливості, доступності та ефективного управління житловим фондом [8; 9].

Окремо варто звернути увагу, що засади державної підтримки будівництва доступного житла визначені також у ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» [19]. Зазначена норма передбачає комплексну модель державної підтримки будівництва доступного житла, яка поєднує бюджетне співфінансування, пільговий іпотечний житловий кредит та регуляторні механізми здешевлення вартості житла. За змістом цього Закону доступним житлом визнаються збудовані й ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки, комплекси та квартири. Основним інструментом такої підтримки є фінансове стимулювання набуття житла шляхом сплати державою 30 % вартості будівництва або придбання доступного житла та/або надання пільгового іпотечного житлового кредиту. Для окремих категорій осіб, зокрема ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб, передбачено державну підтримку у розмірі 50 % вартості будівництва або придбання доступного житла та/або пільговий іпотечний житловий кредит. Норма також закріплює соціальну адресність відповідної підтримки, оскільки вона надається громадянам, які потребують

 CC BY 4.0

поліпшення житлових умов, а її обсяг обмежується нормативною житловою площею житла. З огляду на це політику доступного житла можна визначити як складову державної житлової політики змішаного державно-ринкового характеру, що полягає у формуванні правових, фінансово-кредитних та організаційних механізмів забезпечення громадян житлом.

У європейських дослідженнях доступне житло дедалі частіше розглядається як окремий політико-правовий інструмент, що функціонує поряд із соціальним житлом, формується не лише за правилами вільного ринку та спрямований на забезпечення житлових потреб осіб і домогосподарств із середнім та низьким рівнем доходів. Водночас підкреслюється, що межі між соціальним і доступним житлом не є сталими, оскільки залежать від національних моделей житлової політики, критеріїв доходу, форм державної підтримки та способів участі публічного сектору у житловому забезпеченні. Програми доступного житла переважно реалізуються у великих містах таких країн, як Англія, Італія, Польща та Нідерланди, де соціальне житло часто виступає базовою складовою житлової політики, а доступне житло формується як проміжний сегмент між соціальним і ринковим житлом [20, с. 300]. Отже, політика доступного житла не може ґрунтуватися виключно на ринкових механізмах, оскільки за своєю природою має відповідну соціальну спрямованість.

Слід зазначити, що наявні в Україні механізми житлового забезпечення не завжди можна повною мірою охарактеризувати як доступні, оскільки їхня ефективність обмежується рівнем фінансових можливостей населення, умовами кредитування та недостатньою узгодженістю державних програм із реальними потребами домогосподарств. Показники забезпеченості житлом в Україні істотно поступаються європейським і, за окремими оцінками, у середньому є нижчими у 2,0–2,5 раза. Початок повномасштабного вторгнення зумовив значне зростання попиту на житло, зокрема інклюзивного характеру та соціального призначення [21, с. 278]. Водночас в Україні поступово розширюється доступ до житлового кредитування. Так, наприкінці 2025 р. програма доступного іпотечного кредитування «єОселя» дала змогу 21 864 українським родинам придбати власне житло, а загальний обсяг виданих кредитів сягнув 37,4 млрд грн. Зокрема, житло за цією програмою придбали 6 438 військовослужбовців за контрактом і ветеранів [22]. Житлове кредитування є важливим елементом політики доступного житла, оскільки передбачає використання фінансових механізмів придбання житла домогосподарствами з урахуванням їхньої платоспроможності та державної підтримки. Водночас доступність житла не може зводитися лише до наявності кредитних або компенсаційних програм. У сучасних умовах трансформація житлової політики України має охоплювати комплексне оновлення правових механізмів управління житловим фондом, розвиток соціального та орендного житла, посилення адресності державної підтримки, а також усунення дискримінаційних бар'єрів для окремих категорій осіб. Такий підхід дає змогу розглядати політику доступного житла як ширший механізм соціальної інклюзії, спрямований на забезпечення рівного доступу до житла для внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, молоді, малозабезпечених сімей та інших вразливих груп населення [10; 12]. Загалом житлова політика держави має бути спрямована не лише на житлове забезпечення, а й на формування сприятливих економічних умов, які дозволяють особам самостійно реалізовувати своє право на житло [23, с. 15].

В умовах європейської інтеграції політика доступного житла набуває значення інструменту наближення національної житлової політики до європейських соціальних стандартів. У праві ЄС житлова проблематика не сформована як єдиний самостійний регуляторний інститут, однак її зміст розкривається через поєднання норм первинного та вторинного права, актів стратегічного характеру й інструментів соціальної політики. Зокрема, ст. 34 Хартії основоположних прав ЄС визнає право на соціальну та житлову допомогу з метою забезпечення гідного існування осіб, які не мають достатніх ресурсів [24]. Натомість Директива 2000/43/ЄС закріплює принцип рівного ставлення незалежно від расового чи етнічного походження, у тому числі щодо доступу до товарів і послуг, доступних для громадськості, включаючи житло [25].

Окреме значення має Європейський план доступного житла, представлений Європейською Комісією як відповідь на житлову кризу в державах-членах ЄС. Його спрямовано на розширення доступу до доступного, сталого та якісного житла, збільшення житлової пропозиції, мобілізацію інвестицій, підтримку реформ і захист груп, які найбільше потерпають від житлової нестабільності [26]. Важливим компонентом цього підходу є Стратегія житлового будівництва, орієнтована на посилення спроможності будівельного сектору, прискорення будівництва і реконструкції житла, зменшення адміністративних бар'єрів та підвищення ефективності використання ресурсів. З огляду на це для України доцільним є врахування положень Європейського плану доступного житла під час подальшого оновлення національної

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

житлової політики. Такий підхід сприятиме наближенню української моделі житлового забезпечення до європейських підходів, у межах яких доступне житло розглядається не лише як економічна категорія, а як механізм реалізації соціальних прав людини, підтримки соціальної згуртованості та зменшення нерівності.

Висновки. Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що політика доступного житла є складовою державної житлової політики, яка має змішаний публічно-ринковий характер і спрямована на створення правових, фінансово-кредитних та організаційних механізмів забезпечення громадян житлом шляхом часткового державного співфінансування, стимулювання іпотечного кредитування, застосування компенсаційних механізмів і створення умов для зниження вартості житла з одночасною соціальною орієнтацією на підтримку осіб, які потребують поліпшення житлових умов або належать до вразливих категорій населення.

Основними складовими політики доступного житла є: формування нормативно-правової бази, що визначає умови доступу до житла; запровадження фінансово-кредитних механізмів державної підтримки, зокрема субсидій, пільгової іпотеки та компенсації частини вартості житла; розвиток соціального й орендного житла; стимулювання житлового будівництва за допомогою інвестиційних, податкових та регуляторних інструментів; підвищення енергоефективності житлового фонду; зниження витрат на експлуатацію житла; а також забезпечення адресності державної підтримки з урахуванням рівня доходів, майнового стану та житлових потреб особи.

Наближення політики доступного житла в Україні до підходів ЄС передбачає реалізацію принципів, закладених у європейських ініціативах, зокрема в Європейському плані доступного житла, та поступовий перехід до багаторівневої моделі управління житловою сферою. Такий підхід має охоплювати посилення ролі держави не лише як суб'єкта фінансування, а й як координатора житлової політики; розвиток державно-приватного партнерства у сфері житлового будівництва; гармонізацію стандартів енергоефективності житла; запровадження цільових програм для соціально вразливих груп населення; а також удосконалення механізмів регулювання ринку житла та оренди відповідно до європейських підходів до соціальної інтеграції, житлової доступності та зменшення нерівності.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є аналіз ефективності фінансово-кредитних інструментів державної підтримки доступного житла та їх впливу на реальну платоспроможність населення. Окремої уваги потребує дослідження розвитку соціального й орендного житла як альтернативи класичній моделі приватної власності на житло особливо в умовах воєнного та післявоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Війна загострила проблему житла в Україні. Що робить держава? Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України: сайт. 15.01.2025. URL: https://restoration.gov.ua/blog/vijna-zagostrila-problemu-zhytla-v-ukrayini-shho-robyt-derzhava/ (дата звернення: 04.05.2026).
2. Про основні засади житлової політики : Закон України від 03.01.2026 № 4751-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI12173A (дата звернення: 04.05.2026).
3. Комісія обговорює Європейський план доступного житла з державами-членами. EU Reporter: сайт. 11.02.2026. URL: https://uk.eureporter.co/politics/housing/2026/02/11/commission-discusses-the-european-affordable-housing-plan-with-member-states/?utm (дата звернення: 04.05.2026).
4. Спасіченко К. Моделі житлових утворень з доступним житлом з урахуванням розташування в системи розселення. *Сучасні проблеми Архітектури та Містобудування*. 2023. № 65. С. 142–156. DOI: https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.65.142-156.
5. Grieveson R., Landesmann M., Pindyuk O., Tverdostup M. Ukraine's reconstruction in the context of EU accession. *Wirtschaft und Gesellschaft.* 2024. Vol. 50. № 2. P. 45–86. DOI: https://doi.org/10.59288/wug502.239.
6. Рудаков Д. І. Поняття «житла», «соціального житла» та «доступного житла» за цивільним законодавством України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 134–138. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.22.
7. Аврамова О. Є. Поняття житлової політики як правової категорії. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Т. 2, № 5. С. 93–98. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.13.
8. Теремецький В. І., Маляр С. А. Правове регулювання житлових відносин в Україні та acquis communautaire: перспектива імплементації європейських стандартів. Журнал східноєвропейського

 CC BY 4.0

права. 2025. № 140. С. 103–114. DOI: http://doi.org/10.71404/2409-6415.140.11. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2025/12/teremetskyi_maliar_140.pdf.
9. Теремецький В. І., Маляр С. А. Гармонізація законодавства України у сфері управління житловим фондом з правом Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Пенітенціарної асоціації України.* 2025. № 3 (33). С. 110–121. DOI: https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.3.13. URL: https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/771/645.
10. Teremetskyi V., Avramova O., Maikut K., Tserkovna O., Kramar R. Current situation and transformation ways of housing policy in Ukraine. *Social & Legal Studios.* 2024. Vol. 7, No. 1. P. 164–173. DOI: https://doi.org/10.32518/sals1.2024.164. URL: https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-7-1-2024/suchasny-stan-ta-shlyakhi-transformatsiyi-zhitlovoyi-politiki-v-ukrayini.
11. Теремецький В. І., Аврамова О. Є. Захист прав людини у житловій сфері. У кн.: Приватно-правові засади захисту прав людини у соціальній державі: монографія / за заг. ред. І. В. Чеховської. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 324–358. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/624.
12. Teremetskyi V. I., Avramova O. Ye. Discrimination of housing rights of certain categories of persons in Ukraine. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol. 5, No. 3. P. 52–59. DOI: https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-3-52-59. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/Social%20and%20Legal%20Studios_Vol.%205,%20No.%203_52-59.pdf.
13. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 04.05.2026).
14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 04.05.2026).
15. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 04.05.2026).
16. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства «Чернігівоблбуд» щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту «б» пункту 1 частини третьої статті 14 Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» від 20.10.2021 № 7-р(II)/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-21#Text (дата звернення: 07.05.2026).
17. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія, Міжнародний документ Ради Європи від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 04.05.2026).
18. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2025 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіц. сайт. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/2-22042026-0951-shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-2025.pdf (дата звернення: 04.05.2026).
19. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва : Закон України від 25.12.2008 № 800-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17#Text (дата звернення: 04.05.2026).
20. Czischke D., van Bortel G. An exploration of concepts and policies on «affordable housing» in England, Italy, Poland and The Netherlands. *Journal of Housing and the Built Environment.* 2023. Vol. 38. P. 283–303. DOI: https://doi.org/10.1007/s10901-018-9598-1.
21. Крюкова І., Язлюк Б., Цюпак В., Дудяк Н., Мисик В. Соціальне житлове забезпечення населення України у контексті сучасних реалій. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2025. № 3 (17). С. 274–279. DOI: https://doi.org/10.31891/mdes/2025-17-36.
22. Уряд розширив умови програми доступної іпотеки єОселя. Міністерство економіки України : офіц. сайт. URL: https://me.gov.ua/News/Detail/b45cb6ba-762e-43ab-b0a5-0c5accdcc8e3 (дата звернення: 04.05.2026).
23. Аврамова О. Є. Соціальна справедливість як засада житлової політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 88, ч. 1. С. 11–16. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.1.
24. Хартія основоположних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. *Official Journal of the European Communities.* 2000. C 364. P. 1–22. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT (дата звернення: 08.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

25. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29.06.2000 про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text (дата звернення: 08.05.2026).
26. The European Affordable Housing Plan. European Commission : official website. URL: https://housing.ec.europa.eu/european-affordable-housing-plan_en (дата звернення: 09.05.2026).

References

1. *Viina zahostryla problemu zhytla v Ukraini. Shcho robyt derzhava? [The war has exacerbated the housing problem in Ukraine. What is the state doing?].* Derzhavne ahentstvo vidnovlennia ta rozvytku infrastruktury Ukrainy - State Agency for Restoration and Infrastructure Development of Ukraine (2025). Retrieved from https://restoration.gov.ua/blog/vijna-zagostryla-problemu-zhytla-v-ukrayini-shho-robyt-derzhava/ [in Ukrainian].
2. *Pro osnovni zasady zhytlovoi polityky: Zakon Ukrainy vid 03.01.2026 № 4751-IX [On the basic principles of housing policy: Law of Ukraine dated January 3, 2025 No. 12377].* Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/JI12173A [in Ukrainian].
3. Komisiia obhovoriuie Yevropeiskyi plan dostupnoho zhytla z derzhavamy-chlenamy [The Commission discusses the European Affordable Housing Plan with Member States]. *EU Reporter* (2026). Retrieved from https://uk.eureporter.co/politics/housing/2026/02/11/commission-discusses-the-european-affordable-housing-plan-with-member-states/ [in Ukrainian].
4. Spasichenko, K. (2023). Modeli zhytlovykh utvoren z dostupnym zhytlom z urakhuvanniam roztashuvannia v systemi rozselennia [Models of housing formations with affordable housing considering their location in the settlement system]. *Suchasni problemy Arkhitektury ta Mistobuduvannia - Modern Problems of Architecture and Urban Planning, 65,* 142–156. DOI: https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.65.142-156 [in Ukrainian].
5. Grieveson, R., Landesmann, M., Pindyuk, O., & Tverdostup, M. (2024). Ukraine's reconstruction in the context of EU accession. *Wirtschaft und Gesellschaft, 50(2),* 45–86. DOI: https://doi.org/10.59288/wug502.239 [in English].
6. Rudakov, D. I. (2023). Poniattia «zhytla», «sotsialnoho zhytla» ta «dostupnoho zhytla» za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy [The concepts of «housing», «social housing» and «affordable housing» under the civil legislation of Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and Comparative Jurisprudence, 2,* 134–138. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.22 [in Ukrainian].
7. Avramova, O. Ye. (2025). Poniattia zhytlovoi polityky yak pravovoi katehorii [The concept of housing policy as a legal category]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and Comparative Jurisprudence, 2(5),* 93–98. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.13 [in Ukrainian].
8. Teremetskyi, V. I., & Maliar, S. A. (2025). Pravove rehuliuvannia zhytlovykh vidnosyn v Ukraini ta acquis communautaire: perspektyva implementatsii yevropeiskykh standartiv [Legal regulation of housing relations in Ukraine and the acquis communautaire: the prospect of implementing European standards]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava - Journal of Eastern European Law, 140,* 103–114. DOI: http://doi.org/10.71404/2409-6415.140.11. Retrieved from https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2025/12/teremetskyi_maliar_140.pdf [in Ukrainian].
9. Teremetskyi, V. I., & Maliar, S. A. (2025). Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy u sferi upravlinnia zhytlovym fondom z pravom Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialno-pravovyi analiz [Harmonization of Ukrainian legislation in the field of housing stock management with European Union law: a comparative legal analysis]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy - Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine, 3(33),* 110–121. DOI: https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.3.13. Retrieved from https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/771/645 [in Ukrainian].
10. Teremetskyi, V., Avramova, O., Maikut, K., Tserkovna, O., & Kramar, R. (2024). Current situation and transformation ways of housing policy in Ukraine. *Social & Legal Studios, 7(1),* 164–173. DOI: https://doi.org/10.32518/sals1.2024.164. Retrieved from https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-7-1-2024/suchasny-stan-ta-shlyakhi-transformatsiyi-zhitlovoyi-politiki-v-ukrayini [in English].
11. Teremetskyi, V. I., & Avramova, O. Ye. (2023). *Zakhyst prav liudyny u zhytlovii sferi [Protection of human rights in the housing sphere]*. In I. V. Chekhovska (Ed.), Pryvatno-pravovi zasady zakhystu prav liudyny u sotsialnii derzhavi [Private law principles of human rights protection in a social state]. Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet, 324–358. Retrieved from https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/624 [in Ukrainian].

 CC BY 4.0

12. Teremetskyi, V. I., & Avramova, O. Ye. (2022). Discrimination of housing rights of certain categories of persons in Ukraine. *Social and Legal Studios, 5(3),* 52–59. DOI: https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-3-52-59. Retrieved from https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/Social%20and%20Legal%20Studios_Vol.%205,%20No.%203_52-59.pdf [in English].
13. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny: pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10.12.1948 [Universal Declaration of Human Rights: adopted and proclaimed by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
14. *Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava: Pakt vid 16.12.1966 [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Covenant of December 16, 1966]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian].
15. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254k/96-VR]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
16. *Rishennia Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Pryvatnoho aktsionernoho tovarystva «Chernihivoblbud» shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy pidpunktu «b» punktu 1 chastyny tretoi statti 14 Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia realizatsii zhytlovykh prav meshkantsiv hurtozhytkiv» № 7-r(II)/2021 [Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine in the case upon the constitutional complaint of Private Joint-Stock Company «Chernihivoblbud» regarding the constitutionality of subparagraph «b» of paragraph 1 of part three of Article 14 of the Law of Ukraine «On Ensuring the Realization of Housing Rights of Dormitory Residents» No. 7-r(II)/2021]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-21#Text [in Ukrainian].
17. *Yevropeiska sotsialna khartiia (perehlianuta): Mizhnarodnyi dokument Rady Yevropy vid 03.05.1996 [European Social Charter (Revised): International document of the Council of Europe dated May 3, 1996]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text [in Ukrainian].
18. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2025 rotsi [Annual report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2025]. *Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny - Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights.* Retrieved from https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/2-22042026-0951-shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-2025.pdf [in Ukrainian].
19. *Pro zapobihannia vplyvu svitovoi finansovoi kryzy na rozvytok budivelnoi haluzi ta zhytlovoho budivnytstva: Zakon Ukrainy № 800-VI [On Preventing the Impact of the Global Financial Crisis on the Development of the Construction Industry and Housing Construction: Law of Ukraine No. 800-VI]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17#Text [in Ukrainian].
20. Czischke, D., & van Bortel, G. (2023). An exploration of concepts and policies on «affordable housing" in England, Italy, Poland and The Netherlands. *Journal of Housing and the Built Environment, 38,* 283–303. DOI: https://doi.org/10.1007/s10901-018-9598-1 [in English].
21. Kriukova, I., Yazliuk, B., Tsiupak, V., Dudiak, N., & Mysyk, V. (2025). Sotsialne zhytlove zabezpechennia naselennia Ukrainy u konteksti suchasnykh realii [Social housing provision of the population of Ukraine in the context of modern realities]. *Modeling the Development of the Economic Systems, 3(17),* 274–279. https://doi.org/10.31891/mdes/2025-17-36 [in Ukrainian].
22. Uriad rozshyryv umovy prohramy dostupnoi ipoteky »yeOselia [The Government expanded the conditions of the affordable mortgage programme yeOselia]. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy - Ministry of Economy of Ukraine.* Retrieved from https://me.gov.ua/News/Detail/b45cb6ba-762e-43ab-b0a5-0c5accdcc8e3 [in Ukrainian].
23. Avramova, O. Ye. (2025). Sotsialna spravedlyvist yak zasada zhytlovoi polityky [Social justice as a principle of housing policy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 88(1),* 11–16. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.1 [in Ukrainian].
24. Khartiia osnovopolozhnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu vid 07.12.2000 [Charter of Fundamental Rights of the European Union dated December 7, 2000]. *Official Journal of the European Communities, C 364,* 1–22. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT [in English].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

25. *Dyrektyva Rady 2000/43/YeS vid 29.06.2000 pro implementatsiiu pryntsypu odnakovoho stavlennia do osib nezalezhno vid rasovoho abo etnichnoho pokhodzhennia [Council Directive 2000/43/EC of June 29, 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text [in Ukrainian].
26. *European Commission. The European Affordable Housing Plan.* Retrieved from https://housing.ec.europa.eu/european-affordable-housing-plan_en [in English].

Стаття надійшла 20.05.2026
Стаття прийнята до друку 29.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.152
УДК 347

Наталія Марценко,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0947-5179

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ СЕРВІТУТУ

Актуальність дослідження визначається тим, що чітке та однозначне визначення предмета договору про встановлення сервітуту є ключовим елементом стабільності даних цивільних правовідносин. Водночас, незважаючи на наявність численних наукових досліджень, у доктрині спостерігається плюралізм підходів до визначення предмета договору, що ускладнює його практичне застосування та правильну інтерпретацію істотних умов у контексті непоіменованих договорів, де законодавчо не встановлено стандартної моделі формулювання предмета. Окрім того, наукові пошуки щодо визначення предмета договору про встановлення сервітуту в умовах рекодифікації цивільного законодавства України робить це дослідження особливо актуальним та затребуваним.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі предмета договору про встановлення сервітуту та визначенні оптимального підходу до його формулювання як істотної умови договору.

Для дослідження використовувалися такі методи, як формально-логічний, системний, метод аналізу і синтезу, індукції та дедукції, що дозволило всебічно оцінити предмет договору про встановлення сервітуту.

Зроблено висновок, що ключове значення у договорі про встановлення сервітуту має предмет договору як істотна умова, що індивідуалізує даний договір та визначає його правові особливості. Обґрунтовано позицію, що традиційний підхід до розуміння предмета договору як матеріального блага не дозволяє повною мірою розкрити сутність договірних відносин, зокрема у випадку встановлення сервітуту. Натомість більш переконливим є підхід, відповідно до якого предмет договору слід визначати як дію або сукупність дій сторін, спрямованих на досягнення юридично значимої мети (каузи) договору. У цьому контексті предмет договору про встановлення сервітуту становить сукупність дій (та/або бездіяльності), спрямованих на встановлення та забезпечення здійснення права обмеженого користування чужим майном відповідно до визначеної мети даного договору (а саме забезпечення можливості задоволення потреб уповноваженої особи шляхом використання чужого майна у визначених межах).

Ключові слова: *речові права, сервітут, обмежені речові права, цивільні правовідносини, договір, правочин, зобов'язання, умови договору, істотні умови договору, предмет договору, кауза.*

Martsenko N.

The subject matter of a contract for establishing a servitude

The relevance of this study is determined by the fact that a clear and unambiguous definition of the subject matter of a contract for establishing a servitude is a key element for the stability of such civil legal relations. At the same time, despite the existence of numerous scholarly studies, the doctrine demonstrates a plurality of approaches to defining the subject matter of a contract, which complicates its practical application and the correct interpretation of essential terms, particularly in the context of unnamed contracts, where the law does not provide a standardized model for formulating the subject matter. Furthermore, scholarly efforts to define the subject matter of a contract for establishing a servitude in the context of the recodification of Ukrainian civil legislation make this research especially relevant and in demand.

The aim of the study is to conduct a theoretical analysis of the subject matter of a contract for establishing a servitude and to determine the optimal approach to its formulation as an essential term of the contract.

The study employed formal-logical, systemic, analysis and synthesis, induction and deduction methods, which allowed for a comprehensive assessment of the subject matter of a contract for establishing a servitude.

It is concluded that the subject matter of a contract for establishing a servitude plays a key role as an essential term, as it individualizes the legal relationship and determines its legal characteristics. It is argued that the traditional approach, which understands the subject matter of a contract solely as a material asset, does not fully reveal the essence of contractual relations, particularly in the context of establishing a servitude. Instead, a more convincing approach is that the subject matter of the contract should be defined as an action or a set of actions performed by the parties aimed

© Наталія Марценко, 2026

at achieving the legally significant purpose (causa) of the contract. In this context, the subject matter of a contract for establishing a servitude constitutes a set of actions (and/or omissions) aimed at creating and ensuring the exercise of the right of limited use of another's property in accordance with the purpose of the contract, namely, to enable the authorized person to satisfy their needs through the use of another's property within the specified limits.

Keywords: *property rights, servitude, limited property rights, civil legal relations, contract, legal transaction, obligation, terms of the contract, essential terms of the contract, subject matter of the contract, causa.*

Постановка проблеми. Можливість встановлення сервітуту на підставі договору на практиці супроводжується низкою проблем щодо визначення істотних умов, предмету, змісту та інших особливостей договору про встановлення сервітуту. У науці такі складнощі нерідко пояснюються тим, що, виникаючи на підставі договору, сервітут суттєво відрізняється від зобов'язальних правовідносин, так як діє erga omnes, зумовлюючи підвищений рівень правового захисту. Саме з огляду на речово-правову природу сервітуту, актуалізується питання належного визначення предмета договору про встановлення сервітуту.

Проблема підсилюється і триваючою дискусією у доктрині приватного права щодо розуміння предмета договору загалом. Наявний у науковій літературі плюралізм підходів до визначення предмета договору, з одного боку, свідчить про складність і багатогранність даної правової категорії, а з іншого – зумовлює труднощі її практичного застосування. У контексті договору про встановлення сервітуту зазначена проблема набуває особливої актуальності, оскільки тут поєднуються зобов'язально-правова форма (договір) і речово-правовий зміст (сервітут як обмежене речове право), що породжує питання чи слід визначати предмет такого договору через матеріальний об'єкт, чи через дії сторін щодо встановлення сервітуту, чи через саме право обмеженого користування чужим майном або ж через конкретні способи використання відповідної речі. Тому відсутність усталеного доктринального підходу до розуміння предмета договору загалом, у поєднанні зі специфікою правової природи сервітуту, зумовлює необхідність поглибленого теоретичного осмислення цієї категорії та вироблення чітких критеріїв визначення предмета договору про встановлення сервітуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу науковців до проблематики сервітуту та договірних підстав його встановлення. Зокрема, окремі аспекти договору про встановлення сервітуту, а також визначення предмету договору, досліджували такі науковці, як В. А. Васильєва, М. М. Гудима, В. В. Луць, О. В. Мороз, Т. В. Предчук, В. І. Цитульський, С. І. Шимон. Водночас, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, у доктрині відсутній єдиний підхід до розуміння предмета договору загалом і договору про встановлення сервітуту зокрема. Різноманіття наукових позицій, відсутність належного правового регулювання, а також речово-правова природа сервітуту, зумовлюють складність його правового визначення. Поміж тим, недостатньо дослідженими залишаються питання формулювання предмета такого договору з урахуванням його каузи.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі предмета договору про встановлення сервітуту та визначенні оптимального підходу до його формулювання як істотної умови договору.

Виклад основного матеріалу дослідження. У доктрині і практиці правозастосування усталеною є думка про те, що необхідність існування речових прав на чуже майно передусім зумовлена об'єктивними потребами цивільного обороту, у межах якого реалізація інтересів одних осіб пов'язана із використанням майна, що належить іншим особам. У системі таких прав особливе місце займає сервітут як обмежене речове право, що має самостійний абсолютний характер і забезпечує його носієві можливість безпосереднього впливу на річ незалежно від волі власника та третіх осіб [1].

Відповідно до ст. 401 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), «сервітут є правом обмеженого користування чужим майном, яке може встановлюватися щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна» [2]. Сервітут забезпечує можливість обмеженого користування чужим майном для задоволення потреб, які не можуть бути реалізовані іншим способом. Його призначення полягає у забезпеченні інтересів конкретно визначених осіб, зокрема власника (володільця) сусідньої земельної ділянки або іншої індивідуально визначеної особи у випадку особистого сервітуту [3, с. 3]. Тому можна вважати, що існування сервітуту є проявом еволюції права власності від абсолютної влади над річчю до соціально обумовленої та функціонально обмеженої категорії, що відповідає потребам сучасного суспільства [4]. Така думка водночас знаходить свою кристалізацію у Проекті Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) де простежується тенденція до переосмислення класичних підходів до права власності та похідних від нього речових прав, зокрема через посилення їх соціальної функції [5].

 CC BY 4.0

ЦК України у ч. 1 ст. 402 передбачає можливість встановлення сервітуту на підставі договору, що свідчить про диспозитивний характер регулювання відповідних правовідносин та пріоритет волевиявлення сторін. Договір як юридичний факт виступає однією з основних підстав виникнення сервітуту поряд із законом, заповітом та рішенням суду, забезпечуючи гнучкість механізму задоволення потреб осіб, які не можуть бути реалізовані іншим способом. Згідно зі ст. 402 ЦК України, «сервітут може бути встановлений договором між особою, яка вимагає його встановлення, та власником (володільцем) відповідного майна, а у випадку земельного сервітуту – також із особою, яка користується земельною ділянкою на праві емфітевзису чи суперфіцію» [2]. Зважаючи на особливості даного договору, він має властивий йому «речовий ефект» [6, с. 37; 7]. Також, як зазначає Скрипник В., «особливістю договірного встановлення речових прав є їх взаємно погоджений характер» [8, с. 46], що проявляється у досягненні сторонами згоди щодо змісту, обсягу та умов здійснення відповідного речового права. Це у свою чергу передбачає вільне волевиявлення учасників правовідносин, узгодження їх інтересів, а також юридичне закріплення досягнутих домовленостей у договорі, який виступає підставою виникнення, зміни або припинення речових прав. Отож, договір про встановлення сервітуту має визначати його зміст, обсяг, строк, умови здійснення та, за наявності, розмір плати.

Особливий інтерес становлять умови договору про встановлення сервітуту, які «прийнято поділяти на істотні, звичайні і випадкові; серед них істотні є обов'язковими для узгодження сторонами та визначаються у законодавстві» [9, с. 33]. Разом із тим, після укладення договору усі його умови (як істотні, так і звичайні та випадкові) набувають однакової обов'язкової сили та підлягають належному виконанню сторонами. Водночас, істотні умови договору становлять сукупність договірних положень, які мають визначальне юридичне значення, оскільки безпосередньо впливають на формування змісту, структуру та сутність правовідношення, що виникає з відповідного договору, а відтак зумовлюють сам факт його укладення [10, с. 46].

Така думка знаходить своє підтвердження у ст. 638 ЦК України, де закріплено консенсуальну модель укладення договору, відповідно до якої «договір вважається укладеним за умови досягнення сторонами згоди щодо усіх його істотних умов» [2]. Законодавець визначає істотні умови як такі, що охоплюють умови про предмет договору (дозволяють індивідуалізувати відповідне зобов'язання); умови, прямо віднесені законом до істотних або такі, що є необхідними для договорів певного виду; будь-які умови, щодо яких за ініціативою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди» [2]. Зважаючи на те, що істотною умовою кожного договору є умова про предмет, оскільки «саме вона визнає правову природу, тип і вид зобов'язання, яке виникає між сторонами на підставі такого договору» [11, с. 94], договір про встановлення сервітуту не є виключенням. У той же час, виходячи із змісту ст. 403 ЦК України, яка визначає, що сервітут може бути встановлений на певний строк або без визначення строку та диспозитивно регулює питання плати за користування, можна припустити, що такі умови є істотними тоді, коли це прямо передбачено законом або коли хоча б одна із сторін висловила ініціативу щодо їх узгодження. Отож, у договорі про встановлення сервітуту саме предмет є істотною умовою, тому має бути чітко визначений та конкретизований.

Предмет договору традиційно розглядається як те, з приводу чого сторони вступають у зобов'язальні правовідносини. Конструкція договорів, викладених у ЦК України підтверджує дану тезу. Водночас, такий підхід збережено і у Проекті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [5]. Тим не менше у теорії приватного права предмет договору дедалі частіше ототожнюється не з матеріальним благом як таким, а з поведінкою (діями або бездіяльністю) зобов'язаних осіб, спрямованою на досягнення певного правового та економічного результату. Відповідно, предметом виступає дія (передати, виконати, надати, сплатити) або утримання від певних дій. Як зазначає Предчук Т. В., предметом договору про встановлення сервітуту є «основна дія (сукупність дій), які необхідно вчинити для досягнення мети сервітуту (проїзд, прокладення водопроводу тощо), а об'єкт даного договору – конкретне матеріальне благо нерухомого характеру (земельна ділянка, будівля, споруда)» [12, с. 116]. Таку позицію поділяє і Цитульський В. І. [3, с. 84].

Дискусія з приводу розуміння предмета договору, а також розрізнення об'єкта та предмета договору має давню історію. Як слушно зазначає Шимон С. І., у науці та законодавстві має місце деякою мірою ототожнення об'єкта правовідношення та предмета договору [13, с. 58]. Розмірковуючи над проблемою предмета договору Шимон С. І. зазначає, що значення «предмета договору може набувати головна дія (дії), яка вчиняється сторонами і забезпечує досягнення мети договору», а тому «предмет визначається в момент укладення договору так як без його погодження не буде самого зобов'язання» [13, с. 60, 62]. Науковиця приходить до висновку, що «визначення предмета-речі ще не дає ніякого уявлення про природу відносин,

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

які виникають на основі укладеного договору, а конкретизація цього відбувається внаслідок визначення питання, що саме сторони домовляються робити з цією річчю» [13, с. 61]. Саме тому об'єкти різних видів договірних зобов'язань можуть співпадати, а предмет буде мати індивідуальний характер та містить вказівку на каузу договору.

Схиляючись до думки, що предмет договору розглядається передусім як дія (або сукупність дій), спрямована на досягнення його каузи, предмет договору про встановлення сервітуту доцільно визначати саме крізь призму поведінки сторін договору, а не через саме матеріальне благо. Тому предметом договору про встановлення сервітуту може бути узгоджена поведінка сторін, яка полягає у вчиненні дій щодо встановлення обмеженого речового права користування чужим майном, та забезпеченні можливості здійснення конкретних способів такого користування (прохід, проїзд, прокладення комунікацій тощо), або утриманні від дій, що перешкоджають реалізації цього права. Тобто предмет такого договору становить не сама річ (земельна ділянка, будівля чи інше нерухоме майно), яка виступає об'єктом, а саме юридично значущі дії сторін, спрямовані на досягнення каузи договору – встановлення та реалізацію права обмеженого користування чужим майном. Видається, у даному контексті кауза договору про встановлення сервітуту полягає у забезпеченні можливості задоволення потреб уповноваженої особи шляхом використання чужого майна у визначених межах, тоді як предмет – це інструмент досягнення даної мети через відповідну поведінку сторін. Тому предмет договору про встановлення сервітуту слід визначати як сукупність дій (та/або бездіяльності) сторін, спрямованих на встановлення та забезпечення здійснення права обмеженого користування чужим нерухомим майном відповідно до визначеної мети даного договору.

Як слушно вказує Гудима М. М., «предмет договору слід визначати не лише через об'єкти, а й через його функції та значення, оскільки він охоплює як майнові блага, так і дії сторін щодо їх обігу та реалізації прав і обов'язків» [14, с. 185]. Тому цілком об'єктивно, що предмет договору про встановлення сервітуту доцільно розглядати як його істотну умову, яка не лише окреслює відповідний об'єкт, щодо якого сервітут встановлено, а й відображає правову мету та функціональне призначення цього договору. Саме предмет даної договірної конструкції становить його змістовне ядро, навколо якого вибудовуються інші його елементи, та охоплює як самі об'єкти, так і сукупність дій сторін щодо них, спрямованих на реалізацію їхніх прав і обов'язків.

Можна припустити, що проблема формулювання предмета договору є особливо актуальною саме для непоіменованих договорів, оскільки предмет договору у таких випадках виконує визначальну функцію для їх правової ідентифікації. Якщо щодо поіменованих договорів у ЦК України законодавець, як правило, прямо або опосередковано окреслює предмет через категорії речі, майна чи відповідної дії у межах чітко визначеної моделі договору, побудованої за логікою його мети, то у випадку непоіменованих договорів така нормативна визначеність відсутня. Це означає, що сторони змушені самостійно конструювати предмет договору, не маючи законодавчо закріпленого орієнтира, що істотно підвищує ризик його нечіткого або неповного формулювання. У свою чергу, це ускладнює відмежування такого договору від суміжних правових конструкцій, визначення його правової природи та встановлення кола істотних умов. Відсутність чітко сформульованого предмета договору може призвести до труднощів у застосуванні відповідних норм права за аналогією, що є типовим інструментом регулювання непоіменованих договорів. Особливої складності це питання набуває у тих випадках, коли непоіменований договір поєднує елементи різних договірних типів або має змішаний характер. Тоді предмет договору повинен відображати не лише зовнішню форму домовленості, але й її внутрішній зміст, функціональне призначення та правовий результат, на досягнення якого спрямоване волевиявлення сторін. Тому, на відміну від поіменованих договорів, де предмет значною мірою сформульований законодавцем, у непоіменованих договорах належне формулювання предмета стає ключовою умовою їх дійсності. Такий стан речей зумовлює необхідність вироблення чітких теоретичних підходів і практичних рекомендацій щодо визначення предмета непоіменованих договорів, зокрема і договору про встановлення сервітуту.

Крім того, варто підтримати думку, висловлену В. А. Васильєвою щодо «доцільності закріплення поняття тих непоіменованих договорів, які є часто використовуваними у цивільному обороті» [15, с. 4], що беззаперечно стосується і договору про встановлення сервітуту. В умовах рекодифікації цивільного законодавства така позиція виглядає дуже своєчасною.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що ключове значення у договорі про встановлення сервітуту має предмет договору як істотна умова, що індивідуалізує дане правовідношення та визначає його правові особливості. Видається, традиційний підхід до розуміння предмета договору як матеріального блага не дозволяє повною мірою розкрити сутність договірних відносин, зокрема у випадку

 CC BY 4.0

встановлення сервітуту. Натомість більш переконливим є підхід, відповідно до якого предмет договору слід визначати як дію або сукупність дій сторін, спрямованих на досягнення юридично значимої мети (каузи) договору. У цьому контексті предмет договору про встановлення сервітуту становить сукупність дій (та/або бездіяльності) сторін, спрямованих на встановлення та забезпечення здійснення права обмеженого користування чужим нерухомим майном відповідно до визначеної мети даного договору (а саме забезпеченні можливості задоволення потреб уповноваженої особи шляхом використання чужого майна у визначених межах). Вбачається доцільним подальше удосконалення підходів до визначення предмета договору про встановлення сервітуту як на доктринальному, так і на законодавчому рівнях. Зокрема, перспективним напрямом є закріплення розуміння договору про встановлення сервітуту та визначення його предмета в оновленому ЦК України.

Список використаної літератури

1. Ільків О. В. Сервітут як категорія обтяження для власника речі. *Юридична Україна.* 2020. Випуск 12. С. 28-34. URL: https://yur-ukraine.com/wp-content/uploads/2021/05/pdf-66.pdf (дата звернення 24.02.2026)
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 24.02.2026).
3. Цитульський В. І. Право користування чужим майном (сервітут): цивільно-правові аспекти. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2023. 191 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5801 (дата звернення 24.02.2026).
4. Рекодифікація цивільного законодавства України. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. 2020. Київ. 134 с. URL: https://www.rada.gov.ua/files/kontseptsiia.pdf (дата звернення 24.02.2026).
5. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22 січня 2026 року. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/c70432a2-8136-44f3-8861-0db00117de2b (дата звернення 20.02.2026).
6. Гудима М. М. Речовий ефект договору. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Івано-Франківськ, 26 березня 2021 р.). Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника. 2021. С. 35-38.
7. Гудима М. М. Конструкція речового договору: модне віяння зарубіжної правової доктрини чи реалія вітчизняного правопорядку? *Правова позиція.* 2021. № 1 (30). С. 58-62. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2021_1_12.pdf (дата звернення 25.02.2026).
8. Скрипник В. Сервітут як спосіб здійснення речових прав. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. Випуск 1. С. 44-49. URL: https://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/9.pdf (дата звернення 24.02.2026).
9. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 560 с.
10. Мороз О. В. Істотні умови цивільно-правового договору. *Право та інновації.* 2019. № 1 (25). С. 45-50. DOI: 10.31359/2311-4894-2019-25-1-45 (дата звернення 25.02.2026).
11. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2007. Т. 2. 552 с.
12. Предчук Т. В. Договір про встанволення сервітуту за цивільним законодавством України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. 2019. 227 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9730ad48-9448-4dd2-b978-ccde54541422/content (дата звернення 25.02.2026).
13. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна.* 2011. Випуск 4. С. 58-64. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2011_4_12.pdf (дата звернення 27.02.2026).
14. Гудима М. М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. 2013. Випуск 23. Частина І. Том І. С. 182-186. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3e6cb43-cc4a-4eb2-98eb-d76df9b9677f/content (дата звернення 27.02.2026).
15. Васильєва В. А. Рекодифікація договірних зобов'язань: суб'єктивний погляд. *Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Івано-Франківськ, 26 березня 2021 р.).* Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника. 2021. С. 4-6.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

References

1. Ilkiv, O. V. (2020). Servitut yak katehoriia obtiazhennia dlia vlasnyka rechi [Servitude as a category of encumbrance for the owner of property]. *Yurydychna Ukraina - Legal Ukraine, 12*. 28-34. Retrieved from https://yur-ukraine.com/wp-content/uploads/2021/05/pdf-66.pdf [in Ukrainian].
2. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]* vid 16 sichnia 2003 roku. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukrainian].
3. Tsytulskyi, V. I. (2023). *Pravo korystuvannia chuzhym mainom (servitut): tsyvilno-pravovi aspekty [The right to use someone elses property (easement): civil and legal aspects]*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii v haluzi prava za spetsialnistiu 081 «Pravo». Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Lviv. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5801 [in Ukrainian].
4. *Rekodyfikatsiia tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy. Kontseptsiia onovlennia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [Recodification of Civil Legislation of Ukraine. The Concept of Updating the Civil Code of Ukraine]* (2020). Kyiv. URL: https://www.rada.gov.ua/files/kontseptsiia.pdf [in Ukrainian].
5. *Proekt Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy (Kodeksu prava pryvatnoho) [Draft Civil Code of Ukraine (Code of Private Law)]* vid 22 sichnia 2026 roku. Retrieved from https://itd.rada.gov.ua/c70432a2-8136-44f3-8861-0db00117de2b [in Ukrainian].
6. Hudyma, M. M. (2021). Rechovyi efekt dohovoru [Real Effect of the Contract]. *Dohovir yak universalna forma pravovoho rehuliuvannia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (m. Ivano-Frankivsk, 26 bereznia 2021 r.)*. Ivano-Frankivsk: PNU im. V. Stefanyka. 2021. S. 35-38. [in Ukrainian].
7. Hudyma, M. M. (2021). Konstruktsiia rechovoho dohovoru: modne viiannia zarubizhnoi pravovoi doktryny chy realiia vitchyznianoho pravoporiadku? [The Structure of a Real Contract: A Trend in Foreign Legal Doctrine or a Reality in the Domestic Legal System?] *Pravova pozytsiia Legal Position*, *1 (30),* 58-62. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2021_1_12.pdf [in Ukrainian].
8. Skrypnyk V. Servitut yak sposib zdiisnennia rechovykh prav [Servitude as a means of exercising real rights]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Business, Economics and Law, 1,* 44-49. Retrieved from https://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/9.pdf [in Ukrainian].
9. Luts, V. V. (2001). *Kontrakty u pidpryiemnytskii diialnosti [Contracts in Entrepreneurial Activity]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Moroz, O. V. (2019). Istotni umovy tsyvilno-pravovoho dohovoru [Essential Terms of a Civil Law Contract]. *Pravo ta innovatsii - Law and Innovation, 1 (25),* 45-50. DOI: 10.31359/2311-4894-2019-25-1-45 [in Ukrainian].
11. *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Civil Law of Ukraine: Textbook]* : u 2 t. / V. I. Borysova, L. M. Baranova, I. V. Zhylinkova ta in. (2007); za zah. red. V. I. Borysovoi, I. V. Spasybo-Fatieievoi, V. L. Yarotskoho. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Predchuk, T. V. (2019). *Dohovir pro vstanvolennia servitutu za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy [Agreement on establishing an easement under the civil law of Ukraine]*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.03 – tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9730ad48-9448-4dd2-b978-ccde54541422/content [in Ukrainian].
13. Shymon, S. (2011). Obiekt i predmet dohovoru i tsyvilnoho pravovidnoshennia: notatky do naukovoi dyskusii [Object and Subject of a Contract and Civil Legal Relationship: Notes for a Scholarly Discussion]. *Yurydychna Ukraina - Legal Ukraine, 4,* 58-64. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2011_4_12.pdf [in Ukrainian].
14. Hudyma, M. M. (2013). Do pytannia pro poniattia predmeta tsyvilnoho dohovoru [On the Issue of the Concept of the Subject Matter of a Civil Contract]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia Pravo - *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 23 (I),* 182-186. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3e6cb43-cc4a-4eb2-98eb-d76df9b9677f/content [in Ukrainian].
15. Vasylieva, V. A. (2021). Rekodyfikatsiia dohovirnykh zoboviazan: subiektyvnyi pohliad [Recodification of Contractual Obligations: A Subjective Perspective]. *Dohovir yak universalna forma pravovoho rehuliuvannia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (m. Ivano-Frankivsk, 26 bereznia 2021 r.)*. Ivano-Frankivsk: PNU im. V. Stefanyka, 4-6 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.05.2026
Стаття прийнята до друку 19.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.158
УДК [349.3:364.35]:[336.76+336.22](477:4-6ЄС)

Оксана Назарчук,
доктор філософії в галузі права (PhD), доцентка, доцентка кафедри приватного права Юридичного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5849-3758

Дмитро Герасимов,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-6546-3604

ЧИННИКИ НИЗЬКОЇ ЗАЛУЧЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ДО СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ

У статті визначено специфіку нормативно-правового регулювання та практичні аспекти функціонування ринку приватних пенсійних накопичень в Україні на тлі загострення сучасних макроекономічних та демографічних викликів. На основі моніторингу поточних тенденцій констатовано, що перший (солідарний) рівень національної пенсійної системи внаслідок руйнівного впливу повномасштабної військової агресії рф, катастрофічного відтоку трудових ресурсів за кордон та прогресуючого старіння нації стрімко втрачає фінансову стійкість, що генерує довгострокові загрози дефіциту бюджетних коштів. Обґрунтовано, що за подібних обставин об'єктивною необхідністю стає модернізація третього рівня – інституту недержавного пенсійного страхування, який, попри свій високий потенціал, досі не набув ознак масового соціального інструменту в Україні.

Методологічну основу дослідження становить поєднання методів системного структурування, компаративно-правового та формально-юридичного аналізу. Застосований інструментарій дозволив об'єктивно оцінити поточну інфраструктуру недержавного пенсійного забезпечення в Україні, здійснити аудит чинного законодавчого масиву, а також теоретично виокремити й класифікувати ключові деструктивні чинники, що стримують динамічний розвиток зазначеного правового інституту.

Висвітлено організаційні засади індивідуального капіталоутворення в Україні та детально проаналізовано фіскальні преференції. Проведено ґрунтовне порівняльне дослідження вітчизняної практики та передового європейського досвіду на прикладі високоефективної пенсійної моделі Нідерландів. У результаті компаративного аналізу розкрито ключові правові та фінансові важелі стимулювання громадян до участі у недержавному пенсійному страхуванні, зокрема через систему податкових вирахувань. На основі отриманих даних встановлено, що низька залученість українців до накопичувальних програм зумовлена тривалою кризою довіри суспільства до фінансових інституцій, низьким рівнем реальних доходів і фінансової грамотності населення, а також відсутністю гнучких державних стимулів і довгострокових планів співфінансування.

На основі узагальнення результатів дослідження окреслено стратегічні напрями вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. До них віднесено: удосконалення українського законодавства із правом ЄС; модернізацію організаційної структури недержавних пенсійних фондів; впровадження сучасних механізмів управління пенсійними коштами; запровадження системи ранжування пенсійних фондів, а також технологічну модернізацію наявного сервісу «Пенсійний калькулятор» ПФУ шляхом інтеграції в нього інтерактивних систем моделювання недержавних накопичень з метою підвищення фінансової обізнаності громадян.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, пенсійна система України, недержавний пенсійний фонд, накопичувальні програми, фінансова грамотність населення, соціальне забезпечення, демографічні виклики, податкові стимули, європейський досвід.

© Володимир Паньківський, 2026

Nazarchuk O., Herasymov D.

Factors of low population involvement in the non-state pension system in Ukraine through the prism of European practice

This article examines the specific features of the regulatory framework and the practical aspects of the private pension savings market in Ukraine against the backdrop of intensifying contemporary macroeconomic and demographic challenges. Based on monitoring of current trends, it is noted that the first tier of the national pension system is rapidly losing its financial stability due to the devastating impact of full-scale military aggression by the Russian Federation, the catastrophic outflow of labour resources abroad and the progressive ageing of the population which generates long-term threats of budget deficits. It is argued that under such circumstances the modernisation of the third tier – the institution of non-state pension insurance – becomes an objective necessity; despite its high potential, mentioned institution has not taken on the characteristics of a mass social instrument in Ukraine yet.

The methodological basis of the study is based on a combination of methods of systemic structuring, comparative legal analysis and formal legal analysis. The tools employed have made it possible to objectively assess the current infrastructure of non-state pension provision in Ukraine, to audit the existing body of legislation and to theoretically identify and classify the key destructive factors hindering the dynamic development of this legal institution.

The organisational principles of individual capital formation in Ukraine are examined through the prism of the development of a legal culture of savings. A thorough comparative study of domestic practice and leading European experience has been conducted, using the highly effective Dutch pension model as an example. The comparative analysis reveals the key legal and financial levers for encouraging citizens to participate in non-state pension insurance, in particular through a flexible system of tax deductions and incentives. Based on the data obtained, it has been established that the low participation of Ukrainians in savings schemes is due to a prolonged crisis of public trust in financial institutions, low levels of real income and financial literacy among the population, as well as the absence of effective state incentives and long-term co-financing plans.

Based on a synthesis of the research findings, strategic directions for improving the non-state pension system in Ukraine in the context of European integration have been outlined. These include: harmonising Ukrainian legislation with EU law, in particular the implementation of the provisions of Directives 2016/2341 and 2014/50/EU; a radical modernisation of the organisational structure of non-state pension funds by strengthening management accountability and introducing mandatory independent audits; the introduction of innovative asset management tools to enhance returns and diversify risks and the development of a transparent ranking system for pension funds. Particular attention has been paid to the technological modernisation of the existing «Pension Calculator» service of the Pension Fund of Ukraine by integrating interactive modelling systems for non-state savings into it with the aim of overcoming mental barriers and raising citizens' financial literacy.

Keywords*: private pension provision, Ukraine's pension system, private pension fund, savings schemes, financial literacy of the population, social security, demographic challenges, tax incentives, European experience.*

Постановка проблеми. Конституційні імперативи, закріплені у Статті 1 Основного Закону України, визначають статус нашої держави як соціальної, що покладає на публічну владу відповідний обов'язок із формування передумов для гідного існування та всебічного розвитку кожної особи [1]. Практичним вираженням цього принципу виступає суб'єктивне право громадян на належну систему соціального захисту, значення якого зростає у періоди глобальних суспільних і геополітичних змін.

Сучасний устрій пенсійного забезпечення в Україні розгортається в умовах безпрецедентних макроекономічних та демографічних зрушень, зумовлених як руйнівними наслідками повномасштабної військової агресії рф, так і триваючим звуженням працездатного сегмента соціуму. У подібній ситуації, солідарні механізми першого рівня стрімко втрачають свою фінансово-економічну автономність та стійкість, що актуалізує об'єктивну потребу в інтенсифікації накопичувальних інструментів, зокрема через систему недержавного пенсійного страхування.

Недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) володіють значним потенціалом для оптимізації видаткової частини державного бюджету країни. Проте, попри наявність первинного нормативно-правового інструментарію, цей правовий інститут наразі не набув масового та системного поширення на національному ринку через сукупність деструктивних чинників, ключовими серед яких є тотальний брак суспільної довіри до фінансових посередників та слабкість фіскальних стимулів з боку держави.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Теоретико-правові засади функціонування системи соціального захисту, структури накопичувальних моделей та специфіки приватного пенсійного забезпечення перманентно перебувають в епіцентрі наукового дискурсу багатьох вітчизняних правознавців та економістів, зокрема: специфіку розвитку ринку накопичувального страхування в сучасних турбулентних реаліях,

 CC BY 4.0

а також його функціональні переваги й недоліки ґрунтовно аналізували у своїх працях такі дослідники, як Н. В. Бондаренко, С. А. Власюк та С. М. Підопригора [6]. Приватне пенсійне страхування поряд із прикладними аспектами формування податкових преференцій для його суб'єктів детально висвітлено у науковому доробку А. В. Крушинської та І. М. Кравець [8]. Вагоме значення має також праця Т. В. Яворської, де було висвітлено актуальні виклики фінансовій та правовій безпеці для учасників ринку недержавного пенсійного забезпечення в Україні [7]. У контексті визначення цільових орієнтирів реформи особливої ваги набувають також наукові позиції В. О. Кваса та А. А. Олешко [5]. Окреме прикладне значення для оцінки прагматичних результатів реформи мають аналітичні розробки Р. Б. Башуцького [9]. Вектор євроінтеграційного оновлення пенсійного законодавства та необхідність адаптації національного правового поля до права ЄС обґрунтовували О. І. Зварич та В. В. Волошин [19]. Своєю чергою, перспективи впровадження інноваційних інструментів фінансового менеджменту, що спрямовані на диверсифікацію ризиків та підвищення прозорості управління пенсійними активами, вивчено О. В. Рудиком [10].

Мета статті. Метою цієї статті є системне з'ясування ключових чинників, що стримують популяризацію недержавного пенсійного страхування серед населення України. Кінцевим результатом аналітичного пошуку має стати формулювання теоретично обґрунтованих та практично доцільних напрямів підвищення ефективності зазначеного інституту із залученням позитивного досвіду країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Трансформація вітчизняного інституту пенсійного забезпечення на сучасному етапі відбувається в умовах суттєвих змін демографічного та фінансово-економічного характеру. Зазначені тенденції безпосередньо обмежують стійкість державної системи соціального захисту та звужують його спроможність гарантувати громадянам належні стандарти життя у старості. У сучасних реаліях фіксується стійке скорочення працездатних громадян, що зумовлено як загальним спадом народжуваності, так і безпрецедентними масштабами зовнішньої трудової міграції. Згідно з аналітичними звітами Організації економічного співробітництва та розвитку, військова агресія рф зумовила вимушене переміщення за межі країни майже чверті населення України. Як наслідок, у 2022–2025 роках загальний демографічний потенціал нашої держави зменшився орієнтовно на 20–25% (що еквівалентно втраті від 8 до 10 мільйонів осіб), тоді як пропозиція на ринку праці скоротилася ще суттєвіше – приблизно на 30-40% [2].

Водночас спостерігається зростання чисельності осіб похилого віку, яке посилює фіскальний тиск на солідарну систему. За подібних обставин перший рівень пенсійної системи, який функціонує як базовий в Україні, поступово втрачає фінансову спроможність. Зважаючи на це, актуальність дослідження зумовлена виникненням реальної загрози для майбутніх пенсіонерів залишитися без стабільного забезпечення в довгостроковій перспективі, оскільки державні виплати дедалі менше покриватимуть навіть мінімальні життєві потреби громадян.

Функціонування інституту приватних пенсійних накопичень в Україні функціонує в межах автономного третього рівня національної системи соціального забезпечення. Правову основу становить фундамент цієї сфери закладено положеннями профільного Закону № 1057-IV, а також суміжними нормативними актами, що регламентують сегмент фінансових послуг та засади державного нагляду і контролю органів публічної влади. Відповідно до нього, система недержавного пенсійного забезпечення ґрунтується на засадах добровільної участі та одночасно є складовою частиною накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Метою цього різновиду соціального забезпечення є отримання суб'єктами додаткових пенсійних виплат до першого та другого рівнів пенсійної системи [3].

Спираючись на аналітичні узагальнення Української асоціації інвестиційного бізнесу, варто констатувати, що у другій половині 2025 року на вітчизняному ринку було представлено близько 45 недержавних пенсійних фондів, загальний обсяг капіталу в управлінні яких подолав позначку в 3,5 мільярди гривень [4]. Тому, цільове призначення зазначеного механізму полягає у диверсифікації (розподілі коштів між різними способами їхнього накопичення задля мінімізації ризиків) джерел формування доходів громадян у довгостроковій перспективі, оптимізації фіскального навантаження на державний бюджет та загальному зміцненні соціальної захищеності населення через інструмент розподілу фінансових ризиків.

Так, докорінна відмінність накопичувального принципу від класичного солідарного формату полягає у відмові від перерозподілу грошових потоків між різними поколіннями на користь парадигми персонального капіталоутворення: майбутні виплати безпосередньо залежать від систематичності та обсягу індивідуальних внесків, часового горизонту інвестування та фінансової результативності управління активами. Так, В. О. Квас та А. А. Олешко акцентують увагу на тому, що розвиток інституту

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

НПФ покликаний надати кожному громадянину реальні важелі безпосереднього впливу на параметри свого майбутнього забезпечення через інструменти стратегічного фінансового планування [5, с. 74].

Формування так званої «другої пенсії» за рахунок накопичувальних програм дозволяє акумулювати капітал, спроможний підвищити сумарний коефіцієнт заміщення втраченого заробітку до рівня 60–70% від обсягу передпенсійної заробітної плати особи [5, с. 77].

Чинне законодавство закріплює чітку організаційну структуру цього ринку, визначаючи коло спеціалізованих суб'єктів, кожен із яких наділений автономним правовим статусом. Безпосереднє накопичення заощаджень здійснюють безприбуткові установи – НПФ; ведення персоніфікованого обліку та адміністрування рахунків покладено на професійних адміністраторів; завдання щодо ефективного розміщення та приросту накопичених коштів у межах дозволених фінансових інструментів реалізують ліцензовані компанії з управління активами, тоді як зберігання активів та контроль за цільовим використанням активів забезпечують акредитовані банки-зберігачі. Правосуб'єктність учасників системи охоплює фізичних осіб (безпосередніх вкладників, які діють у власних інтересах або на користь членів сім'ї), а також суб'єктів господарювання (роботодавців), які мають право здійснювати внески на користь найманого персоналу як вагомий елемент корпоративного соціального пакета.

Процес формування заощаджень передбачає регулярне або одноразове перерахування фінансових ресурсів на індивідуальні рахунки громадян з їх подальшим інвестуванням з метою отримання додаткового доходу. Для мінімізації потенційних ризиків і захисту прав інвесторів вітчизняне законодавство передбачає комплекс імперативних гарантій, серед яких: повне відокремлення пенсійних активів від майна засновників фонду та обслуговуючих компаній, встановлені законодавчі обмеження на диверсифікацію інвестиційного портфеля, обов'язкове ліцензування операторів ринку та безперервний державний нагляд.

Цілком обґрунтованим видається твердження Н. В. Бондаренко, С. А. Власюк та С. М. Підопригори про те, що ключовою проблемою, яка стримує розвиток недержавного пенсійного забезпечення, є відсутність сприйняття її як надійної альтернативи державній системі. Політика у цій сфері зводилася суто до однобічного наповнення бюджету системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що безпідставно позиціонувалося як реформаторська діяльність. Попри досить високу ставку пенсійних внесків ПФУ, бюджет пенсійного фонду є дефіцитним на постійній основі [6, с. 53].

Необхідно погодитися із думкою науковиці Т. В. Яворської, яка систематизує сучасні виклики правовій та фінансовій безпеці для суб'єктів вітчизняного ринку НПЗ, зокрема: фінансово-економічну кризу; дефіцит коштів у державі; неефективні реформи у фінансовій сфері та зростання кількості пенсіонерів. Окрему увагу авторка приділяє поглибленню демографічного дисбалансу, за якого пропорція між платниками соціальних зборів та отримувачами виплат фактично досягла критичного співвідношення – майже 1:1 [7, с. 166-167].

Так, А. В. Крушинська та І. М. Кравець обґрунтовують доцільність запровадження механізму щорічної компенсації податку на доходи фізичних осіб для суб'єктів, які є власниками довгострокових полісів накопичувального страхування [8, с. 173–174]. Натомість Р. Б. Башуцький доводить, що лише за умови впровадження другого рівня пенсійної системи та забезпечення щорічного приросту пенсійних активів на рівні 20-25%, обсяг зазначеного сектора у середньостроковій перспективі спроможний досягти 2-3% від валового внутрішнього продукту. Це дозволить згенерувати додатковий довгостроковий інвестиційний ресурс в еквіваленті 130–195 мільярдів гривень, який може бути спрямований державою на фінансування стратегічних інфраструктурних та інноваційних проєктів [9, с. 410].

Крім того, О. В. Рудик наголошує, що важливим стратегічним напрямом розвитку організаційно-економічного механізму пенсійного забезпечення виступає запровадження і використання інноваційних механізмів управління, які мають орієнтуватися на: збільшення прибутковості вкладень пенсійних фондів; підвищення рівня прозорості й підконтрольності використання коштів; мінімізацію фінансових ризиків та посилення суспільної довіри до функціонування пенсійної системи [10, с. 860]. Варто підтримати також наукові погляди В. О. Кваса, який у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує доцільність впровадження системи ранжування фондів, що повинно дозволити учасникам обирати оптимальні фонди для своїх вкладень та одночасно підвищити прозорість системи [11, с. 287].

Не менш значущим аспектом трансформації є забезпечення повної транспарентності діяльності НПФ та розширення інформаційного доступу для потенційних вкладників. У межах цього інформаційно-просвітницького вектора доцільно реалізувати технологічну модернізацію наявного сервісу «Пенсійний калькулятор» на вебпорталі ПФУ. Оскільки поточний функціонал цього цифрового інструмента повністю ізольований від ринку приватного накопичувального страхування, необхідним є інтегрування в результати

 CC BY 4.0

його розрахунків актуального переліку авторизованих недержавних пенсійних фондів, які мають чинні ліцензії Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, із прямим доступом до їхніх інвестиційних програм.

Розвиток ринку суттєво лімітується чинниками фінансово-освітнього та матеріального характеру. Хронічний дефіцит вільних грошових коштів змушує більшість українських сімей зосереджуватися виключно на поточному споживанні та задоволенні першочергових матеріальних потреб. Паралельно з цим, низький рівень фінансової грамотності населення блокує усвідомлення переваг капіталізації та різниці між солідарною системою та інструментами індивідуального накопичення. Подібний інформаційний вакуум формує пасивну модель поведінки у контексті стратегічного планування власного майбутнього. Як наслідок, інститут недержавного пенсійного забезпечення в Україні досі не набув ознак масового соціального інструменту, залишаючись доступним обмеженому колу осіб.

Загальносвітова практика держав-членів Європейського Союзу демонструє якісно вищі інституційні параметри функціонування накопичувальних пенсійних інструментів. З метою проведення компаративного аналізу будови пенсійного забезпечення у глобальному вимірі австралійським Інститутом Mercer CFA було розроблено та впроваджено Глобальний пенсійний індекс (Global Pension Index). Зазначений аналітичний інструментарій дозволяє здійснювати моніторинг та оцінку ефективності відповідних систем у 48 країнах світу, під юрисдикцією яких сукупно перебуває близько 65% населення планети [12].

Методологія цього моніторингу передбачає декомпозицію кожної національної моделі за трьома інтегральними субелементами: 1) рівень адекватності (із питомою вагою 40%), який верифікує обсяг базової підтримки, параметри державних асигнувань, темпи капіталізації активів, специфіку володіння нерухомістю та архітектурне проєктування накопичувальних процесів; 2) показник стійкості (35% загальної оцінки), що охоплює демографічні тренди, макроекономічну динаміку, обсяги суверенного боргу, рівень публічних видатків та сукупні резерви; 3) критерій цілісності (25% ваги), спрямований на аудит якості комунікаційних каналів, корпоративного управління, операційних витрат, а також надійності регуляторного нагляду та правового захисту вкладників [13].

Слід констатувати, що вітчизняна система соціального захисту традиційно не залучається до моніторингових звітів Глобального пенсійного індексу Mercer CFA, які сфокусовані переважно на високорозвинених економіках. Водночас, у межах альтернативних міжнародних оціночних механізмів, які досліджують вектори демографічного старіння, зокрема за критеріями Global AgeWatch Index, Україна постійно перебуває в аутсайдерах за параметрами матеріального та соціального добробуту осіб похилого віку (зокрема, фіксувалося 73-тє місце із 96 можливих), що безпосередньо відображає незадовільну якість життя старшої вікової групи населення [14].

З огляду на зазначене, особливу науково-практичну цінність має структура пенсійного забезпечення Нідерландів, яка стабільно утримує провідні позиції у світових рейтингах. Нідерландська парадигма побудована на трикомпонентній основі, де центральне функціональне навантаження покладено на другий (корпоративний) рівень квазі-обов'язкового типу. Поряд із базовою державною виплатою (AOW), що гарантує мінімальне покриття життєвих потреб, колективні угоди між роботодавцями та профспілками охоплюють майже 90% офіційно працевлаштованого населення країни.

Фундаментальним чинником високої результативності моделі є фіскальне стимулювання: поточні внески можуть вираховуватися з оподатковуваного доходу громадян, тоді як фіскальні зобов'язання виникають уже на етапі безпосереднього отримання пенсійних виплат, коли ставка збору є суттєво нижчою [15]. Крім того, приріст капіталу від інвестиційної діяльності на фазі акумуляції фінансових ресурсів, як правило, звільнений від фіскального обтяження, що суттєво посилює дію ефекту складних відсотків у довгостроковому періоді [16].

Вагомим фактором залученості суб'єктів є також диверсифікація спеціалізованих інструментів заощадження, зокрема пенсійних інвестиційних рахунків, ануїтетних угод та цільових банківських програм, які адаптовані під індивідуальні фінансові профілі різних категорій населення, включно із самозайнятими особами та фрілансерами [17]. Значущою юридичною гарантією є право на добровільне продовження участі у накопичувальних програмах навіть у разі розірвання трудових контрактів із збереженням фіскальних пільг протягом законодавчо встановленого часового ліміту. Також державою застосовуються механізми загальних податкових кредитів та знижок, які мінімізують обсяг податкових зобов'язань чи соціальних зборів, опосередковано розширюючи інвестиційну спроможність громадян [18].

Враховуючи успішний досвід Нідерландів, доречно погодитися з позицією О. І. Зварича та В. В. Волошина стосовно того, що першочерговим кроком у процесі удосконалення системи НПЗ в Україні має

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

стати саме гармонізація вітчизняного законодавства із правом ЄС. У контексті європейської інтеграції України ключове значення має імплементація положень Директиви Європейського Парламенту і Ради 2016/2341 (стосовно стандартів діяльності установ професійного пенсійного забезпечення) та Директиви 2014/50/ЄС (щодо покращення мобільності працівників у межах держав - членів ЄС) [20, 21]. Крім того, автори наголошують на необхідності модернізації організаційної структури самих НПФ. Це передбачає посилення персональної відповідальності керівництва, впровадження жорстких стандартів корпоративного управління та обов'язкового незалежного аудиту їхньої діяльності [19, с. 275].

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, варто констатувати, що незадовільна динаміка розвитку та низька популярність інституту приватного пенсійного накопичення в Україні зумовлені комплексом взаємопов'язаних бар'єрів. Серед них визначальними є глибока ментальна криза довіри населення до фінансового сектора, обмежені матеріальні можливості українських сімей, дефіцит дієвих державних гарантій захисту вкладів, а також відсутність гнучких стимулів для інтеграції громадян у накопичувальні програми. Водночас, аналітичне дослідження передового європейського досвіду свідчить, що стабільне функціонування недержавних пенсійних моделей детермінується не лише наявністю розвиненої інфраструктури, а й проактивною позицією публічної влади щодо створення сприятливого фіскального та правового середовища.

Формування ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні має здійснюватися через послідовну реалізацію кількох взаємопов'язаних стратегічних орієнтирів. Базовим вектором модернізації визначено невідкладну правову гармонізацію вітчизняного законодавчого масиву із правом ЄС, що передбачає імплементацію Директиви 2016/2341 та Директиви 2014/50/ЄС з метою адаптації інфраструктури ринку до європейських стандартів діяльності й забезпечення мобільності працівників. Тісно пов'язаною з цим напрямом є реструктуризація внутрішньої організаційної моделі недержавних пенсійних фондів на засадах втілення жорстких нормативів корпоративного управління, посилення персональної відповідальності менеджменту та запровадження обов'язкового незалежного аудиту. Розвиток організаційно-економічного механізму накопичувального страхування потребує також застосування інноваційних фінансових інструментів адміністрування активів задля підвищення їхньої прибутковості, мінімізації інвестиційних ризиків та впровадження прозорої системи ранжування фондів.

Поряд із реформуванням внутрішнього сектору, критично важливого значення набуває запозичення європейського досвіду фіскального стимулювання, зокрема моделі Нідерландів, у частині впровадження гнучких податкових кредитів та вирахувань з оподатковуваного доходу громадян на етапі акумуляції заощаджень. Фінальним технологічним кроком, спрямованим на подолання ментальної кризи суспільної довіри та підвищення фінансової грамотності населення, має стати діджиталізація сервісів Пенсійного фонду України через інтеграцію у вебпортал «Пенсійний калькулятор» інтерактивної системи моделювання недержавних заощаджень із прямим доступом до інвестиційних програм авторизованих ліцензованих фондів.

Реалізація запропонованих кроків повинна не лише гарантувати належні стандарти життя майбутніх пенсіонерів, а й закласти необхідні правові та економічні передумови для гармонізації національної системи соціального захисту з критеріями провідних країн світу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України .1996. № 30. С. 141 (дата звернення: 03.05.2026).
2. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. *OECD*. 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html (дата звернення: 03.05.2026).
3. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text (дата звернення: 04.05.2026).
4. УАІБ: Щомісячний огляд діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Липень 2025 року. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. URL: https://www.uaib.com.ua/analituaib/npf-month/uaib-shchomisyachniy-oglyad-diyalnosti-nederzhavnih-pensiynih-fondiv-v-ukrajini-lipen-2025-roku (дата звернення: 09.05.2026).
5. Квас В. О., Олешко А. А. Теоретичне обґрунтування удосконалення і розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 16. С. 74-78. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.16.74 (дата звернення: 09.05.2026).

 CC BY 4.0

6. Бондаренко Н. В., Власюк С. А., Підопригора С. М. Переваги та недоліки недержавного пенсійного страхування в Україні. Гармонійний розвиток економіки України в умовах трансформаційних перетворень. 2021. С. 53-59. URL: https://lib.udau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7c0c6ccf-1b48-453e-a2db-c8b80c2f6532/content (дата звернення: 11.05.2026).
7. Яворська Т. В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: ідентифікація загроз та викликів. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 4 (14). С. 164-170. URL:https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2021_Vol.%204,%20No.%204_164-170.pdf (дата звернення: 11.05.2026).
8. Krushynska A., Kravets I. Non-State Pension Insurance as a Promising Area of Social Policy of Ukraine. *University Scientific Notes*. 2022. Pp. 160-176. DOI: https://unz.univer.km.ua/index.php/unz/en/article/view/85-86_160-176 (дата звернення: 13.05.2026).
9. Bashutskyy R. Analysis of the state of private pension provision in Ukraine: problems, potential and macroeconomic impact. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. № 5. Pp. 403-412. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-60 (дата звернення: 13.05.2026).
10. Рудик О.В. Основні напрями удосконалення організаційно-економічного механізму пенсійного забезпечення громадян на шляху інтеграції в ЄС. Сталий розвиток економіки. 2026. Вип. 1 (58). С. 856-862. DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2026-58-114 (дата звернення: 29.05.2026).
11. Квас В.О. Економічний механізм недержавного пенсійного забезпечення в трансформаційній системі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Київський національний університет технологій та дизайну. 2025. 329 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/31623/1/Kvas_dissertation.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
12. Mercer CFA Institute Global Pension Index 2024. (2024). *Research & Policy Center.* 2024. URL: https://rpc.cfainstitute.org/sites/default/files/-/media/documents/article/industry-research/mercer-global-pension-index-2024.pdf (дата звернення: 15.05.2026).
13. An analysis and ranking of 52 pension systems around the world. (2025). *Mercer CFA Institute Global Pension Index.* 2025. URL: https://www.mercer.com/en-gb/insights/investments/market-outlook-and-trends/mercer-cfa-global-pension-index/ (дата звернення: 15.05.2026).
14. Global AgeWatch Index Index: Insight report (2015). *HelpAge International.* URL: https://www.helpage.org/silo/files/global-agewatch-index-2015-insight-report.pdf (дата звернення: 16.05.2026).
15. Building up a pension. (2026). *KVK*. URL: https://www.kvk.nl/en/finance/building-up-a-pension/ (дата звернення: 18.05.2026).
16. CMS Expert Guide to Pensions in Netherlands. (2025). *CMS.* URL: https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-pensions/netherlands (дата звернення: 18.05.2026).
17. Pension provisions for self-employed professionals without staff (zzp›ers). (n.d.). *business.gov.nl.* URL: https://business.gov.nl/starting-your-business/pension-and-insurance/pension-provisions-for-self-employed-professionals/ (дата звернення: 22.05.2026).
18. Tax credits (international) | Tax Administration. (n.d.). *Belastingdienst Nederland | Belastingdienst.* URL: https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/en/individuals/content/tax-credits-international (дата звернення: 22.05.2026).
19. Зварич О.І., Волошин В.В. Перспективи удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Проблеми економіки. 2025. Вип. 3 (65). С. 273-282. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-3-273-282 (дата звернення: 29.05.2026).
20. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/2341 від 14 грудня 2016 року про діяльність установ професійного пенсійного забезпечення (УППЗ) та нагляд за ними (нова редакція). 2016. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-16#Text (дата звернення: 27.05.2026).
21. Директива Європейського Парламенту та Ради 2014/50/ЄС від 16 квітня 2014 року про мінімальні вимоги для підвищення мобільності працівників між державами-членами шляхом покращення набуття та збереження додаткових пенсійних прав (текст, що стосується ЄЕЗ). 2014. Офіційний вісник ЄС. С. 1-7. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.128.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2014%3A128%3ATOC (дата звернення: 29.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (1996). Zakon Ukrainy №254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
2. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. (2025). *OECD*. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html [in English].
3. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia [On private pension provision]. (2003). Zakon Ukrainy № 1057-IV. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text [in Ukrainian].
4. UAIB: Shchomisiachnyi ohliad diialnosti nederzhavnykh pensiinykh fondiv v Ukraini [Monthly review of the activities of non-state pension funds in Ukraine]. (2025). *Ukrainska Asotsiatsiia Investytsiinoho Biznesu - Ukrainian Association of Investment Business*. Retrieved from https://www.uaib.com.ua/analituaib/npf-month/uaib-shchomisyachniy-oglyad-diyalnosti-nederzhavnih-pensiynih-fondiv-v-ukrajini-lipen-2025-roku [in Ukrainian].
5. Kvas, V. O., & Oleshko, A. A. (2025). Teoretychne obgruntuvannia udoskonalennia i rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Theoretical justification for the improvement and development of the non-state pension system in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investment: Practice and Experience*, *16*, 74-78. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.16.74 [in Ukrainian].
6. Bondarenko, N. V., Vlasiuk, S. A., & Pidopryhora, S. M. (2021). Perevahy ta nedoliky nederzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v Ukraini [The advantages and disadvantages of private pension insurance in Ukraine]. *Harmoniinyi rozvytok ekonomiky Ukrainy v umovakh transformatsiinykh peretvoren - The harmonious development of Ukraine's economy amidst transformational changes*, 53-59. Retrieved from https://lib.udau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7c0c6ccf-1b48-453e-a2db-c8b80c2f6532/content [in Ukrainian].
7. Yavorska, T. V. (2021). Nederzhavne pensiine zabezpechennia v Ukraini: identyfikatsiia zahroz ta vyklykiv [Private pension provision in Ukraine: identifying threats and challenges]. *Sotsialno-pravovi studii - Social and Legal Studies*, *4 (14),* 164-170. https://slsjournal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2021_Vol.%204,%20No.%2 04_164-170.pdf [in Ukrainian].
8. Krushynska, A., & Kravets, I. (2022). Non-State Pension Insurance as aPromising Area of Social Policy of Ukraine. *University Scientific Notes*, 160-176. DOI: https://unz.univer.km.ua/index.php/unz/en/article/view/85-86_160-176 [in Ukrainian].
9. Bashutskyy, R. (2025). Analysis of the state of private pension provision in Ukraine: problems, potential and macroeconomic impact. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, *5,* 403-412. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-60 [in Ukrainian].
10. Rudyk, O. V. (2026). Osnovni napriamy udoskonalennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu pensiinoho zabezpechennia hromadian na shliakhu intehratsii v YeS. [Key areas for improving the organisational and economic framework for pension provision for citizens as part of the process of integration into the EU]. *Stalyi rozvytok ekonomiky - Sustainable economic development*, 856-862. DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2026-58-114 [in Ukrainian].
11. Kvas, V. O. (2025). Ekonomichnyi mekhanizm nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v transformatsiinii systemi Ukrainy [The economic mechanism of non-state pension provision in Ukraine's transitional system]. Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu. *Kyivskyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu - Kyiv National University of Technologies and Design*, 329. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/31623/1/Kvas_dissertation.pdf [in Ukrainian].
12. *Mercer CFA Institute Global Pension Index 2024* (2024). *Research & Policy Center*. Retrieved from https://www.mercer.com/en-gb/insights/investments/market-outlook-and-trends/mercer-cfa-global-pension-index/ [in English].
13. An analysis and ranking of 52 pension systems around the world. (2025). *Mercer CFA Institute Global Pension Index*. Retrieved from https://www.mercer.com/en-gb/insights/investments/market-outlook-and-trends/mercer-cfa-global-pension-index/ [in English].
14. Global AgeWatch Index Index: Insight report. (2015). *HelpAge International*. Retrieved from https://www.helpage.org/silo/files/global-agewatch-index-2015-insight report.pdf [in English].
15. Building up a pension (2026). *KVK*. Retrieved from https://www.kvk.nl/en/finance/building-up-a-pension/ [in English].

 CC BY 4.0

16. CMS Expert Guide to Pensions in Netherlands. (2025). *CMS*. Retrieved from https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-pensions/netherlands [in English].
17. Pension provisions for self-employed professionals without staff (zzp'ers). (n.d.). *business.gov.nl*. Retrieved from https://business.gov.nl/starting-your-business/pension-and-insurance/pension-provisions-for-self-employed-professionals/ [in English].
18. Tax credits (international) | Tax Administration. (n.d.). *BelastingdienstNederland*. Retrieved from https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/en/individuals/content/tax-credits-international [in English].
19. Zvarych O.I., Voloshyn V.V. (2025). Perspektyvy udoskonalennia systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Perspectives for improving the non-state pension system in Ukraine]. *Problemy ekonomiky - Economic problems*, 3 (65), 273-282. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-3-273-282 [in Ukrainian].
20. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (YeS) 2016/2341 pro diialnist ustanov profesiinoho pensiinoho zabezpechennia (UPPZ) ta nahliad za nymy (nova redaktsiia) [Directive (EU) 2016/2341 of the European Parliament and of the Council on the activities and supervision of institutions for occupational retirement provision (IORPs) (recast)]. (2016). *Ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy - The official web portal of the Ukrainian Parliament*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-16#Text [in Ukrainian].
21. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady 2014/50/YeS pro minimalni vymohy dlia pidvyshchennia mobilnosti pratsivnykiv mizh derzhavamy-chlenamy shliakhom pokrashchennia nabuttia ta zberezhennia dodatkovykh pensiinykh prav [Directive 2014/50/EU of the European Parliament and of the Council on minimum requirements for enhancing worker mobility between Member States by improving the acquisition and preservation of supplementary pension rights Text with EEA relevance]. (2014). *Ofitsiinyi visnyk YeS - Official Journal of the EU*, 1-7. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.128.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2014%3A128%3ATOC [in English].

Стаття надійшла 11.05.2026
Стаття прийнята до друку 15.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.167
УДК 346.542

Наталія Никитченко,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового та податкового
права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9545-1434

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено особливості правового регулювання релокації підприємств із територій, на яких ведуться бойові дії або які перебувають під загрозою їх ведення, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення безперервності господарської діяльності, збереження виробничого потенціалу суб'єктів господарювання, захисту трудових прав працівників та підтримання економічної стійкості держави в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Особливу увагу зосереджено на аналізі нормативно-правових актів, що регулюють організаційно-правові засади релокації підприємств, визначають повноваження органів державної влади у сфері реалізації відповідної державної політики, а також встановлюють правові механізми державної підтримки суб'єктів господарювання, які переміщують свої виробничі потужності до безпечніших регіонів України.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх ведення, аналізу нормативно-правових актів, механізмів державної підтримки та правових гарантій переміщення суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи. Їх застосування дало змогу дослідити правові засади релокації підприємств в умовах воєнного стану, проаналізувати систему нормативно-правових актів, що регулюють відповідні правовідносини, визначити особливості механізму правового регулювання релокації суб'єктів господарювання та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері.

Обґрунтовано, що релокація підприємств в умовах воєнного стану є комплексним організаційно-правовим механізмом, який передбачає переміщення виробничих потужностей, майна, трудових ресурсів та інших елементів господарської діяльності суб'єкта господарювання із територій, де існує загроза знищення або ускладнено здійснення діяльності, до безпечніших регіонів України. Визначено, що правова природа релокації полягає у поєднанні приватноправових та публічно-правових елементів, оскільки її реалізація пов'язана як із самостійним прийняттям підприємством управлінських рішень, так і з організаційною та інституційною підтримкою з боку органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Доведено, що ефективність механізму релокації залежить від належного нормативно-правового регулювання, координації діяльності уповноважених органів, забезпечення логістичної, фінансової та інформаційної підтримки, а також створення умов для подальшого відновлення господарської діяльності підприємств у приймаючих регіонах.

Ключові слова: *релокація підприємств, переміщення суб'єктів господарювання, правове регулювання, воєнний стан, суб'єкти господарювання, державна підтримка підприємств, господарська діяльність, території бойових дій, організаційно-правовий механізм, публічне управління.*

Nataliia Nykytchenko

The pecullarities of the legal regulation of enterprise relocation under martial law

Abstract. This article examines the peculiarities of the legal regulation of the relocation of enterprises from territories where hostilities are taking place or which are under threat of such hostilities, under the legal regime of martial law in Ukraine. The relevance of this topic stems from the need to ensure the continuity of economic activity, preserve the production capacity of business entities, protect the labor rights of employees, and maintain the country's economic stability in the face of armed aggression by the Russian Federation against Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of regulatory and legal acts that define the organizational and legal framework for the relocation of enterprises, the powers of state authorities regarding the implementation of state policy in this area, as well as the legal mechanisms for state support of business entities that are relocating their production facilities to safe regions of

© Наталія Никитченко, 2026

Ukraine.

The purpose of this article is to examine the peculiarities of the legal regulation of the relocation of enterprises from territories where hostilities are taking place or where there is a threat of hostilities, and to analyze regulatory acts, mechanisms of state support, and legal guarantees for the relocation of business entities under martial law.

The methodological basis of the study consists of dialectical, systemic-structural, formal-legal, and comparative-legal methods. Their application made it possible to examine the legal foundations for the relocation of enterprises under martial law, analyze the system of regulatory acts governing the relevant legal relationships, identify the peculiarities of the legal framework for the relocation of business entities, and formulate proposals for improving Ukrainian legislation in this area.

It has been established that the relocation of enterprises under martial law is a comprehensive organizational and legal mechanism that involves the transfer of production capacity, property, labor resources, and other elements of a business entity's economic activity from territories where there is a threat of destruction or where conducting business is impeded to safer regions of Ukraine. It has been determined that the legal nature of relocation lies in a combination of private-law and public-law elements, since its implementation is linked both to an enterprise's independent management decisions and to organizational and institutional support from state authorities and local self-government bodies. It has been demonstrated that the effectiveness of the relocation mechanism depends on proper regulatory and legal framework, coordination of activities by authorized bodies, provision of logistical, financial, and informational support, as well as the creation of conditions for the subsequent resumption of business operations by enterprises in the host regions.

Keywords: *relocation of enterprises, relocation of business entities, legal regulation, martial law, business entities, state support for enterprises, economic activity, hostilities areas, organizational and legal mechanism, public administration.*

Постановка проблеми. Релокація підприємств із територій, на яких ведуться бойові дії або існує загроза їх ведення, в умовах воєнного стану в Україні є важливим інструментом забезпечення безперервності господарської діяльності, збереження виробничого потенціалу та підтримання економічної стійкості держави. Переміщення суб'єктів господарювання передбачає не лише фізичне транспортування майна та виробничих потужностей, а й комплекс організаційних, правових та управлінських заходів, спрямованих на відновлення функціонування підприємств у безпечніших регіонах. Правові засади здійснення такої діяльності визначаються положеннями Конституції України, Господарського кодексу України (втратив чинність), Цивільного кодексу України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, що регламентують механізми державної підтримки релокації підприємств. Важливе значення у цьому контексті відіграла Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства "Укрпошта" в умовах воєнного стану», остання фактично започаткувала державну логістичну підтримку бізнесу. А також Закон України від 28 липня 2022 року № 2468-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави», який вносить зміни до низки нормативно-правових актів.

Актуальність дослідження правового регулювання релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії, зумовлена тим, що ефективність механізму переміщення суб'єктів господарювання залежить не лише від наявності законодавчих гарантій здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану, а й від належної організації взаємодії уповноважених органів, залучених до процесу релокації. Йдеться про органи державної влади, органи місцевого самоврядування, центральні органи виконавчої влади, відповідальні за формування та реалізацію економічної політики, самі суб'єкти господарювання, логістичні та інфраструктурні установи, а також інші інституції, які забезпечують організаційне, інформаційне, фінансове та ресурсне супроводження переміщення підприємств. Саме через діяльність зазначених суб'єктів забезпечується практична реалізація державної політики щодо підтримки бізнесу, збереження виробничого потенціалу, відновлення господарської діяльності та мінімізації негативних наслідків збройної агресії для економіки України.

Практичне значення дослідження питання релокації підприємств істотно посилюється в умовах воєнного стану, оскільки повномасштабна збройна агресія спричинила необхідність переміщення значної кількості суб'єктів господарювання із територій, де ведуться активні бойові дії або існує загроза їх проведення у більш безпечні регіони. Релокація стала одним із механізмів збереження виробничих потужностей, трудового потенціалу та забезпечення безперервності господарської діяльності суб'єктів господарювання. За даними Міністерства економіки та довкілля України, у межах державної програми релокації станом на

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

липень 2022 року до безпечних регіонів України було переміщено 678 підприємств, із яких 467 уже відновили свою діяльність на нових місцях. Загалом через платформу цифрової взаємодії було подано 1732 заявки на релокацію [1]. У подальшому масштаби переміщення бізнесу зросли.

У науковій літературі також звертається увага на проблематику забезпечення стійкості підприємств в умовах воєнного стану, зокрема досліджуються питання релокації бізнесу, організаційних механізмів переміщення підприємств та державної підтримки суб'єктів господарювання. Так, С. І. Бай та В. С. Єлісєєв у статті «Управління підприємствами: виклики воєнного часу» досліджують вплив воєнного стану як на систему управління на українських підприємствах так і інструменти, що використовується менеджментом українських підприємств для забезпечення ефективної роботи в умовах збройної агресії [2, с. 64]. Л. П. Якимова у праці «Особливості релокації бізнесу у воєнний час: досвід українських підприємців», на основі аналізу інтерв'ю з представниками 80 релокованих підприємств та органів місцевої влади встановила, що після безпекового чинника ключовими критеріями вибору нової локації є логістична доступність і наявність виробничих майданчиків. Найбільшими викликами під час переїзду визнано загроза життю, організацію транспорту та демонтаж/завантаження обладнання» [3, с. 214]. Ю. О. Єршова, Т. С. Гудіма та А. О. Сошников у роботі «Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання» дослідили питання класифікації різних видів релокацій (переміщення) суб'єктів господарювання, зокрема релокації, зумовленої наслідками повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, через призму правотворчої діяльності [4, с. 295].

Водночас питання правового регулювання релокації підприємств, механізмів його реалізації, а також ролі органів державної влади у забезпеченні процесу переміщення таких підприємств залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового аналізу.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх ведення, аналізу нормативно-правових актів, механізмів державної підтримки та правових гарантій переміщення суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання релокації підприємств в Україні останніми роками отримала активне висвітлення у науковій літературі, що зумовлено безпрецедентними викликами для функціонування економіки в умовах повномасштабної збройної агресії, необхідністю збереження виробничого потенціалу держави, забезпечення безперервності господарської діяльності та підтримання зайнятості населення. Запровадження у 2022 році державного механізму релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх проведення, зумовило формування нового напряму правового регулювання, що поєднує норми господарського, цивільного, адміністративного та трудового права. Водночас більшість наукових праць зосереджена переважно на економічних аспектах адаптації підприємств до умов воєнного стану, проблемах управління бізнесом, відновленні виробничої діяльності та організаційних особливостях переміщення підприємств. При цьому питання правого аналізу особливостей регулювання релокації підприємств, визначення повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування, ефективності механізмів державної підтримки та правових гарантій держави для переміщених суб'єктів господарювання потребують подальшого наукового дослідження.

Важливе значення для дослідження адаптації суб'єктів господарювання до умов воєнного стану має наукова праця С. Бая та В. Єлісєєва «Управління підприємствами: виклики воєнного часу». У зазначеній статті автори досліджують вплив повномасштабної війни на умови функціонування українських підприємств, визначають основні виклики для системи управління та аналізують управлінські інструменти, які застосовуються підприємствами для забезпечення стабільності діяльності в кризових умовах. Зокрема, серед напрямів адаптації підприємств до нових умов розглядається релокація як один із механізмів реагування на зміну зовнішнього середовища та забезпечення подальшого функціонування бізнесу [2, с. 64]. Водночас ця праця має переважно економіко-управлінську спрямованість і не містить аналізу правового регулювання процесу релокації підприємств, адміністративно-правового статусу суб'єктів, залучених до його організації, а також дослідження повноважень органів влади у сфері забезпечення переміщення виробничих потужностей. Тому положення зазначеного дослідження можуть бути використані для розкриття економічної сутності та практичного значення релокації підприємств.

Окремий напрям наукового опрацювання становлять дослідження, присвячені практичним аспектам релокації підприємств в умовах воєнного стану. У цьому контексті цікавою є стаття Л. П. Якимової «Особливості релокації бізнесу у воєнний час: досвід українських підприємців», у якій досліджено процес прийняття підприємствами рішень щодо переміщення, основні виклики під час релокації та особливості відновлення діяльності на новій території. Авторка аналізує досвід 80 підприємств, переміщених у більш

 CC BY 4.0

безпечні регіони України, та визначає ключові чинники, що впливають на вибір нового місця розташування бізнесу, серед яких після критерію безпеки важливе значення мають логістична доступність і наявність відповідного виробничого майданчика. Окрему увагу приділено проблемам, пов'язаним із транспортуванням обладнання, організацією виробничого процесу, формуванням команди та адаптацією підприємств до умов нового регіону [3, с. 214]. Значення зазначеного дослідження для аналізу релокації підприємств полягає у розкритті її практичного змісту, що включає організаційні, виробничі, кадрові та стратегічні зміни в діяльності суб'єктів господарювання. Водночас стаття не спрямована на дослідження правових засад релокації, зокрема, визначення правового статусу учасників цього процесу або аналізу повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері державної підтримки переміщення підприємств. Тому положення цієї праці можуть бути використані для характеристики фактичних проблем і наслідків релокації бізнесу.

Суттєве значення для формування правового підходу до проблематики релокації має праця Ю. О. Єршової, Т. С. Гудіми та А. О. Сошникова «Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання». У цьому дослідженні автори аналізують нормативно-правові засади переміщення суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, звертають увагу на особливості правового регулювання релокаційних процедур, важливість ефективної державної політики у сфері підтримки бізнесу та необхідність удосконалення відповідного законодавства [4, с. 295]. Наукова цінність цієї роботи полягає у розгляді релокації не лише як економічного явища, а як правового механізму, який потребує належного нормативного забезпечення, визначення повноважень компетентних органів та встановлення процедур взаємодії між державою і суб'єктами господарювання.

Дотичні до проблематики правового забезпечення релокації аспекти висвітлено у працях В. І. Теремецького та співавторів. Так, В. І. Теремецький і О. М. Соколов дослідили способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб, що має значення для осмислення гарантій збереження та захисту майнових активів у ситуації вимушеного переміщення [5, с. 30–39]. Крім того, Я. В. Журавель і В. І. Теремецький розкрили правову природу реєстраційних дій як форми публічного адміністрування, що є важливим для аналізу зміни місцезнаходження та державної реєстрації релокованих суб'єктів господарювання [6, с. 227–238]. У праці В. І. Теремецького, присвяченій стимулюванню залучення інвестицій у проєкти реконструкції та відновлення України, обґрунтовано правові й інституційні механізми залучення інвестицій, розвитку індустріальних парків і забезпечення сталого повоєнного відновлення, які можуть бути використані під час формування довгострокових моделей підтримки релокованого бізнесу [7, с. 285–297].

У контексті правового забезпечення господарської діяльності підприємств в умовах надзвичайних обставин важливими є також дослідження, присвячені державному регулюванню економічних процесів у період воєнного стану. В цій частині специфіка релокації полягає у поєднанні приватного інтересу суб'єкта господарювання щодо збереження власної господарської діяльності з публічним інтересом держави у забезпеченні функціонування економіки, збереженні робочих місць та підтриманні регіонального розвитку. Даному напряму присвячені роботи низки науковців.

У роботі В. В. Дикань та Н. Л. Фролова «Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час» розглянуто ключові зміни, реалізовані на сьогодні державою, для підтримки малого та середнього підприємництва в умовах війни [8]. У статті V. Ostrynskyi, N. Nykytchenko, I. Sopilko, V. Krykun, V. Mykulets «EPC-contracts using in renewable energy: Legal and practical aspect» проаналізовано особливості застосування EPC-контрактів як комплексного договірного механізму реалізації проєктів будівництва об'єктів відновлюваної енергетики та запропоновано рекомендації, спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості України та гармонізацію договірного регулювання із сучасною міжнародною практикою [9, с. 313]. У науковому дослідженні О. О. Лабунського «Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва засобами податкового стимулювання: господарсько-правовий аспект» обґрунтовано, що податкова підтримка становить самостійний напрям державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, яка відрізняється від фінансової за юридичною природою, джерелами походження, способами реалізації та економіко-правовими наслідками, а також уточнено поняття податкових стимулів з виділенням їх сутнісних характеристик [10, с. 30].

Окремого значення набувають дослідження, присвячені ролі органів державної виконавчої влади у забезпеченні економічних процесів в умовах воєнного стану. Наприклад Р. С. Кірін та Р. М. Ширшикова у своїй праці «Правові аспекти вимушеної релокації підприємств в умовах економічного відновлення держави» звертають увагу, що більшість органів державної влади, що були залучені до виконання План невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію [11] так і не отримали відповідних повноважень, спрямованих на сприяння ВРП або підтримку ВПСГ. Це не відображено у жодному законодавчому чи підзаконному акті, яким визначено правовий статус: Мінекономіки, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України (Мінстратегпром), Міністерство розвитку громад та територій України (Мінрегіон) та Міністерство інфраструктури України (Мінінфраструктури) (після об'єднання згідно із постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) № 1545 від 31.12.2024 р. – Мінрозвитку), Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерство енергетики України (Міненерго), Міністерство фінансів України (Мінфін) та ін.» [12, с. 48]. Відповідно це впливає на результат взаємодії центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, регіональних адміністрацій та інших установ, залучених до організаційного, інформаційного, логістичного й ресурсного забезпечення переміщення підприємств із зацікавленими суб'єктами господарювання та визначає ефективність реалізації державної політики у сфері підтримки релокованого бізнесу. Також, П. А. Покотілов, О. В. Гарагонич у своїй праці «Правові проблеми взаємодії держави та бізнесу в умовах воєнного стану» зазначають, що тимчасові інструменти податкового регулювання, запроваджені в умовах воєнного стану, спричинили низку системних суперечностей, пов'язаних із податковою стабільністю, реалізацією дискреційних повноважень контролюючих органів та забезпеченням належного рівня податкового комплаєнсу [13, с. 29].

В цій частині не втрачає актуальності питання захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, зокрема Н. В. Никитченко у своїй праці «Визнання права як спосіб захисту прав суб'єктів господарювання» розглядає визнання права як ефективний господарсько-правовий спосіб захисту прав суб'єктів господарювання, спрямований на усунення правової невизначеності, підтвердження належності майнових та інших прав бізнесу й забезпечення їх судового захисту у разі порушення або оспорювання [14, с. 24].

Не менш важливим є питання взаємодії органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання, а також їх безпосередня роль у підтримані релокованого бізнесу. Зокрема, Р.Б. Бедрій у праці «Поняття економічної основи місцевого самоврядування та її організаційно-правове забезпечення в умовах війни в Україні» акцентує увагу, що «повномасштабна війна, розгорнута російською федерацією, суттєво вплинула на пріоритети розвитку територіальних громад в Україні, перенісши їх з площини забезпечення сталого і ефективного економічного розвитку у площину гарантування безпеки для своїх жителів та економічного «виживання» суб'єктів господарювання»[15, с. 63]. Повномасштабна війна докорінно трансформувала пріоритети розвитку територіальних громад, змістивши акцент із забезпечення сталого економічного розвитку на гарантування безпеки населення, збереження економічної спроможності громад та створення умов для функціонування й відновлення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Відповідно суттєво зросла роль органів державної влади та місцевого самоврядування, які забезпечують організаційно-правові умови для релокації підприємств, сприяють їх інтеграції до економіки приймаючих громад, розвитку необхідної інфраструктури та створенню сприятливого інвестиційного середовища для відновлення господарської діяльності.

Таким чином, аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що дослідниками сформовано вагоме підґрунтя для вивчення економічних, управлінських та правових аспектів релокації підприємств в умовах воєнного стану. Наукові праці С. І. Бая, О. В. Гарагонича, Т. С. Гудіми, Я. В. Журавля, Р. С. Кіріна, В. І. Теремецького, А. О. Сошникова та інших дозволяють розкрити релокацію як механізм адаптації бізнесу до кризових умов, визначити окремі напрями її правового забезпечення, а також охарактеризувати майнові, реєстраційні та інвестиційні складові цього процесу. Попри наявність значної кількості наукових праць, питання правового регулювання релокації підприємств потребує додаткового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релокація підприємств в умовах воєнного стану в Україні є специфічним організаційно-правовим явищем, яке виникло як відповідь держави на необхідність збереження економічного потенціалу, забезпечення безперервності господарської діяльності та мінімізації негативних наслідків збройної агресії. На відміну від звичайного переміщення суб'єкта господарювання, яке переважно є результатом управлінського рішення власника або керівника підприємства, релокація в умовах війни має комплексний характер і поєднує приватноправові відносини щодо зміни місцезнаходження, переміщення майна та організації виробництва із публічно-правовими механізмами державної підтримки, координації та адміністративного супроводу.

Правове регулювання релокації підприємств здійснюється на основі сукупності нормативно-правових актів різної юридичної сили, які визначають загальні засади здійснення господарської діяльності,

 CC BY 4.0

особливості функціонування економіки в умовах воєнного стану, компетенцію органів державної влади та спеціальні механізми підтримки суб'єктів господарювання.

Конституційною основою правового регулювання релокації є положення статей 41 і 42 Конституції України, якими гарантується право приватної власності та право кожного на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. У контексті переміщення підприємств ці положення мають принципове значення, оскільки релокація безпосередньо пов'язана із забезпеченням можливості власника розпоряджатися майном підприємства, зберігати виробничі активи та продовжувати господарську діяльність в інших регіонах держави. Водночас реалізація цих прав у період воєнного стану може здійснюватися з урахуванням спеціальних обмежень, встановлених законодавством.

Основним нормативним актом, який визначає особливості функціонування державного механізму в умовах війни, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Цей Закон встановлює порядок запровадження воєнного стану, визначає повноваження органів державної влади та військового командування, а також передбачає можливість застосування спеціальних заходів для забезпечення економічної безпеки держави. Значення цього нормативного акту для правового регулювання релокації полягає в тому, що він створює правові передумови для оперативного реагування держави на загрози функціонування підприємств у районах бойових дій, зокрема шляхом координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Безпосередньо господарсько-правові засади релокації ґрунтуються на положеннях господарського законодавства. Суб'єкти господарювання здійснюють господарську діяльність самостійно, на власний ризик, а держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів господарювання та створює умови для розвитку підприємництва. У сфері релокації це означає, що рішення про переміщення виробничих потужностей приймається самим суб'єктом господарювання, однак держава формує організаційні та правові умови для реалізації такого рішення. Застосування норм господарського законодавства також охоплює питання зміни місцезнаходження суб'єкта господарювання, його державної реєстрації, виконання договірних зобов'язань, збереження майнових прав та продовження господарської діяльності після переміщення. У цьому контексті реєстраційні дії виступають правовою формою публічного адміністрування, за допомогою якої держава офіційно визнає юридично значущі факти [6, с. 227–238].

Важливе значення має цивільне законодавство, положення якого регулюють майнові та договірні відносини, що виникають у процесі релокації. Переміщення підприємства може передбачати укладення договорів щодо оренди нових приміщень, транспортування обладнання, зберігання майна, постачання ресурсів, а також зміну умов виконання раніше укладених договорів. Отже, йдеться про забезпечення стабільності майнового обороту, належний захист майнових прав та можливість адаптації суб'єкта господарювання до нових умов [5, с. 30–39].

По суті законодавець визначивши організаційні засади переміщення підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх проведення, до безпечніших регіонів України, передбачив механізм взаємодії суб'єктів господарювання з Міністерством економіки, обласними військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та іншими, залученими до процесу переміщення, органами.

Водночас реалізація заходів з переміщення підприємств передбачає участь широкого кола суб'єктів владних повноважень. Органи місцевого самоврядування також відіграють значну роль через участь у забезпеченні використання місцевих ресурсів, взаємодію з суб'єктами господарювання та сприяння їх інтеграції у соціально-економічне середовище відповідних територіальних громад.

Особливістю правового регулювання релокації є також її міжгалузевий характер. Вона не обмежується виключно нормами господарського законодавства, оскільки охоплює адміністративно-правові, трудові, цивільно-правові та організаційні аспекти. Наприклад, переміщення підприємства передбачає вирішення питань щодо працівників, що регулюється Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Цей Закон визначає особливості регулювання трудових відносин у період воєнного стану, зокрема можливість зміни умов праці, переведення працівників та інших організаційних заходів, необхідних для продовження діяльності підприємства. Тобто процес релокації підприємст передбачає не лише переміщення засобів виробництва, а й збереження кадрового потенціалу підприємства.

Безпосередні організаційні засади здійснення релокації підприємств в умовах воєнного стану були визначені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 року № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію».

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Зазначеним актом передбачено комплекс заходів, спрямованих на організацію переміщення виробничих потужностей суб'єктів господарювання, визначення ролі органів державної влади та місцевого рівня у забезпеченні такого переміщення, а також створення умов для розміщення підприємств на безпечних територіях. Реалізація релокації підприємств в умовах воєнного стану здійснюється в межах програми переміщення підприємств, яка є одним із ключових організаційно-правових інструментів державної політики у цій сфері. Відповідно до механізму її функціонування суб'єкти господарювання подають заявки щодо потреби у переміщенні виробничих потужностей. На підставі поданої інформації забезпечується координація взаємодії між органами державної влади, військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами та суб'єктами господарювання з метою визначення можливостей розміщення виробництва, забезпечення необхідною інфраструктурою та відновлення господарської діяльності на безпечних територіях.

У цьому контексті важливою є організаційна підтримка держави у сфері транспортування обладнання, матеріальних цінностей та виробничих ресурсів. Переміщення активів суб'єкта господарювання має здійснюватися з дотриманням положень цивільного та господарського законодавства, оскільки обладнання, нерухоме майно, товарні запаси та інші матеріальні ресурси залишаються об'єктами права власності відповідного суб'єкта господарювання. Витрати на переміщення, зокрема на демонтаж, транспортування, охорону й оренду, мають підтверджуватися належними первинними документами (договорами, актами, рахунками). Документальне оформлення таких операцій є необхідною передумовою їх належного бухгалтерського і податкового обліку.

Звичайно, релокація є реалізацією господарської самостійності підприємства, однак її особливістю в умовах війни є те, що таке рішення приймається під впливом зовнішніх факторів. З одного боку це - загрози знищення майна, припинення виробничого процесу або неможливості забезпечення безпечних умов праці, з іншої – реальних можливостей розміщення таких підприємств у приймаючих регіонах. Цей процес передбачає пошук відповідних виробничих або складських приміщень, оцінку їх технічної придатності, можливості підключення до необхідної інфраструктури та відповідність специфіці діяльності конкретного підприємства. У цьому випадку значну роль відіграють органи місцевого самоврядування, які відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» беруть участь у вирішенні питань місцевого економічного розвитку, використання комунального майна та підтримки підприємництва на території відповідної громади. Як правило, органи місцевої влади сприяють суб'єктам господарювання. Хоча і відмовити у переміщенні також не мають права, адже підстав для такого рішення немає. Але є певні умови, що визначають швидкість розгляду і виконання заявки, можливість демонтажу, логістичні питання, наявність локацій з умовами в приймаючих регіонах, черговість релокації тощо.

У науковій і практичній літературі, а також у мережі Інтернет наведено низку рекомендацій для суб'єктів господарювання, що містять загальні алгоритми здійснення релокації. Зокрема, ефективна релокація підприємства може включати такі етапи: 1) аналіз поточної ситуації та діяльності компанії, а саме проведення аудиту для оцінки потенціалу підприємства, його потреб, умов і перспектив розвитку; 2) визначення цілей переміщення бізнесу, серед яких збереження виробництва і персоналу, захист від бойових дій та загрози окупації, розширення ринків збуту й удосконалення логістики; 3) пошук можливих варіантів релокації із залученням урядової програми, сервісу «Дія. Бізнес», міжнародних донорів, громадських організацій, органів місцевого самоврядування та індустріальних парків; 4) підготовку компанії до релокації з урахуванням потреб у приміщеннях, організації виробництва, персоналі, маркетингу, фінансуванні, бізнес-моделі та стратегії; 5) перевезення майна і його документальне супроводження, включаючи оформлення необхідних документів та здійснення реєстраційних дій; 6) організацію роботи на новому місці, зокрема підготовку до запуску виробництва та кадрове забезпечення; 7) відновлення діяльності з подальшим аналізом поточної ситуації та усуненням виявлених проблем [16].

Нормативно-правове регулювання релокації підприємств в Україні характеризується комплексністю та поєднанням загальних норм господарського законодавства із спеціальними правовими механізмами, сформованими в умовах воєнного стану. Основною особливістю цього регулювання є баланс між автономією суб'єктів господарювання у прийнятті рішення про переміщення та активною роллю держави у створенні організаційних, адміністративних і правових умов для реалізації такого рішення. Проте у законодавстві України досі відсутнє загальне визначення терміну «релокація підприємств» як окремого універсального поняття (для всіх суб'єктів господарювання). Водночас законодавство містить окремі положення, які регулюють процеси релокації підприємств, а також визначення терміна «релокація» у спеціальному нормативно-правовому акті.

 CC BY 4.0

Визначення терміну «релокація» є у Порядку здійснення релокації та заходів з підвищення захищеності виробничих потужностей резидентів Дія City, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 17.12.2025 № 1746. Відповідно до цього акту «Релокація – це комплекс заходів, що полягають у зміні місцезнаходження та перенесенні місця фактичного провадження діяльності або виробничих потужностей резидента Дефенс Сіті, або його філій, відділень, або інших відокремлених підрозділів на іншу територію України». Однак воно стосується вузької сфери (резидентів Дефенс Сіті). Відповідно доцільно зробити висновок, що дане поняття потребує законодавчого врегулювання.

Висновки. У статті обґрунтовано, що релокація підприємств в умовах воєнного стану є комплексом взаємопов'язаних організаційних, управлінських і майнових заходів, які здійснюються суб'єктом господарювання у взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування в межах їх законодавчо визначених повноважень з метою переміщення підприємства або його виробничих потужностей на безпечну територію для забезпечення безперервності господарської діяльності.

Встановлено, що подальший розвиток правового регулювання релокації підприємств потребує вдосконалення визначення поняття «релокація підприємства», з'ясування його правової природи та чіткого визначення компетенції органів державної влади і місцевого самоврядування. Подальшого дослідження потребує також майново-логістичне забезпечення релокації, яке охоплює транспортування обладнання, переміщення матеріальних ресурсів, пошук виробничих приміщень та створення умов для відновлення діяльності підприємства. Саме майново-логістичний напрям залишається одним із найбільш проблемних. Законодавство не містить чітко визначеного порядку компенсації витрат суб'єктів господарювання, пов'язаних із транспортуванням обладнання, орендою нових приміщень або відновленням виробництва. У багатьох випадках підприємства змушені самостійно фінансувати значну частину витрат, що обмежує можливості малого і середнього бізнесу.

З'ясовано, що проблемою залишається також питання збереження кадрового потенціалу підприємств. Частина працівників не має можливості переміститися разом із підприємством через сімейні, соціальні або житлові обставини. Це призводить до кадрового дефіциту на релокованих підприємствах та ускладнює повне відновлення виробничої діяльності.

Зроблено висновок, що інститут релокації підприємств в Україні є ефективним антикризовим інструментом, який дав змогу зберегти частину економічного потенціалу держави в умовах війни. Водночас його подальший розвиток потребує переходу від тимчасового адміністративного реагування до системної нормативної моделі, яка забезпечуватиме не лише переміщення підприємств, а й їх повноцінне відновлення та сталий розвиток у післявоєнний період. Формування такої моделі передбачає запровадження дієвих правових механізмів стимулювання інвестицій, розвитку індустріальних парків та активізації участі приватного капіталу у фінансуванні й реалізації проєктів реконструкції та відновлення економіки.

Список використаних джерел

1. Міністерство економіки України. Релокація бізнесу: у безпечні регіони переміщено вже 678 підприємств. 16.07.2022. URL: https://h1.nu/1v8SH (дата звернення: 02.08.2026).
2. Бай С. І., Єлісєєв В. С. Управління підприємствами: виклики воєнного часу. Scientia fructuosa. 2023. Т. 152, № 6. С. 64–78. DOI: https://doi.org/10.31617/1.2023(152)05.
3. Якимова Л. П. Особливості релокації бізнесу у воєнний час: досвід українських підприємців. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. 2024. № 5. С. 214–229. DOI: https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-214-229.
4. Гудіма Т. С., Єршова Ю. О., Сошников А. О. Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 90, ч. 2. С. 295–304. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.41.
5. Теремецький В. І., Соколов О. М. Способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. 2018. Вип. 16. С. 30–39.
6. Журавель Я. В., Теремецький В. І. Здійснення реєстраційних дій як прояв правової форми публічного адміністрування. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2020. № 2 (89). С. 227–238. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2020.2.21.
7. Теремецький В. І. Стимулювання залучення інвестицій у проєкти реконструкції та відновлення України: концептуальні та прикладні засади. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2025. Вип. 19 (31). С. 285–297. DOI: https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.285-297.
8. Дикань В. В., Фролова Н. Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство. 2022. № 38. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56.
9. Ostrynskyi V., Nykytchenko N., Sopilko I., Krykun V., Mykulets V. EPC-contracts using in renewable energy: legal and practical aspect. Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11, no. 52. P. 309–317. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.33.
10. Лабунський О. О. Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва засобами податкового стимулювання: господарсько-правовий аспект : дис. … д-ра філософії в галузі права : 081 «Право». Вінниця, 2026. 264 с.
11. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 № 246-р. Офіційний вісник України. 2022. № 28. Ст. 1552.
12. Кірін Р. С., Ширшикова Р. М. Правові аспекти вимушеної релокації підприємств в умовах економічного відновлення держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 45–56. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.6.
13. Покотілов П. А., Гарагонич О. В. Правові проблеми взаємодії держави та бізнесу в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т. 2, № 3. С. 29–36. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.3.
14. Никитченко Н. В. Визнання права як спосіб захисту прав суб'єктів господарювання. Проблеми законності. 2011. Вип. 117. С. 23–31.
15. Бедрій Р. Б. Поняття економічної основи місцевого самоврядування та її організаційно-правове забезпечення в умовах війни в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 75, ч. 1. С. 59–64. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.9.
16. Мартинюк А. Релокація бізнесу в умовах війни: оформлення переміщення підприємства, бухгалтерські нюанси. БІП. 19.05.2025. URL: https://bip.net.ua/articles/relokacziya-biznesu-v-umovah-vijni/ (дата звернення: 02.08.2026).

References

1. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy (2022, July 16). Relokatsiia biznesu: u bezpechni rehiony peremishcheno vzhe 678 pidpryiemstv [Business relocation: 678 enterprises have already been moved to safer regions]. Retrieved from https://h1.nu/1v8SH [in Ukrainian].
2. Bai, S. I. & Yelisieiev, V. S. (2023). Upravlinnia pidpryiemstvamy: vyklyky voiennoho chasu [Enterprise management: wartime challenges]. Scientia fructuosa, 152(6), 64–78. https://doi.org/10.31617/1.2023(152)05 [in Ukrainian].
3. Yakymova, L. P. (2024). Osoblyvosti relokatsii biznesu u voiennyi chas: dosvid ukrainskykh pidpryiemtsiv [Features of business relocation during wartime: the experience of Ukrainian entrepreneurs]. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics, 5, 214–229. https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-214-229 [in Ukrainian].
4. Hudima, T. S., Yershova, Yu. O. & Soshnykov, A. O. (2025). Relokatsiia biznesu v umovakh voiennoho stanu: normatyvno-pravovi aspekty dyferentsiiovanoho rehuliuvannia [Business relocation under martial law: regulatory and legal aspects of differentiated regulation]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 90(2), 295–304. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.41 [in Ukrainian].
5. Teremetskyi, V. I. & Sokolov, O. M. (2018). Sposoby zakhystu mainovykh prav vnutrishno peremishchenykh osib [Methods of protecting the property rights of internally displaced persons]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Pravo – Bulletin of Mariupol State University. Series: Law, 16, 30–39 [in Ukrainian].
6. Zhuravel, Ya. V. & Teremetskyi, V. I. (2020). Zdiisnennia reiestratsiinykh dii yak proiav pravovoi formy publichnoho administruvannia [Registration actions as a manifestation of the legal form of public administration]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, 2(89), 227–238. https://doi.org/10.32631/v.2020.2.21 [in Ukrainian].

 CC BY 4.0

7. Teremetskyi, V. I. (2025). Stymuliuvannia zaluchennia investytsii u proiekty rekonstruktsii ta vidnovlennia Ukrainy: kontseptualni ta prykladni zasady [Stimulating investment attraction in Ukraine's reconstruction and recovery projects: conceptual and applied foundations]. Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Seriia: Pravo – Scientific and Information Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law Named after King Danylo Halytskyi. Series: Law, 19(31), 285–297. https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.285-297 [in Ukrainian].
8. Dykan, V. V. & Frolova, N. L. (2022). Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini u voiennyi chas [Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 38. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56 [in Ukrainian].
9. Ostrynskyi, V., Nykytchenko, N., Sopilko, I., Krykun, V. & Mykulets, V. (2022). EPC-contracts using in renewable energy: Legal and practical aspect. Amazonia Investiga, 11(52), 309–317. https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.33.
10. Labunskyi, O. O. (2026). Derzhavna pidtrymka subiektiv maloho pidpryiemnytstva zasobamy podatkovoho stymuliuvannia: hospodarsko-pravovyi aspekt [State support for small business entities through tax incentives: an economic and legal aspect]. Doctor of Philosophy dissertation in Law, specialty 081 "Law". Vinnytsia, 264 p. [in Ukrainian].
11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2022, March 25). Pro zatverdzhennia planu nevidkladnykh zakhodiv z peremishchennia u razi potreby vyrobnychykh potuzhnostei subiektiv hospodariuvannia z terytorii, de vedutsia boiovi dii ta/abo ye zahroza boiovykh dii, na bezpechnu terytoriiu: rozporiadzhennia № 246-r [On approval of the plan of urgent measures for the relocation, where necessary, of the production facilities of business entities from territories where hostilities are taking place and/or where there is a threat of hostilities to a safe territory: Order No. 246-r]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 28, art. 1552 [in Ukrainian].
12. Kirin, R. S. & Shyrshykova, R. M. (2025). Pravovi aspekty vymushenoi relokatsii pidpryiemstv v umovakh ekonomichnoho vidnovlennia derzhavy [Legal aspects of the forced relocation of enterprises in the context of the state's economic recovery]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 88(2), 45–56. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.6 [in Ukrainian].
13. Pokotilov, P. A. & Harahonych, O. V. (2026). Pravovi problemy vzaiemodii derzhavy ta biznesu v umovakh voiennoho stanu [Legal problems of interaction between the state and business under martial law]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence, 2(3), 29–36. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.3 [in Ukrainian].
14. Nykytchenko, N. V. (2011). Vyznannia prava yak sposib zakhystu prav subiektiv hospodariuvannia [Recognition of a right as a method of protecting the rights of business entities]. Problemy zakonnosti – Problems of Legality, 117, 23–31 [in Ukrainian].
15. Bedrii, R. B. (2022). Poniattia ekonomichnoi osnovy mistsevoho samovriaduvannia ta yii orhanizatsiino-pravove zabezpechennia v umovakh viiny v Ukraini [The concept of the economic basis of local self-government and its organizational and legal support during the war in Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 75(1), 59–64. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.9 [in Ukrainian].
16. Martyniuk, A. (2025, May 19). Relokatsiia biznesu v umovakh viiny: oformlennia peremishchennia pidpryiemstva, bukhhalterski niuansy [Business relocation during wartime: documenting the relocation of an enterprise and accounting considerations]. BIP. Retrieved from https://bip.net.ua/articles/relokacziya-biznesu-v-umovah-vijni/ [in Ukrainian].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

DOI:10.35774/app2026.02.177
УДК: 347.2:347.65/.68:347.67

Лілія Паращук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2269-1626

СПАДКУВАННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЧУЖЕ МАЙНО ЗА ЗАПОВІТОМ

Стаття присвячена дослідженню особливостей спадкування речових прав на чуже майно за заповітом. Розкрито поняття заповіту та здійснено аналіз положень цивільного законодавства України, якими врегульовано інститут речових прав на чуже майно та порядок їх спадкування. Особливу увагу приділено принципу свободи заповіту, який забезпечує спадкодавцеві можливість на власний розсуд визначити юридичну долю належних йому майнових прав, надаючи пріоритет спадкуванню за заповітом перед спадкуванням за законом. Водночас наголошено, що свобода заповіту не є абсолютною та обмежується особливостями правової природи окремих речових прав на чуже майно.

Обґрунтовано, що не всі речові права на чуже майно, закріплені національним законодавством, можуть бути предметом заповідального розпорядження, що зумовлено їх правовою природою. Особливу увагу приділено сервітуту, оскільки можливість його переходу у порядку спадкування за заповітом залежить від виду цього речового права. За критерієм суб'єкта, в інтересах якого він встановлений, та його функціональним призначенням сервітут може бути особистим або земельним. Земельний сервітут може переходити у порядку спадкування за заповітом разом із правом власності на нерухоме майно як елемент його правового режиму. Натомість особистий сервітут не може бути предметом заповіту, оскільки відповідно до Цивільного кодексу України припиняється зі смертю особи, в інтересах якої його встановлено.

Акцентовано, що включення до заповіту розпорядження щодо речових прав на чуже майно, які за законом не можуть бути предметом спадкового правонаступництва, саме по собі не може бути підставою для визнання заповіту недійсним. У такому разі недійсним є відповідне заповідальне розпорядження особи, а не заповіт в цілому.

Окрему увагу приділено аналізу проєкту Цивільного кодексу України, який демонструє тенденцію до розширення не лише переліку речових прав на чуже майно, але й кола речових прав, які можуть бути предметом заповідального правонаступництва. Це вказує на посилення диспозитивних засад спадкування речових прав на чуже майно за заповітом.

За результатами дослідження сформульовано критерії, які визначають можливість переходу речових прав на чуже майно у порядку спадкового правонаступництва.

Ключові слова: *заповіт, заповідач, спадкоємець, речові права на чуже майно, спадкування, спадкове правонаступництво, майно, майнові права.*

Parashchuk L.

Inheritance of limited real rights in another person's property by will

This article examines the peculiarities of the inheritance of limited real rights in another person's property by will. It elucidates the concept of a will and analyzes the provisions of the civil legislation of Ukraine governing the institution of limited real rights in another person's property and the procedure for their inheritance. Particular attention is paid to the principle of testamentary freedom, which enables a testator to determine, at their own discretion, the legal fate of their proprietary rights, thereby giving priority to testamentary succession over intestate succession. At the same time, it is emphasized that testamentary freedom is not absolute and is limited by the legal nature of certain limited real rights in another person's property.

It is substantiated that not all limited real rights in another person's property recognized under Ukrainian legislation may constitute the subject matter of a testamentary disposition, owing to their legal nature. Particular attention is devoted to servitudes, as the possibility of their transfer by testamentary succession depends on the type of the respective real right. According to the criterion of the person in whose interest the servitude is established and its functional purpose, a servitude may be personal or predial (land). A predial servitude may pass by testamentary succession together with ownership of the immovable property as an element of its legal regime. By contrast, a personal

© Лілія Паращук, 2026

servitude cannot constitute the subject matter of a will, since, pursuant to the Civil Code of Ukraine, it terminates upon the death of the person for whose benefit it was established.

The article emphasizes that the inclusion in a will of a disposition concerning limited real rights in another person's property which, under the law, cannot be transferred by hereditary succession does not, in itself, constitute grounds for declaring the will invalid. In such cases, only the relevant testamentary disposition is invalid, whereas the will as a whole remains valid.

Special attention is also given to the analysis of the Draft Civil Code of Ukraine, which demonstrates a tendency towards expanding not only the catalogue of limited real rights in another person's property but also the range of such rights that may be transferred by testamentary succession. This indicates a strengthening of the dispositive principles governing the inheritance of limited real rights in another person's property by will.

Based on the findings of the study, the author formulates the criteria determining the possibility of the transfer of limited real rights in another person's property by hereditary succession.

Keywords: *will, testator, heir, limited real rights in another person's property, inheritance, hereditary succession, property, proprietary rights.*

Постановка проблеми. Одним із ключових інститутів спадкового права, що забезпечує реалізацію права особи на розпорядження належними їй майновими правами на випадок смерті, є спадкування за заповітом. Значення цього інституту полягає у забезпеченні реалізації принципу свободи заповіту, який надає заповідачеві можливість пріоритетно перед спадкуванням за законом визначити юридичну долю належних йому майнових прав, виразивши свою волю як щодо кола спадкоємців, так і щодо об'єктів спадкування.

Серед майнових прав, які можуть бути предметом заповідального розпорядження, особливе місце посідають речові права на чуже майно. Система цих прав у національному законодавстві побудована на принципі numerus clausus, відповідно до якого їх перелік є вичерпним. Водночас не всі речові права на чуже майно можуть переходити до спадкоємців за заповітом. Це зумовлено особливостями їх правової природи, насамперед характером відповідного речового права, підставами його виникнення та припинення, а також можливістю чи неможливістю його переходу у порядку спадкового правонаступництва. У зв'язку з цим включення до заповіту розпорядження щодо речового права на чуже майно, яке за своєю природою не підлягає спадкуванню, може породжувати питання щодо дійсності такого розпорядження та правильності його правової кваліфікації.

Необхідність комплексного дослідження спадкування речових прав на чуже майно викликана не лише потребою визначення кола прав, які можуть переходити до спадкоємців за заповітом, але й необхідністю з'ясування критеріїв можливості переходу речових прав на чуже майно у порядку спадкового правонаступництва.

Актуальність цієї проблематики посилюється сучасним розвитком цивільного законодавства, зокрема положеннями проєкту ЦК України, якими пропонується оновлений підхід до системи речових прав на чуже майно та підстав їх виникнення, здійснення та припинення. Зазначене обумовлює необхідність аналізу можливості їх переходу у порядку спадкування за заповітом та оцінки перспектив удосконалення правового регулювання відповідних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичне підґрунтя цього дослідження становлять наукові праці, присвячені окремим аспектам спадкування за заповітом, у тому числі питанням спадкування речових прав на чуже майно, авторами яких є: Біленко В. І., Гейнц Р. М., Кухарєв О. Є., Малик О. В., Михайлів М. О., Погребняк В. Я., Поліщук М. Г., Сурженко О. А., Ходико Ю. Є. та ін.

Мета статті – дослідження особливостей спадкування речових прав на чуже майно за заповітом, окреслення критеріїв можливості їх переходу у порядку спадкового правонаступництва, а також аналіз підходів до правового регулювання спадкування таких прав у чинному ЦК України та проєкті ЦК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За змістом ст. ст. 1233, 1234 ЦК України, заповіт є особистим розпорядженням фізичної особи, яка має повну цивільну дієздатність, на випадок своєї смерті [1]. Це виключає з кола заповідачів інших учасників цивільних правовідносин, зокрема фізичних осіб, які в силу різних обставин не мають повної цивільної дієздатності, а також юридичних осіб, державу, територіальні громади тощо. Обмеження кола можливих заповідачів зумовлене правовою природою заповіту як особистого правочину, нерозривно пов'язаного зі смертю фізичної особи – юридичним фактом, що зумовлює відкриття спадщини та перехід належних їй прав і обов'язків до спадкоємців.

Значення заповіту як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків полягає в тому, що спадкування за заповітом є видом спадкування, який забезпечує спадкодавцеві можливість найбільш повно реа-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

лізувати свою волю щодо подальшої долі належного йому майна, майнових прав та обов'язків, самостійно визначаючи як предмет заповіту, так і коло осіб, на користь яких воно здійснюється. Водночас принцип свободи заповіту, який реалізується у цьому, має ширші межі, адже «динаміка розвитку спадкового правовідношення визначається волевиявленням особи, вчиненим за життя в передбаченому законом порядку, що, у свою чергу, зводить заповіт до рангу регулятора цивільних правовідносин, який, по суті, замінює закон» [2, с. 165].

М. Михайлів розкриває заповіт як «особисте волевиявлення фізичної особи або фізичних осіб, які між собою в момент його вчинення перебували у шлюбі (заповіт подружжя), виражене у формі і в порядку, встановленому законом, що спрямоване на розпорядження майном, правами та обов'язками, не пов'язаними з особою спадкодавця, на випадок своєї смерті» [3, с.148]. М. Поліщук окреслює дане поняття як «розпорядження особи (заповідача) щодо належного їй майна, майнових прав і обов'язків на випадок своєї смерті, складене у встановленому законом порядком» [4, с. 60]. Науковиця розглядає його як односторонній правочин, у межах якого заповідач має право повною мірою визначити коло спадкоємців за заповітом, позбавити права на спадкування спадкоємців за законом, а також визначити частки у спадщині [4, с. 60]. Зазначене в цілому відповідає положенням ЦК України щодо поняття та змісту заповіту. Водночас слід зауважити, що, відповідно до ст. 1218 ЦК України, «до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися в момент його смерті» [1]. Тому, враховуючи норми цивільного законодавства щодо спадкування, а також те, що заповітом можуть охоплюватися не лише права й обов'язки, які належали заповідачеві на момент складення заповіту, але й ті, що він набув після його складання (ч. 1 ст. 1236 ЦК України), вважаємо більш прийнятним визначення заповіту як особистого одностороннього правочину фізичної особи, що містить її розпорядження на випадок смерті щодо належних заповідачеві майнових прав та обов'язків, які входять до складу спадщини, а також інших передбачених законом заповідальних розпоряджень.

Незважаючи на високий рівень диспозитивності заповіту, яка спрямована насамперед на засноване на вільному волевиявленні заповідача визначення долі його майна та перехід права власності на нього до спадкоємців, можливості заповідача щодо розпорядження іншими речовими правами є обмеженими. Це зумовлено особливостями правової природи таких прав, специфікою підстав їх виникнення, а також тим, що окремі з них мають особистий характер.

Цивільне законодавство України, виходячи з принципу вичерпності переліку речових прав на чуже майно, не передбачає вільного переходу всіх таких прав у порядку спадкування, а щодо окремих прямо встановлює їх непередаваність або припинення у зв'язку зі смертю уповноваженої особи. Так, відповідно до ч. 2 ст. 407, право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб може передаватися у порядку спадкування. Можливість передачі суперфіціарієм у порядку спадкування права користування чужою земельною ділянкою для забудови передбачена ч. 2 ст. 413 ЦК України. Натомість земельний сервітут є речовим правом, що пов'язане з панівною нерухомістю [1], тому його спадкування має характерні для нього особливості – воно переходить до спадкоємця разом із правом власності на нерухоме майно. Таким чином, із передбачених Розділом II Книги третьої ЦК України речових прав на чуже майно лише емфітевзис та суперфіцій можуть переходити у спадщину без застережень, що обмежує свободу заповідача щодо розпорядження іншими належними йому речовими правами.

При спадкуванні речових прав на чуже майно за заповітом важливе теоретичне і практичне значення має розмежування виникнення речового права та спадкового правонаступництва щодо нього. Виникнення речового права на чуже майно за заповітом має місце у разі встановлення власником майна у заповіті речового права на належне йому майно на користь визначеної особи. Натомість спадкове правонаступництво як «різновид універсального правонаступництва, у межах якого майно до спадкоємців переходить як єдине ціле, включаючи активи і пасиви (за винятком нерозривно пов'язаних з особою померлого прав та обов'язків)» [5, с. 105] полягає у переході до спадкоємця речового права на чуже майно, яке належало заповідачеві на момент відкриття спадщини та переходить до спадкоємця відповідно до волі заповідача, вираженої у заповіті.

Розглядаючи можливість спадкування сервітуту, слід враховувати те, що ст. 401 ЦК України закріплено два види сервітуту – особистий та земельний. Особистий сервітут встановлюється на користь конкретно визначеної особи та має персоніфікований характер, тоді як земельний – для забезпечення належного використання іншої земельної ділянки і пов'язується не з особою, а з правом на таку земельну ділянку.

Серед підстав припинення сервітуту ст. 406 ЦК України прямо передбачає смерть особи, на користь якої встановлено особистий сервітут [1]. Р. Гейнц, порівнюючи сервітут за французьким та українським

 CC BY 4.0

цивільним законодавством, виділяє такі його риси за національним законодавством: «можливість встановлення лише на нерухомі речі, неможливість відчуження, неможливість передачі в порядку спадкування, наявність вигоди пануючої земельної ділянки та обтяження підпорядкованої ділянки, тягар покладення не на особу, а на земельну ділянку» [6, с. 95]. З урахуванням обмеженості щодо об'єкта сервітуту, його непередаваності, невідчужуваності, відсутності самостійного майнового характеру та зв'язку із панівною земельною ділянкою це речове право не може бути предметом спадкування як самостійне майнове право.

Це пояснюється такими обставинами. По-перше, сервітут найчастіше встановлюється для задоволення потреб конкретної особи або власника суміжної земельної ділянки та має тісний особистий або функціональний зв'язок із суб'єктом або об'єктом. По-друге, відповідно до ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять лише ті права та обов'язки, які належали спадкодавцеві на момент його смерті і не припинилися у зв'язку з його смертю, а особистий сервітут припиняється зі смертю особи, на користь якої він встановлений. По-третє, земельний сервітут є похідним від правового режиму земельної ділянки та відповідно до принципу слідування речових прав зберігається при переході права власності на земельну ділянку, тому до особи, яка за заповітом набуде право власності на нерухоме майно, одночасно перейде й земельний сервітут.

Отже, особистий сервітут не є самостійним майновим об'єктом спадщини і не може бути предметом спадкування, в тому числі за заповітом. О. Сурженко відмічає, що «земельний сервітут входить до складу спадщини, оскільки він стає властивістю земельної ділянки та є невід'ємною його характеристикою поряд з її розміром, місцем розташування тощо» [7, с. 161]. Отже, у разі спадкування земельної ділянки, для забезпечення якої встановлено земельний сервітут, відповідне право користування переходить до спадкоємця разом із земельною ділянкою як елемент її правового режиму. Такий підхід узгоджується з принципом універсального правонаступництва, на якому наголошує судова практика. Так, у своїй постанові від 07 квітня 2020 року у справі № 456/2628/17 Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду вказав на характерність спадковому праву принципу універсальності спадкового правонаступництва. Його прояв полягає у тому, що на стадії прийняття спадщини вона є єдиним цілим, попри різні підстави спадкування. «Для прийняття спадщини властивий універсальний характер, оскільки воно поширюється на всю спадщину, з чого б вона не складалася і де б вона не знаходилась, тобто на всі спадкові активи і пасиви. Прийняття може мати місце лише стосовно всієї спадщини як єдиного цілого. Відповідно прийняття частини спадщини означає прийняття всієї спадщини» [8].

Якщо, незважаючи на відсутність у цивільному законодавстві прямої можливості включення сервітуту до предмета заповідального розпорядження, заповідач все ж передбачить у заповіті розпорядження щодо сервітуту як самостійного об'єкта спадкування, це не зумовить недійсності іншої його частини відповідно до ч. 3 ст. 1257 ЦК України. Цей підхід узгоджується із загальними положеннями ЦК України щодо недійсності односторонніх правочинів, відповідно до яких порушення вимог закону щодо окремої частини правочину не завжди є підставою для втрати його сили в цілому. Також слід звернути увагу на те, що, якщо зміст заповіту повністю містить розпорядження, що не відповідає нормам цивільного законодавства, це не є підставою визнання його недійсним. Отже, навіть якщо зміст заповіту вичерпується виключно таким розпорядженням, це не може бути підставою для визнання такого заповіту недійсним. Зазначене підтверджується висновком Верховного Суду, наведеним у постанові від 03 липня 2024 року у справі № 465/2710/20. Суд вказав, що, аналізуючи положення ст. 1257 ЦК України, «можна дійти висновку, що дійсним, тобто таким, що відповідає вимогам закону, є заповіт, який посвідчений уповноваженою особою, яка мала на це право в силу закону, відсутні порушення його форми та посвідчення, волевиявлення заповідача було вільним та відповідало його волі» [9]. Таким чином, недійсним може бути лише заповіт, якій не відповідає вимогам щодо його дійсності.

На відміну від сервітуту емфітевзис та суперфіцій є речовими правами, які, відповідно до ч. 2 ст. 407 та ч. 2 ст. 413 ЦК України можуть відчужуватися та передаватися землекористувачами у порядку спадкування [1]. Можливість їх спадкового правонаступництва зумовлена відсутністю притаманного сервітуту акцесорного характеру та нерозривного зв'язку з іншим об'єктом нерухомого майна, що дозволяє розглядати емфітевзис та суперфіцій як самостійні об'єкти цивільних прав та самостійні об'єкти спадкування.

Новою для національного законодавства правовою конструкцією, запровадженою Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09 січня 2025 року № 4196-IX є узуфрукт державного або комунального майна [10]. Запровадження цієї конструкції створило новий механізм використання майна, що перебуває у державній або комунальній власності, та відображає тенденцію до модернізації системи

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

речових прав шляхом поступової відмови від права господарського відання та права оперативного управління на користь інститутів, притаманних романо-германській правовій традиції. Зважаючи на особливості суб'єктного складу та об'єкта цього речового права, можливість його віднесення до предмета заповідального розпорядження виключається.

Актуалізації проблемних аспектів правонаступництва у спадковому праві сприяла рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України [11, с. 570–571]. Звернемо увагу на те, що, «на відміну від норм ЦК України, тенденцію до розширення переліку речових прав на чуже майно демонструє проєкт ЦК України від 09 квітня 2026 року № 15150, яким не лише збільшено кількість обмежених речових прав, але й трансформуються підходи до юридичних фактів, які є підставами їх виникнення» [12, с. 50]. Відповідно до ст. 498 проєкту ЦК України, до обмежених речових прав належать: право узуфрукта, право сервітуту, право емфітевзису, право суперфіцію, речове право очікування, право переважної купівлі нерухомої речі, забезпечувальні речові права та інші обмежені права, встановлені законом [13]. Відмітимо, що розширення Проєктом переліку речових прав на чуже майно та їх детальна регламентація є, на нашу думку, свідченням збереження законодавцем контролю над їх визначеністю та, в цілому дотриманням принципу numerus clausus. Слід погодитися з думкою Ю. Ходико щодо підтримання у цивільному законодавстві принципу numerus clausus, який забезпечує формування не лише чітко визначеного законом переліку речових прав на чужу річ, а й їх змісту. Висвітлюючи позитивні аспекти такого підходу, автор відмічає, що «для учасників цивільних правовідносин це створює умови, за яких вони можуть обирати тільки ті речові права на чужі речі, які визначені в законодавстві» [14, с. 82].

Здійснюючи аналіз змін до цивільного законодавства, запропонованих у Проєкті, зазначимо, що в ньому право узуфрукта закріплено як універсальне обмежене речове право, предметом якого може бути майно незалежно від виду права власності. Разом з тим включення до переліку підстав припинення узуфрукта смерті фізичної особи – узуфруктарія дає підстави для висновку, що це речове право має особистий характер, а відтак не може переходити у порядку спадкового правонаступництва.

Підхід, закріплений у чинному цивільному законодавстві щодо можливості переходу сервітуту, емфітевзису та суперфіцію у порядку спадкового правонаступництва збережено й у проєкті ЦК України [13]. Водночас Проєктом до системи обмежених речових прав запроваджуються нові правові конструкції, зокрема речове право очікування та переважне право купівлі нерухомої речі, що зумовлює необхідність з'ясування можливості переходу цих прав у порядку спадкового правонаступництва, зокрема внаслідок спадкування за заповітом.

Відповідно до ст. 537 Проєкту речове право очікування є обмеженим речовим правом, яке наділяє його суб'єкта (інвестора, забудовника, замовника об'єкта будівництва тощо) окремими правомочностями власника та засвідчує його правоможність у майбутньому набути право власності на нерухоме майно або інше обмежене речове право [13]. Системний аналіз положень Глави 36 проєкту ЦК України дає підстави стверджувати, що речове право очікування є самостійним обмеженим речовим правом. При цьому серед підстав припинення цього права, визначених ст. 545 Проєкту, смерть фізичної особи – суб'єкта речового права очікування не передбачена. Крім того, відчуження нерухомого майна, щодо якого встановлено речове право очікування, не припиняє цього права, а його зміст, зокрема правомочність вимагати завершення будівництва об'єкта та визнання права власності на нього, не є нерозривно пов'язаним з особою його носія. Наведене дає підстави констатувати, що речове право очікування може входити до складу спадщини та переходити до спадкоємців у порядку спадкового правонаступництва, у тому числі за заповітом.

Главою 37 проєкту ЦК України закріплюється право переважної купівлі нерухомої речі. Відповідно до його положень, це обмежене речове право, яке може бути встановлене на користь уповноваженої особи у разі відчуження нерухомої речі для її придбання переважно перед іншими особами на рівних умовах і за ціною, за якою така річ продається [13]. Особою, на користь якої може бути встановлено таке право, є власник іншої земельної ділянки, споруди або будівлі. Отже, коло носіїв права переважної купівлі нерухомої речі є законодавчо обмеженим лише власниками зазначених об'єктів нерухомості, що обумовлено функціональним призначенням цього речового права, покликаного забезпечити інтереси власників суміжного або пов'язаного нерухомого майна. Як слушно зазначає В. Погребняк, у разі спадкування «набувач прав стає на місце відчужувача у відповідних абсолютних правовідносинах» [15, с. 142]. При цьому заповіт є підставою зміни суб'єктного складу таких правовідносин, тоді як самі абсолютні правовідносини виникають і функціонують на підставі норм права, які поширюють свою дію на невизначене коло зобов'язаних осіб незалежно від їх безпосередньої участі у встановленні таких правовідносин [15, с. 142]. Таким чином,

 CC BY 4.0

спадкове правонаступництво не припиняє абсолютного правовідношення, а зумовлює лише зміну його управомоченого суб'єкта.

На користь можливості переходу права переважної купівлі нерухомої речі у порядку спадкування свідчить і те, що серед підстав його припинення, визначених ст. 551 проєкту ЦК України, відсутня смерть уповноваженої особи. Водночас ч. 6 ст. 548 Проєкту містить заборону передачі права переважної купівлі нерухомої речі, що, на нашу думку, є свідченням заборони його відчуження у порядку сингулярного правонаступництва, тоді як на випадки універсального спадкового правонаступництва, зокрема на спадкування за заповітом, така заборона не поширюється.

Висновки. Здійснене наукове дослідження дозволяє зробити такі висновки. Диспозитивний характер заповіту, що полягає у праві заповідача особисто розпорядитися належними йому правами на випадок своєї смерті, у сфері розпорядження речовими правами на чуже майно не є абсолютним. Реалізація цього права обмежується правовою природою відповідного речового права, особливостями підстав його виникнення, а також особистим характером окремих видів речових прав, які виключають можливість їх переходу в порядку спадкового правонаступництва.

Аналіз положень ЦК України та проєкту ЦК України дає підстави виділити такі критерії можливості переходу речових прав на чуже майно у порядку спадкового правонаступництва:

– відсутність нерозривного особистого зв'язку речового права з його носієм;

– неприпинення речового права у зв'язку зі смертю його носія.

– самостійний майновий характер речового права;

– відсутність законодавчої заборони його переходу в порядку універсального правонаступництва;

– збереження речового права при зміні управомоченого суб'єкта.

За наявності цих ознак речове право на чуже майно може входити до складу спадщини як самостійний об'єкт спадкового правонаступництва. Водночас відсутність хоча б одного із зазначених критеріїв виключає можливість переходу такого речового права у порядку спадкування.

Списо використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 08.05.2026).
2. Кухарєв О. Є. Принципи спадкового права як визначальні засади подальшого оновлення спадкового законодавства України. Часопис Київського університету права. 2021. № 1. С. 163–167.
3. Михайлів М. О. Спадкування у міжнародному приватному праві: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 477 с.
4. Поліщук М.Г. Поняття заповіту та підстави для визнання його недійсним. *Право та державне управління*. 2018. № 1 (30). Том 1. С. 59–64.
5. Малик О. В. Правова природа спадкового правонаступництва. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 1. С. 105–107.
6. Гейнц Р. М. Порівняльно-правова характеристика сервітутів за законодавством України та Франції. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2017. Вип. 43. С. 85–98.
7. Сурженко О. А. Майнові права у складі спадщини. Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 19 лют. 2016 р. Харків. С. 159–162.
8. Постанова Верховного Суду від 07 квітня 2020 року у справі № 456/2628/17. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88692181 (дата звернення: 08.05.2026).
9. Постанова Верховного Суду від 03 липня 2024 року у справі № 465/2710/20. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=10000381acee1dc0a55f007297777427969308&regnum=120313749&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 08.05.2026).
10. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09 січня 2025 року № 4196-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 08.05.2026).
11. Біленко В. І. Особливості універсального правонаступництва у спадкових правовідносинах. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 12. С. 570–573.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

12. Паращук Л. Г. Встановлення речових прав на чуже майно у заповіті. *Розвиток науки та освіти в умовах трансформаційних процесів : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Дніпро, 27 червня 2026 р.)*. Research Europe, 2026. 112 с. С. 49–51.
13. Проєкт Цивільного кодексу України від 9 квітня 2026 року № 15150. URL: https://itd.rada.gov.ua/1c189778-aba2-4cd4-b26a-4e921da6c091 (дата звернення: 06.05.2026).
14. Ходико Ю. Є. Правовий режим об'єкта речових прав на чужу річ. Право і суспільство. 2023. № 2. С. 77–83.
15. Погребняк В. Я. Перехід суб'єктивних цивільних прав в абсолютному правовідношенні в контексті теорії переміни осіб. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 5. С. 140–143.

Reference

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy *[Civil Code of Ukraine]*. (2003, January, 16). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukranian].
2. Kukhariev, O. Ye. (2021). Pryntsypy spadkovoho prava yak vyznachalni zasady podalshoho onovlennia spadkovoho zakonodavstva Ukrainy [Principles of inheritance law as the defining foundations for the further renewal of inheritance legislation of Ukraine]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law, 1, 163–167 [in Ukranian].
3. Mykhailiv, M. O. (2022). Spadkuvannia u mizhnarodnomu pryvatnomu pravi [Inheritance in Private International Law] (Doctoral dissertation). Lviv [in Ukranian].
4. Polishchuk, M. H. (2018). Poniattia zapovitu ta pidstavy dlia vyznannia yoho nediisnym [The concept of a will and the grounds for declaring it invalid]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration,* 1(30), Vol. 1, 59–64 [in Ukranian].
5. Malyk, O. V. (2018). Pravova pryroda spadkovoho pravonastupnytstva [The legal nature of hereditary succession]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and Analytical Law,* 1, 105–107 [in Ukranian].
6. Heints, R. M. (2017). Porivnialno-pravova kharakterystyka servitutiv za zakonodavstvom Ukrainy ta Frantsii [Comparative legal characteristics of servitudes under the legislation of Ukraine and France]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy – Current Issues of Improving the Current Legislation of Ukraine,* 43, 85–98 [in Ukranian].
7. Surzhenko, O. A. (2016). Mainovi prava u skladi spadshchyny [Property rights as part of an inheritance]. Aktualni problemy pryvatnoho prava: Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 94-richnytsi z dnia narodzhennia V. P. Maslova – *Current Issues of Private Law: Proceedings of the Scientific and Practical Conference Dedicated to the 94th Anniversary of V. P. Maslov]*, pp. 159–162. Kharkiv [in Ukranian].
8. Supreme Court (2020, April 7). Resolution in Case №. 456/2628/17. Retrieved from https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88692181 [in Ukranian].
9. Supreme Court (2024, July 3). Resolution in Case №. 465/2710/20. Retrieved from https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=10000381acee1dc0a55f007297777427969308&regnum=120313749 [in Ukranian].
10. Pro osoblyvosti rehuliuvannia diialnosti yurydychnykh osib okremykh orhanizatsiino-pravovykh form u perekhidnyi period ta obiednan yurydychnykh osib *[On the Peculiarities of Regulating the Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms During the Transitional Period and Associations of Legal Entities]* (2025). Zakon Ukrayiny vid 09 sychnia 2026 r. № 4196-IX. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text [in Ukranian].
11. Bilenko, V. I. (2023). Osoblyvosti universalnoho pravonastupnytstva u spadkovykh pravovidnosynakh [Peculiarities of universal succession in inheritance legal relations]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical Scientific Electronic Journal,* 12, 570–573 [in Ukranian].
12. Parashchuk, L. H. (2026). Vstanovlennia rechovykh prav na chuzhe maino u zapoviti [Establishment of limited real rights in another's property by will]. *Rozvytok nauky ta osvity v umovakh transformatsiinykh protsesiv: Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Development of Science and Education in the Conditions of Transformational Processes: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference],* pp. 49–51. Research Europe [in Ukranian].
13. Proiekt Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy *[Draft Civil Code of Ukraine]* (2026, April, 9). Retrieved from https://itd.rada.gov.ua/1c189778-aba2-4cd4-b26a-4e921da6c091 [in Ukranian].

 CC BY 4.0

14. Khodyko, Yu. Ye. (2023). Pravovyi rezhym obiekta rechovykh prav na chuzhu rich [Legal regime of the object of limited real rights in another's property]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society,* 2, 77–83 [in Ukranian].
15. Pohrebniak, V. Ya. (2018). Perekhid subiektyvnykh tsyvilnykh prav v absoliutnomu pravovidnoshenni v konteksti teorii pereminy osib [Transfer of subjective civil rights in absolute legal relations in the context of the theory of substitution of persons]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and Analytical Law],* 5, 140–143 [in Ukranian].

Стаття надійшла 19.05.2026
Стаття прийнята до друку 28.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.185
УДК 349.3

Юлія Труфанова,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4310-3061

Ірина П'янтківська,
здобувач вищої освіти юридичного факультету Західноукраїнського національного університету

ПРИВАТНІ МЕДИЧНІ УСТАНОВИ ЯК СТОРОНИ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

В умовах воєнного стану, коли загроза життю та здоров'ю суттєво зростає, забезпечення доступності, належної якості та безперервності медичної допомоги стає критично важливим. Найвищим законом держави, а саме Конституцією України, гарантується охорона людини, її здоров'я, право на медичну допомогу та страхування. Всі громадяни повинні мати умови для доступного медичного обслуговування, оскільки людина вважається найбільшою соціально цінністю.

Звертається увага на доступність та безперервність допомоги в таких умовах, оскільки це є критично важливим. Громадянам надається можливість обирати між комунальними медичними і державними закладами або ж звертатись до приватних установ.

У статті досліджується розвиток приватного спектру надання медичних послуг, їх цивільну правосуб'єктність, аналізується правовий статус як сторін договорів із пацієнтами, а також специфіку відповідальності за неналежне надання медичної допомоги.

У даній роботі було застосовано як загальнонаукові, так і спеціалізовані юридичні методи дослідження, зокрема формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий, а також методи аналізу та синтезу. Використання цих підходів сприяло глибокому вивченню правової природи досліджуваних явищ і визначити ключові особливості їх правового регулювання.

Проаналізовано особливості юридичної відповідальності у випадках недотримання належних стандартів надання допомоги. Ця відповідальність є комплексною і базується на поєднанні договірної та деліктної (позадоговірної) форм. Водночас зазначається підвищена вимогливість до процесів доказування та дотримання професійних норм і стандартів.

Сформульовано висновок щодо доцільності вдосконалення нормативно-правового регулювання , що стосується приватного сектору охорони здоров'я. Пропонується запровадження більш високих стандартів якості та прозорості у наданні медичних послуг і наголошується на важливості зміцнення правового захисту пацієнтів при зверненні до приватних медичних установ.

Ключові слова: *приватна медична установа, договір про надання медичних послуг, медичне право, пацієнт, цивільно-правова відповідальність, охорона здоров'я.*

Trufanova Yu., Piantkivska I.

Private Medical Institutions as Parties to Contracts for the Provision of Medical Services

Under martial law, when the threat to life and health increases significantly, ensuring the availability, adequate quality, and continuity of medical care becomes critically important. The highest law of the state-namely, the Constitution of Ukraine guarantees the protection of individuals, their health, and their right to medical care and insurance.

All citizens should have access to affordable healthcare, as human life is considered the greatest social value.

Attention is drawn to the availability and continuity of care under these circumstances, as this is of critical importance. Citizens are given the option to choose between municipal and public healthcare facilities or to seek care at private institutions.

This article examines the development of the private sector in the provision of medical services and its legal capacity under civil law; it analyzes the legal status of the parties to contracts with patients, as well as the specifics of

© Юлія Труфанова, Ірина П'янтківська, 2026

liability for the improper provision of medical care.

This study employed both general scientific and specialized legal research methods, including formal-logical, systemic-structural, and comparative-legal approaches, as well as methods of analysis and synthesis. The use of these approaches facilitated an in-depth examination of the legal nature of the phenomena under study and helped identify the key features of their legal regulation.

This paper analyzes the characteristics of legal liability in cases of failure to meet appropriate standards of care. This liability is multifaceted and is based on a combination of contractual and tort (non-contractual) forms. At the same time, it highlights the heightened demands placed on the burden of proof and compliance with professional norms and standards.

The report concludes that it is advisable to improve the regulatory framework governing the private healthcare sector. It proposes the introduction of higher standards of quality and transparency in the provision of medical services and emphasizes the importance of strengthening legal protections for patients when they seek care at private medical facilities.

Keywords. *Private medical institution, medical services agreement, medical law, patient, civil liability, health protection.*

Постановка проблеми. Система охорони здоров'я в Україні адаптується до нових викликів та це створює необхідність у нових реформах і вдосконалення чинних механізмів. За останні роки приватний сектор надання медичних послуг зріс і у зв'язку із цим актуалізується потреба належного правового регулювання їх діяльності. Особлива увага звертається на визначення прав і обов'язків з призми сторін договірних відносин із пацієнтами. Потрібне чітке визначення обсягу зобов'язань, чітких меж відповідальності у разі порушень. В той же час важливо вдосконалювати систему захисту пацієнтів та інформування задля підвищення рівня визначеності у сфері медичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти правового регулювання договорів щодо надання медичних послуг, правового положення медичних установ та питань відповідальності у сфері медичного обслуговування були предметом досліджень таких вчених, як Т. В. Блащук, В. С. Дяченко, Я. А. Лехкар, Р. А. Майданик та інших. У їхніх роботах розглядається правова сутність договорів на медичні послуги, особливості цивільно-правової відповідальності медичних закладів, а також питання захисту прав пацієнтів у галузі охорони здоров›я. Водночас питання правового статусу приватних медичних закладів як сторін договорів про надання медичних послуг, а також встановлення меж їхньої відповідальності за неналежне здійснення медичної допомоги набуває особливої актуальності в умовах зростання впливу приватного сектору в системі охорони здоров'я. Ця проблема наразі недостатньо досліджена в науковій літературі та потребує більш глибокого аналізу.

Мета статі – дослідити приватні медичні установи як сторони договору про надання медичних послуг, опрацювати особливості їх правосуб'єктності, специфіки договірних зобов'язань та відповідальності за неналежне здійснення медичної допомоги і послуг. Також розглянути варіанти можливого удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приватні установи посідають ключове місце у сучасному ринку охорони здоров'я, виконуючи функцію професійних суб'єктів, що надають медичні послуги на договірних засадах.

Зростання попиту на приватні медичні послуги потребує комплексного дослідження, особливостей їх договірних зобов'язань та відповідальності перед пацієнтами.

Приватні правовідносини у сфері медицини втілюються через зобов'язання, пов'язані з наданням медичних послуг, і відповідають положенням Цивільного кодексу України [13]. Ці відносини базуються на принципах юридичної рівності сторін, свободі їх волевиявлення та самостійності у розпорядженні майновими правами [2, с. 126].

Р. А. Майданик зазначає, що до всіх зобов'язань, пов'язаних із наданням медичних послуг, слід застосовувати загальні положення цивільного права, якщо інше не передбачено спеціальними законодавчими актами, присвяченими таким договорам [4, с. 53]. Варто зауважити, що цивільне законодавство України передбачає лише загальні правила стосовно договорів та не бере до уваги специфіку медико-правових відносин, оскільки до договорів з надання медичних послуг застосовуються загальні норми, що регулюють сферу надання послуг [13].

 CC BY 4.0

На теперішній час, базовим актом, що регламентує діяльність усіх суб'єктів охорони здоров'я - це основи законодавства України про охорону здоров'я, там закріплено принципи якості, стандарти медпослуг, вимоги до професійної діяльності лікарів.

Поняття «медична послуга» можна визначити як діяльність із надання медичної допомоги пацієнту, що здійснюється закладом охорони здоров'я або фізичною особою-підприємцем [5].

Всі заклади чи фізичні особи підприємці, які здійснюють медичну діяльність, повинні надати підтвердження, що зазначені вимогами ліцензійних умов. Вони зобов'язані бути зареєстрованими у електронній системі охорони здоров'я та вести облікову медичну документацію. Їх правовий статус визначається поєднанням загальних положень цивільного законодавства та спеціальних норм медичного права [5].

Як учасники договірних відносин, вони виступають самостійними суб'єктами, здатними нести майнову відповідальність, на підставі ліцензії відповідно до норм законодавства, виступати юридичними особами або здійснювати підприємницьку діяльність, забезпечувати належну якість медичних втручань відповідно до стандартів охорони здоров'я [3].

У сфері організації первинної медичної допомоги приватні заклади повинні дотримуватися наказу МОЗ, незалежно від форми власності, особливо обов'язкових елементів першої медичної допомоги, захисту персональних даних, відповідати правилам створення юридичних осіб, укладати договори з пацієнтами правильно, нести матеріальну і фактичну відповідальність. Такі заклади повинні регулюватись багаторівнево з належним захистом життя і здоров'я пацієнтів [8].

Укладення договору про надання медичних послуг між пацієнтом і приватним закладом, на відміну від державних закладів, має змішаний характер. Договір створює індивідуалізоване зобов'язання, поєднує елементи інформаційного, діагностичного та лікувального процесів, визначає діяльність закладу імперативними вимогами щодо безпеки пацієнтів, контролює етику медичної практики та дотримання ліцензійних умов [11]. Приватні медичні установи функціонують на принципах автономності та комерційної конкуренції, що зумовлює підвищений стандарт договірної дисципліни, прозорість умов, визначеність обсягу послуг та відповідальність за їх результат [12].

Передбачається обов'язкове дотримання згоди пацієнта з попереднім інформуванням про правила, процес і застереження до медичного лікування, а тим більше хірургічного втручання. До початку співпраці та отримання медичних послуг має бути вся інформація про стан здоров'я пацієнта, можливі алергії та інші ризики, які процедури він отримував раніше, медичну історію, визначаються альтернативні способи лікування та прогноз результатів із обов'язковим зазначенням можливих побічних ефектів та всіх нюансів. У даному контексті установи повинні приділяти ретельну увагу документуванню комунікації, що виступає не лише етичним, а й юридичним гарантом захисту прав сторін.

Натомість бувають ризики, які також могли б відбутись і у державних медичних установах. У реальній практиці проявляються проблемні аспекти професійної відповідальності медичних працівників. Є реальна необхідність фіксації професійного стандарту дій і меж відповідальності спеціаліста при виникненні труднощів, пов'язаних зі станом пацієнта, клінічною невизначеністю та відсутністю повної інформації на момент надання допомоги[6].

Розглянемо документ з Єдиного державного реєстру судових рішень за категорією кримінальних справ, де було здійснено правопорушення проти життя та здоров'я особи і кваліфіковано неналежне виконання службових обов'язків медичним працівником. Суд установив, що приватне підприємство пластичної естетичної хірургії та косметології мали провести планову операцію з рино-септопластики, перед початком лікарі мали перевірити всю медичну історію пацієнтки, попередити згідно до закону про всі ризики, рекомендації і діяти згідно за визначеною процедурою. Після введення анестезії та початку хірургічного втручання у пацієнтки виникли характерні симптоми злоякісної гіпертермії, було викликано швидку допомогу, але жінка померла. У цьому контексті важливим є те, що наведений приклад відображає типову для сучасної медицини проблему нехтуванням людським життям і здоров'ям, оскільки сама пацієнтка раніше зазначала про алергію на введений препарат та всі необхідні аналізи були здані ще задовго до операції[1].

Такі ситуації наочно демонструють, що законодавство не функціонує ізольовано від реального життя. Вони дозволяють усвідомити, як кожна дія або бездіяльність може призвести до значних наслідків. У цьому контексті наведений приклад слугує вмілим ілюстративним матеріалом для посилення наукової аргументації. Він підкреслює важливість системного підходу до аналізу медичних помилок, розглядаючи не лише окремі дії лікаря, а й ширший спектр факторів: організацію роботи закладу, доступність діагностичних ресурсів, своєчасність реагування, якість комунікації та загальне дотримання встановлених процедур.

 CC BY 4.0

Висновки. Отже, приватна медицина відіграє значну роль у формуванні сучасної системи договірних відносин у сфері охорони здоров'я. Приватні медичні установи як сторони договорів про надання медичних послуг виступають специфічними суб'єктами цивільно-правових відносин, поєднуючи підприємницькі засади діяльності з підвищеними етичними та правовими вимогами. У сучасних умовах саме приватний сектор сприяє розвитку конкурентоспроможної та високотехнологічної медичної допомоги, однак його функціонування має ґрунтуватися на чітких правових гарантіях.

Але не варто викреслювати той факт, що як і державні чи комунальні медичні установи вони повинні дотримуватись всіх вимог та принципів здійснення медичної діяльності, не допускати неналежного виконання своїх обов'язків та забезпечувати принцип охорони людини, її прав, здоров'я та життя як найвищої цінності.

Список використаних джерел

1. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 22.09.2025 у справі №522/16567/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130380832 (дата звернення: 10.05.2026).
2. Дяченко В. С. Особливості приватно-правового регулювання відносин у сфері надання медичних послуг. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал.* 2025. Вип. 1 (18). С. 124-137. URL: https://doi.org/10.33244/2617-4154-1(18)-2025-124-137. (дата звернення: 15.05.2026).
3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.05.2026).
4. Майданик Р. А. Договір про надання медичних послуг. *Медичне право.* 2010. № 5 (1). С. 52–66. URL: https://medicallaw.org.ua/uploads/media/Maydanyk.pdf (дата звернення: 15.05.2026).
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII: станом на 27 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 11.05.2026)
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я: Закон України від 06.04.2017 № 2002-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-19#Text (дата звернення: 10.05.2026).
7. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики: Постанова Каб. Міністрів України від 02.03.2016 №285: станом на 14 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-п#Text (дата звернення: 11.05.2026).
8. Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги: Наказ МОЗ України від 19.03.2018 № 504: станом на 21 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#Text (дата звернення: 11.05.2026).
9. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI: станом на 14 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 11.05.2026).
10. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII: станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 11.05.2026).
11. Про ліцензування медичної практики. Наказ МОЗ України від 26.07.2024 №1319. МОЗ. URL: https://moz.gov.ua/uk/rishennya-pro-licenzuvannya (дата звернення: 12.05.2026).
12. Реєстрація приватних медзакладів та лікарів-ФОП в ЕСОЗ. Міністерство охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/uk/reestracija-privatnih-medzakladiv-ta-likariv-fop-v-esoz-–-aktualni-pitannja (дата звернення: 10.05.2026).
13. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 11.05.2026).

References

1. *Vyrok Prymorskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 22.09.2025 u spravi №522/16567/19 [Judgment of the Primorsky District Court of Odessa dated September 22, 2025, in Case No. 522/16567/19].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/130380832 [in Ukrainian].
2. Dyachenko, V. S. (2025). Osoblyvosti pryvatno-pravovoho rehuliuvannia vidnosyn u sferi nadannia medychnykh posluh [Features of Private-Law Regulation of Relations in the Sphere of Medical Services]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: naukovyi zhurnal - Irpin Law Review: Scientific Journal, 1 (18),* 124–137. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-1(18)-2025-124-137 [in Ukrainian].
3. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]:* dated June 28, 1996, No. 254k/96-VR: as of January 1, 2020. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254*к*/96-*вр*#Text [in Ukrainian].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

4. Maidanik, R. A. (2010). Dohovir pro nadannia medychnykh posluh [Contract for the Provision of Medical Services]. *Medychne pravo - Medical Law, 5 (1),* 52–66. Retrieved from https://medicallaw.org.ua/uploads/media/Maydanyk.pdf [in Ukrainian].
5. *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII: stanom na 27 veres. 2025 r. [Fundamentals of Ukrainian Health Care Legislation: Law of Ukraine No. 2801-XII of November 19, 1992: as of September 27, 2025]*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text [in Ukrainian].
6. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia zakonodavstva z pytan diialnosti zakladiv okhorony zdorovia: Zakon Ukrainy vid 06.04.2017 № 2002-VIII [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of Legislation on the Activities of Healthcare Institutions: Law of Ukraine No. 2002-VIII of April 6, 2017]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-19#Text [in Ukrainian].
7. *Pro zatverdzhennia Litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z medychnoi praktyky: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 02.03.2016 №285: stanom na 14 trav. 2025 r. [On the Approval of Licensing Conditions for Engaging in Medical Practice: Resolution of the Cabinet of Ukraine No. 285 dated March 2, 2016: as of May 14, 2025]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-*n*#Text [in Ukrainian].
8. *Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia pervynnoi medychnoi dopomohy: Nakaz MOZ Ukrainy vid 19.03.2018 № 504: stanom na 21 zhovt. 2025 r. [On Approval of the Procedure for the Provision of Primary Health Care: Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 504 dated March 19, 2018: as of October 21, 2025]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#Text [in Ukrainian].
9. *Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vid 01.06.2010 № 2297-VI: stanom na 14 cherv. 2025 r. [On the Protection of Personal Data: Law of Ukraine No. 2297-VI of June 1, 2010: as of June 14, 2025]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text [in Ukrainian].
10. *Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 02.03.2015 № 222-VIII: stanom na 31 zhovt. 2025 r. [On the Licensing of Economic Activities: Law of Ukraine No. 222-VIII of March 2, 2015: as of October 31, 2025]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text [in Ukrainian].
11. *Pro litsenzuvannia medychnoi praktyky. Nakaz MOZ Ukrainy vid 26.07.2024 №1319. MOZ [On the Licensing of Medical Practice. Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 1319 dated July 26, 2024. Ministry of Health]*. Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/rishennya-pro-licenzuvannya [in Ukrainian].
12. *Reiestratsiia pryvatnykh medzakladiv ta likariv-FOP v ESOZ. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy [Registration of private medical facilities and individual practitioners in the ESOS. Ministry of Health of Ukraine]*. Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/reestracija-privatnih-medzakladiv-ta-likariv-fop-v-esoz-aktualni-pitannja [in Ukrainian].
13. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV: stanom na 5 zhovt. 2025 r. [Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine dated Jan. 16, 2003, No. 435-IV: as of Oct. 5, 2025]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukrainian].

Стаття надійшла 14.05.2026
Стаття прийнята до друку 27.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:10.35774/app2026.02.190
УДК 343.13

Петро Декайло,
старший викладач кафедри кримінального права та процесу Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3711-0065

Андрій Дзюрбель,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та процесу Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-1778-8699

Олена Камінська,
студентка юридичного факультету Західноукраїнського національного університету

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Спираючись на опрацьовану наукову літературу та актуальні норми профільного законодавства, у роботі розглянуто ключові засади здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків. Актуальність теми зумовлена необхідністю оптимізації роботи правоохоронних органів та забезпечення належно-

© Петро Декайло, Андрій Дзюрбель, Олена Камінська, 2026

го балансу між швидкістю розслідування і якістю захисту прав громадян у кримінальному процесі. Правовий аналіз специфіки дізнання здійснено через дослідження ролі дізнавача, при цьому увагу приділено критичним питанням доказування в умовах спрощеної процедури, зокрема факторам браку часу та участі понятих. Обґрунтовано, що інститут кримінальних проступків, попри свою спрямованість на розвантаження системи, потребує чіткішого законодавчого регулювання для усунення процесуальних ризиків.

Метою статті є дослідження особливостей процедури дізнання та виявлення практичних проблем, які виникають під час збору та фіксації доказів при розслідуванні кримінальних проступків.

У процесі дослідження використано такі методи як аналіз наукової літератури, порівняльно-правовий метод для вивчення норм КПК України та метод аналізу судової практики.

Як основні результати та висновки роботи, у статті розібрано останні рішення Верховного Суду щодо строків дізнання та ознайомлення з матеріалами справи. Доведено, що стислі строки часто призводять до поверхневого збору доказів. Виявлено, що відсутність чіткої регламентації процесуальних дій дізнавача в умовах надмірного поспіху призводить до визнання доказів недопустимими в суді. Запропоновано ввести обов›язкову відеофіксацію при отриманні пояснень та цифровізувати роботу дізнавача, щоб пришвидшити процес без втрати якості та краще захистити права учасників справи. Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці конкретних рекомендацій для вдосконалення діяльності дізнавачів, що сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування та дотриманню стандартів справедливого судочинства.

***Ключові слова**: кримінальний проступок, дізнання, дізнавач, спрощене провадження, процесуальний порядок дізнання, допустимість доказів, процесуальний поспіх .*

Dekailo P., Kaminska O.

Problematic issues and procedural features of pre-trial investigation of criminal offenses

Based on the reviewed scientific literature and current provisions of the relevant legislation, the paper examines the key principles of pre-trial investigation of criminal offenses. The relevance of the topic is determined by the need to optimize the performance of law enforcement agencies and ensure a proper balance between the speed of investigation and the quality of protection of citizens' rights in criminal proceedings. A legal analysis of the specifics of the inquiry is conducted through an investigation of the inquirer's role, with particular attention paid to critical evidentiary issues within the simplified procedure, specifically focusing on time constraints and the involvement of witnesses. It is substantiated that the institution of criminal offenses, despite its focus on relieving the system, requires clearer legislative regulation to eliminate procedural risks.

The purpose of the article is to study the features of the inquiry procedure and identify practical problems that arise during the collection and consolidation of evidence in the investigation of criminal offenses.

The research methods used include the analysis of scientific literature, the comparative-legal method, and the method of analyzing judicial practice.

As the main results and conclusions, the article analyzes the latest decisions of the Supreme Court regarding the terms of inquiry and review of case materials. It is proved that tight deadlines often lead to a superficial collection of evidence. It is found that the lack of clear regulation of the inquirer's procedural actions under conditions of excessive haste leads to the inadmissibility of evidence in court. It is proposed to introduce mandatory video recording when obtaining explanations and to digitalize the inquirer's workplace in order to speed up the process without losing quality and better protect the rights of case participants. The practical significance of the results lies in the development of specific recommendations for improving the activities of inquirers, which will contribute to increasing the efficiency of pre-trial investigation and compliance with the standards of a fair trial.

***Keywords:** criminal offense, inquiry, inquirer, simplified proceedings, procedural order of inquiry, admissibility of evidence, procedural haste.*

Постановка проблеми. Поява інституту кримінальних проступків у кримінальному процесі стала цілком очікуваною відповіддю на гостру потребу в оновленні всієї правоохоронної системи. Спрощена процедура досудового розслідування, яку запровадив чинний КПК України, покликана передусім пришвидшити правосуддя та звільнити слідчих від роботи з дрібними правопорушеннями, що не несуть великої суспільної загрози. При цьому реалізація спрощених процедур має здійснюватися з неухильним дотриманням принципу верховенства права, закріпленого у статті 8 Конституції України [7]. Також варто зауважити, що динаміка застосування відповідних норм на практиці свідчить про наявність низки суперечливих моментів. Зокрема, це стосується саме того, як формується доказова база у процесуальному праві в умовах обмеженого часу, та водночас необхідності дотримання прав учасників процесу під час здійснення дізнання.

 CC BY 4.0

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базу для наукового розгляду питань дізнання сформували у своїх працях такі відомі правники, як Л. Д. Удалова, А. О. Воробей, О. А. Марченко та П. О. Балов. Більша частина їхніх досліджень зосереджена на питаннях процесуальної незалежності дізнавачів та законності збору доказів під час реалізації спрощеної процедури розслідування. Водночас не можна оминути увагою внесок П. В. Декайла та Г. Різник: чиї напрацювання дозволяють оцінити ризики порушення законності під час стислих строків розслідування.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей процедури дізнання та виявленні практичних проблем, які виникають під час збору та фіксації доказів при розслідуванні кримінальних проступків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес реформування системи кримінальної юстиції в Україні призвів до того, що ми нарешті відійшли від надто складної та затяжної процедури розслідування дрібних злочинів. Кримінальний проступок – це, по суті, спроба закону бути швидшим. Однак практичний досвід свідчить, що така швидкість не завжди гарантує належну якість. Увесь сенс дізнання зводиться до спрощення: менше паперів, менше часу на доказування, але той самий результат – вирок суду.

При цьому доцільно звернути увагу на зарубіжний досвід, оскільки багато країн уже пройшли шлях адаптації спрощених форм розслідування. За В. А. Баранцем, ефективність дізнання в країнах із розвиненою правовою системою забезпечується не лише скороченням часових рамок, а й впровадженням спеціалізованих процедур, що дозволяють отримати беззаперечні докази на ранніх етапах без надмірного процесуального формалізму [2, с. 333]. Запозичення окремих елементів такого досвіду, зокрема щодо оптимізації дій дізнавача в умовах обмеженого часу, могло б стати дієвим інструментом для вдосконалення вітчизняної практики.

Розгляд процедури дізнання неможливий без звернення до його основи, яка закріплена у статті 12 КК України. Вона не просто дає визначення проступку, а фактично диктує дізнавачу межі його роботи. Зокрема, йдеться про злочини, за які передбачено основне покарання у виді штрафу не більше 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [8]. Такий підхід законодавця дозволяє розмежувати справи, які потребують повного слідства, від тих, де доцільно застосувати спрощений порядок розслідування.

Відповідно до ст. 298-5 КПК України, строки дізнання є надзвичайно стислими: від 72 годин (якщо особа затримана) до 2 місяців. При цьому законодавець передбачив можливість продовження строку дізнання прокурором до тридцяти днів за наявності об'єктивної необхідності проведення додаткових слідчих та розшукових дій, що оформлюється відповідною постановою [9]. На практиці дізнавач опиняється в ситуації, коли змушений формувати доказову базу буквально за лічені дні, адже законодавець значно обмежив дізнавачів у часі, і це часто стає причиною поспішних висновків і недостатньо глибокої перевірки матеріалів провадження.

В ухвалі Верховного Суду від 03 червня 2025 року у справі № 753/7396/23 було піднято питання про те, чи може ухвала слідчого судді (якою орган розслідування зобов'язано вчинити певні дії вже на стадії ознайомлення) автоматично відновлювати перебіг строку досудового розслідування. Колегія суддів Касаційного кримінального суду висловила позицію, що слідчий суддя не має повноважень відновлювати завершене розслідування, адже це рішення належить виключно до компетенції сторони обвинувачення [15]. Такий підхід має на меті запобігти ситуаціям, коли через додаткові процесуальні дії строки розслідування вважаються пропущеними, що призводить до закриття провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України. Водночас, як зазначає Н. М. Опольська, судова практика свідчить про те, що прогалини у законодавчому регулюванні моментів повідомлення про підозру нерідко стають підставою для закриття проваджень, що фактично нівелює мету правосуддя [11, с. 74]. У таких випадках відсутність чітких норм призводить до зловживань, де закриття кримінального провадження через сплив строків стає наслідком поверхневого виконання процесуальних обов'язків органами досудового розслідування.

Дізнавач – це відносно нова фігура в нашому процесі. Хоча він має права слідчого (згідно зі ст. 40-1 КПК), на практиці його самостійність часто обмежена вказівками прокурора. Як слушно зауважує Ю. В. Гуцуляк, невизначеність діяльності процесуальних суб'єктів у цій сфері негативно впливає на виконання завдань кримінального провадження та належне забезпечення процесуальних прав учасників [5, с. 86]. Можна стверджувати, що це ставить під сумнів, чи дійсно такий суб'єкт володіє справжньою процесуальною автономією. У цьому контексті слушною є позиція, згідно з якою процесуальна самостійність дізнавача на стадії досудового розслідування має бути чітко розмежована із повноваженнями слідчого для уникнення дублювання функцій та забезпечення ефективності провадження [13,с.90]. Розуміння цієї самостійності

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

не повинно зводитися лише до формального права підписувати процесуальні документи, а має включати реальну можливість дізнавача приймати рішення у межах компетенції без надмірного контролю.

Успіх розслідування залежить від якості доказів , як зазначають П. В. Декайло та Г. Різник, властивості доказів – це їхні необхідні ознаки, за умови наявності яких певна інформація набуває якості доказу [6, с. 233]. Навіть за умов спрощеної процедури правоохоронці не звільняються від обов'язку залучати до слідчих дій сторонніх осіб задля гарантування об›єктивності. Л. Д. Удалова наголошує, що понятий – це незацікавлена особа, яка за запрошенням службових осіб присутня при проведенні слідчих (розшукових) дій і своїм підписом засвідчує відповідність записів у протоколі виконаним діям [14, с. 112]. У контексті розслідування кримінальних проступків це набуває особливого значення. Оскільки дізнання проводиться у стислі строки, через це з'являється певна «спокуса» проводити огляди або обшуки без залучення достатньої кількості понятих, хоча це є грубим порушенням процесуальної форми. Як зазначається у підручнику, понятими не можуть бути потерпілі, родичі підозрюваного або працівники правоохоронних органів [14, с. 113]. На практиці ж, через дефіцит часу, дізнавачі іноді нехтують цими вимогами.

Згідно з позицією І. Л. Безпалько, формування доказової бази у справах про проступки вимагає чіткого дотримання стандартів доказування, адже мінімальні порушення процедури призводять до визнання доказів недопустимими, що ставить під загрозу результати всього розслідування [3, с. 180]. Це свідчить про те, що обґрунтованість обвинувачення в умовах стислих строків залежить виключно від ефективності процесуальних дій та своєчасного закріплення даних у протоколі .

Окрім проблем із залученням учасників, серйозною перешкодою стає сама процедура доказування в умовах обмеженого часу. Як зазначає А. О. Воробей, «процесуальний поспіх», зумовлений надто стислими строками дізнання, часто призводить до того, що доказова база формується поверхнево, без належної перевірки всіх обставин події [4, с. 88]. Можна вважати, що це створює ризик перетворення дізнання на формальну процедуру, де швидкість стає важливішою за встановлення істини. Коли дізнавач намагається вкластися у 72 години, він фізично не завжди може забезпечити належну верифікацію отриманих даних, що в майбутньому дає адвокатам підстави для оскарження результатів розслідування.

Важливою у вирішенні дискусій щодо процедурної точності під час завершення дізнання стала позиція Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду. У постанові від 19 січня 2026 року у справі № 301/3018/23 суд дійшов висновку, що надання стороні захисту доступу до матеріалів дізнання в порядку ст. 290 КПК України (шляхом ознайомлення), а не лише через вручення копій згідно з ч. 5 ст. 301 КПК, не є істотним порушенням закону. Суд підкреслив, що така процедура не звужує права учасників, а навпаки, забезпечує реалізацію права на справедливий суд, що фактично легітимізує поєднання загальних і спеціальних норм КПК у справах про проступки [12].

Не дивно, що наукова спільнота й досі активно дискутує щодо правової природи дізнання. Як зазначає П. О. Балов, дізнання слід розглядати як специфічну спрощену форму досудового розслідування, яка покликана забезпечити максимальну швидкість правосуддя без втрати його якості [1, с. 12]. На практиці ж досягнення цього балансу є вкрай складним. Автор підкреслює, що однією з особливостей є можливість використання як доказів пояснень осіб та даних медичних оглядів як повноцінних доказів, що значно прискорює процес, але вимагає від дізнавача колосальної відповідальності. Вважаємо, такий підхід є виправданим лише за умови, що підозрюваний беззаперечно визнає свою вину. Якщо ж виникає найменший сумнів у правдивості свідчень, спрощення процедури може перетворитися на небезпечну пастку: помилки, допущені через поспіх, виправити в суді буде набагато складніше.

У цьому контексті особливого значення набуває правосуб'єктність особи, яка здійснює розслідування. Як зазначає О. А. Марченко, дізнавач виступає ключовою процесуальною фігурою, на яку покладено обов'язок не лише швидко зібрати матеріали, а й забезпечити їх законність у специфічних умовах спрощеної форми [10, с. 42]. Автор слушно наполягає на необхідності більш детального розмежування статусів дізнавача та слідчого аби уникнути змішування його функцій із повноваженнями слідчого. Адже саме відсутність чіткої межі між цими суб'єктами в законодавстві призводить до абсурдних ситуацій: замість того, щоб швидко реагувати на проступок, дізнавач грузне в бюрократичних процедурах, які більше притаманні повноцінному слідству

Фундаментом для всієї процедури є норми процесуального закону. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України чітко окреслює межі дозволеного для дізнавача: «Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені частиною другою статті 264 та статтею 268

 CC BY 4.0

цього Кодексу, а також викликати особу для опитування, проводити медичне обстеження, отримувати пояснення, висновки спеціалістів...» (ч. 2 ст. 298-1 КПК України) [9].

Аналізуючи наведену норму, розширення переліку способів отримання доказів (як-от пояснення чи висновки спеціалістів) є виправданим кроком. Проте це вимагає від дізнавача бездоганного знання процесуальної форми. Будь-яке відхилення від вимог ст. 298-1 КПК може перетворити зібрані матеріали на «паперове сміття», яке суд не зможе прийняти як допустимі докази. Таким чином, швидкість розслідування проступків – це не дозвіл на ігнорування правил, а навпаки – вимога діяти максимально професійно у стислі строки.

Тобто, можна стверджувати, що успіх дізнання значною мірою залежить від комунікації між дізнавачем і учасниками провадження. Оскільки спрощена процедура передбачає можливість використання пояснень, виникає потреба у створенні таких умов, за яких людина буде повною мірою усвідомлювати наслідки своїх слів. Впровадження обов'язкових стандартів відеофіксації під час відібрання таких пояснень дозволило б уникнути конфліктних ситуацій у суді та зняло б питання щодо можливого тиску на підозрюваного. Крім того, важливим аспектом залишається цифровізація робочого місця дізнавача. Можливість миттєвого внесення даних до ЄРДР безпосередньо з місця події суттєво розвантажили б дізнавача від рутини, давши йому змогу сконцентруватися саме на доказуванні.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що поява інституту кримінальних проступків стала дійсно вагомим кроком у реформуванні всієї правоохоронної системи. Запровадження спрощеної процедури розслідування є логічною відповіддю на запит суспільства щодо процесуальної економії. Проте реальна практика дізнання показує й певні «слабкі місця», серед яких найгостріше відчувається так званий «процесуальний поспіх». Надто стислі строки часто ставлять дізнавача в рамки, де швидкість починає шкодити якості. Саме поєднання сучасних технологій із його професійною незалежністю є тією гарантією, яка дозволить зробити спрощене провадження не просто швидким, а по-справжньому справедливим і прозорим. Це не тільки розвантажить систему від зайвої рутини, а й забезпечить реальний захист прав кожного учасника процесу.

Список використаних джерел

1. Балов П. О. Особливості дізнання як спрощеної форми досудового розслідування кримінальних проступків. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 512–517. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290784/284410 (дата звернення: 29.03.2026).
2. Баранець В. А. Зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень у формі дізнання. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 331–336. URL: https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/295/282 (дата звернення: 23.05.2026).
3. Безпалько І. Л. Особливості кримінального процесуального доказування щодо кримінальних проступків під час досудового розслідування. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 18. С. 178–184. URL: https://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2021/18/18_2021.pdf#page=178 (дата звернення: 23.05.2026).
4. Воробей А. О. Проблемні питання та шляхи вдосконалення процедури дізнання. *Юридичний часопис*. 2022. № 1. С. 132–139. URL: https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/15.vorobej.pdf (дата звернення: 29.03.2026).
5. Гуцуляк Ю. В. Процесуальний статус дізнавача у кримінальному провадженні в Україні. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 3 листоп. 2023 р.)*. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2023. С. 85–88. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057104.pdf#page=85 (дата звернення: 25.05.2026).
6. Декайло П. В., Різник Г. І. Окремі аспекти визначення властивостей доказів у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 4 (20). С. 232–234. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/908 (дата звернення: 29.03.2026).
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 23.05.2026).
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-12#Text (дата звернення: 31.03.2026).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 04 березня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 29.03.2026).
10. Марченко О. А. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання: деякі процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3 (2). С. 49–54. URL:

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pupch_2021_3(2)__10 (дата звернення: 26.03.2026).

11. Опольська Н. М. Строки досудового розслідування кримінальних проступків: судова практика та прогалини законодавства. *Публічне право.* 2022. № 1. С. 73–77. URL: http://vsau.vin.ua/repository/getfile.php/31049.pdf (дата звернення: 23.05.2026).
12. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 січня 2026 року у справі № 301/3018/23 (провадження № 51-2997кмо25). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133656391 (дата звернення: 21.04.2026).
13. Рогатинська Н. В., Гніздюх Н. В. Процесуальна самостійність слідчого та дізнавача на стадії досудового розслідування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 88–92. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1302/1348 (дата звернення: 23.05.2026).
14. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Паливода А. В., 2021. 352 с.
15. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 червня 2025 року у справі № 753/7396/23 (провадження № 51-5656км24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128876648 (дата звернення: 26.03.2026).

References

1. Balov, P. O. (2023). Osoblyvosti diznannia iak sproshchenoi formy dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh prostupkiv [Features of inquiry as a simplified form of pre-trial investigation of cri*minal offenses]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and Comparative Jurisprudence, 5,* 512–517. DOI: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290784/284410 [in Ukrainian].
2. Baranets, V. A. (2023). Zarubizhnyi dosvid rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u formi diznannia [Foreign experience of investigation of criminal offenses in the form of inquiry]. *Kyivskyi chasopys prava - Kyiv Journal of Law, 1,* 331–336. Retrieved from https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/295/282 [in Ukrainian].
3. Bezpalko, I. L. (2021). Osoblyvosti kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia shchodo kryminalnykh prostupkiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Features of criminal procedural evidence regarding criminal offenses during pre-trial investigation]. *Yurydychnyi biuleten - Legal Bulletin, 18,* 178–184. Retrieved from https://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2021/18/18_2021.pdf [in Ukrainian].
4. Vorobei, A. O. (2022). Problemni pytannia ta shliakhy vdoskonalennia protsedury diznannia [Problematic issues and ways to improve the inquiry procedure]. *Yurydychnyi chasopys - Legal Journal, 1,* 132–139. Retrieved from https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/15.vorobej.pdf [in Ukrainian].
5. Hutsuliak, Yu. V. (2023). Protsesualnyi status diznavacha u kryminalnomu provadzhenni v Ukraini [Procedural status of the inquirer in criminal proceedings in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka protydii zlochynnosti u suchasnykh umovakh - Theory and practice of combating crime in modern conditions,* 85–88. Lviv: State University of Internal Affairs. Retrieved from https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057104.pdf [in Ukrainian].
6. Dekailo, P. V., & Riznyk, H. I. (2020). Okremi aspekty vyznachennia vlastyvostei dokaziv u kryminalnomu protsesi [Certain aspects of determining the properties of evidence in criminal proceedings]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual Problems of Law, 4,* 232–234. DOI: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/908 [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Law of Ukraine of June 28, 1996, No. 254k/96-VR (as of January 1, 2026). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
8. *Kryminalnyi Kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]*: Law of Ukraine of April 5, 2001, No. 2341-III (as of July 17, 2025). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-12#Text [in Ukrainian].
9. *Kryminalnyi Protsesyalnyi Kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]:* Law of Ukraine of April 13, 2012, No. 4651-VI (as of March 4, 2026). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text [in Ukrainian].
10. Marchenko, O. A. (2021). Osoblyvosti dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh prostupkiv u formi diznannia: deiaki protsesualni aspekty [Features of pre-trial investigation of criminal offenses in the form of inquiry: some procedural aspects]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys - South Ukrainian Law Journal, 3,* 49–54. DOI: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21D

 CC BY 4.0

BN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pupch_2021_3(2)__10 [in Ukrainian].

11. Opolska, N. M. (2022). Stroky dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh prostupkiv: sudova praktyka ta prohualyny zakonodavstva [Terms of pre-trial investigation of criminal offenses: judicial practice and legislative gaps]. *Publichne pravo - Public Law, 1,* 73–77. Retrieved from http://vsau.vin.ua/repository/getfile.php/31049.pdf [in Ukrainian].
12. *Postanova Ob'iednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 19 sichnia 2026 roku u spravi № 301/3018/23 (provadzhennia № 51-2997kmo25) [Resolution of the United Chamber of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court of January 19, 2026, in case No. 301/3018/23]*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/133656391 [in Ukrainian].
13. Rohatynska, N. V., & Hnizdiukh, N. V. (2022). Protsesualna samostiinist slidchoho ta diznavacha na stadii dosudovoho rozsliduvannia [Procedural independence of the investigator and the inquirer at the stage of pre-trial investigation]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual Problems of Law, 4,* 88–92. Retrieved from https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1302/1348 [in Ukrainian].
14. Udalova, L. D. (2021). *Kryminalnyi protses Ukrainy [Criminal Process of Ukraine]: textbook*. Kyiv: Palyvoda A.V. [in Ukrainian].
15. *Ukhvala Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 03 chervnia 2025 roku u spravi № 753/7396/23 (provadzhennia № 51-5656km24) [Ruling of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court of June 03, 2025, in case No. 753/7396/23].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/128876648 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 22.04.2026
Стаття прийнята до друку 15.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.197
УДК 43.983

Юлія Муравська,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
юридичного факультету, Західноукраїнський національний університет.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9695-1075

Олена Білосевич,
здобувач ступеня бакалавра, юридичний факультет, Західноукраїнський національний університет

Валерія Чічур,
здобувач ступеня бакалавра, юридичний факультет, Західноукраїнський національний університет

ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ OSINT У РОЗСЛІДУВАННІ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті досліджується використання технологій відкритої розвідки (OSINT) у процесі виявлення та розслідування корупційних правопорушень в умовах цифровізації суспільства. Визначено сутність OSINT як систематичного процесу збору, обробки, аналізу та верифікації даних із відкритих джерел, до яких належать інтернет-ресурси, соціальні мережі, засоби масової інформації, державні реєстри та аналітичні бази даних.

У дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, порівняльно-правовий метод, а також системний підхід до вивчення застосування OSINT у правоохоронній діяльності. Крім того, застосовано методи контент-аналізу, мережевого та фінансового аналізу для виявлення взаємозв'язків між суб'єктами та оцінки ефективності використання відкритих джерел інформації у розслідуваннях.

У роботі проаналізовано сучасні підходи до використання відкритих джерел інформації у правоохоронній діяльності та встановлено, що їх застосування сприяє підвищенню ефективності розслідувань, дозволяє виявляти приховані зв'язки між суб'єктами, встановлювати факти незаконного збагачення, конфлікту інтересів і складні корупційні схеми.

Визначено правові засади застосування OSINT у кримінальному провадженні та наголошено на необхідності дотримання вимог законності, допустимості та достовірності доказів. Підкреслено значення міжнародних стандартів, зокрема Протоколу Берклі, для забезпечення якості та надійності цифрових доказів. Водночас окреслено основні проблеми використання OSINT, серед яких ризик отримання недостовірної інформації, недостатня стандартизація методів, технічні труднощі обробки великих масивів даних, а також недосконалість нормативно-правового регулювання та недостатній рівень підготовки фахівців.

Зроблено висновок, що OSINT є ефективним інструментом у боротьбі з корупцією, який забезпечує оперативність отримання інформації та розширює аналітичні можливості розслідувань. Визначено перспективи подальшого розвитку, зокрема інтеграцію сучасних технологій, удосконалення правового регулювання, стандартизацію процедур і розвиток міжнародної співпраці. Обґрунтовано необхідність комплексного поєднання OSINT із традиційними криміналістичними методами для підвищення результативності антикорупційної діяльності.

***Ключові слова**: OSINT, відкриті джерела інформації, корупційні правопорушення, розслідування, цифровізація, аналіз даних, правоохоронна діяльність, державні реєстри, соціальні мережі, фінансовий аналіз, верифікація інформації.*

© Юлія Муравська, Олена Білосевич, Валерія Чічур, 2026

Muravska Y., Bilosevych O., Chichur V.

The use of OSINT sources in the investigation of corruption offences

The relevance of this topic is explained by the fact that digital transformation has significantly changed the modern information environment. At present, vast amounts of data are openly accessible, which directly affects the possibilities for detecting and investigating corruption. In this context, Open Source Intelligence (OSINT) can be considered as a practical tool that allows investigators to work systematically with publicly available information.

The study employs general scientific and specialized methods, including analysis and synthesis of academic sources, the comparative legal method, and a systematic approach to examining the use of OSINT in law enforcement activities. In addition, methods such as content analysis, network analysis, and financial analysis are applied to identify relationships between entities and to assess the effectiveness of using open-source information in investigations.

Corruption remains one of the most difficult phenomena to identify, as it is often concealed through intermediaries, complex corporate structures, and cross-border schemes. Traditional investigative approaches are not always effective in dealing with such mechanisms. Therefore, the integration of OSINT into law enforcement practice is important, as it expands the ability to collect, verify, and analyze data that is formally open but requires proper interpretation and connection.

The purpose of this study is to assess the effectiveness of OSINT in the investigation of corruption-related cases. This involves examining the methods used to gather and process open-source information, identifying their limitations, and considering possible directions for improving the application of OSINT within a clear legal framework.

From a methodological perspective, the research is based on a combination of approaches, including analysis and comparison of academic sources, examination of legal regulations, as well as elements of content analysis, network analysis, and financial investigation techniques. The study aims to evaluate both the practical applicability of OSINT and its compliance with existing legal standards and international practices.

The findings suggest that OSINT, when applied in conjunction with traditional investigative methods, has significant potential in countering corruption. However, its effective use depends on several factors, such as the development of clearer legal regulations, the establishment of standardized procedures, improvement of professional training, and enhanced cooperation between different jurisdictions. These conditions require purposeful and consistent implementation.

Keywords*: OSINT, open source information, corruption offenses, investigation, digitalization, data analysis, law enforcement activity, state registers, social networks, financial analysis, information verification.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації суспільства значно зростає роль відкритих джерел інформації у процесах виявлення та розслідування правопорушень, зокрема корупційних. Використання технологій OSINT (Open Source Intelligence) стає одним із ключових інструментів як для правоохоронних органів, так і для журналістів-розслідувачів та громадських організацій. Корупційні правопорушення характеризуються високим рівнем латентності, складними схемами приховування та транснаціональним характером, що ускладнює їх виявлення традиційними методами. У цьому контексті застосування OSINT дозволяє отримувати, аналізувати та верифікувати дані з відкритих джерел, що сприяє підвищенню ефективності антикорупційної діяльності. Водночас існує потреба у систематизації підходів до використання OSINT у розслідуваннях, визначенні його можливостей та обмежень, а також розробці методичних рекомендацій для практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі питання використання OSINT у боротьбі з корупцією досліджується дедалі активніше. Основна увага приділяється потенціалу відкритих джерел інформації для виявлення корупційних правопорушень, методам їх застосування та обмеженням у правовому і технічному плані. Дослідники наголошують, що «OSINT дозволяє значно розширити обсяг доступної інформації, проте вимагає чіткої методології збору та перевірки даних, а також відповідності кримінальному процесуальному законодавству» [1; 2].

Проблеми, на які вказують сучасні дослідження, включають питання достовірності даних, недостатню стандартизацію методів збору та обробки інформації, а також обмеження у правовому регулюванні. О. Дуфенюк та Одерій з Кожевніковим підкреслюють, що «…інформація з відкритих джерел може бути неповною або свідомо недостовірною, а її використання в суді потребує дотримання процесуальних норм» [1]. Щербань відзначає, що «…відсутність чітких правил застосування OSINT у антикорупційних розслідуваннях створює ризики для допустимості доказів та порушення прав громадян» [3].

Міжнародні стандарти та досвід, наприклад, Протокол Берклі, демонструють ефективність систематизованого підходу до збору та аналізу відкритих цифрових даних, однак їх адаптація до національної практики, зокрема в Україні, залишається частково нерозв'язаною проблемою [4]. Ланде зазначає, що «ви-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

користання сучасних аналітичних інструментів, таких як штучний інтелект і великі дані, значно підвищує ефективність OSINT-аналізу, проте в правоохоронній практиці ці технології впроваджені лише частково» [5].

Невирішені питання включають недостатню підготовку кадрів, які здатні оцінювати релевантність даних і їхню допустимість у суді, а також відсутність комплексного поєднання OSINT із традиційними криміналістичними методами. Крім того, обмеження, пов'язані із захистом персональних даних та дотриманням прав людини, потребують додаткового нормативного врегулювання.

Аналіз останніх звітів органів прокуратури України свідчить, що «використання відкритих джерел інформації у боротьбі з корупцією ще не стало системним елементом розслідувань, хоча потенціал OSINT для виявлення складних корупційних схем значний» [6]. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці методичних рекомендацій, стандартизації процедур, впровадженні сучасних технологій аналізу даних і вдосконаленні нормативно-правового регулювання, що дозволить підвищити ефективність антикорупційної діяльності в Україні та інтегрувати міжнародний досвід.

Метою статті є дослідження використання відкритих джерел інформації (OSINT) у виявленні та розслідуванні корупційних правопорушень, аналіз сучасних методів збору та обробки даних, а також виявлення проблем і обмежень у їх застосуванні. Стаття також спрямована на визначення перспектив удосконалення методології та нормативно-правового регулювання для підвищення ефективності антикорупційних розслідувань**.**

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах цифровізації суспільства суттєво зростає роль інформації як ключового ресурсу правоохоронної діяльності. Одним із найбільш ефективних інструментів отримання та аналізу інформації є OSINT (Open Source Intelligence) – розвідка на основі відкритих джерел. Використання OSINT набуває особливої актуальності у процесі розслідування кримінальних правопорушень, зокрема корупційних, оскільки дозволяє «оперативно отримувати значні обсяги даних без порушення законодавства» [2].

Сутність OSINT полягає у систематичному пошуку, зборі, обробці та аналізі інформації, що знаходиться у відкритому доступі, з метою її подальшого використання у правоохоронній або аналітичній діяльності. «Відкриті джерела включають будь-які ресурси, доступ до яких не обмежений спеціальними дозволами або рівнями секретності. До них належать Інтернет-ресурси, засоби масової інформації, офіційні державні реєстри, соціальні мережі, наукові публікації, статистичні бази даних тощо» [7]. Важливою характеристикою OSINT є легальність отримання інформації, що забезпечує можливість її подальшого використання у кримінальному провадженні як доказової або орієнтуючої інформації.

З історичної точки зору, OSINT має тривалу еволюцію. Ще до появи цифрових технологій розвідка активно використовувала відкриті джерела, зокрема друковані видання, радіо- та телепередачі. Проте саме «розвиток Інтернету та цифрових технологій спричинив стрімке зростання значущості OSINT, перетворивши його на один із ключових інструментів сучасної розвідки та правоохоронної діяльності» [8]. Сьогодні OSINT інтегрується у діяльність правоохоронних органів як невід'ємна складова аналітичного забезпечення розслідувань.

Види відкритих джерел інформації, що використовуються у межах OSINT, є надзвичайно різноманітними. Насамперед це мережа Інтернет, яка включає вебсайти, форуми, блоги, новинні ресурси та інші онлайн-платформи. Значну роль відіграють соціальні мережі, які дозволяють отримувати інформацію про особу, її соціальні зв'язки, поведінкові особливості та навіть фінансову активність. «Також важливими є державні реєстри, зокрема реєстри юридичних осіб, нерухомості, судових рішень, що забезпечують доступ до офіційної інформації» [1].

Окрему групу становлять електронні бази даних та статистичні ресурси, які містять інформацію про кримінальні правопорушення, економічні показники та інші суспільно значущі дані. Наприклад, «офіційні звіти про кримінальні правопорушення дозволяють аналізувати тенденції злочинності та визначати найбільш поширені види правопорушень» [2]. Такі джерела є важливими для формування загальної картини злочинної діяльності та планування оперативно-розшукових заходів.

Крім того, до відкритих джерел належать мультимедійні матеріали – фото- та відеозаписи, які можуть бути отримані з відкритих платформ або засобів масової інформації. Вони можуть використовуватися для ідентифікації осіб, встановлення обставин події або підтвердження певних фактів. У сучасній практиці правоохоронних органів дедалі частіше застосовуються інструменти аналізу таких матеріалів, що значно підвищує ефективність розслідувань.

 CC BY 4.0

Важливою складовою використання OSINT є методи обробки та аналізу інформації. Вони включають контент-аналіз, мережевий аналіз, геолокаційний аналіз, а також використання спеціалізованих програмних засобів для обробки великих масивів даних. Застосування таких методів дозволяє не лише отримувати інформацію, але й «…встановлювати взаємозв'язки між окремими елементами, що має ключове значення у розслідуванні складних кримінальних правопорушень» [5].

Правові засади використання OSINT у правоохоронній діяльності визначаються національним законодавством, зокрема Кримінальним процесуальним кодексом України. Відповідно до його положень, доказами у кримінальному провадженні можуть бути фактичні дані, отримані у встановленому законом порядку. Це означає, що «інформація з відкритих джерел може використовуватися як доказ за умови дотримання вимог щодо її належності, допустимості та достовірності» [9]. Водночас важливо забезпечити належну фіксацію процесу отримання такої інформації, щоб уникнути сумнівів у її автентичності.

Особливе значення мають міжнародні стандарти використання відкритих джерел, зокрема Протокол Берклі. Цей документ містить рекомендації щодо збору, перевірки та використання цифрових доказів, отриманих з відкритих джерел. Він підкреслює необхідність дотримання принципів достовірності, прозорості та відтворюваності інформації, що є ключовими для її використання у судовому процесі [5].

Разом з тим, використання OSINT пов'язане з певними викликами та обмеженнями. До них належать ризики отримання недостовірної або маніпулятивної інформації, складність перевірки її джерел, а також необхідність дотримання вимог законодавства щодо захисту персональних даних. У зв'язку з цим правоохоронні органи повинні забезпечувати високий рівень професійної підготовки працівників, які здійснюють аналіз відкритих джерел.

Значну роль у розвитку OSINT відіграє міжнародний досвід. «У багатьох країнах використання відкритих джерел є невід'ємною частиною діяльності правоохоронних та розвідувальних органів. Вони активно застосовують сучасні технології аналізу даних, включаючи штучний інтелект та машинне навчання, що дозволяє підвищити ефективність обробки інформації» [10]. Такий досвід є корисним для вдосконалення національної практики застосування OSINT.

Отже, OSINT є важливим інструментом сучасної правоохоронної діяльності, який забезпечує ефективне отримання та аналіз інформації з відкритих джерел. Його використання сприяє підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень, забезпечує оперативність отримання даних та розширює можливості аналітичної діяльності. Водночас необхідно враховувати правові та етичні аспекти застосування OSINT, що є запорукою його ефективного та законного використання у практиці правоохоронних органів.

У сучасній правоохоронній практиці використання OSINT (Open Source Intelligence) є важливим інструментом у виявленні та розслідуванні корупційних правопорушень. Це зумовлено тим, що значна частина інформації про фінансові операції, майновий стан, зв'язки посадових осіб та їхню діяльність знаходиться у відкритому доступі. Завдяки цьому «правоохоронні органи можуть оперативно отримувати дані, необхідні для документування фактів корупції, без застосування складних процесуальних процедур» [11].

Одним із ключових етапів практичного застосування OSINT є збір інформації. Він передбачає використання різноманітних відкритих джерел, серед яких особливе місце займають державні реєстри. До них належать реєстри юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, реєстри нерухомого майна, декларації посадових осіб, судові реєстри тощо. Аналіз таких джерел дозволяє виявляти невідповідність між офіційними доходами та фактичним майновим станом особи, що є одним із ключових індикаторів корупції [1].

Важливим джерелом інформації є також соціальні мережі, які надають можливість отримати дані про спосіб життя, коло спілкування та неформальні зв'язки підозрюваних осіб. Наприклад, публікації про дорогі покупки, подорожі або участь у заходах можуть свідчити про наявність незадекларованих доходів. Крім того, «аналіз контактів у соціальних мережах дозволяє встановити зв'язки між посадовими особами та представниками бізнесу, що може вказувати на корупційні схеми» [2].

До методів збору інформації в межах OSINT належить також моніторинг засобів масової інформації та спеціалізованих онлайн-платформ. Журналістські розслідування часто містять важливі відомості про корупційні правопорушення, які можуть бути використані правоохоронними органами як орієнтуюча інформація. Крім того, «відкриті бази даних і аналітичні ресурси дозволяють отримувати узагальнену інформацію про економічну діяльність, державні закупівлі та фінансові операції» [12].

Наступним важливим етапом є аналіз отриманої інформації. Він передбачає використання різних аналітичних методів, зокрема контент-аналізу, мережевого аналізу та фінансового аналізу. Контент-аналіз дозволяє систематизувати текстову інформацію, виділяти ключові факти та встановлювати їх значення для

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

розслідування. «Мережевий аналіз застосовується для дослідження зв'язків між особами, організаціями та подіями, що є особливо важливим у розкритті складних корупційних схем» [5].

Фінансовий аналіз є одним із найефективніших методів виявлення корупційних правопорушень. Він передбачає дослідження фінансових потоків, банківських операцій, участі у тендерах та інших економічних процесах. «Поєднання даних з різних відкритих джерел дозволяє встановити факти незаконного збагачення, відмивання коштів або зловживання службовим становищем» [3].

У практиці застосування OSINT важливе значення має використання спеціалізованих інструментів і програмного забезпечення. Вони дозволяють автоматизувати процес збору та обробки інформації, здійснювати пошук за ключовими словами, аналізувати великі обсяги даних і виявляти приховані закономірності. «Сучасні технології, зокрема інструменти аналізу великих даних (Big Data), значно підвищують ефективність роботи правоохоронних органів» [5].

Окрему увагу слід приділити перевірці достовірності інформації. Відкриті джерела можуть містити неповні або недостовірні дані, тому важливо використовувати методи верифікації, такі як перехресна перевірка інформації з різних джерел, аналіз метаданих, встановлення авторства та часу публікації матеріалів. Протокол Берклі підкреслює необхідність забезпечення точності та надійності інформації, що використовується у розслідуванні.

Практичне застосування OSINT у розслідуванні корупційних правопорушень можна проілюструвати на конкретних прикладах. Одним із найбільш поширених є виявлення незадекларованого майна посадових осіб. Наприклад, аналіз декларацій у поєднанні з даними з реєстрів нерухомості та інформацією з соціальних мереж дозволяє встановити факти приховування майна або доходів. Такі дані можуть бути використані для відкриття кримінального провадження або як доказ у суді [1].

Іншим прикладом є розслідування порушень у сфері державних закупівель. Використання відкритих даних про тендери дозволяє виявляти змови між учасниками, завищення цін або інші порушення. «Аналіз зв'язків між компаніями та їхніми власниками може свідчити про наявність корупційних схем, спрямованих на незаконне отримання бюджетних коштів» [13].

Також OSINT активно використовується для виявлення конфлікту інтересів. Наприклад, аналіз інформації про участь посадових осіб у бізнесі або їхні зв'язки з комерційними структурами дозволяє встановити факти прийняття рішень в умовах особистої зацікавленості. Це є важливим доказом у справах про корупційні правопорушення [14].

Важливо зазначити, що результати використання OSINT можуть мати як доказове, так і орієнтуюче значення. У багатьох випадках інформація з відкритих джерел використовується для формування версій розслідування, визначення напрямків подальших слідчих дій та збору доказів у встановленому законом порядку. Таким чином, OSINT є важливим елементом комплексного підходу до розслідування корупційних правопорушень.

Отже, практичне застосування джерел OSINT у виявленні та розслідуванні корупційних правопорушень включає широкий спектр методів збору та аналізу інформації, використання сучасних технологій і спеціалізованих інструментів. Воно дозволяє підвищити ефективність правоохоронної діяльності, забезпечити оперативність отримання даних та виявляти складні корупційні схеми. Водночас важливим є дотримання вимог законодавства та забезпечення достовірності інформації, що використовується у кримінальному провадженні.

Проблеми та перспективи використання OSINT у боротьбі з корупцією мають як технічний, так і правовий вимір. Однією з основних проблем є питання достовірності та перевірки інформації, отриманої з відкритих джерел. OSINT передбачає збір даних із соціальних мереж, сайтів державних і комерційних структур, медіа, форумів, блогів та інших відкритих ресурсів, які можуть містити неповну або недостовірну інформацію. В умовах широкого використання Інтернету та цифрових технологій обсяг даних, які можна отримати з відкритих джерел, постійно зростає, що підвищує ризики отримання помилкових даних або свідомо недостовірної інформації. Наприклад, в соціальних мережах користувачі часто публікують неперевірені факти або навмисно вводять в оману щодо свого соціального статусу чи фінансового становища, що може створити викривлену картину діяльності посадових осіб. Через це правоохоронні органи повинні застосовувати комплексні методи перевірки даних, включаючи перехресну верифікацію з кількома незалежними джерелами, аналіз історії публікацій, перевірку офіційних державних реєстрів та аналітичних баз даних [1; 2].

Ще однією проблемою є правове регулювання використання OSINT у кримінальних розслідуваннях. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, будь-яка інформація, яка використовується

 CC BY 4.0

як доказ у суді, повинна бути отримана законним шляхом і відповідати вимогам допустимості доказів. Це означає, що навіть інформація з відкритих джерел може бути визнана недопустимою, якщо її збір або обробка порушує права суб'єктів, наприклад, конфіденційність персональних даних або законодавчо встановлені обмеження щодо доступу до певних баз даних. Незважаючи на те, що OSINT передбачає відкритий доступ до інформації, її використання повинно супроводжуватися дотриманням процесуальних норм, щоб уникнути порушення прав осіб та ризику відхилення доказів у суді. Особливо це стосується використання інформації про фінансові операції, майновий стан, лобістську діяльність та інші чутливі дані, які можуть вплинути на результати розслідування або мати наслідки для державної безпеки [3; 4].

Окремою проблемою є недостатня підготовка персоналу правоохоронних органів щодо роботи з OSINT. Робота з відкритими джерелами вимагає спеціальних знань, навичок і досвіду, адже слідчий або аналітик повинен не лише вміти збирати дані, але й оцінювати їхню достовірність, аналізувати взаємозв'язки, створювати аналітичні моделі та забезпечувати процесуальну законність отриманих матеріалів. Недостатній рівень підготовки може призвести до неправильного тлумачення даних, хибних висновків і, як наслідок, до порушення права на справедливий суд або до відхилення доказів у судовому процесі.

Незважаючи на ці проблеми, OSINT має значні перспективи розвитку у боротьбі з корупцією. По-перше, розширення джерел інформації, включаючи державні та міжнародні бази даних, електронні закупівлі, фінансові платформи та блокчейн-транзакції, підвищить ефективність і точність розслідувань. Наприклад, автоматизований аналіз електронних декларацій посадових осіб та публічних фінансових звітів може допомогти виявляти аномалії або непрозорі фінансові операції, що є ознаками корупційних правопорушень.

По-друге, міжнародний досвід використання OSINT показує, що інтеграція інструментів відкритої розвідки з традиційними методами слідства сприяє виявленню складних корупційних схем і взаємозв'язків між посадовими особами та комерційними структурами. Наприклад, «дослідження міжнародних практик демонструє ефективність використання OSINT для відстеження міжнародних фінансових потоків, ланцюгів власності та контактів між компаніями та державними органами, що значно підвищує ефективність розслідувань у сфері боротьби з корупцією» [15].

Особливе значення має розвиток технологій аналізу даних і автоматизації процесів збору інформації. Використання сучасних цифрових платформ, алгоритмів штучного інтелекту та інструментів візуалізації даних дозволяє обробляти великі обсяги інформації, виділяти ключові взаємозв'язки, прогнозувати ризики та оцінювати ефективність антикорупційних заходів. Крім того, «поєднання OSINT із традиційними криміналістичними методами, такими як перевірка документів, опитування свідків та експертні оцінки, забезпечує комплексний підхід до розслідування і підвищує ймовірність успішного притягнення до відповідальності винних осіб» [16].

Іншою перспективою є міжнародна співпраця. В умовах глобалізації корупційні схеми часто охоплюють декілька держав, що вимагає обміну даними та координації між правоохоронними органами різних країн. «Використання OSINT у міжнародних проектах дозволяє швидко ідентифікувати ризики, встановлювати ланцюги власності, аналізувати фінансові операції та виявляти міжнародні корупційні мережі, що значно підвищує ефективність боротьби з корупцією на глобальному рівні» [10].

Таким чином, проблеми використання OSINT полягають у питаннях достовірності інформації, правового регулювання, технічної складності обробки великих обсягів даних та недостатньої підготовки персоналу. Водночас перспективи пов'язані з інтеграцією сучасних технологій, розширенням джерел інформації, удосконаленням нормативно-правової бази, міжнародною співпрацею та комплексним використанням аналітичних методів. Подальший розвиток методик і технологій OSINT дозволить ефективно виявляти та розслідувати корупційні правопорушення, підвищувати прозорість державних органів і забезпечувати належну правову оцінку отриманої інформації, що в перспективі зробить його невід'ємною частиною сучасних антикорупційних стратегій.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Використання OSINT у розслідуванні корупційних правопорушень демонструє високу ефективність і актуальність у сучасній правоохоронній практиці. OSINT дозволяє оперативно отримувати значні обсяги інформації з відкритих джерел, таких як державні реєстри, соціальні мережі, засоби масової інформації та аналітичні платформи, що дає змогу встановлювати факти незаконного збагачення, прихованих активів, конфлікту інтересів та інших проявів корупційної діяльності.

Особливу значущість має аналіз отриманих даних за допомогою контент-аналізу, мережевого аналізу та фінансового аналізу, що дозволяє виявляти приховані взаємозв'язки, оцінювати ризики та формува-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

ти обґрунтовані версії розслідування. Проте використання OSINT має певні обмеження, серед яких ризик отримання недостовірної інформації, необхідність перевірки джерел, дотримання конфіденційності та законності збору даних, що вимагає високого рівня професійної підготовки працівників.

Перспективи розвитку OSINT у боротьбі з корупцією пов'язані з інтеграцією сучасних технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та аналітика великих даних, що дозволить автоматизувати процес збору й обробки інформації та підвищити ефективність аналізу. Очікується розширення джерел, зокрема використання даних блокчейн-транзакцій, електронних аукціонів і міжнародних баз даних, що підвищить комплексність інформаційного забезпечення розслідувань.

Важливим є міжнародний досвід і співпраця з іноземними правоохоронними органами, що сприяє обміну методиками, інструментами та перевіреними джерелами інформації. Подальший розвиток нормативно-правової бази щодо застосування OSINT дозволить чітко регламентувати порядок збору та використання відкритої інформації, що підвищить її юридичну силу та захист прав громадян.

Загалом, OSINT виступає потужним інструментом підвищення ефективності розслідувань корупційних правопорушень, сприяє прозорості діяльності посадових осіб та забезпечує нові можливості для аналітичного супроводу кримінальних проваджень. Подальший розвиток технологій і методик дозволить повністю реалізувати його потенціал у протидії корупції.

Список використаних джерел

1. Дуфенюк О. Використання відкритих джерел цифрової інформації під час розслідування злочинів. *Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі: матеріали VII Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.).* Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2022. С. 36–41.
2. Одерій О. В., Кожевніков О. Отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих інтернет-джерел. *Правовий часопис Донбасу.* 2020. № 4 (73) 2020. С. 144–155. DOI: https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-73-4-144-155.
3. Щербань В. Д. Система гарантій функціонування OSINT у сфері антикорупційної діяльності в правоохоронних органах. *Часопис Київського університету права.* 2019. №4. С. 137–141.
4. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права (перекл. з англ.). Вид. офіц. Нью-Йорк, Женева, 2020. 119 с.
5. Ланде Д. В. OSINT у кібербезпеці: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Інжинірінг», 2024. 552 с.
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за листопад 2022 року. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yihdosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 05.05.2026).
7. Ржевська Н.Ф. Розвідка відкритих джерел (OPENSOURCE INTELLIGENCE) Ржевська Н. Ф., Кожушко О. О. Розвідка відкритих джерел. URL: http://ena. lp.edu.ua/bitstream/ ntb/19232/1/53–Rzhevska-257-261.pdf (дата звернення: 05.05.2026).
8. Ludo Block. The long history of OSINT. *Journal of intelligence history.* 2024. Vol. 23, № 2. С. 95–109. URL: https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/16161262.2023.2224091?needAccess=true. DOI: https://doi.org/10.1080/16161262.2023.2224091 (дата звернення: 04.05.2026).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. No 4651-VI (із змін.). БД «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 05.05.2026).
10. Серватовський А. В., Онищенко Ю.М., Макаренко П.В. Міжнародний досвід використання OSINT. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (23 листоп. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні.* Харків : ХНУВС, 2018. С. 379–382.
11. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 180 с.
12. Галузь OSINT в суспільній та державній діяльності / Institute of Post-Information Society. 2023. 140 с. URL: https://kr-labs.com.ua/books/galuz-osint-v-suspilnii-ta-derzhavnii-diialnosti-10032023.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

 CC BY 4.0

13. Зоренко Д. С., Кульчицька Л. О., Лех Р. В., Червяков О. І. Використання інструментів та методів OSINT для отримання пошукової інформації: практичний порадник. 5-те вид., переробл. та доповн. Харків: Видавець О. А. Мірошниченко, 2024. 80 с.
14. Яровий Т. С. OSINT, як перспективний інструмент контролю за лобістською діяльністю в контексті державної безпеки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління.* 2019. № 4(6). С. 201–208. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-6-201-208.
15. Cameron Colquhoun. A Brief History of Open Source Intelligence. Bellingcat. July 14, 2016. URL: https://www.bellingcat.com/resources/articles/2016/07/14/a-brief-history-of-open-source-intelligence/ (дата звернення: 07.05.2026).
16. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : науково-практичний порадник / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін, А. В. Шевчишен та ін. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. 196 с.

References

1. Dufeniuk, O. (2022). Vykorystannia vidkrytykh dzherel tsyfrovoi informatsii pid chas rozsliduvannia zlochyniv [Use of open sources of digital information in crime investigation] [in Ukrainian]. In *Informatsiia ta dokument u suchasnomu naukovomu dyskursi: Materialy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Information and Documents in Contemporary Academic Discourse: Proceedings of the 7th All-Ukrainian Remote Academic and Practical Conference. (Ivano-Frankivsk, 20 May 2022)*. Ivano-Frankivsk: IFNTUOG, 36-41 [in Ukrainian].
2. Oderii, O. V., & Kozhevnikov, O. A. (2020). Otrymannia kryminalistychno znachushchoi informatsii shliakhom analizu vidkrytykh internet-dzherel [Obtaining forensically significant information through analysis of open Internet sources] [in Ukrainian]. *Pravovyi chasopys Donbasu - Donbas Law Journal*, *4(73),* 144–155. DOI: https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-73-4-144-155 [in Ukrainian].
3. Shcherban, V. D. (2019). Systema harantii funktsionuvannia OSINT u sferi antykoruptsiinoi diialnosti v pravookhoronnykh orhanakh [System of guarantees for OSINT functioning in anti-corruption activities of law enforcement agencies] [in Ukrainian]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava - Journal of the Kyiv University of Law, 4,* 137-141.
4. *Protokol Berkli z vedennia rozsliduvan z vykorystanniam vidkrytykh tsyfrovykh danykh. Praktychnyi posibnyk shchodo efektyvnoho vykorystannia tsyfrovoi informatsii u vidkrytomu dostupi dlia rozsliduvannia porushen mizhnarodnoho kryminalnoho prava z prav liudyny ta humanitarnoho prava (perekl. z anhl.)* [*Berkeley protocol on digital open source investigations: A practical guide on the effective use of digital open source information in investigating violations of international criminal, human rights and humanitarian law]*. Vyd. ofits. Niu-York, Zheneva [in Ukrainian].
5. Lande, D. V. (2024). OSINT u kiberbezpetsi [OSINT in cybersecurity]. Kyiv: Engineering LLC. [in Ukrainian].
6. Office of the Prosecutor General of Ukraine (2022). *Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za lystopad 2022 roku [Unified report on criminal offenses for November 2022]* [in Ukrainian]. Retrieved from https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yihdosudovogo-rozsliduvannya-2 [in Ukrainian].
7. Rzhevska, N. F., & Kozhushko, O. O. (n.d.). *Rozvidka vidkrytykh dzherel [Open source intelligence]*. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19232/1/53–Rzhevska-257-261.pdf [in Ukrainian].
8. Block, L. (2024). The long history of OSINT. *Journal of Intelligence History*, *23(2),* 95–109. DOI: https://doi.org/10.1080/16161262.2023.2224091 [in English].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 [in Ukrainian].
10. Servatovskyi, A. V., Onyshchenko, Y. M., & Makarenko, P. V. (2018). Mizhnarodnyi dosvid vykorystannia OSINT [International experience of OSINT use] [in Ukrainian]. *Aktualni pytannia protydii kiberzlochynnosti ta torhivli liudmy: Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (23 Lustonada 2018 roku, Harkiv) - Current issues of combating cybercrime and human trafficking: collection of materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference (November 23, 2018, Kharkiv)*. Kharkiv: KhNUVS, 379-382 [in Ukrainian].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

11. Torbas, O. O. (2024). *OSINT pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen [OSINT in criminal investigations*]. Odesa: Yurydyka [in Ukrainian].
12. Institute of Post-Information Society. (2023). *Haluz OSINT v suspilnii ta derzhavnii diialnosti [The OSINT field in social and public administration] [in Ukrainian]*. Retrieved from https://kr-labs.com.ua/books/galuz-osint-v-suspilnii-ta-derzhavnii-diialnosti-10032023.pdf [in Ukrainian].
13. Zorenko, D. S., Kulchytska, L. O., Lekh, R. V., & Cherviakov, O. I. (2024). Vykorystannia instrumentiv ta metodiv OSINT dlia otrymannia poshukovoi informatsii [Use of OSINT tools and methods for information retrieval] (5th ed.). Kharkiv: O. A. Miroshnychenko [in Ukrainian].
14. Yarovyi, T. S. (2019). OSINT yak perspektyvnyi instrument kontroliu za lobistskoiu diialnistiu v konteksti derzhavnoi bezpeky [OSINT as a promising tool for monitoring lobbying activities in the context of state security] [in Ukrainian]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia - Expert: Paradigms of legal sciences and public administration*, *4(6),* 201–208. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-6-201-208.
15. Colquhoun, C. (2016, July 14). *A brief history of open source intelligence. Bellingcat*. Retrieved from https://www.bellingcat.com/resources/articles/2016/07/14/a-brief-history-of-open-source-intelligence/ [in English].
16. Havryliuk, L. V., Basysta, I. V., Afonin, D. S., Shevchyshen, A. V., et al. (2024). *Vykorystannia elektronnykh dokaziv pid chas dosudovoho rozsliduvannia zlochyniv proty myru, bezpeky liudstva ta mizhnarodnoho pravoporiadku (Berkeley Protocol)* [Use of electronic evidence in pre-trial investigation of crimes against peace, security of humanity and international legal order]. Kyiv: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; Polytechnic [in Ukrainian].

Стаття надійшла 20.05.2026
Стаття прийнята до друку 24.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.206
УДК 343.148

Юрій Пілюков,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу, Західноукраїнського національного університету, провідний фахівець Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.
ORCID: http:// orcid.org/0000-0001-9952-3423

СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються сфери застосування поліграфа в умовах війни та дії воєнного стану в Україні. Важливою проблемою сучасної поліграфології є визначення нових напрямів застосування поліграфа в умовах війни, що сприяє подальшому розвитку цієї важливої галузі використання спеціальних знань. Широкомасштабна, війна внесла свої корективи і сучасна поліграфологія потребує окреслення нових напрямів. Мета дослідження – проаналізувати сфери застосування поліграфа та окреслити його можливості в умовах війни та дії воєнного стану в Україні. Наукова новизна полягає не тільки у переліку сфер застосування поліграфа, але й в комплексному аналізі чинних нормативно-правових актів України, які регламентують його застосування в умовах війни. Водночас, матеріали статті орієнтують суб'єктів використання спеціальних поліграфологічних знань щодо можливостей застосування поліграфа в сучасних умовах.

Під час дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукових аналізу, синтезу, дедукції, індукції; приватних узагальнення, моделювання; спеціальних формально-юридичний, системно-структурний та інші. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в умовах широкомасштабної війни та дії воєнного стану в Україні, сфери застосування поліграфа істотно розширилися та набули особливої актуальності. Необхідність протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці, підвищення вимог до кадрового забезпечення сектору безпеки і оборони, а також забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, зумовили зростання ролі поліграфологічних досліджень у діяльності державних органів, у комерційній та приватній сферах.

Ключові слова: *поліграф; поліграфолог; нормативно-правові документи; національна безпека та оборона; кримінальні правопорушення; слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи; розвідувальна діяльність, судово-психологічні експертизи.*

Pilyukov Yu.

Areas of application of polygraph in conditions of war and martial state in Ukraine

The article examines the areas of application of the polygraph in wartime and martial law in Ukraine. An important problem of modern polygraphology is the identification of new areas of application of the polygraph in wartime, which contributes to the further development of this important area of special knowledge. The large-scale war has made its own adjustments and modern polygraphology requires the delineation of new areas. The purpose of the study is to analyze the areas of application of the polygraph and outline its capabilities in wartime and martial law in Ukraine. The scientific novelty lies not only in the list of areas of application of the polygraph, but also in the comprehensive analysis of the current regulatory legal acts of Ukraine that regulate its use in wartime. At the same time, the materials of the article orient the subjects of use of special polygraphological knowledge regarding the possibilities of using the polygraph in modern conditions.

During the study, a system of scientific knowledge methods was applied, including general scientific analysis, synthesis, deduction, induction; private generalization, modeling; special formal-legal, system-structural, and others. The study provides grounds to assert that in the conditions of a large-scale war and martial law in Ukraine, the scope of application of the polygraph has significantly expanded and has become particularly relevant. The need to counter external and internal threats to national security, increasing requirements for staffing the security and defense sector, as well as ensuring effective investigation of criminal offenses, have led to an increase in the role of polygraph examinations in the activities of state bodies, in the commercial and private spheres.

Keywords: *polygraph; polygraph examiner; regulatory and legal documents; national security and defense;*

© Юрій Пілюков, 2026

criminal offenses; investigative (search) actions, operational and search measures; intelligence activities, forensic psychological examinations.

Постановка проблеми. Успішний досвід застосування поліграфа у різних сферах життєдіяльності держави, перетворив цей малодоступний технічний засіб на інструмент, який став загальновизнаним та позитивно сприйнятим не тільки фахівцями у сфері правоохоронної діяльності, а й суспільством в цілому. В сучасних умовах широкомасштабної війни застосування поліграфа набуває особливого значення і є предметом запеклих дискусій як українських так і зарубіжних вчених.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Науково-теоретичну базу для написання даної статті склали праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, як О. Бусол, В. Весельський, В. Кузьмічов, В. Лисиченко, В. Марчак, О. Мотлях, О. Назаров, Ю. Орлов, М. Погорецький, М. Сегай, М. Селіванов, Л. Удалова. Вагомий внесок у розвиток поліграфологічних досліджень здійснили зарубіжні вчені J. Widacki, M. Kormos, M. Gołaszewski, F. Horvath, M. Stanley та ін. Сучасному досвіду використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз, присвятили наукові дослідження В. Журавель, Т. Морозова, А. Волобуєв, Л. Аркуша, К. Бабич, О. Ващук, В. Вдовін, Р. Клименко, І. Когутич, О. Колесніченко, О. Одерій, Д. Сергєєва, В. Соколкін, В. Стратонов, В. Шевчук та інші науковці та практики.

Мета дослідження – проаналізувати сфери застосування поліграфа та окреслити його можливості в умовах війни та дії воєнного стану в Україні.

Методи дослідження. Під час дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові, приватні, спеціально-юридичні та інші. Методи аналізу та синтезу розкрили характерні риси правового регулювання застосування поліграфа, забезпечили дослідження окремих положень Конституції України, інших нормативно-правових актів, які прямо або опосередковано регламентують поліграфологічну діяльність. Метод дедукції використано для формулювання загальних висновків щодо сфер застосування поліграфа під час війни. Індуктивний метод сприяв виявленню закономірностей регулювання поліграфологічної діяльності у сферах національної безпеки та оборони, розслідуванні кримінальних правопорушень, у комерційній і приватній діяльності тощо. Формально-юридичний метод застосовувався для аналізу змісту чинних нормативно-правових актів, що регламентують поліграфологічну діяльність і застосування поліграфа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш пріоритетних сфер застосування поліграфа вважається сфера забезпечення національної безпеки і оборони. Нові виклики сьогодення змусили переглянути стратегію захисту найважливіших державних інтересів, стимулювати прийняття швидких і зважених рішень у забезпеченні внутрішньої безпеки правоохоронних органів та інших державних структур України. Основу їх внутрішньої безпеки складають заходи, спрямовані на забезпечення належної кадрової політики, зокрема: при відборі кандидатів на службу; в ході проведення антикорупційних перевірок під час призначення кандидатів на вищі посади; при наданні окремим працівникам допусків до державної таємниці; під час проведення службових розслідувань за фактами надзвичайних подій з особовим складом тощо.

Заходи щодо посилення вимог до відбору кандидатів на службу у правоохоронні органи та спецслужби України, спрямовані, перш за все, на протидію загрозам, які можуть виникати всередині самої системи. Ризики витоку конфіденційної інформації, проникнення ворожих агентів у спецслужби України, проведення диверсійних операцій, прояви корупції серед особового складу, стали під час війни значно вищими.

У сучасних умовах протидії існуючим загрозам, кадрова робота повинна ґрунтуватися на принципах професіоналізму, доброчесності та об’єктивності, унеможливленні допущення системних помилок при вивченні кандидатів на проходження служби. Широке впровадження інноваційних методів виявлення умисно прихованої інформації, є невід’ємною частиною кадрових перевірок, які успішно практикують за допомогою поліграфа. Практика перевірок за допомогою поліграфа свідчить про те, що чим більш значимою для обстежуваної особи є приховувана нею інформація, тим більш вираженою є психофізіологічна реакція її організму [1, с. 175].

Правовими підставами застосування поліграфа та проведення поліграфологічних досліджень є: кодифіковані нормативно-правові акти Конституція, кодекси України; Закони України, що безпосередньо, або опосередковано регламентують поліграфологічну діяльність; підзаконні нормативно-правові акти України – накази, відомчі інструкції державних органів виконавчої влади, які конкретизують алгоритм застосування поліграфа тощо.

 CC BY 4.0

У відповідності до норм Конституції України, застосування поліграфа допустимо лише за згодою опитуваної особи і не повинно зазіхати на її права і свободи. У ч. 3 ст. 28 Основного Закону прямо вказується, що «жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам» [2].

Ст. 281 Цивільного кодексу України (ЦКУ) вказує на можливість проведення досліджень з використанням поліграфа осіб, які досягли 18 років та власноруч підписали добровільну письмову згоду на проведення такого дослідження [3]. У ст. 26 Кодексу законів про працю України (КЗпП) вказано, що «при укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається» [4].

У Законах України, що регламентують діяльність правоохоронних органів, спецслужб, Збройних сил України, інших державних органів прямо передбачається застосування поліграфа під час кадрових, службових та антикорупційних перевірок та при проведенні службових розслідувань.

У ч. 2 ст. 50 Закону України «Про Національну поліцію України», зазначається, що «громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліцію, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі» [5].

Законом України «Про розвідку» (ст. 31) визначено, що перед призначенням на посаду, а також в інших окремих випадках, співробітник розвідувального органу повинен пройти психофізіологічне дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини. Якщо такий співробітник розвідувального органу відмовився від проходження перевірки, у випадках призначення його на відповідну посаду, або не пройшов перевірку, у тому числі із застосуванням поліграфа, відмовився від оформлення допуску до державної таємниці або їй відмовлено в наданні такого допуску, така особа не може бути співробітником зазначеного органу [6].

Проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа передбачено також Законом України «Про державне бюро розслідувань». Зокрема у статті 26 вказано, що «До вступу на службу до Державного бюро розслідувань, а також не рідше одного разу на рік під час проходження служби в Державному бюро розслідувань, працівники Державного бюро розслідувань проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа [7].

Подібні вимоги висуваються до кандидатів на відповідні посади в Бюро економічної безпеки (ст. 24 Закону України «Про бюро економічної безпеки України») [8].

Закон України від 31.07.2025 № 4560-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» спрямований перш за все, на посилення контролю за персоналом антикорупційних органів, виявлення можливих дій на користь держави-агресора, забезпечення контррозвідувальної безпеки [9].

Наказ Генеральної прокуратури України від 27.10.2025 № 341 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України» [10] систематизує процедуру використання поліграфа в прокуратурі, формалізує гарантії прав людини, посилює тенденцію до розширення внутрішнього контролю в органах прокуратури, водночас поліграф розглядається як допоміжний інструмент, а не як джерело доказів. Подібний зміст має наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.11.2017 № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» [11].

Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 р. № 164 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» [12], спрямований на підвищення ефективності кадрових рішень, запобігання правопорушенням серед особового складу, перевірку достовірності інформації в ході проведення службових розслідувань за фактами колабораціонізма, дезертирства, фактів самовільного залишення частини (СЗЧ), втрати зброї, документів, порушення присяги, вчинення службових зловживань тощо.

Проведення тестувань за допомогою поліграфа, дозволяє з’ясувати широке коло питань: встановити достовірність анкетних та автобіографічних даних кандидата; виявити можливе кримінальне минуле та існуючі сучасні зв’язки; встановити справжні мотиви влаштування на службу та причини звільнення з попереднього місця роботи; виявити факти зловживання алкоголем, вживання наркотиків, схильність до азартних ігор та інших шкідливих звичок тощо [13, с. 51–52].

Під час перевірок кандидатів на вищі керівні та інші відповідальні посади, за допомогою поліграфа виявляють можливі ризики, зокрема ознаки недоброчесності, приховані контакти з членами злочинних

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

угруповань, агентами держави-агресора, наявність подвійного громадянства та інші небажані фактори. Поліграф показав свою ефективність також при вирішенні питань щодо можливості надання конкретним особам допусків до інформації, що має певні обмеження, в тому числі до державної таємниці, під час здійснення антикорупційних перевірок, при проведенні службових розслідувань тощо.

Поліграф також успішно застосовується у сфері розслідування кримінальних правопорушень. На сьогодні, в умовах війни та зростання загроз національній безпеці, особливого значення набуває розслідування саме воєнних, військових, корупційних кримінальних правопорушень, а також пов'язаних з державною зрадою, шпигунством, тероризмом, колабораціонізмом тощо.

Під час розслідування зазначених категорій кримінальних правопорушень, важливим є встановлення достовірності отриманої інформації, де важливу роль відіграє поліграф. Серед науковців та практиків давно тривають запеклі дискусії щодо можливості визнання даних, здобутих за допомогою поліграфа, повноцінними доказами у кримінальних провадженнях. Відомо, що нормами чинного кримінального процесуального законодавства України прямо не передбачено застосування поліграфа, водночас немає і жодних заборон.

Результати отримані під час тестування за допомогою поліграфа при проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, зазвичай розглядають не як окремий самостійний доказ, а як орієнтуючу та доказову інформацію, яку можна використовувати лише у сукупності з основними доказами, здобутими з інших джерел. Результати тестування також часто використовують в якості вихідних даних при призначенні судово-психологічної експертизи.

На процесуальність залучення поліграфолога в якості спеціаліста вказують відповідні норми Кримінального процесуального законодавства. Керуючись ст. 71 КПК, сторони кримінального провадження під час досудового розслідування «можуть залучити спеціаліста для надання консультацій, пояснень, безпосередньої технічної допомоги, а також складання довідок та висновків з питань, що належать до сфери його знань» [14]. Отже до технічної допомоги поліграфолога слід віднести безпосередній процес проведення психофізіологічного опитування з використанням поліграфа, процедуру розшифрування зареєстрованих детекторами поліграфа змін показників фізіологічних реакцій опитуваної особи, а також складання довідок та висновків щодо проведеного тестування. Щодо висновків поліграфолога (спеціаліста), до них слід віднести виключно «професійне письмове заключення, яке складене за результатами проведеного, не у межах судової експертизи, психофізіологічного опитування особи з використанням поліграфа» [15, с. 143].

Віддаючи належне ролі поліграфа у розслідуванні кримінальних правопорушень, найбільш визнаним напрямом його застосування Мотлях О.І. вважає оперативно-розшукову діяльність, в ході якої вирішуються важливі завдання кримінального провадження. Під час опитування за допомогою поліграфа підозрюваних, свідків та потерпілих, можуть бути уточнені справжні мотиви злочину; підтверджені чи спростовані висунуті криміналістичні версії; визначена ймовірність причетності опитуваної особи та її співучасників до підготовки та вчинення злочину; здійснена оцінка достовірності наданої опитуваною особою інформації щодо місця події, приховування речових доказів, способу вчинення та обставин злочину; отримання криміналістично значущої інформації щодо невідомих раніше обставин злочину тощо [16, с. 253]. Така інформація орієнтує слідчого щодо обрання подальшої тактики та планування проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, допомагає визначити загальну стратегію досудового розслідування у кримінальному провадженні.

На підставі отриманих результатів, поліграфолог може надавати консультації оперативному працівнику, слідчому з тактики проведення допиту, обшуку, слідчого експерименту, або інших слідчих (розшукових) дій, де необхідною попередньою складовою є показання особи. Такі рекомендації допоможуть тактично правильно підготувати сценарій слідчої дії, обрати прийоми установлення психологічного контакту, сформувати блоки запитань та визначити послідовність їх пред'явлення допитуваній особі.

Призначення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа є однією з визначальних процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень. За результатом експертного дослідження експерт складає висновок, який, згідно ст. 84 КПК, є джерелом доказів у провадженні.

Процесуальний порядок призначення та проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа є загальним і регламентується Законом України «Про судову експертизу» [17], Кримінальним процесуальним кодексом України [14] та іншими відомчими наказами та інструкціями з призначення та проведення судових експертиз.

 CC BY 4.0

Висновки. 1. В умовах широкомасштабної війни та дії воєнного стану в Україні, сфери застосування поліграфа істотно розширилися та набули особливої актуальності. Необхідність протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці, підвищення вимог до кадрового забезпечення сектору безпеки і оборони, а також забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, зумовили зростання ролі поліграфологічних досліджень у діяльності державних органів. Застосування поліграфа знаходить позитивну оцінку фахівців при вирішення цивільно-правових спорів, розв'язанні особистих та сімейних конфліктів, в банківській, освітній, комерційній та підприємницькій діяльності.

2. Найбільш пріоритетною сферою застосування поліграфа в сучасних умовах є забезпечення національної безпеки і оборони держави. Питання належного кадрового відбору, якості проведення антикорупційних перевірок та службових розслідувань із застосуванням поліграфа, сприяє підвищенню прозорості кадрової політики, зміцненню довіри суспільства до правоохоронних органів, що є особливо важливим під час війни та дії воєнного стану.

3. Важливим напрямом застосування поліграфа залишається сфера розслідування кримінальних правопорушень, насамперед воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки України, корупційних кримінальних правопорушень, а також злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, шпигунством і терористичною діяльністю. Результати поліграфологічних досліджень сприяють отриманню орієнтуючої інформації, перевірці слідчих версій, плануванню слідчих (розшукових) дій, широко використовуються під час проведення судово-психологічних експертиз.

Список використаних джерел

1. Пілюков Ю. О. Правові підстави використання поліграфа у забезпеченні внутрішньої безпеки правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : тези доповідей X Міжнар. наук.- практ. конф., 24-25 квіт. 2026 р. Тернопіль : ЗУНУ, 2026. С. 174–177. URL: https://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1803/1777 (дата звернення: 23.05.2026).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 23.05.2026).
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 20.05.2026).
4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 20.05.2026).
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 23.05.2026).
6. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text (дата звернення: 23.05.2026).
7. Про державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text (дата звернення: 23.05.2026).
8. Про бюро економічної безпеки України : Закон України 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text (дата звернення: 23.05.2026).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного атикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури : Закон України від 31.07.2025 № 4560-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4560-20#Text (дата звернення: 23.05.2026).
10. Про затвердження Інструкції про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України: наказ Генеральної прокуратури України від 27.10.2025 № 341. URL: https://data.gov.ua/dataset/59cef317-2fc6-4f50-9915-fba3264d5783/resource/926e62bc-1e8b-48b2-87eb-0c549f4f62dc (дата звернення: 23.05.2026).
11. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.11.2017 № 920. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text (дата звернення: 20.05.2026).
12. Про затвердження Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text (дата звернення: 20.05.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

13. Клименко Р. Роль та місце поліграфа в кадровій та правоохоронній діяльності Національної поліції України в умовах війни. Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз : зб. матеріалів панел. дискусії : IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р. Харків : Право, 2025. 170 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/11/IX-Kharkiv-International-Legal-Forum_POLYGRAPH_26.09.2025_compressed.pdf (дата звернення: 20.05.2026).
14. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 29.05.2026).
15. Пілюков Ю. О. Суб'єкти застосування спеціальних поліграфологічних знань у кримінальних провадженнях. Актуальні проблеми правознавства. 2025. ЗУНУ. Вип. 1 (41). С. 140-147. URL: http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/1-2025-1.pdf (дата звернення: 29.05.2026)
16. Мотлях О. І. Окремі засади використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1., С. 250-259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2015_1_24. (дата звернення: 22.05.2026).
17. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 року No4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. No 28. С. 232. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 22.05.2026).

References

1. Pilyukov, Yu. O. (2026). Pravovi pidstavy vykorystannia polihrafa u zabezpechenni vnutrishnoi bezpeky pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Legal grounds for the use of polygraph in ensuring the internal security of law enforcement agencies of Ukraine under martial law]. Ukraina v umovakh reformuvannia pravovoi systemy: suchasni realii ta mizhnarodnyi dosvid: materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Ternopil, 2–3 travnia 2026 r.) – Ukraine in the context of legal system reform: modern realities and international experience: abstracts of the X International Scientific-Practical Conference, April 24-25, 2026. Ternopil: ZUNU, 222–224. Retrieved from http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/issue/view/26 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian].
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukrainian].
4. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Labour Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 10 hrudnia 1971 r. № 322-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text [in Ukrainian].
5. Pro Natsionalnu politsiiu [On the National Police]: Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 r. № 580-VIII. Retrieved from https://zakon.radsgov.ua/laws/show/580-19#Text [in Ukrainian].
6. Pro rozvidku [On Intelligence]: Zakon Ukrainy vid 17 veresnia 2020 r. № 912-IX. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text [in Ukrainian].
7. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan [On the State Bureau of Investigation]: Zakon Ukrainy vid 12 lystopada 2015 r. № 794-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text [in Ukrainian].
8. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On the Bureau of Economic Security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28 sichnia 2021 r. № 1150-IX. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text [in Ukrainian].
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia povnovazhen Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy ta Spetsializovanoi antykoruptsiinoi prokuratury: Zakon Ukrainy vid 31 lypnia 2025 r. № 4560-IX [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Strengthening the Powers of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4560-20#Text [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro poriadok provedennia psykhofiziolohichnoho doslidzhennia iz zastosuvanniam polihrafa v orhanakh prokuratury Ukrainy: nakaz Heneralnoi prokuratury Ukrainy vid 27 zhovtnia 2025 r. № 341 [On Approval of the Instruction on the Procedure for Conducting Psychophysiological Examination Using a Polygraph in the Prosecutor's Office of Ukraine]. Retrieved from https://data.gov.ua/dataset/59cef317-2fc6-4f50-9915-fba3264d5783/resource/926e62bc-1e8b-48b2-87eb-0c549f4f62dc [in Ukrainian].

 CC BY 4.0

11. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro poriadok vykorystannia polihrafiv u Natsionalnii politsii Ukrainy: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 13 lystopada 2017 r. № 920 [On Approval of the Instruction on the Use of Polygraphs in the National Police of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii ta provedennia psykhofiziolohichnoho doslidzhennia personalu iz zastosuvanniam polihrafa u Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh Sylakh Ukrainy: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 14 kvitnia 2015 r. № 164 [On Approval of the Instruction for Organizing and Conducting Psychophysiological Examination of Personnel Using a Polygraph in the Ministry of Defence and the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text [in Ukrainian].
13. Klymenko, R. (2025). Rol ta mistse polihrafa v kadrovii ta pravookhoronnii diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh viiny [The role and place of the polygraph in personnel and law enforcement activities of the National Police of Ukraine during wartime]. Suchasnyi dosvid vykorystannia polihrafa u sferi natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy v umovakh voiennykh zahroz: zbirnyk materialiv panelnoi dyskusii IX Kharkivskoho mizhnarodnoho yurydychnoho forumu – Modern experience in using polygraph in the sphere of national security and defense of Ukraine in conditions of military threats: collection of materials of panel discussion: IX Kharkiv. International Legal Forum, Kharkiv, September 26, 2025. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
14. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text [in Ukrainian].
15. Pilyukov, Yu. O. (2025). Subiekty zastosuvannia spetsialnykh polihrafolohichnykh znan u kryminalnykh provadzhenniakh [Subjects of application of special polygraphological knowledge in criminal proceedings]. Aktualni problemy pravoznavstva - Aktual problems of law, 1(41), 140–147. Retrieved from http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/1-2025-1.pdf [in Ukrainian].
16. Motliakh, O. I. (2015). Okremi zasady vykorystannia polihrafa pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Certain principles of using a polygraph during the investigation of criminal offenses]. Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, 1, 250–259 [in Ukrainian].
17. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25 liutoho 1994 r. № 4038-XII [On Forensic Examination] (1994). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 28, Art. 232 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 01.06.2026
Стаття прийнята до друку 29.06.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.213
УДК 343.102

Маркіян Слоневський,
аспірант кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
старший детектив НАБУ
ORCID: http://orcid.org/0009-0005-9743-3084

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Легалізація доходів злочинного походження є поширеним національним та світовим викликом. Вивчення осіб, які здійснюють відмивання, аналіз їх поведінки має значення для кращого розуміння як окремих кримінальних правопорушень, так і явища легалізації загалом.

У статті викладено риси, якості та властивості, які характерні для суб'єктів кримінального правопорушення легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, опрацьовано думки вітчизняних та зарубіжних дослідників, узагальнено їх та сформовано перелік окремих кримінологічних, соціальних та психологічних елементів портрета порушника.

Виявлено, що суб'єктів легалізації характеризують виходячи з їх віку, статі, соціального та майнового стану, інтелектуального рівня, статусу в суспільстві та злочинних колах, а також на ґрунті людських особливостей. Відтак узагальнено такі характерні ознаки особи, що вчиняє дії з відмивання майна кримінального походження: латентність, корисливість (жадібність, спрямованість на задоволення матеріальних потреб), організованість, гнучкість, адаптивність, інтелектуальність, комунікабельність, соціальна орієнтованість, вольовитість, енергійність, прагнення успішності.

Зроблено висновок, що корисливість, як властивість та ознака характеру суб'єкта відмивання (та яка співставна з мотивом вчинення кримінального правопорушення) переважає та домінує не лише в працях науковців та дослідників, але й знаходить відображення в судовій практиці – в реальних кримінальних провадженнях, що закінчилися обвинувальними вироками суду, котрі набрали законної сили.

– відсутність відчуття відповідальності та байдужість;

– прагнення до успіху та визнання (соціального, професійного, статусного (входження до кола привілейованих).

Варто зазначити, що в цілому перелічені якості не мають вкрай негативного відтінку, а навпаки – вони є або позитивними або нейтральними.

– рис та якостей/вад, тощо, а також наводять основні рушії цього кримінального правопорушення, в основі яких – гроші.

Ключові слова: *легалізація доходів, суб'єкт відмивання, професійні посередники, психологічний портрет, корисливість, латентність, організована злочинність, гроші.*

Legalization of proceeds of crime is a widespread national and global challenge. The study of persons who launder money, the analysis of their behavior is important for a better understanding of both individual criminal offenses and the phenomenon of legalization in general. Such knowledge can be used, in particular, when developing a methodology for detecting and counteracting money laundering, forming new indicators, and generally strengthening international anti-legalization measures.

The article outlines the features, qualities and properties that are characteristic of subjects of the criminal offense of legalization (laundering) of property obtained by crime, the opinions of domestic and foreign researchers are processed, they are generalized and a list of individual criminological, social and psychological elements of the offender's portrait is formed.

It is revealed that subjects of legalization are characterized based on their age, gender, social and property status, intellectual level, status in society and criminal circles, as well as on the basis of human characteristics. Thus, the following characteristic features of a person committing acts of laundering property of criminal origin are summarized: latency, selfishness (greed, focus on satisfying material needs), organization, flexibility, adaptability, intelligence, sociability, social orientation, strong-willedness, energy, desire for success (in particular, joining the circle of the privileged).

© Маркіян Слоневський, 2026

It is concluded that selfishness, as a property and sign of the character of the subject of laundering (and which is comparable to the motive for committing a criminal offense) prevails and dominates not only in the works of scientists and researchers, but is also reflected in judicial practice - in real criminal proceedings that ended with guilty verdicts of the court that have entered into legal force.

Keywords: *money laundering, laundering subject, professional intermediaries, psychological portrait, utility, latency, organized crime, money.*

Постановка проблеми. З урахування збільшення кількості кримінальних правопорушень щодо відмивання майна, набутого злочинним шляхом, збільшення кількості залучених осіб (організаторів та виконавців легалізації), розширення сфер надання послуг у цій сфері професійними посередниками, серед іншого необхідно вивчати та досліджувати особистість злочинця, визначати типові ознаки його поведінки, риси та якості характеру.

Формування портрета суб'єкта легалізації є необхідною умовою для подальших наукових та практичних досліджень аналізованого злочину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характеристику особам, які виконують дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, давали такі науковці як Л.І. Аркуша, І. Г. Бірюкова, І. М. Кундельська, О. В. Пустовіт, О.І. Халін. Зокрема в контексті їх віку, місця роботи, соціального статусу, статі, майнового стану, тощо. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання комплексної характеристики суб'єкта відмивання.

Мета статті полягає наданні характеристики суб'єктам відмивання майна кримінального походження, узагальнення думок та напрацювань інших дослідників з цих питань, для більш глибокого розуміння юридичних, соціальних та психологічних ознак їх особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з дослідників, котрий створив типовий портрет суб'єкта відмивання, є О. Пустовіт. Він констатував, що найчастіше це особи з порівняно високим соціальним статусом, життєвим досвідом, що уможливлює ретельну розробку способів вчинення та приховання правопорушення, використання протекції у владних структурах. Такі особи характеризуються комунікабельністю, що допомагає легко входити в контакт та встановлювати зв'язки з потрібними посадовцями і представниками фінансових інституцій, користуються авторитетом у оточуючих та в суспільстві, приваблюють зовнішніми атрибутами іміджу ділової людини. Здебільшого вони є професійними злочинцями внаслідок неодноразового вчинення як предикатних злочинів так і легалізації доходів злочинного походження [1, с. 88].

Неабиякі комунікативні здібності суб'єктів легалізації, а також їх соціальну активність відмічала також І. Бірюкова. Поряд з цим вчена вказувала на іншу характерну рису – латентність досліджуваного злочину та зазначала, що здебільшого реальні учасники відмивання залишаються невідомими, оскільки велика частина порушників перебувають в певному привілейованому становищі, нагорі матеріальної, майнової та професійної ієрархії, що істотно ускладнює їх викриття та притягнення до відповідальності. На переконання науковиці суб'єкти відмивання часто володіють аналітичним розумом, є високоорганізованими і коректними, добре розуміються у процесах, в яких беруть участь. Багато з них прагнуть лідерства, мають потребу в соціальному визнанні. Вони не схильні до каяття та не поспішають брати відповідальність за вчинене. На противагу насильницьким злочинцям їм не властиві агресивність чи імпульсивність поведінки. Їх мораль, система цінностей мало чим відрізняються від моралі інших категорій корисливих злочинців, характерними рисами цих порушників є жадібність, заздрість, безпринципність. Для суб'єктів цього злочину притаманне домінування культури конкуренції, заохочення «успіху насамперед», необхідність бути в числі «привілейованих» [2, с. 92–94, 96, 97, 99].

Л. Аркуша теж акцентувала увагу на латентності та конспіративності суб'єктів досліджуваного злочину, що, серед іншого, знаходить прояв у використанні організаторами правопорушення посередників, котрі не мають уявлення про злочинний характер своєї діяльності. Водночас ці організатори самі залишаються у «тіні», що істотно ускладнює виявлення злочину [3, с. 141].

Описуючи морально-психологічні ознаки осіб, яка вчиняють легалізацію доходів злочинного походження І. Кундельська відмічала, що їх емоційна сфера як правило характеризується такими елементами: завищена самооцінка, емоційна стійкість, самовпевненість, бажання подолати труднощі, які виникають в процесі легалізації, відповідний рівень емоційного інтелекту. Окрім достатньо сильно розвинутих вольових якостей характерними для таких осіб також є підвищена ділова активність, заповзятість, підприємливість, енергійність і цілеспрямованість, упертість. Водночас досліджуваним особам притаманні цинізм

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

(проявляється в цілковитому нехтуванні інтересами суспільства й держави) та аморальність (проявляється в правовому та моральному нігілізмі, відсутності ціннісних орієнтирів або їх хибності). У їх системі цінностей на першому місці стоять егоїстичні й корисливі спрямування, вигода, кар'єризм, власний добробут, самолюбство [4, с. 87–94].

О. Халін вважав, що суб'єкти легалізації належать до представників «білокомірцевої злочинності». Вони не вважають себе злочинцями через сформовані в суспільстві стереотипи щодо такого типу правопорушень [5, с. 18].

В. Журавель також вважав суб'єктів легалізації «білокомірцевими» злочинцями, щоправда таку категорію, як професійні посередники, котрі володіють відповідними навичками та запасом спеціальних знань, достатнім освітнім та професійним рівнем. Водночас загалом відмивачів науковець називав шахраями та сильними, добре організованими, розумними, багатими на кошти, кмітливими людьми, які в змозі вносити корективи в діяльність фінансових установ [6, с. 242].

Хитрість, високу латентність та підготовку суб'єктів відмивання виділяв також В. Сухонос, додатково зазначаючи, що як правило, вони від початку сумлінно планують спосіб легалізації і укриття своєї злочинної діяльності [7].

Про латентність суб'єктів відмивання та вчинення злочину найчастіше організованими злочинними групами розмірковував Л. Кашпур, продовжуючи, що такого роду групи мають злагоджено працюючий апарат нейтралізації соціального контролю, котрий забезпечує результативність вчинення кримінальних правопорушень [8].

П. Мартин відмітив, що психологічними ознаками осіб, які вчиняють відмивання активів злочинного походження, можуть бути зневага до закону, амбіційність, жадібність. Характерними для них також є аналітичне мислення, схильність до ризику, дисципліна, відповідний рівень профільної освіти, хоча й не обов'язково. Цим особам можуть бути притаманні такі психологічні риси як «віддзеркалення» (брати приклад зі свого оточення, яке займається відмиванням доходів і займатися тим самим) або як «раціоналізація» (чи «самовиправдання»), оскільки особа не охоче сприймає себе злочинцем і воліє будь-яким способом виправдати свою поведінку [9, с. 221].

Н. Лугіна та М. Омелян характеризували осіб, які вчиняють злочин легалізації майна кримінального походження, як таких, що наділені стійкою антигромадською орієнтацією, відповідають стандартам злочинної поведінки, високим професіоналізмом такої злочинної діяльності, а також її організованістю. Саме внаслідок спеціальних знань та досвіду дії цих осіб часто залишаються латентними та непомітними. Цій категорії осіб властиві ознаки, що істотно відрізняють її від інших злочинців [10].

Британський дослідник П. Ліллі характеризує аналізованих правопорушників, як таких, котрі ніколи не зупиняються і перебувають у постійному пошуку та виявленні нових можливостей відмивання. Не слід недооцінювати їх хитрість та здатність виявляти та використовувати нові методи легалізації, адже вони щоразу стають розумнішими та розробляють способи переміщення злочинних доходів, щоб не з'являтися на офіційних радарах. Відмивачі грошей шукають та використовують прогалини та слабкі місця у контролі: якщо злочин можна здійснити в респектабельних та відомих фінансових центрах, то це їх не відлякує, а навпаки – для них це є привілеєм, за який вони готові заплатити [11, с. 16, 18, 22].

Про латентність згадував і швейцарський фахівець П. Клаусер, котрий писав, що сучасний відмивач грошей працює на ринку, де забезпечується секретність, а свобода щодо розпорядження активами може бути максимальною. Він прагне мати легкий доступ до активів у будь-який час та вигідно їх інвестувати [12, с. 364].

У звіті FATF за липень 2018 року серед іншого окреслено ознаки професійних посередників у відмиванні активів. Основною характеристикою (FATF), котра робить таке відмивання унікальним, є надання цих послуг в обмін на комісію, гонорар або інший вид прибутку. Професійні посередники як правило інтелектуальні, автономні, структуровані, а також ієрархічні (якщо мова йде про організації). Зі своїми клієнтами вони доволі гнучкі та здатні задовольнити будь-які його потреби [13, с.7, 12, 13].

Окрему увагу професійним посередникам приділено у звітах Національного агентства з боротьби зі злочинністю Британії (NCA) та охарактеризовано їх такими, що мають спеціальні навички, знання та досвід для успішного відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Професійні посередники нерідко є частиною злочинної мережі та знають, що сприяють злочинній діяльності, надаючи свої послуги, а їх поведінка є навмисною, безрозсудною, неналежною, нечесною та/або недбалою через невиконання своїх професійних та нормативних зобов'язань [14].

 CC BY 4.0

Норвезькі дослідники П. Ґоттшальк та Л. Гуннесдаль, аналізуючи природу «білокомірцевих» злочинців, до яких вони відносили й осіб, котрі здійснюють відмивання доходів кримінального походження, обґрунтовували, що вони часто раціоналізують власні проступки, а також очікують, що їм все зійде з рук. Деякі порушники страждають від розладів особистості, таких як психопатія, що може характеризуватися безстрашністю, антисоціальною поведінкою в поєднанні з високим рівнем прагнення соціальної уваги, імунітетом до стресу, егоїзмом та егоцентричною імпульсивністю. Зазвичай це особи з повагою та високим соціальним статусом, які скоюють фінансові злочини під час виконання своєї професійної діяльності, мають певні привілеї та належать до вищого класу. Вони вміло використовують судження громадськості, що білокомірцева злочинність не така серйозна, як інші форми злочинності [15, с. 6].

Отже бачимо, що вітчизняні та зарубіжні науковці і фахівці характеризують суб'єктів легалізації, виходячи з їх соціального та майнового стану, інтелектуального рівня, статусу в суспільстві та злочинних колах, притаманних людських рис та якостей/вад, тощо, а також наводять основні рушії цього кримінального правопорушення, в основі яких – гроші.

Підсумовуючи, виділяємо такі характерні ознаки суб'єкта злочину легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

– прихованість (латентність);

– корисливість (жадібність, спрямованість на задоволення матеріальних потреб, цинізм);

– організованість, гнучкість, адаптивність та інтелектуальність;

– підприємливість, соціально орієнтованість, комунікабельність;

– вольовитість, наполегливість та енергійність;

– відсутність відчуття відповідальності та байдужість;

– прагнення до успіху та визнання (соціального, професійного, статусного (входження до кола привілейованих).

Варто зазначити, що в цілому перелічені якості не мають вкрай негативного відтінку, а навпаки – вони є або позитивними або нейтральними.

Окремо варто виділити такі риси суб'єктів відмивання як латентність та корисливість, яка співставна з мотивом вчинення кримінального правопорушення. Саме вони переважають в характеристиках науковців та дослідників. Окрім того, зазначені ознаки також знаходять відображення в практичній площині – в реальних кримінальних провадженнях, що закінчилися обвинувальними вироками суду, котрі набрали законної сили.

Так, у кримінальному провадженні № 52019000000000355 від 26.04.2019, ОСОБУ_11 засуджено до 8 років позбавлення волі за злочини, передбачені ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 364, ч. 3 ст. 209 КК., яка, поміж іншим, виконала дії щодо відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, на користь реальних вигодо набувачів, за винагороду в розмірі 25 000 доларів США [16].

Також грошовий інтерес суб'єкта правопорушення проявився в цьому ж кримінальному провадженні, де ОСОБА_7, будучи державним реєстратором, вчинив дії з легалізації активів (реєстраційні дії з об'єктами нерухомості), за що одержав винагороду 400-500 доларів США за кожен об'єкт [17].

У іншому кримінальному провадженні № 22013000000000287 від 25.11.2013 встановлено, що вигодо набувачі кримінального правопорушення та їх пособники з метою доведення легалізації до кінця залучили ОСОБА_105, який не був обізнаний із злочинними намірами, взяв участь у загальних зборах учасників та заснував в інтересах організаторів компанію. Бачимо прояв латентності, шляхом використання третьої особи без повідомлення їх суті та деталей злочинної діяльності [18].

Аналізом наступного вироку у кримінальному провадженні №32021080000000047 від 30.06.2021, виявлено, що ОСОБА_4 за грошову винагороду в розмірі 70 000 гривень виступила виконавцем легалізації майна злочинного походження, зокрема оформила для цього всі необхідні документи, відкрила рахунки в банках та отримавши електронний банківський ключ, передала усе одному з організаторів, які конвертували в готівку понад 90 мільйонів гривень [19].

Висновки. Характеристика особи, яка вчиняє дії щодо легалізації активів, одержаних злочинним шляхом, була предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців та інших фахівців. Більшість з них зосереджувалися на психологічних, ментальних особливостях правопорушників, їх інтелектуальних здібностях, внутрішньому відношенні до вчинюваних діянь, потребах у реалізації, прагненнях досягти успіху та відповідного статусу.

Відтак сформовано загальний профіль суб'єкта цього злочину, якому притаманні різні риси, серед яких латентність, організованість, комунікабельність, адаптивність, інтелектуальність, вольовитість, напо-

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

легливість, корисливість, жадібність, цинічність, статусність, прагнення поваги, визнання, успіху, азартність. Проте в основі всього – гроші перш за все, тобто корисливість чи грошолюбство. Ця властивість домінує та відповідає також мотиву правопорушення, що є ознакою та елементом його суб'єктивної сторони. При цьому, якщо корисливість можна поєднати з латентністю та максимально приховати чи замаскувати сам злочин, а також причетність до нього, суб'єкти відмивання використають це.

Список використаної літератури

1. Пустовіт О.В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ. 2008. С. 88.
2. Бірюкова І. Г. Кримінологічні засади запобігання та протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2021, С. 92-94, 96, 97, 99.
3. Аркуша Л. І. Сутність виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 141.
4. Кундельська І. М. Запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. НАВС, Київ, 2024, С. 87-94.
5. Халін Олег Ігорович. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, Запоріжжя, 2017, С. 18.
6. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / В. А. Журавель // Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія/ В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 2006. – С. 242.
7. В. В.Сухонос, Легалізація злочинних доходів у банківській сфері і боротьба з нею // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2012. № 1(6). URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5a59aa0c-814a-423b-addc-0db33ffb9a90/content.
8. Л. М. Кашпур. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Інвестиції: практика та досвід. № 3/2018. http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/23.pdf.
9. Мартин П. І. Кримінологічна характеристики осіб, які вчинили легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та їх типологія. Європейські перспективи № 3, 2025 DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.30, С. 221.
10. Лугіна Н. А., Омельян М. В. Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2019. Вип. 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/341172509_Kriminologicna_harakteristika_legalizacii_vidmivanna_dohodiv_oderzanih_zlocinnim_slahom.
11. Lilley Peter. Dirty dealing : the untold truth about global money laundering, international crime and terrorism / Peter Lilley. – 3rd ed. URL: https://ia600207.us.archive.org/13/items/PeterLilleyDirtyDealingTheUntoldTruthAboBookZZ.org/[Peter_Lilley]_Dirty_Dealing_The_Untold_Truth_abo(BookZZ.org).pdf.
12. Peter Klauser. Das schweizerische Bankgeheimnis und die Bekämpfung der Geldwäscherei. Schweizerische NationalBank. Quartalsheft. Issue 4/1995. URL: https://www.snb.ch/de/publications/research/quarterly-bulletin-studies/1995/12/quartbul_1995_4, ст. 364.
13. Матеріали FATF. Сайт https://www.fatf-gafi.org. URL: https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/Professional-Money-Laundering.pdf, С. 7, 12, 13.
14. Сайт https://www.lawsociety.org.uk. URL: https://www.lawsociety.org.uk/topics/anti-money-laundering/professional-enablers.
15. Petter Gottschalk, Lars Gunnesdal. White-Collar Crime in the Shadow Economy. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-75292-1, С. 6.
16. 16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114296285.
17. 17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104038671.
18. 18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126297227.
19. 19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100876519.

 CC BY 4.0

References

1. Pustovit O.V. Zapobihannya orhanamy vnutrishniyi sprav lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom. Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata yurydychnykh nauk. [Prevention of legalization (laundering) of proceeds from crime by internal affairs bodies. Abstract of the dissertation for the degree of candidate of legal sciences]. Kyyiv. 2008. S. 88. [in Ukrainian].
2. Biryukova I.H. Kryminolohichni zasady zapobihannya ta protydiyi lehalizatsiyi (vidmyvannya) mayna, oderzhanoho zlochynnym shlyakhom. Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata yurydychnykh nauk. [Criminological principles of prevention and counteraction to the legalization (laundering) of property obtained by crime. Dissertation for the degree of Candidate of Law]. Universytet derzhavnoyi fiskal′noyi sluzhby Ukrayiny, Irpin′, 2021, S. 92-94, 96, 97, 99. [in Ukrainian].
3. Arkusha L.I. Sutnist′ vyyavlennya lehalizatsiyi (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom.[The essence of detecting legalization (laundering) of proceeds from crime]. Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsial′noho rozvytku derzhavy. Kharkiv, 2017. S. 141. [in Ukrainian].
4. Kundel′s′ka I.M. Zapobihannya lehalizatsiyi (vidmyvannya) mayna, oderzhanoho zlochynnym shlyakhom v Ukrayini. Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya doktora filosofiyi. [Prevention of legalization (laundering) of property obtained by crime in Ukraine. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy]. NAVS, Kyyiv, 2024, S. 87-94. [in Ukrainian].
5. Khalin Oleh Ihorovych. Rozsliduvannya lehalizatsiyi (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom: Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata yurydychnykh nauk, [Investigation of the legalization (laundering) of proceeds from crime: Dissertation for the degree of Candidate of Law]. Zaporizhzhya, 2017, S. 18. [in Ukrainian].
6. Zhuravel′ V. A. Rozsliduvannya lehalizatsiyi (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom / V. A. Zhuravel′ // Rozsliduvannya zlochyniv u sferi hospodars′koyi diyal′nosti: okremi kryminalistychni metodyky: monohrafiya. [Investigation of the legalization (laundering) of proceeds obtained by crime / V. A. Zhuravel // Investigation of crimes in the field of economic activity: some forensic methods: monograph] / V. YU. Shepit′ko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel′ ta in.; za red. prof. V. YU. Shepit′ka. – Kharkiv : Pravo, 2006. – S. 242. [in Ukrainian].
7. V.V.Sukhonos, Lehalizatsiya zlochynnykh dokhodiv u bankivs′kiy sferi i borot′ba z neyu [Legalization of criminal proceeds in the banking sector and the fight against it] // Pravovyy visnyk Ukrayins′koyi akademiyi bankivs′koyi spravy. 2012. № 1(6). Retrieved from: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5a59aa0c-814a-423b-addc-0db33ffb9a90/content. [in Ukrainian].
8. L. M. Kashpur. Protydiya lehalizatsiyi dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom.[Counteraction to the legalization of proceeds from crime]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. № 3/2018. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/23.pdf. [in Ukrainian].
9. Martyn P.I. Kryminolohichna kharakterystyky osib, yaki vchynyly lehalizatsiyu (vidmyvannya) mayna, oderzhanoho zlochynnym shlyakhom, ta yikh typolohiya [Criminological characteristics of persons who committed legalization (laundering) of property obtained by crime and their typology]. Yevropeys′ki perspektyvy № 3, 2025 Retrieved from: DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.30, S. 221. [in Ukrainian].
10. Luhina N. A., Omel′yan M. V. Kryminolohichna kharakterystyka lehalizatsiyi (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom. Irpins′kyy yurydychnyy chasopys: naukovyy zhurnal. 2019. Vyp. 2. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/341172509_Kriminologicna_harakteristika_legalizacii_vidmivanna_dohodiv_oderzanih_zlocinnim_slahom.[in Ukrainian].
11. Lilley Peter. Dirty dealing : the untold truth about global money laundering, international crime and terrorism / Peter Lilley. – 3rd ed. Retrieved from: https://ia600207.us.archive.org/13/items/PeterLilleyDirtyDealingTheUntoldTruthAboBookZZ.org/[Peter_Lilley]_Dirty_Dealing_The_Untold_Truth_abo(BookZZ.org).pdf. [in English].
12. Peter Klauser. Das schweizerische Bankgeheimnis und die Bekämpfung der Geldwäscherei. Schweizerische NationalBank. Quartalsheft. Issue 4/1995. Retrieved from: https://www.snb.ch/de/publications/research/quarterly-bulletin-studies/1995/12/quartbul_1995_4, S. 364. [in German].
13. FATF materials Site https://www.fatf-gafi.org. Retrieved from: https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/Professional-Money-Laundering.pdf, S. 7, 12, 13.
14. Website https://www.lawsociety.org.uk. Retrieved from: https://www.lawsociety.org.uk/topics/anti-money-laundering/professional-enablers.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

15. Petter Gottschalk, Lars Gunnesdal. White-Collar Crime in the Shadow Economy. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-3-319-75292-1, S. 6.
16. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen′. [Unified State Register of Court Decisions]. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114296285.
17. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen′. [Unified State Register of Court Decisions]. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104038671.
18. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen′. [Unified State Register of Court Decisions]. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126297227.
19. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen′. [Unified State Register of Court Decisions]. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100876519.

Стаття надійшла 29.05.2026
Стаття прийнята до друку 12.07.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

5. АКТУАЛЬНІ ДИСКУСІЇ

DOI:10.35774/app2026.02.220
УДК: 347.44:004.6

Валентина Гера,
аспірантка 1 року навчання
Західноукраїнського національного
університету.
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-3940-8028

ДАНІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

У статті розглянуто правову природу даних як об'єкта договірних правовідносин у праві Європейського Союзу та України. Актуальність проведеного дослідження зумовлена швидким розвитком цифрової трансформації та необхідністю адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів. У дослідженні проведено аналіз правових актів ЄС у сфері використання даних як об'єкту договірних правовідносин, зокрема Загального регламенту про захист даних (ЄС) 2016/679 (General Data Protection Regulation), Регламенту (ЄС) 2023/2854 щодо гармонізованих правил справедливого доступу до даних та їх використання (Data Act), Регламенту (ЄС) 2024/1689 про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (Artificial Intelligence Act).

Особливу увагу приділено визначенню правової природи даних як специфічного нематеріального об'єкта, та адаптації підходів європейського законодавця до формування чітких істотних умов договорів щодо використання даних в Україні. Доведено, що дані становлять особливу категорію нематеріальних об'єктів у договірних відносинах, що зумовлює необхідність чіткого визначення прав та обов'язків сторін за договорами, які опосередковують їх використання. Сформульовано пропозицію щодо нормативного закріплення засад договірного використання даних, центральним елементом якого має стати регулювання відносин доступу до даних, а не встановлення права власності на них. Практичне значення результатів полягає у формуванні підґрунтя для гармонізації договірного інструментарію України із сучасним правовим порядком ЄС.

У статті використовувався комплексний набір загальнонаукових та спеціально-правових методів дослідження, включаючи порівняльно-правовий аналіз, формально-логічний аналіз та догматичне тлумачення правових норм, зокрема правових актів ЄС та національного законодавства.

Ключові слова: *дані, договірні правовідносини, приватне право Європейського Союзу, гармонізація законодавства, європейське договірне право, захист прав споживачів, персональні дані, адаптація законодавства України.*

Gera V.
Data as an object of contractual relations in European Union and Ukraine law: legal nature and features of use

© Валентина Гера, 2026

The article considers the legal nature of data as a specific object of contractual relations under European Union and Ukraine law. The relevance of the research topic is driven by the rapid development of digital transformation, the widespread implementation of artificial intelligence technologies, and the urgent need to adapt Ukrainian civil legislation to modern international standards and EU acquis.

The main purpose of the study is to determine the legal nature and features of data usage as an object of contractual relations in EU and Ukrainian law, as well as to formulate concrete scientific proposals for establishing data as an independent object of civil rights in Ukraine.

The study provides a legal analysis of key EU legal acts, including the General Data Protection Regulation (EU) 2016/679 (GDPR), Regulation (EU) 2023/2854 (Data Act), and Regulation (EU) 2024/1689 (Artificial Intelligence Act). It is substantiated that data represent a highly specific intangible object in contractual relations. The paper demonstrates that while EU law views data as a vital economic resource requiring open access and fair circulation rules, Ukrainian legal framework remains predominantly focused on public law restrictions and information security. To eliminate existing legal uncertainty and bridge gaps in national legislation, the author proves the necessity of officially establishing data as a distinct object of civil rights in the Civil Code of Ukraine. This will allow transitioning from outdated ownership concepts to the regulatory framework focused on data access rights and precise essential terms of data-sharing contracts. The practical significance of the findings lies in establishing a solid foundation for harmonising Ukrainian contractual tools with the modern EU legal framework.

The research employs a comprehensive set of general scientific and special legal methods, including comparative legal analysis, formal logical analysis, and dogmatic interpretation of legal norms, particularly EU regulations and national legislation.

Keywords: *data, contractual relations, European Union private law, harmonisation of legislation, European contract law, consumer protection, personal data, adaptation of Ukrainian legislation.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією всіх сфер суспільного життя, внаслідок чого дані набули значення одного з ключових економічних ресурсів. Повсякденне використання цифрових пристроїв, технологій штучного інтелекту, хмарних сервісів та інших інноваційних рішень зумовило безпрецедентне зростання обсягів створення, обробки та обміну даними. У таких умовах дані стали невід'ємним елементом економічних, соціальних і правових відносин. Водночас розвиток цифрових технологій випереджає темпи правового регулювання, що породжує низку дискусійних питань стосовно правової природи даних, їх місця в системі об'єктів цивільних прав. Незважаючи на зростаюче значення даних у сучасному цифровому середовищі, законодавство багатьох держав досі не містить чіткого та уніфікованого підходу до визначення їх правового режиму.

Національне законодавство України наразі перебуває в процесі адаптації до стрімких технологічних змін, що нерідко зумовлює виникнення прогалин у правовому регулюванні цифрових відносин. Відсутність чітких нормативних приписів щодо окремих аспектів обігу та використання даних створює правову невизначеність під час укладення та виконання договорів, пов'язаних із їх обробкою та передачею. Водночас важливим напрямом удосконалення національного законодавства є його поступова адаптація до acquis Європейського Союзу (далі – ЄС) та сучасних європейських стандартів у сфері цифрової економіки, управління даними й захисту інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового режиму цифрових об'єктів, а саме даних, як об'єкта договірних правовідносин, почало все частіше здійснюватися багатьма науковцями, зокрема: В. Кербер, А. Кляйн, К. Пормейстер, Л. Саванець, Г. Стахира, Г. Цех, та іншими. Важливість гармонізації українського законодавства з правом ЄС у сфері обігу цифрового контенту підкреслюють Л. Саванець та Г. Стахира, досліджуючи правову природу цифрового контенту та особливості договорів його постачання [1]. Важливий внесок у вивчення питань даних як форми оплати за цифрові послуги зробив К. Портмейстер [2]. При цьому методологічною основою розуміння структури договірного зобов'язання слугують класичні положення про елементи зобов'язального правовідношення, розроблені польським цивілістом А. Кляйном [3]. Набуття чинності Регламенту (ЄС) 2023/2854 Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2023 року щодо гармонізованих правил справедливого доступу до даних та їх використання (далі – Акт про дані ЄС) посилює актуальність проведення наукового дослідження особливостей правового регулювання використання даних як об'єкта договірних правовідносин у праві ЄС та адаптації законодавства України до acquis communautaire у цій сфері.

Метою статті є визначення правової природи та особливостей використання даних як об'єкта договірних правовідносину праві ЄС та України.

 CC BY 4.0

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальна цифровізація суспільних відносин зумовила появу нових об’єктів цивільних прав, серед яких особливе місце посідають дані. Стрімкий розвиток цифрових технологій, широке використання електронних пристроїв, онлайн-сервісів та систем штучного інтелекту спричиняють постійне зростання обсягів інформації, що створюється, обробляється та передається як суб’єктами господарювання, так і фізичними особами. За таких умов виникає об’єктивна потреба у формуванні ефективного нормативно-правового механізму, здатного забезпечити належний рівень безпеки, правової визначеності та захисту прав учасників відносин, пов’язаних із використанням і передачею даних. У зв’язку з цим дані поступово набувають самостійного правового та економічного значення, що обумовлює їх визнання як окремого об’єкта правовідносин.

У праві ЄС поняття даних закріплено Актом про дані ЄС, який визначає дані як будь-яку цифрову інформацію, яка генерується використанням пристроїв та діяльністю користувачів [4]. Варто наголосити, що прийняття цього Регламенту стало важливим кроком у формуванні єдиного підходу для визначення правового режиму даних у ЄС. Саме Акт про дані ЄС закріпив правила доступу, використання та обміну даними між суб’єктами [5, с. 8; 6, с. 283].

Дискусійним у науковій літературі є питання правової природи даних, що використовуються у договірних відносинах. На відміну від речей, дані не мають матеріальної природи, характеризуються здатністю до необмеженого відтворення та одночасного використання різними суб’єктами без втрати своїх функціональних властивостей. Такі особливості даних істотно ускладнюють застосування до них традиційних правових конструкцій, насамперед інституту права власності. У правовій доктрині вказується, що цифровий контент є специфічним об’єктом цивільних прав, що поєднує ознаки нематеріального блага та об’єкта інтелектуальної власності [1, с. 168].

Сьогодні все більше поширюється підхід до розуміння даних, як економічного ресурсу, здатного бути об’єктом обігу. Г. Цех наголошує, що дані можуть розглядатися як товар, який підлягає передачі, використанню та комерціалізації в межах договірних відносин [7, с. 55].

Важливим є з’ясування питання можливості віднесення даних до самостійних об’єктів цивільних прав зважаючи на те, що вони не належать ані до речей, ані до нематеріальних благ у їх класичному розумінні. Крім того, дані істотно відрізняються від результатів творчої діяльності, адже не завжди є продуктом інтелектуальної діяльності автора. Їхня цінність визначається насамперед не формою вираження, а інформаційним змістом, а також можливістю багаторазового використання, обробки та аналізу. У зв’язку з цим у сучасній правовій доктрині триває пошук оптимальної моделі визначення правового режиму даних, зокрема щодо можливості поширення на них права власності. Як зазначає В. Кербер, застосування класичного речово-правового підходу до розуміння даних залишається дискусійним, що зумовлює необхідність розроблення альтернативних моделей їх правового регулювання [8, с. 9].

Акт про дані ЄС запроваджує принципово новий підхід до регулювання відносин у сфері обігу даних. На відміну від традиційних концепцій, що ґрунтуються на категорії права власності, зазначений акт акцентує увагу на механізмах доступу, використання та контролю над даними. Таким чином, визначального значення набуває не стільки питання належності даних конкретному суб’єкту, скільки встановлення кола осіб, які мають право на їх використання [4].

Акт про дані ЄС запроваджує механізм, закріплений у ст. 3 та 4, який зобов’язує володільців даних надавати користувачам доступ до даних, згенерованих під час використання пов’язаних продуктів чи сервісів [4]. Понад те, Розділ III (ст. 8-13) даного правового акту встановлює чіткі критерії справедливості договірних умов у відносинах між суб’єктами господарювання (business-to-business), прямо забороняючи несправедливі умови, нав’язані однією зі сторін щодо обмеження доступу або використання даних.

Поряд із Актом про дані ЄС, принципово нове значення для договірного регулювання обігу даних має Регламент (ЄС) 2024/1689 про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (Artificial Intelligence Act). Згідно зі ст. 10 даного Регламенту, для систем штучного інтелекту з високим ступенем ризику встановлюються підвищені нормативні вимоги до якості, належності та репрезентативності навчальних, тестових і валідаційних наборів даних. Також встановлені вимоги до походження, репрезентативності та якості даних, забезпечення їх належної точності та відсутності помилок, якщо такі дані використовуються для навчання систем штучного інтелекту. У контексті договірної практики це зумовлює формування нового механізму зобов’язальних відносин, у межах якого договори про надання доступу до даних для використання у системах штучного інтелекту охоплюють не лише визначення обсягу та формату даних, а й встановлення гарантій правомірності їх походження, та чіткого розподілу відповідальності за можливі збої у функціонуванні алгоритмів, спричинені недоліками або дефектами наданих даних [9].

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

Запропонована модель відповідає сучасним тенденціям розвитку цифрової економіки та спрямована на забезпечення більш ефективного обігу даних. Водночас її практична реалізація породжує низку правових викликів. Зокрема, механізм множинності суб'єктів, які можуть претендувати на доступ до одних і тих самих даних, актуалізує питання визначення пріоритетності прав та законних інтересів відповідних учасників правовідносин. У таких умовах особливого значення набуває вироблення чітких критеріїв балансування інтересів та способів вирішення потенційних конфліктів.

Критичний аналіз європейського підходу свідчить про відсутність універсального принципу, який би комплексно визначав правовий режим даних. Це зумовлює фрагментарність регулювання та створює певні труднощі у договірній практиці, оскільки значна частина питань щодо обсягу прав, порядку використання даних і розподілу відповідальності може бути врегульована лише за розсудом сторін. Унаслідок цього договір виступає ключовим інструментом правового регулювання відносин у сфері обігу даних, забезпечуючи гнучкість правового механізму, проте одночасно породжуючи ризики правової невизначеності та неоднакового тлумачення договірних положень [10, с. 257].

У сучасних договірних правовідносинах дані дедалі частіше виступають самостійним об'єктом правового регулювання, щодо якого сторони можуть визначати взаємні права та обов'язки. Розвиток цифрової економіки сприяє формуванню нових договірних конструкцій, предметом яких є надання доступу до даних, їх передача, обробка, обмін або спільне використання. Такі договори, як правило, характеризуються комплексним і змішаним правовим характером, оскільки поєднують елементи інформаційного, договірного та комерційного права, а в окремих випадках і права інтелектуальної власності. У зв'язку з цим виникає потреба у виробленні чітких підходів до визначення їхньої правової природи, істотних умов та особливостей правового режиму, а також у належному нормативному закріпленні відповідних договірних моделей [10, с. 258]. У цьому контексті доцільно здійснити аналіз даних як об'єкта договірних правовідносин та персональних даних. У праві ЄС основним актом, що встановлює вимоги до обробки персональних даних незалежно від наявності договірних відносин, що опосередковують їх обіг є Загальний регламент про захист даних. Відповідно до ст. 4 Регламенту, персональними даними є будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої особи або фізичної особи, яку можна ідентифікувати. Основною відмінність персональних даних від інших видів інформації є їхній нерозривний зв'язок із фундаментами правами людини на приватність. Саме тому в договірних правовідносинах персональні дані не можуть виступати звичайним товаром, а їх обробка та комерційне використання вимагають дотримання принципів законності, мінімізації даних та наявності чіткої правової підстави. У науковій літературі наголошується, що комерційне використання персональних даних потребує підвищених стандартів безпеки та правового контролю [12, с.111; 13, с.227].

У законодавстві України питання правового режиму даних досі недостатньо врегульоване. Зараз основна увага приділяється саме персональним даним, питання захисту та обробкою яких присвячені положення Закону України «Про захист персональних даних» [14]. Проте, загального поняття даних як об'єкта цивільних прав в законодавстві немає, що значно ускладнює створення єдиної договірної практики. Такі правовідносини часто оформлюють як звичайні послуги чи передачу інформації, що зовсім не передає їх сутності [12, с.112].

Порівнюючи законодавство України та правові акти ЄС, можна дійти висновку, що правові системи розвиваються за різною логікою. У праві ЄС дані розглядаються як ресурс розвитку, потребують відкритості та доступності, що зумовлено прагненням стимулювати цифрову економіку та забезпечити вільний обіг не персональних даних, а також встановити чіткі правила доступу до них для учасників ринку. Україна більш зосереджена на певних обмеженнях та захисті інформації. Так як вітчизняний підхід більш орієнтований на захист конфіденційності, надання інформаційних послуг та публічно-правові режими безпеки. Л. Саванець та Г. Стахира наголошують, що гармонізація законодавства України з правом ЄС у сфері цифрових відносин повинна здійснюватися з урахуванням балансу між захистом прав суб'єктів та розвитком цифрового ринку [12, с. 112]. Зрештою, процес гармонізації вітчизняного законодавства із правом ЄС не має зводитися до механічного запозичення європейських норм. Натомість європейські підходи потребують адаптації та інтеграції в національну правову систему з урахуванням її засадничих особливостей. Зокрема, з метою усунення існуючої правової невизначеності та формулювання єдиної договірної практики в цифровій сфері важливо визначити механізм договірних відносин, що опосередковують використання даних. Дані як об'єкт договірних правовідносин характеризуються складною правовою природою, що зумовлює необхідність їх комплексного нормативного регулювання з поєднанням цивільно-правових, інформаційно-правових та комерційно-правових засад. Європейський досвід засвідчує ефективність такого підходу, спрямованого на забезпечення балансу між захистом прав та законних інтересів суб'єктів даних і забез-

 CC BY 4.0

печенням їх вільного економічного обігу [15, с. 8]. Водночас в Україні концептуальні засади правового режиму даних як об’єкта цивільних прав та договірного регулювання перебувають на етапі формування.

Висновки. Дані як об’єкт договірних правовідносин характеризуються особливою правовою природою, що не дозволяє повною мірою застосовувати до них традиційні конструкції договірного права. Це зумовлює необхідність формування нових підходів до визначення їх правового режиму. Економічна та правова цінність даних полягає насамперед не у встановленні фактичного володіння ними за аналогією з речами, а у забезпеченні правомірного доступу до них, можливості їх використання, обробки та повторного застосування відповідно до визначених умов.

Прийняття Акта про дані ЄС започаткувало нову парадигму правового регулювання використання даних як об’єкта договірних відносин, орієнтовану на забезпечення правомірного доступу до них та їх обігу. Водночас реалізація положень цього акта порушує низку фундаментальних питань договірного права, пов’язаних із визначенням правового режиму даних та особливостями договірного регулювання відносин щодо них. Українське законодавство лише формує відповідні нормативні підходи, що обумовлює необхідність не формальної імплементації acquis ЄС, а вироблення власної концепції правового регулювання обігу цифрових даних, заснованої на поєднанні європейських стандартів із національними особливостями правової системи. Результати проведеного аналізу засвідчують необхідність законодавчого закріплення механізму договірних правовідносин, що опосередковують обіг даних. Впровадження відповідних змін до чинного законодавства сприятиме нівелюванню нормативно-правових прогалин і забезпечення правової визначеності. Новий підхід уможливить відхід від традиційної концепції права власності на користь імплементації спеціального механізму регулювання істотних умов договорів щодо надання доступу до даних та їх використання.

Список використаних джерел

1. Саванець Л. М., Стахира Г. М. Цифровий контент як об’єкт авторського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 59. Т. 1. С. 167-170. DOI https://doi.org/10.32782/2307-3322.59-1.35
2. Pormeister K. Informed consent to sensitive personal data processing for the performance of digital consumer contracts on the example of «23andMe». *Journal of European consumer and market law*. 2017. Vol. 6. Issue 1. P. 17-24.
3. Klein A. Elementy zobowią zaniowego stosunku prawnego. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. 200 s.
4. Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828 (Data Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng (дата звернення: 17.05.2026)
5. Zikesch Ph., Sörup Th., Adrian M. Data processing service between data act and digital omnibus – a term in search of its meaning. *Journal of European consumer and market law*. 2026. Vol.11. Issue 1. P.6-12.
6. Poncibò C. Where EU consumer law meets competition law and data protection/Italy. *Journal of European consumer and market law.* 2023. Vol.12. Issue 6. P.280-286.
7. Zech H. Data as a tradeable commodity. *European contract law and the digital single market: the implications of the digital revolution* / ed. by A. De Franceschi. Intersentia, 2016. P. 51-80.
8. Kerber W. A new (intellectual) property right for non-personal data? *MAGKS Joint Discussion Paper Series in Economics*. 2016. No. 37. P. 1-29.
9. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj (дата звернення: 17.05.2026)
10. Drexl J. Designing competitive markets for industrial data in Europe. *JIPITEC*. 2017. Vol. 8.No. 3. P. 257-268.
11. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng (дата звернення: 14.05.2026)
12. Savanets L., Stakhyra H. Ensuring the security of personal data on the internet: the commercial use of personal data by digital content providers. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3. С. 110-114.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

13. Legner S., Suzuki-Klasen A.K. Smart contracts under and beyond the data act: towards legal standards for automated contract execution in Europe? *Journal of European consumer and market law*. 2025. Vol.14. Issue 5. P.225-233.
14. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 16.05.2026)
15. European Commission. A European strategy for data. Brussels, 2020. 35 p.

References

1. Savanets, L. M., & Stakhyra, H. M. (2019). Tsyfrovyi kontent yak obiekt avtorskoho prava [Digital content as an object of copyright]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 59(1),* 167–170 [in Ukrainian]
2. Pormeister, K. (2017). Informed consent to sensitive personal data processing for the performance of digital consumer contracts on the example of «23andMe». *Journal of European consumer and market law, 6 (1),* 17-24 [in English]
3. Klein, A. (2005). *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego [Elements of an obligation legal relationship].* Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego [in Polish]
4. *Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828 (Data Act).* Retrieved from http://data.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj [in English]
5. Zikesch, Ph., Sörup, Th., & Adrian, M. (2026). Data processing service between data act and digital omnibus – a term in search of its meaning. Journal of *European consumer and market law, 11(1),* 6-12 [in English]
6. Poncibò, C. (2023). Where EU consumer law meets competition law and data protection/Italy. *Journal of European consumer and market law, 12 (6),* 280-286 [in English]
7. Zech, H. (2016). Data as a tradeable commodity. In A. De Franceschi (Ed.), European contract law and the digital single market: the implications of the digital revolution. *Intersentia*, 51–80 [in English]
8. Kerber, W. (2016). A new (intellectual) property right for non-personal data? *MAGKS Joint Discussion Paper Series in Economics, (37),* 1-29 [in English]
9. *Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act).* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj [in English]
10. Drexl, J. (2017). Designing competitive markets for industrial data in Europe. JIPITEC, 8(3), 257-268 [in English]
11. *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Retrieved from* http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj [in English]
12. Savanets, L., & Stakhyra, H. (2021). Ensuring the security of personal data on the internet: the commercial use of personal data by digital content providers. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of law, 3,* 110-114 [in Ukrainian]
13. Legner, S., & Suzuki-Klasen, A.K. (2025). Smart contracts under and beyond the data act: towards legal standards for automated contract execution in Europe? *Journal of European consumer and market law, 14 (5),* 225-233 [in English]
14. Verkhovna Rada Ukrainy (2010). *Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy [On protection of personal data: Law of Ukraine].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text [in Ukrainian]
15. European Commission (2020). A *European strategy for data. European Commission.* Retriened from https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/strategy-data [in English]

Стаття надійшла 27.05.2026
Стаття прийнята до друку 05.07.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.226
УДК 347.9:342.9:347.6

Євгенія Дуліба,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права і галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук Національного університету водного господарства та природокористування.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2651-4977

Наталія Чудик,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0649-2715

СУДОВЕ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАХИСТОМ ПРАВ ДИТИНИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей судового оскарження рішень, дій та бездіяльності органів опіки та піклування, пов›язаних із захистом прав дитини на основі правозастосовчої практики судів різних інстанцій.

Зазначається, що органи опіки та піклування здійснюють публічне адміністрування та забезпечують реалізацію особистих немайнових та майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх, що породжує на практиці виникнення непоодиноких випадків судового оскарження їхніх рішень, дій та бездіяльності.

На основі аналізу конкретних судових справ встановлено, що предметом оскарження стають саме ті рішення органів опіки та піклування, які приймаються при вирішенні спорів між батьками щодо участі одного з них у вихованні дитини та визначення місця її проживання, тобто у випадках, коли орган опіки та піклування виступає альтернативою суду у вирішенні спору по суті.

Узагальнення сформованої правозастосовчої практики дало можливість зробити висновки, що судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів опіки та піклування є важливою гарантією захисту прав та законних інтересів дитини, її батьків та інших заінтересованих осіб. При цьому, як демонструє практика судів, визначальним під час звернення з відповідними вимогами є правильне встановлення юрисдикції спору з урахуванням характеру спірних правовідносин, змісту заявлених вимог та правової природи оскаржуваного рішення, дії чи бездіяльності, а також відповідача.

Особливу увагу зосереджено на важливості визначення належної юрисдикції у спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів опіки та піклування. Обґрунтовано, що визначальним для встановлення юрисдикції є не статус органу як суб›єкта владних повноважень, а характер спірних правовідносин: якщо рішення безпосередньо пов›язане з реалізацією чи захистом сімейних або особистих немайнових прав, спір розглядається в порядку цивільного судочинства, тоді як невиконання органом покладеного законом обов›язку ухвалити рішення чи вчинити владно-управлінську дію є підставою для розгляду спору в порядку адміністративного судочинства.

Ключові слова: *захист прав дитини, органи опіки та піклування, сімейні правовідносини, публічне адміністрування, адміністративне судочинство, цивільне судочинство, суб'єкти публічної адміністрації.*

Duliba Ye., Chudyk N.

Judicial Review of Decisions, Actions, and Inactions of Guardianship and Trusteeship Authorities Related to the Protection of Children's Rights

The article examines the peculiarities of judicial appeal against decisions, actions, and inactions of guardianship and trusteeship authorities related to the protection of children's rights, based on the judicial practice of courts of

© Євгенія Дуліба, Наталія Чудик, 2026

various instances. It is established that guardianship and trusteeship authorities perform public administration functions and ensure the realization and protection of personal non-property and property rights and interests of children, which gives rise to the need for judicial review of their decisions, actions, and inactions.

Based on the analysis of specific court cases, it is established that decisions of guardianship and trusteeship authorities may be subject to judicial appeal, in particular, when they are adopted in the course of resolving disputes between parents concerning participation in the upbringing of a child and determination of the child's place of residence, that is, in cases where the guardianship and trusteeship authority is empowered by law to resolve the relevant dispute on its merits as an alternative to judicial proceedings.

The analysis of judicial practice makes it possible to conclude that judicial appeal against decisions, actions, and inactions of guardianship and trusteeship authorities constitutes an important guarantee for the protection of the rights and legitimate interests of children, their parents, and other interested persons. At the same time, the determining factor in bringing a claim is the proper establishment of the jurisdiction of the dispute, taking into account the nature of the disputed legal relationship, the substance of the claims, the legal nature of the contested decision, action, or inaction, and the status and powers of the defendant.

Particular attention is paid to the determination of proper jurisdiction in disputes concerning the appeal of decisions, actions, and inactions of guardianship and trusteeship authorities. It is substantiated that the determining factor in establishing jurisdiction is not the status of the authority as a public authority, but the nature of the disputed legal relationship. Where a decision is directly related to the exercise or protection of family or personal non-property rights, the dispute is subject to consideration under civil proceedings. In contrast, failure by a guardianship and trusteeship authority to comply with its statutory obligation to adopt a decision or perform a public administrative function constitutes grounds for consideration of the dispute under administrative proceedings.

Keywords: *protection of children's rights, guardianship and trusteeship authorities, family legal relations, public administration, administrative proceedings, civil proceedings, public administration entities.*

Постановка проблеми. Забезпечення, дотримання та захист прав і свобод кожної дитини є загальнонаціональним інтересом держави, що закріплено у Законі України від 26 квітня 2001 року № 2402-III «Про охорону дитинства» [1]. Реалізація державної політики у цій сфері безпосередньо пов'язана з діяльністю органів опіки та піклування, які здійснюють публічне адміністрування та забезпечують реалізацію особистих немайнових та майнових прав й інтересів малолітніх та неповнолітніх. Водночас на практиці виникають непоодинокі випадки судового оскарження не лише рішень, але й дій та бездіяльності органів опіки та піклування, пов'язаних із реалізацією їхніх повноважень щодо захисту прав та законних інтересів дитини, що зумовлює проведення цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання судового оскарження рішень, дій та бездіяльності органів опіки та піклування недостатньо висвітлені у вітчизняній правовій науці. Здебільшого науковці значну увагу приділяють правовому статусу (Є. Розізнаний (2024 р.) [2], функціям, повноваженням та компетенції органів опіки та піклування (Р. Титикало (2023 р.) [3], А. Пономарьова (2023 р.) [4], а також особливості їхньої діяльності та участі у цивільних та сімейних правовідносинах (С. Савицька (2015 р.) [5], Р. Гаврік (2022 р.) [6], Т. Боднар (2022 р.) [7]. Лише П. Салюк у своєму науковому дослідженні щодо захисту сімейних прав в контексті оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації, частково зосереджує увагу на окремих питаннях оскарження рішень органів опіки та піклування [8]. Таким чином, недостатня наукова розробленість зазначеної проблематики зумовлює актуальність проведення цього дослідження.

Метою статті є розкриття особливостей судового оскарження рішень, дій та бездіяльності органів опіки та піклування, пов'язаних із захистом прав дитини на підставі аналізу рішень судів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до статті 56 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) органами опіки та піклування є районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, а також виконавчі комітети міських, селищних і сільських рад [9]. Правові засади здійснення ними відповідних повноважень визначаються, зокрема, Сімейним кодексом України [10], Законами України від 09 квітня 1999 року № 586-XIV «Про місцеві державні адміністрації» [11], від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні»[12], Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини [13].

Конституційні засади діяльності органів публічної влади передбачають їхній обов'язок діяти лише на підставі, у межах та у спосіб, визначені Конституцією і законами України. Водночас кожному гарантується право на судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб [14]. Зазначені конституційні гарантії поширюються і

 CC BY 4.0

на діяльність органів опіки та піклування, оскільки під час здійснення своєї діяльності вони приймають рішення та вчиняють дії, які можуть безпосередньо впливати на права та законні інтереси дитини, її батьків та інших заінтересованих осіб.

Право на судове оскарження рішень органів опіки та піклування закріплено у статті 79 ЦК України, відповідно до якої «…рішення органу опіки та піклування може бути оскаржене до ... суду» [9].

Аналіз судової практики оскарження рішень органів опіки та піклування дає підстави стверджувати, що найчастіше предметом оскарження стають рішення, які ці органи приймають при вирішенні спорів між батьками щодо участі одного з них у вихованні дитини та визначення місця її проживання, тобто у випадках, коли орган опіки та піклування виступає альтернативою суду у вирішенні спору по суті, а не лише учасником процесу, який подає письмовий висновок до суду, що передбачений статтею 19 Сімейного кодексу України [10].

Особливості правового статусу органів опіки та піклування й характер рішень, які вони приймають у процесі здійснення своїх повноважень, зумовлюють необхідність визначення належної юрисдикції спорів щодо їх оскарження. Це пов’язано з тим, що рішення органів опіки та піклування можуть стосуватися як реалізації ними повноважень у сфері публічного адміністрування, так і прав та законних інтересів учасників сімейних правовідносин.

Цивільний процесуальний кодекс України (далі - ЦПК України)[15] та Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [16] визначають правові засади розмежування розгляду справ у порядку цивільного та адміністративного судочинства. Так, зокрема, в контексті теми цього дослідження відповідно до статті 19 ЦПК України у порядку цивільного судочинства розглядаються справи, що виникають з цивільних та сімейних правовідносин [15], тоді як стаття 19 КАС України визначає юрисдикцію адміністративних судів щодо публічно-правових спорів, зокрема спорів фізичних осіб із суб’єктами владних повноважень щодо оскарження їхніх рішень, дій чи бездіяльності [16]. У правових позиціях Верховного Суду також сформульовано критерії відмежування справ цивільної юрисдикції від інших, до яких віднесено: наявність спору щодо захисту порушених, невизначених або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у приватноправових правовідносинах, спеціальний суб’єкт складу спору, в якому однією із сторін є фізична особа [17] До того ж під час визначення предметної юрисдикції суди мають «…виходити із суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі» [18].

Втім, на практиці визначення належної юрисдикції у спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів опіки та піклування залишається проблемним. Помилки у визначенні належного порядку судового розгляду допускають як особи, які звертаються за судовим захистом, так і суди різних інстанцій, про що свідчать випадки зміни висновків щодо юрисдикції спору в процесі його судового розгляду. До того ж помилкове визначення юрисдикції у справах про оскарження рішень органів опіки та піклування може мати негативні наслідки для сторони спору. Розгляд справи в неналежному порядку судочинства з подальшим закриттям провадження в апеляційній чи касаційній інстанції призводить до втрати часу, необхідності повторного звернення до суду в належному порядку, додаткових судових витрат, а в окремих випадках - і до ризику пропуску процесуальних строків для захисту порушеного права. Так, наприклад, у справі 756/4477/18 позивачка звернулася до адміністративного суду з позовом про визнання протиправної бездіяльності районної державної адміністрації щодо неприйняття рішення за заявою про визначення місця проживання малолітніх дітей, а також визнання протиправним та скасуванням відповідного розпорядження. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову[19], апеляційний суд скасував це рішення та закрив провадження, дійшовши висновку про приватно-правовий характер спору [20]. Велика Палата Верховного Суду погодилася з таким висновком, зазначивши, що якщо рішення суб’єкта владних повноважень безпосередньо пов’язане з реалізацією особистих немайнових чи майнових прав та інтересів особи, спір щодо його оскарження підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [21]. Подібна ситуація мала місце під час розгляду справи № 947/5258/21, у якій предметом спору було визнання протиправним та скасування розпорядження державної районної адміністрації про затвердження висновку служби у справах дітей щодо підтвердження місця проживання малолітньої дитини. Суд першої інстанції розглянув справу в порядку цивільного судочинства [22], апеляційний суд закрив провадження, вважаючи спір публічно-правовим з огляду на участь суб’єкта владних повноважень [23]. Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, зазначивши, що оскаржуване розпорядження, незважаючи на його ухвалення суб’єктом владних повноважень, було спрямоване на реалізацію сімейних правовідносин та безпосередньо

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

стосувалося особистих немайнових прав батьків, а тому спір підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства [24].

Наведені судові рішення демонструють, що у спорах щодо оскарження рішень органів опіки та піклування визначальним для встановлення юрисдикції є не статус органу як суб'єкта владних повноважень, а характер правовідносин та спосіб, у який здійснюється захист порушеного права. Якщо рішення органу опіки та піклування безпосередньо пов'язане з реалізацією та захистом сімейних прав, особистих немайнових прав дитини чи іншої особи або стосується порушення чи загрози порушення конкретного приватного права чи інтересу, спір підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства.

Водночас не кожне рішення, прийняте органом опіки та піклування, слід оскаржувати. Наприклад, у справі № 158/427/18, предметом якої було визнання незаконними та скасування актів обстеження умов проживання дитини, рішення органу опіки та піклування та висновку комісії з питань захисту прав дитини, Верховний Суд зазначив, що такі документи є лише доказами у цивільній справі, які підлягають «…оцінці в сукупності з іншими доказами» під час вирішення по суті питання, для вирішення якого вони були складені [25]. При цьому сам по собі висновок органу опіки та піклування «не породжує певних правових наслідків», адже відповідні правові наслідки для батьків настають лише після ухвалення судом рішення по суті [26]. У справі № 370/408/19, у якій оскаржувалися висновок та рішення органу опіки та піклування про визначення місця проживання дітей, тоді як в іншому судовому провадженні вже розглядався спір з цього ж питання, Верховний Суд зазначив, що «…особа має захищати свої права та інтереси під час судового розгляду у справі, а не ініціювати окрему судову справу для оскарження рішення органу опіки та піклування» та вказав на необхідність дотримання принципу процесуальної економії та недопущення штучного «подвоєння судового процесу» [27].

Варто також звернути увагу на те, що окремі рішення, дії чи бездіяльність органів опіки та піклування можуть бути пов'язані із здійсненням публічного адміністрування та породжувати виникнення публічно-правових спорів. Так, наприклад, у справі № 200/4863/23 предметом спору була протиправна діяльність органу опіки та піклування щодо неприйняття рішення за заявою про визначення місця проживання малолітньої дитини. У постанові від 23 липня 2025 року Верховний Суд зазначив, що провадження щодо розгляду заяви є адміністративною процедурою, яка має завершуватися прийняттям рішення по суті, а ненадання такого рішення є протиправною бездіяльністю суб'єкта публічної адміністрації, що підлягає оскарженню в порядку адміністративного судочинства [28]. У справі № 757/34467/23-ц Верховний Суд дійшов висновку про помилковий розгляд судами першої та апеляційної інстанції справи про визнання незаконною бездіяльності районної державної адміністрації як органу опіки та піклування щодо нескладання протоколів про адміністративне правопорушення про невиконання рішення про участь матері у вихованні дитини в порядку цивільного судочинства, адже характер спірних правовідносин був пов'язаний із здійсненням органом опіки та піклування владних управлінських функцій, що мають публічно-правовий характер[18].

Важливим під час звернення до суду з позовом про оскарження рішення органу опіки та піклування є визначення належного відповідача. Судова практика свідчить, що у справах про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування щодо визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею одного з батьків, який проживає окремо, належними відповідачами є як орган опіки та піклування, рішення якого оскаржується, так і особа, за зверненням якої та на захист прав якої прийнято відповідне рішення. ([29], [30].

Висновки. Проведене дослідження особливостей судового оскарження рішень, дій та бездіяльності органів опіки та піклування, пов'язаних із захистом прав дитини, на основі правозастосовчої практики судів різних інстанцій дає можливість зробити такі висновки.

Органи опіки та піклування здійснюють публічне адміністрування та забезпечують реалізацію особистих немайнових та майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх, що породжує на практиці виникнення непоодиноких випадків судового оскарження їхніх рішень, дій та бездіяльності.

Встановлено, що предметом оскарження стають рішення органів опіки та піклування, які приймаються при вирішенні спорів між батьками щодо участі одного з них у вихованні дитини та визначення місця її проживання, тобто у випадках, коли орган опіки та піклування виступає альтернативою суду у вирішенні спору по суті.

Судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів опіки та піклування є важливою гарантією захисту прав та законних інтересів дитини, її батьків та інших заінтересованих осіб. Водночас визначальним під час звернення з відповідними вимогами є правильне встановлення юрисдикції спору з урахуванням

 CC BY 4.0

характеру спірних правовідносин, змісту заявлених вимог та правової природи оскаржуваного рішення, дії чи бездіяльності, а також відповідача.

Обґрунтовано, що визначальним для встановлення юрисдикції є не статус органу як суб'єкта владних повноважень, а характер спірних правовідносин. Якщо рішення безпосередньо пов'язане з реалізацією чи захистом сімейних або особистих немайнових прав, спір розглядається в порядку цивільного судочинства. Натомість невиконання органом покладеного законом обов'язку ухвалити рішення чи вчинити владно-управлінську дію є підставою для розгляду спору в порядку адміністративного судочинства.

Список використаних джерел

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 15.05.2026)
2. Розізнаний Є. Національний та зарубіжний досвід визначення правового статусу органів опіки та піклування. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 229-233. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.39
3. Титикало Р. Повноваження та компетенція органів місцевого самоврядування у сфері опіки та піклування над повнолітніми особами в Україні. *Актуальні проблеми правознавства.* 2023. № 1 (33). С. 126-130 DOI: https://doi.org/10.35774/app2023.01.126
4. Пономарьова А. Повноваження органів опіки та піклування у сфері запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством щодо дітей. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 4 (125). С. 286-293.
5. Савицька С. Участь органів опіки і піклування у захисті прав та інтересів дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 19-23.
6. Гаврік Р. Особливості застосування способів захисту сімейних прав та інтересів органами опіки та піклування: питання змісту. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 4. С. 89-93 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.1
7. Боднар Т.В. Деякі питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної з майновими правами дитини. *Право і суспільство.* 2022. № 2. С. 38-44. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.6
8. Салюк П. Концептуальні питання захисту сімейних прав та законних інтересів в контексті оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які порушують права та законні інтереси учасників сімейних відносин. *Актуальні проблеми правознавства.* 2022. № 3(31). С. 119-124. DOI: https://doi.org/10.35774/app2022.03.119
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 14.05.2026)
10. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 15.05.2026)
11. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 року № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text (дата звернення: 17.05.2026)
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.05.2026)
13. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text (дата звернення: 14.05.2026)
14. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.05.2026)
15. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року №1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 12.05.2026)
16. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 15.05.2026)
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 жовтня 2019 року у справі № 352/536/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85443560 (дата звернення: 15.05.2026)
18. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02 липня 2025 року у справі № 757/34467/23-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128685654 (дата звернення: 12.05.2026)

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

19. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 04 грудня 2018 року у справі № 756/4477/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78761371 (дата звернення: 18.05.2026)
20. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 28 березня 2019 року у справі № 756/4477/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80864990 (дата звернення: 15.05.2026)
21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06 листопада 2019 року у справі № 756/4477/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85679207 (дата звернення: 13.05.2026)
22. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 27 квітня 2021 року у справі № 947/5258/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96661034 (дата звернення: 12.05.2026)
23. Ухвала Одеського апеляційного суду від 12 жовтня 2021 року у справі № 947/5258/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100865609 (дата звернення: 15.05.2026)
24. Постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 травня 2022 року у справі № 947/5258/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104604145 (дата звернення: 14.05.2026)
25. Постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 158/427/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84092070 (дата звернення: 15.05.2026)
26. Постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 серпня 2024 року у справі № 758/9245/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121029137 (дата звернення: 16.05.2026)
27. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09 червня 2021 року № 370/408/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903438 (дата звернення: 17.05.2026)
28. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 липня 2025 року у справі № 200/4863/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129043382 (дата звернення: 15.05.2026)
29. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02 лютого 2022 року у справі № 462/4724/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103056492 (дата звернення: 16.05.2026)
30. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 листопада 2024 року у справі № 759/19904/29. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123141065 (дата звернення: 17.05.2026)

References

1. *Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 roku № 2402-III [On the Protection of Childhood: Law of Ukraine of April 26, 2001 No. 2402-III]*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text [in Ukrainian]
2. Roziznanyi, Ye. (2024). Natsionalnyi ta zarubizhnyi dosvid vyznachennia pravovoho statusu orhaniv opiky ta pikluvannia [National and foreign experience in determining the legal status of guardianship and trusteeship bodies]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and comparative law, 1,* 229-233. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.39 [in Ukrainian]
3. Tytykalo, R. (2023). Povnovazhennia ta kompetentsiia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi opiky ta pikluvannia nad povnolitnimy osobamy v Ukraini [Powers and competence of local self-government bodies in the field of guardianship and trusteeship over adults in Ukraine]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual problems of law, 1 (33),* 126-130 DOI:10.35774/app2023.01.126 [in Ukrainian]
4. Ponomarova, A. (2023). Povnovazhennia orhaniv opiky ta pikluvannia u sferi zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam, poviazanym iz domashnim nasylstvom shchodo ditei [Powers of guardianship and trusteeship bodies in the field of preventing criminal offenses related to domestic violence against children]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 4 (125),* 286-293 [in Ukrainian]
5. Savytska, S. (2015). Uchast orhaniv opiky i pikluvannia u zakhysti prav ta interesiv dytyny [Participation of guardianship and trusteeship bodies in protecting the rights and interests of the child]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, Economy and Law, 7,* 19-23 [in Ukrainian]
6. Havrik, R. (2022). Osoblyvosti zastosuvannia sposobiv zakhystu simeinykh prav ta interesiv orhanamy opiky ta pikluvannia: pytannia zmistu [Peculiarities of applying methods for protecting family rights and interests by guardianship and trusteeship bodies: issues of content]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and comparative jurisprudence, 4,* 89-93. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.1 [in Ukrainian]

 CC BY 4.0

7. Bodnar, T. V. (2022). Deiaki pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluvannia, poviazanoi z mainovymy pravamy dytyny [Some issues of the activities of guardianship and trusteeship bodies related to the property rights of the child]. *Pravo i suspilstvo - Law and Society, 2,* 38-44. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.6 [in Ukrainian]
8. Saliuk, P. (2022). Kontseptualni pytannia zakhystu simeinykh prav ta zakonnykh interesiv v konteksti oskarzhennia rishen, dii chy bezdiialnosti subiektiv vladnykh povnovazhen, yaki porushuiut prava ta zakonni interesy uchasnykiv simeinykh vidnosyn [Conceptual issues of protecting family rights and legitimate interests in the context of appealing decisions, actions or inaction of subjects of power that violate the rights and legitimate interests of participants in family relations]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual problems of law, 3(31),* 119-124. DOI: 10.35774/app2022.03.119 [in Ukrainian]
9. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid16 sichnia 2003 roku № 435-IV [Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukrainian]
10. *Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10 sichnia 2002 roku № 2947-III [Family Code of Ukraine dated January 10, 2002 No. 2947-III]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text [in Ukrainian]
11. *Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 09 kvitnia 1999 roku № 586-XIV [On local state administrations: Law of Ukraine dated April 09, 1999 No. 586-XIV]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text [in Ukrainian]
12. *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian]
13. Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluvannia, poviazanoi iz zakhystom prav *dytyny: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 veresnia 2008 roku № 866 [Issues of the activities of guardianship and trusteeship bodies related to the protection of the rights of the child: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 24, 2008 No. 866]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text [in Ukrainian]
14. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-BP]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
15. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18 bereznia 2004 roku №1816-IV [Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1618-IV]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text [in Ukrainian]
16. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva vid 06.07.2005 № 2747-IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine dated July 6, 2005 No. 2747-IV]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text [in Ukrainian]
17. *Postanova Velykoi palaty Verkhovnoho sudu vid 23 zhovtnia 2019 roku u spravi № 352/536/17 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of October 23, 2019 in case No. 352/536/17]*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/85443560 [in Ukrainian]
18. *Postanova Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 02 lypnia 2025 roku u spravi № 757/34467/23-ts [Resolution of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court of July 02, 2025 in case No. 757/34467/23-ц]*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/128685654 [in Ukrainian]
19. *Rishennia Okruzhnoho administratyvnoho sudu m. Kyieva vid 04 hrudnia 2018 roku u spravi № 756/4477/18 [Decision of the District Administrative Court of Kyiv dated December 04, 2018 in case No. 756/4477/18]*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/78761371 [in Ukrainian]
20. *Postanova Shostoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 28 bereznia 2019 roku u spravi № 756/4477/18 [Resolution of the Sixth Administrative Court of Appeal dated March 28, 2019 in case No. 756/4477/18]*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/80864990 [in Ukrainian]
21. *Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho sudu vid sprava № 756/4477/18 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of November 06, 2019 in case No. 756/4477/18]*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/85679207 [in Ukrainian]
22. *Rishennia Kyivskoho sudu m. Odesy vid 27 kvitnia 2021 roku u spravi №947/5258/21 [Decision of the Kyiv District Court of Odessa of April 27, 2021 in case No. 947/5258/21]*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/96661034 [in Ukrainian]

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

23. *Ukhvala Odeskoho apeliatsiinoho sudu vid 12 zhovtnia 2021 roku u spravi № 947/5258/21 [Resolution of the Odessa Court of Appeal of October 12, 2021 in case No. 947/5258/21].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/100865609 [in Ukrainian]
24. *Postanova Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu Verkhovnoho sudu vid 26 travnia 2022 roku u spravi № 947/5258/21 [Resolution of the Third Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court dated May 26, 2022 in case No. 947/5258/21].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/104604145 [in Ukrainian]
25. *Postanova Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu Verkhovnoho sudu vid 05 veresnia 2019 roku № 158/427/18 [Resolution of the Third Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court dated September 5, 2019 in case No. 158/427/18].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/84092070 [in Ukrainian]
26. *Postanova Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 12 serpnia 2024 roku u spravi № 758/9245/22 [Resolution of the Third Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court dated August 12, 2024 in case No. 758/9245/22].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/121029137 [in Ukrainian]
27. *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu Verkhovnoho sudu vid 09 chervnia 2021 roku № 370/408/19 [Resolution of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court dated June 09, 2021 No. 370/408/19].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903438 [in Ukrainian]
28. *Postanova Kasatsiinoho administratyvnoho sudu Verkhovnoho sudu vid 23 lypnia 2025 roku u spravi № 200/4863/23 [Resolution of the Administrative Court of Cassation within the Supreme Court dated July 23, 2025 in case No. 200/4863/23].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/129043382 [in Ukrainian]
29. *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu Verkhovnoho sudu vid 02 liutoho 2022 roku u spravi № 462/4724/20 [Resolution of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court dated February 02, 2022 in case No. 462/4724/20].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/103056492 [in Ukrainian]
30. *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 13 lystopada 2024 roku u spravi № 759/19904/29 [esolution of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court dated November 13, 2024 in case No. 759/19904/29].* Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/123141065 [in Ukrainian]

Стаття надійшла 30.05.2026
Стаття прийнята до друку 11.07.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.234
УДК 342.9:351.77(477)

Андрій Кузьмін,
доктор філософії права, адвокат доцент кафедри права та публічного управління Київського національного університету будівництва і архітектури.
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-4962-3715

СУБ'ЄКТИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ КРОВІ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний адміністративно-правовий аналіз системи суб'єктів владних повноважень, залучених до забезпечення функціонування системи крові в Україні. Актуальність дослідження зумовлена особливим значенням належного забезпечення закладів охорони здоров'я донорською кров'ю та компонентами крові для реалізації конституційного права людини на охорону здоров'я і медичну допомогу, а в умовах воєнного стану – також для стійкості системи охорони здоров'я та задоволення потреб сил безпеки і сил оборони.

Методологічну основу дослідження становлять системно-структурний і функціональний підходи, за допомогою яких визначено місце окремих органів та установ у механізмі публічного управління системою крові. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу нормативного закріплення їх компетенції, а методи аналізу, синтезу, класифікації та узагальнення – для розмежування понять «суб'єкт системи крові» та «суб'єкт владних повноважень», встановлення характеру взаємозв'язків між відповідними суб'єктами й формулювання пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правового забезпечення цієї сфери.

Обґрунтовано, що передбачене законодавством коло учасників системи крові є ширшим за систему суб'єктів владних повноважень у цій сфері. Наявність у юридичної особи статусу суб'єкта системи крові, лікарняного банку крові, лабораторії трансфузійної імунології або іншого учасника відповідних правовідносин сама по собі не наділяє її владною компетенцією. Запропоновано розглядати систему суб'єктів владних повноважень у сфері функціонування системи крові за трьома функціональними рівнями: 1) стратегічно-нормативним; 2) управлінсько-координаційним; 3) дозвільно-контрольним. Визначено місце Кабінету Міністрів України, Міністерства охорони здоров'я України, інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками та Національного трансфузіологічного центру в цій системі. Окремо встановлено правову природу Національного трансфузіологічного комітету як дорадчого колегіального органу, який не слід ототожнювати із самостійним суб'єктом владних повноважень.

Доведено, що перспективним напрямом удосконалення законодавства є чіткіше нормативне розмежування координаційних, регуляторних і контрольних повноважень основних інституцій системи крові та визначення правової природи рішень Національного трансфузіологічного центру у відносинах із суб'єктами системи крові.

Ключові слова: *система крові, донорство крові, компоненти крові, суб'єкт владних повноважень, публічне адміністрування, Міністерство охорони здоров'я України, органи місцевого самоврядування, державний нагляд (контроль), охорона здоров'я.*

Kuzmin A.

Subjects of public authority in the field of functioning of the blood system in Ukraine

The article provides a comprehensive administrative and legal analysis of the system of public authorities involved in ensuring the functioning of the blood system in Ukraine. The relevance of the study is determined by the special importance of ensuring a sufficient supply of donor blood and blood components for healthcare institutions as a prerequisite for the effective exercise of the constitutional right to health care and medical assistance. Under martial law, the proper functioning of the blood system also becomes an important component of the resilience of the healthcare sector and the provision of the needs of the security and defence forces.

The methodological basis of the study comprises systemic-structural and functional approaches, which made it possible to determine the place of individual authorities and institutions within the public administration mechanism of the blood system. The formal-legal method was used to analyse the statutory competences of the relevant actors.

© Андрій Кузьмін, 2026

Methods of analysis, synthesis, classification and generalisation were applied to distinguish between the concepts of a «blood system entity» and a «subject of public authority», to identify the legal links between the respective institutions and to formulate proposals for improving administrative and legal regulation.

It is substantiated that the statutory range of participants in the blood system is broader than the system of public authorities operating in this field. The legal status of a blood system entity, hospital blood bank, transfusion immunology laboratory or another participant in blood-related relations does not in itself imply the exercise of public authority. The article proposes a three-level functional classification of public authorities in this field: the strategic and regulatory level; the managerial and coordinating level; and the licensing and control level. The roles of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, other state authorities, the authorities of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sevastopol city state administrations, local self-government bodies, the State Service of Ukraine on Medicines and Drugs Control, and the National Transfusion Centre are determined. The legal nature of the National Transfusion Committee is separately established as that of an advisory collegial body which should not be identified as an independent subject of public authority.

It is proved that a promising direction for improving legislation is a clearer statutory delimitation of the coordinating, regulatory and control powers of the main institutions of the blood system and specification of the legal nature of decisions of the National Transfusion Centre in its relations with blood system entities.

Keywords: *blood system, blood donation, blood components, subject of public authority, public administration, Ministry of Health of Ukraine, local self-government bodies, state supervision (control), health care.*

Постановка проблеми. Право на охорону здоров'я та медичну допомогу належить до основоположних соціальних прав людини, гарантованих ст. 49 Конституції України [1]. Його реалізація залежить не лише від наявності розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я та належного фінансування медичної допомоги, а й від функціонування спеціалізованих систем, без яких надання окремих видів медичної допомоги є неможливим. Однією з них є система крові, що забезпечує організаційне поєднання процесів залучення донорів, заготівлі, тестування, переробки, зберігання, розподілу та реалізації донорської крові і компонентів крові, а також їх подальшого клінічного використання.

Закон України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» 30.09.2020 № 931-IX (далі – Закон № 931-IX) заклав принципово нову інституційну модель цієї сфери та визначив систему крові як форму організації взаємодії органів державної влади, суб'єктів системи крові та суб'єктів, які надають послуги з трансфузії крові та/або її компонентів [2]. Законодавець водночас розмежував національний, регіональний та госпітальний рівні системи. На регіональному рівні до неї належать суб'єкти системи крові, підзвітні Національному трансфузіологічному центру, тоді як госпітальний рівень охоплює лікарняні банки крові, лабораторії трансфузійної імунології та лікарняні трансфузіологічні комітети [2].

Водночас наведена законодавча конструкція породжує важливе теоретико-прикладне питання: чи всі суб'єкти, яких Закон включає до системи крові, є суб'єктами владних повноважень? Позитивна відповідь була б юридично некоректною, оскільки поняття «суб'єкт системи крові» характеризує функціональну участь юридичної особи у процесах, пов'язаних із кров'ю та її компонентами, тоді як поняття «суб'єкт владних повноважень» визначає особливий публічно-правовий характер компетенції.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України суб'єктом владних повноважень є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, а також інший суб'єкт під час здійснення ним публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, або надання адміністративних послуг [3]. Отже, визначальним є не організаційно-правова форма відповідного учасника, а характер функцій, які він здійснює в конкретних правовідносинах.

Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану, коли стабільність запасів крові та її компонентів безпосередньо пов'язана зі спроможністю системи охорони здоров'я надавати невідкладну, хірургічну, травматологічну та іншу медичну допомогу, а держава запровадила спеціальний порядок забезпечення донорською кров'ю та компонентами крові потреб сил безпеки і сил оборони [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я, визначення системи уповноважених суб'єктів та розмежування їх компетенції є предметом уваги вітчизняних учених. Важливе методологічне значення для цього дослідження має наукова праця В. І. Теремецького та Г. В. Муляр, в якій адміністративно-правове забезпечення реалізації права на охорону здоров'я визначено як систему дій уповноважених суб'єктів, що передбачає цілеспрямований вплив на реалізацію цього права за допомогою норм права, засобів, форм і методів адміністративно-

 CC BY 4.0

правового впливу [5, с. 50]. Вчені також акцентують на необхідності встановлення системи уповноважених суб'єктів у сфері охорони здоров'я та подоланні розпорошеності нормативного регулювання [5, с. 50–51].

Безпосередньо проблематику суб'єктного складу адміністративно-правового регулювання донорства крові досліджувала А. О. Сидоренко. У її працях особлива увага приділена центральним органам виконавчої влади як суб'єктам адміністративно-правового регулювання донорства крові та її компонентів [6, с. 85–89]. Однак відповідне дослідження здійснювалося до повноцінного формування сучасної інституційної моделі, передбаченої Законом № 931-IX, визначення Держлікслужби уповноваженим органом та нормативного оформлення сучасної ролі Національного трансфузіологічного центру.

О. Омельченко дослідила систему крові України як елемент національної біобезпеки у сфері охорони здоров'я в умовах війни та обґрунтувала її стратегічне значення для функціонування медичної інфраструктури держави [7, с. 97–104]. Такий підхід є важливим для розуміння того, що належне управління системою крові виходить за межі суто медичної діяльності і має публічно-правовий та безпековий вимір.

Водночас комплексне дослідження саме суб'єктів владних повноважень у сучасній системі крові з урахуванням інституційних змін 2024–2026 років залишається недостатньо розробленим. Це зумовлює необхідність розмежувати передбачені спеціальним законодавством органи управління, координуючі установи, контрольні органи та безпосередніх виконавців операцій із донорською кров'ю.

Метою статті є визначення системи суб'єктів владних повноважень у сфері функціонування системи крові в Україні, розмежування їх з іншими учасниками відповідних правовідносин та встановлення особливостей компетенції основних публічно-владних інституцій у цій сфері. Для досягнення поставленої мети необхідно: з'ясувати співвідношення категорій «суб'єкт системи крові» та «суб'єкт владних повноважень»; класифікувати суб'єктів владних повноважень за функціональним критерієм та охарактеризувати компетенцію їх основних груп; визначити правовий статус Національного трансфузіологічного центру та Національного трансфузіологічного комітету; окреслити особливості публічного управління системою крові в умовах воєнного стану та цифровізації відповідних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідною для дослідження є теза про нетотожність понять «суб'єкт системи крові» та «суб'єкт владних повноважень». Перше є спеціально-галузевим і характеризує місце певної юридичної особи в технологічно та організаційно взаємопов'язаному процесі заготівлі, тестування, переробки, зберігання, розподілу та реалізації крові й компонентів крові. Друге є категорією публічного права і відображає здатність суб'єкта односторонньо реалізовувати надану законом владну компетенцію, приймати обов'язкові рішення або виконувати інші публічно-владні управлінські функції [2; 3].

Звідси випливає, що центр крові державної чи комунальної форми власності не стає суб'єктом владних повноважень лише внаслідок перебування у публічній власності. Заготівля, тестування, переробка, зберігання або розподіл компонентів крові за своєю безпосередньою юридичною природою є спеціалізованою діяльністю у сфері охорони здоров'я. Так само лікарняний банк крові, лабораторія трансфузійної імунології чи лікарняний трансфузіологічний комітет не набувають владної компетенції лише через включення їх законом до госпітального рівня системи крові [2].

Водночас юридична особа, яка організаційно не належить до системи органів виконавчої влади, може в окремих правовідносинах набувати ознак суб'єкта владних повноважень, якщо законом або прийнятим на його виконання нормативним актом на неї покладено публічно-владні управлінські функції. Саме функціональний критерій дозволяє правильно визначити адміністративно-правовий статус Національного трансфузіологічного центру.

З урахуванням характеру компетенції та юридичних наслідків діяльності відповідних інституцій систему суб'єктів владних повноважень у сфері функціонування системи крові доцільно поділити на три функціональні рівні.

Перший – стратегічно-нормативний рівень. Він охоплює суб'єктів, які визначають правові засади, державну політику та основні правила функціонування системи крові.

Верховна Рада України не належить до спеціально визначених Законом № 931-IX органів державного управління системою крові, однак саме парламент установлює законодавчі засади відповідних правовідносин. Тому в широкому публічно-правовому розумінні його доцільно віднести до суб'єктів стратегічно-нормативного впливу, але не до спеціалізованої управлінської ланки системи крові.

Ключове місце на цьому рівні посідає Кабінет Міністрів України. Закон № 931-IX прямо відносить Уряд до органів, які здійснюють державне управління у сфері донорства крові та компонентів крові й

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

функціонування системи крові [2]. Урядова компетенція має установчий, нормативний, організаційний і координаційний характер. Саме актами Кабінету Міністрів визначено уповноважений орган у сфері донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові [8], запроваджено спеціальний механізм реалізації донорської крові та компонентів крові [9], створено нормативну основу інформаційно-комунікаційного комплексу системи крові та інформаційно-комунікаційної системи донорства крові «єКров» [10; 11], а також затверджено спеціальний порядок задоволення потреб сил безпеки і сил оборони в умовах воєнного стану [4].

Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, є МОЗ України. Його правовий статус є подвійним: з одного боку, МОЗ України формує та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, а з іншого – наділене спеціальною компетенцією у сфері донорства крові та функціонування системи крові. Після внесення у 2025 році змін до Положення про МОЗ прямо закріплено, зокрема, повноваження Міністерства щодо утворення Національного трансфузіологічного комітету та затвердження положення про нього [12].

На нашу думку, МОЗ України слід визначити як основного суб'єкта галузевого публічного адміністрування системи крові, оскільки саме воно забезпечує трансформацію законодавчо визначених цілей державної політики в підзаконні правила, стандарти, організаційні рішення та механізми взаємодії спеціалізованих суб'єктів.

Другий – управлінсько-координаційний рівень. Він охоплює Національний трансфузіологічний центр, інші органи державної влади, а також органи регіонального та місцевого рівнів, які в межах визначеної законом компетенції забезпечують реалізацію державної політики і відповідних програм у сфері донорства крові та компонентів крові й функціонування системи крові. На сучасному етапі функції Національного трансфузіологічного центру виконує спеціалізована державна установа «Український центр трансплант-координації» (далі – УЦТК), що прямо передбачено спеціальним урядовим регулюванням [4].

Окрему групу цього рівня становлять інші органи державної влади. Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону № 931-IX вони в межах своїх повноважень реалізують державну політику у сфері донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові, здійснюють фінансування, матеріально-технічне забезпечення та контроль за діяльністю підпорядкованих їм підприємств, установ та організацій [2]. Отже, участь таких органів у функціонуванні системи крові має функціонально зумовлений характер і визначається обсягом спеціальної компетенції та наявністю підпорядкованих їм суб'єктів, а не постійним спеціальним статусом у системі крові.

Відповідно до ст. 5 Закону № 931-IX державне управління у сфері донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові у межах своїх повноважень здійснюють не лише Кабінет Міністрів України та МОЗ України, а й інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Стаття 8 цього Закону покладає на Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації повноваження щодо затвердження комплексів заходів на регіональному рівні, які забезпечують реалізацію державних програм з питань донорства крові та компонентів крові й функціонування системи крові, з фінансуванням за рахунок коштів місцевих бюджетів. Відповідні структурні підрозділи з питань охорони здоров'я формують такі комплекси заходів та забезпечують реалізацію державної політики у цій сфері. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону № 931-IX органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень і компетенції забезпечують виконання програм розвитку донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові, а також реалізацію передбачених законом компенсацій витрат, пов'язаних із донорством, та заходів заохочення донорів [2]. Отже, регіональні й місцеві органи є самостійною ланкою публічно-владного забезпечення системи крові, хоча безпосередньо не здійснюють технологічні операції із заготівлі, тестування чи переробки донорської крові.

Роль Національного трансфузіологічного центру істотно посилилася з упровадженням у 2025 році нового механізму забезпечення закладів охорони здоров'я компонентами крові. Постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2025 № 254 передбачено участь Центру у формуванні показників потреби та організації механізму реалізації донорської крові і компонентів крові [9]. УЦТК, виконуючи функції Національного трансфузіологічного центру, координує взаємодію між суб'єктами системи крові та закладами охорони здоров'я.

Правова природа Національного трансфузіологічного центру в контексті категорії «суб'єкт владних повноважень» потребує особливої уваги. Він не є центральним органом виконавчої влади. Проте з огляду на п. 7 ч. 1 ст. 4 КАС України відсутність такого статусу не виключає можливості бути суб'єктом владних повноважень. Визначальним є здійснення публічно-владних управлінських функцій на підставі законодав-

 CC BY 4.0

ства [3]. Тому Національний трансфузіологічний центр доцільно визнавати суб'єктом владних повноважень не інституційно в усіх правовідносинах, а функціонально – у межах здійснення покладених на нього законом та урядовими актами публічно-управлінських і координаційних повноважень.

Такий висновок дозволяє уникнути двох крайнощів: невиправданого ототожнення державної установи з органом виконавчої влади та, навпаки, заперечення публічно-владного характеру окремих її функцій лише через організаційно-правову форму.

Окреме місце займає Національний трансфузіологічний комітет. Закон визначає його як дорадчий колегіальний орган, утворений для надання професійних консультацій і допомоги з питань реалізації державної політики, вирішення технічних проблем, підготовки проєктів нормативних та організаційних документів у сфері крові [2].

Саме дорадчий характер його компетенції є визначальним. Комітет не наділений самостійною зовнішньою владно-розпорядчою компетенцією щодо суб'єктів системи крові, а результати його роботи реалізуються через діяльність МОЗ України, Національного трансфузіологічного центру та інших компетентних інституцій. Тому Національний трансфузіологічний комітет доцільно розглядати як елемент інституційного механізму публічного управління, але не як самостійного суб'єкта владних повноважень. Цей висновок підтверджується його нормативно закріпленим статусом дорадчого колегіального органу.

Третій – дозвільно-контрольний рівень. Його основним суб'єктом є Держлікслужба. Постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2021 № 1378 саме Держлікслужбу визначено уповноваженим органом у сфері донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові [8].

На відміну від координаційної діяльності Національного трансфузіологічного центру, компетенція Держлікслужби має владний характер. Вона реалізує державну політику у відповідній сфері, здійснює функції уповноваженого органу, перевіряє відповідність діяльності суб'єктів системи крові встановленим вимогам. Із набранням у 2025 році чинності Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності із заготівлі та тестування донорської крові та компонентів крові, їх переробки, зберігання, розподілу та реалізації дозвільно-контрольна складова її компетенції набула додаткового практичного значення [8; 13].

Саме Держлікслужба найбільш повно відповідає класичним ознакам суб'єкта владних повноважень у досліджуваній сфері: вона є центральним органом виконавчої влади, її компетенція безпосередньо визначена нормативними актами, а рішення та дії у сфері ліцензування і державного нагляду здатні спричиняти юридично обов'язкові наслідки для підконтрольних суб'єктів.

Таким чином, у системі крові виникає функціонально диференційований розподіл управлінських повноважень: МОЗ України формує галузеву політику та нормативно організовує систему; інші органи державної влади, а також регіональні й місцеві органи забезпечують її реалізацію у межах визначеної законом компетенції; Національний трансфузіологічний центр здійснює спеціалізовану координацію функціонування системи; Держлікслужба реалізує дозвільні та контрольно-наглядові повноваження. Така конструкція загалом відповідає функціональній природі сучасного публічного адміністрування, проте вимагає максимально чіткого розмежування компетенції.

Важливим напрямом розвитку адміністративно-правового механізму є цифровізація управління системою крові. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.02.2023 № 143 створено інформаційно-комунікаційний комплекс системи крові, а постановою від 12.12.2023 № 1294 врегульовано функціонування інформаційно-комунікаційної системи донорства крові «єКров» [10; 11]. Система призначена для цифровізації та автоматизації процесів у сфері донорства крові та її компонентів і передбачає взаємодію суб'єктів системи крові, закладів охорони здоров'я, Національного трансфузіологічного центру та уповноваженого органу.

При цьому «єКров» не є самостійним суб'єктом владних повноважень. Це інформаційно-комунікаційний інструмент реалізації компетенції відповідних суб'єктів. Таке розмежування має принципове значення в контексті юридичної відповідальності за рішення, прийняті на підставі даних інформаційної системи: відповідальність повинна покладатися на визначеного законом суб'єкта компетенції, а не на інформаційну систему як технологічний засіб.

Окремий блок становить функціонування системи крові в умовах воєнного стану. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.06.2023 № 681 установлено спеціальний порядок задоволення потреб сил безпеки та сил оборони в донорській крові та компонентах крові [4]. Це означає, що у кризових умовах звичайний галузевий механізм доповнюється спеціальними координаційними та логістичними процедурами, пов'язаними із забезпеченням обороноздатності держави.

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

В. І. Теремецький у співавторстві з іншими вченими справедливо пов'язує ефективність правових гарантій доступності медичної допомоги під час воєнного стану з адаптацією нормативно-правового та організаційного механізмів охорони здоров'я до нових умов [14, с. 46–58]. Це положення цілком поширюється і на систему крові: доступність медичної допомоги в багатьох випадках безпосередньо залежить від можливості своєчасного забезпечення закладу охорони здоров'я необхідними компонентами крові.

Стратегічне значення стабільної системи крові в умовах війни обґрунтовує необхідність розглядати її не лише як елемент галузевого управління охороною здоров'я, а й як складову стійкості держави до кризових та безпекових загроз. Саме тому взаємодія суб'єктів владних повноважень повинна ґрунтуватися на поєднанні централізованої координації, оперативного перерозподілу ресурсів, цифрового обміну інформацією та державного контролю за безпекою і якістю крові.

Подальша інституціоналізація державного управління у цій сфері триває. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2026 № 892 врегульовано окремі питання забезпечення діяльності суб'єктів системи крові державної форми власності; розпорядником бюджетних коштів нижчого рівня у відповідному механізмі визначено УЦТК [15]. Це додатково підтверджує посилення організаційної ролі УЦТК у сучасній моделі державного забезпечення функціонування системи крові.

Водночас вважаємо, що чинна нормативна модель потребує подальшого вдосконалення. По-перше, доцільно більш чітко визначити правову природу управлінських і координаційних рішень Національного трансфузіологічного центру та межі їх обов'язковості для суб'єктів системи крові. Формула «підзвітності» регіональних суб'єктів Національному трансфузіологічному центру, закріплена Законом № 931-IX, має бути забезпечена достатньо деталізованими процедурами такої підзвітності [2].

По-друге, необхідно нормативно зберігати чітку межу між професійно-консультативною діяльністю Національного трансфузіологічного комітету та владною компетенцією МОЗ України, Держлікслужби й інших уповноважених суб'єктів. Рекомендаційні акти професійного середовища не повинні фактично підміняти нормативні чи індивідуальні владні рішення компетентних органів.

По-третє, цифровізація системи крові має супроводжуватися точним визначенням компетенції кожного держателя, адміністратора та користувача інформаційних ресурсів, юридичної відповідальності за достовірність внесених даних і механізмів їх використання під час прийняття владних рішень. Цифрова інтеграція повинна спрощувати координацію, але не розмивати персоніфіковану компетенцію відповідного суб'єкта публічної адміністрації.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що систему суб'єктів владних повноважень у сфері функціонування системи крові необхідно відмежовувати від ширшого кола учасників, яких законодавство включає до системи крові. Поняття «суб'єкт системи крові» характеризує насамперед функціональну участь юридичної особи в заготівлі, тестуванні, переробці, зберіганні, розподілі та реалізації донорської крові й компонентів крові, тоді як статус суб'єкта владних повноважень зумовлюється здійсненням публічно-владних управлінських функцій.

Запропоновано функціональну трирівневу модель суб'єктів владних повноважень у цій сфері. Стратегічно-нормативний рівень представлений передусім Кабінетом Міністрів України та МОЗ України, а Верховна Рада України здійснює загальнодержавний законодавчий вплив. Управлінсько-координаційний рівень охоплює Національний трансфузіологічний центр, функції якого виконує УЦТК, інші органи державної влади, а також органи влади Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації та органи місцевого самоврядування в межах їх визначених законом повноважень. Дозвільно-контрольний рівень формує насамперед Держлікслужба як спеціально визначений уповноважений орган.

Правовий статус Національного трансфузіологічного центру має функціональний характер: він може визнаватися суб'єктом владних повноважень у тих правовідносинах, у яких реалізує законодавчо покладені на нього публічно-управлінські функції. Натомість Національний трансфузіологічний комітет через його дорадчу правову природу не слід визнавати самостійним суб'єктом владних повноважень. Водночас сам по собі статус суб'єкта системи крові, лікарняного банку крові, лабораторії трансфузійної імунології або лікарняного трансфузіологічного комітету не означає наявності статусу суб'єкта владних повноважень.

Ефективність функціонування системи крові залежить не стільки від збільшення кількості залучених інституцій, скільки від нормативної визначеності їх компетенції, процедурної узгодженості, належного інформаційного обміну і встановлення персоніфікованої відповідальності за управлінські

 CC BY 4.0

рішення. Особливого значення це набуває в умовах воєнного стану, коли система крові одночасно виконує медичну, соціальну та безпекову функції.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є визначення адміністративно-правової природи координаційних рішень Національного трансфузіологічного центру, дослідження форм державного нагляду (контролю) за суб'єктами системи крові, а також удосконалення правового механізму міжвідомчої взаємодії та цифрового обміну інформацією в інформаційно-комунікаційній системі «єКров».

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.05.2026).
2. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові : Закон України від 30.09.2020 № 931-IX. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/931-20 (дата звернення: 15.05.2026).
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15 (дата звернення: 15.05.2026).
4. Про задоволення потреб сил безпеки та сил оборони у донорській крові та компонентах крові в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2023 № 681. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/681-2023-%D0%BF (дата звернення: 16.05.2026).
5. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 48–51. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10.
6. Сидоренко А. О. Центральні органи виконавчої влади як суб'єкти адміністративно-правового регулювання донорства крові та її компонентів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 85–89. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.19
7. Омельченко О. П. Система крові України як елемент національної біобезпеки у сфері охорони здоров'я в умовах війни. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 1-2. С. 97–104. DOI: https://doi.org/10.33731/1-22023.277231
8. Про визначення уповноваженого органу у сфері донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2021 № 1378. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1378-2021-%D0%BF (дата звернення: 15.08.2026).
9. Деякі питання реалізації донорської крові та компонентів крові суб'єктами системи крові, що здійснюють заготівлю, переробку, тестування, зберігання, розподіл та реалізацію донорської крові та компонентів крові : постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2025 № 254. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254-2025-%D0%BF (дата звернення: 15.08.2026).
10. Про створення інформаційно-комунікаційного комплексу системи крові : постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2023 № 143. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/143-2023-%D0%BF (дата звернення: 15.08.2026).
11. Деякі питання інформаційно-комунікаційної системи донорства крові : постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2023 № 1294. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1294-2023-%D0%BF (дата звернення: 15.08.2026).
12. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 267. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/267-2015-%D0%BF (дата звернення: 15.08.2026).
13. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності із заготівлі та тестування донорської крові та компонентів крові незалежно від їх кінцевого призначення, переробки, зберігання, розподілу та реалізації донорської крові та компонентів крові, призначених для трансфузії : постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2024 № 621. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/621-2024-%D0%BF (дата звернення: 15.08.2026).

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

14. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 2 (15). С. 46–58. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58
15. Деякі питання щодо забезпечення діяльності суб'єктів системи крові державної форми власності : постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2026 № 892. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/892-2026-%D0%BF (дата звернення: 15.08.2026).

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1996, June 28). *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian]
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2020, September 30). *Pro bezpeku ta yakist donorskoi krovi ta komponentiv krovi: Zakon Ukrainy № 931-IX [On Safety and Quality of Donated Blood and Blood Components: Law of Ukraine No. 931-IX]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/931-20 [in Ukrainian]
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2005, July 6). *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2747-IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine No. 2747-IV]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15 [in Ukrainian]
4. Kabinet Ministriv Ukrainy (2023, June 30). *Pro zadovolennia potreb syl bezpeky ta syl oborony u donorskii krovi ta komponentakh krovi v umovakh voiennoho stanu: postanova № 681 [On Meeting the Needs of the Security and Defence Forces for Donated Blood and Blood Components under Martial Law: Resolution No. 681]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/681-2023-%D0%BF [in Ukrainian]
5. Teremetskyi, V. I., & Muliar, H. V. (2020). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii prava na okhoronu zdorovia [Current state of administrative and legal support for the exercise of the right to health care]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. *Seriia: Yurysprudentsiia - Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence, 43,* 48–51. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10 [in Ukrainian]
6. Sydorenko, A. O. (2020). Tsentralni orhany vykonavchoi vlady yak subiekty administratyvno-pravovoho rehuliuvannia donorstva krovi ta yii komponentiv [Central executive authorities as subjects of administrative and legal regulation of blood donation and its components]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia - Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence, 43,* 85–89. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.19 [in Ukrainian]
7. Omelchenko, O. P. (2023). Systema krovi Ukrainy yak element natsionalnoi biobezpeky u sferi okhorony zdorovia v umovakh viiny [The blood system of Ukraine as an element of national biosafety in the healthcare sector under wartime conditions]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti - Theory and practice of intellectual property, 1–2,* 97–104. DOI: https://doi.org/10.33731/1-22023.277231 [in Ukrainian]
8. Kabinet Ministriv Ukrainy (2021, December 23). *Pro vyznachennia upovnovazhenoho orhanu u sferi donorstva krovi ta komponentiv krovi, funktsionuvannia systemy krovi ta vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy: postanova № 1378 [On Designation of the Competent Authority in the Field of Blood Donation and Blood System Functioning and Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution No. 1378]*. Retrieved fro: https://zakon.rada.gov.ua/go/1378-2021-%D0%BF [in Ukrainian]
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2025, March 7). *Deiaki pytannia realizatsii donorskoi krovi ta komponentiv krovi subiektamy systemy krovi, shcho zdiisniuiut zahotivliu, pererobku, testuvannia, zberihannia, rozpodil ta realizatsiiu donorskoi krovi ta komponentiv krovi: postanova № 254 [Certain Issues of the Supply of Donated Blood and Blood Components by Blood System Entities Engaged in Their Collection, Processing, Testing, Storage, Distribution and Supply: Resolution No. 254]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/254-2025-%D0%BF [in Ukrainian]
10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2023, February 17). *Pro stvorennia informatsiino-komunikatsiinoho kompleksu systemy krovi: postanova № 143 [On the Establishment of the Information and Communication Complex of the Blood System: Resolution No. 143]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/143-2023-%D0%BF [in Ukrainian]
11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2023, December 12). *Deiaki pytannia informatsiino-komunikatsiinoi systemy donorstva krovi: postanova № 1294 [Certain Issues of the Blood Donation Information and Communication System: Resolution No. 1294]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/1294-2023-%D0%BF [in Ukrainian]

 CC BY 4.0

12. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2015, March 25). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy: postanova № 267 [On Approval of the Regulation on the Ministry of Health of Ukraine: Resolution No. 267]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/267-2015-%D0%BF [in Ukrainian]
13. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024, May 30). *Pro zatverdzhennia Litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti iz zahotivli ta testuvannia donorskoi krovi ta komponentiv krovi nezalezhno vid yikh kintsevoho pryznachennia, pererobky, zberihannia, rozpodilu ta realizatsii donorskoi krovi ta komponentiv krovi, pryznachenykh dlia transfuzii: postanova № 621 [On Approval of Licensing Conditions for Business Activities Involving the Collection and Testing of Donated Blood and Blood Components Regardless of Their Final Purpose, Processing, Storage, Distribution and Supply of Donated Blood and Blood Components Intended for Transfusion: Resolution No. 621]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/621-2024-%D0%BF [in Ukrainian]
14. Batryn, O. V., Teremetskyi, V. I., & Ivakhnenko, O. A. (2024). Pravovi harantii dostupnosti medychnoi ta reabilitatsiinoi dopomohy v period dii voiennoho stanu [Legal guarantees of accessibility of medical and rehabilitation care during martial law]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys - Irpin Legal Journal, 2(15),* 46–58. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58 [in Ukrainian]
15. Kabinet Ministriv Ukrainy (2026, July 8). *Deiaki pytannia shchodo zabezpechennia diialnosti subiektiv systemy krovi derzhavnoi formy vlasnosti: postanova № 892 [Certain Issues Concerning the Operation of State-Owned Blood System Entities: Resolution No. 892]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/892-2026-%D0%BF [in Ukrainian]

Стаття надійшла 28.05.2026
Стаття прийнята до друку 03.07.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

DOI:10.35774/app2026.02.234
УДК 347.91

Надія Сампара,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Західноукраїнського національного університету.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4958-5831

ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІДПОВІДАЧА

Статтю присвячено комплексному дослідженню проблематики правового регулювання спрощеного позовного провадження у Розкрито зміст категорії «малозначна справа» в чинній редакції Цивільного Процесуального Кодексу України, критерії розмежування та підстави для обов›язкового переходу до загального позовного провадження. Розглянуто процесуальні обмеження, що виникають у спрощеному провадженні, а саме скорочені строки подання відзиву, відсутність підготовчого судового засідання, можливість розгляду справи без повідомлення сторін, обмеження права на усні дебати.

Використано практику Верховного Суду, здійснено аналіз стандартів Європейського Суду з прав людини у контексті доступу до правосуддя та пропорційності процесуальних обмежень. Виявлено системні прогалини та запропоновано шляхи їх усунення.

Досліджено особливості функціонування інституту спрощеного позовного провадження як механізму оптимізації судового розгляду та забезпечення процесуальної економії. Проаналізовано положення цивільного процесуального законодавства щодо визначення малозначних справ, а також дискреційні повноваження суду під час вирішення питання про застосування спрощеного порядку розгляду. Особливу увагу приділено рішенню Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах та подальшим законодавчим змінам у цій сфері.

Обґрунтовано, що окремі особливості спрощеного позовного провадження можуть створювати ризики для реалізації відповідачем права на ефективний захист, особливо у випадках, коли складні за своєю природою спори формально відповідають ознакам малозначних справ. Встановлено, що можливість розгляду справи без виклику сторін, відсутність судових дебатів та значна дискреція суду під час визначення порядку розгляду можуть негативно впливати на реалізацію принципів змагальності та рівності сторін.

Запропоновано напрями вдосконалення цивільного процесуального законодавства, спрямовані на посилення процесуальних гарантій відповідача, уточнення критеріїв складності справ та забезпечення належного балансу між оперативністю і правом особи на справедливий судовий розгляд.

Ключові слова: *спрощене позовне провадження, малозначна справа, захист прав відповідача, відзив, розгляд без виклику сторін, заочне рішення, касаційне оскарження, право на справедливий суд.*

Sampara N.

Limits of application of simplified claim proceedings in civil procedure: protection of the defendant›s rights

The article is devoted to a comprehensive study of the legal regulation of simplified legal proceedings. It explains the concept of a "minor case" in the current Civil Procedure Code of Ukraine, the criteria for its definition, and the grounds for a mandatory transition to general legal proceedings. The paper considers the procedural restrictions that arise in simplified proceedings, such as shorter time limits for filing a defense, the absence of a preparatory hearing, the possibility of hearing the case without notifying the parties, and restrictions on oral arguments.

The study uses the case law of the Supreme Court and analyzes the European Court of Human Rights standards regarding access to justice and the proportionality of procedural restrictions. Systemic gaps are identified, and ways to eliminate them are proposed.

The study examines the specific features of the functioning of the institution of simplified claim proceedings as a mechanism for optimizing judicial consideration and ensuring procedural economy. The provisions of civil procedural legislation concerning the definition of minor cases, as well as the discretionary powers of the court when deciding on the

© Надія Сампара, 2026

application of the simplified procedure, are analyzed. Particular attention is paid to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine of 22 November 2023 concerning the guarantee of the right to judicial protection in minor disputes and the subsequent legislative amendments in this area.

It is substantiated that certain features of simplified claim proceedings may create risks for the defendant's exercise of the right to an effective defence, especially in cases where disputes that are complex by their nature formally meet the criteria of minor cases. It is established that the possibility of examining a case without summoning the parties, the absence of judicial debates, and the broad discretion of the court in determining the procedure for consideration may negatively affect the implementation of the principles of adversarial proceedings and equality of arms.

The article proposes directions for improving civil procedural legislation aimed at strengthening the procedural guarantees of the defendant, clarifying the criteria for determining the complexity of cases, and ensuring an appropriate balance between procedural efficiency and the individual's right to a fair trial.

Keywords: *simplified claim proceedings, minor case, protection of the defendant's rights, statement of defence, consideration without notice to parties, default judgment, cassation appeal, right to fair trial.*

Постановка проблеми. Одним із базових завдань реформи цивільного процесуального законодавства нашої держави є підвищення ефективності судочинства через диференціацію процесуальних форм відповідно до характеру та складності спорів. З цією метою поряд із загальним позовним провадженням суттєво модернізовано спрощене позовне провадження, призначене для розгляду справ, в яких пріоритетним є швидке вирішення. Законодавець виходив з досвіду країн-членів Європейського Союзу, де застосування аналогічного механізму дозволив розвантажити суди без завдання суттєвої шкоди якості правосуддя.

Будь-яка спрощена процедура за своєю природою є неоднозначною з точки зору справедливості: позивач обирає її свідомо, нерідко отримуючи перевагу у вигляді скороченого терміну розгляду, тоді як відповідач опиняється в середовищі з обмеженими можливостями захисту. Все це, у свою чергу, породжує низку принципових питань, наприклад, чи достатній строк на підготовку відзиву; и гарантується право бути особисто вислуханим судом; чи не призводить прагнення до процесуальної оперативності до звуження гарантій права на захист. Водночас центральною проблемою є забезпечення балансу між процесуальною оперативністю та правом на справедливий суд, закріпленим у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [4].

Гостроту даної проблеми засвідчила правова колізія навколо поняття «малозначна справа». В Україні діяла система, за якою справи з ціною позову до 100 прожиткових мінімумів розглядались у спрощеному провадженні автоматично, без урахування будь-яких обставин та думки відповідача. При цьому рішення у таких справах, за загальним правилом, не підлягали касаційному оскарженню. Проте рішенням Конституційного Суду України від «22» листопада 2023 року визнано відповідні норми Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) неконституційними, що спричинило перегляд підходів до спрощеного провадження. Тоді як Законом України «Про внесення змін до ЦПК України та КАС України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах» від 19.06.2024 року (далі – Закон) внесено суттєві зміни до відповідних положень ЦПК України. Однак це все ще не вирішило усіх виявлених проблем [2; 3; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказану проблематику досліджували ряд українських вчених, зокрема, В. Кройтор, М. Логінова, Т. Патей, А. Петровський, К. Резворович, М. Фролов, М. Юніна. Утім наявна необхідність аналізу сучасного законодавчого забезпечення та практичного досвіду врегулювання проблематики меж застосування спрощеного позовного провадження у цивільному процесі в контексті гарантування прав відповідача.

Мета статті – здійснення всебічного аналізу правового регулювання та судової практики щодо застосування спрощеного позовного провадження у цивільному процесі та виявлення системних загроз правам, що виникають, а також розроблення доктринальних та законодавчих засоби їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнення забезпечити швидке та ефективне правосуддя стало рушійною силою для масового впровадження інституту спрощеного позовного провадження у цивільний процес України. Його основна мета полягає в мінімізації часових та фінансових витрат при розгляді малозначних чи очевидних справ. Однак, на практиці виникла суттєва диспропорція, де скорочення строків розгляду часто досягається ціною звуження процесуальних прав відповідача.

Розгляд справ без проведення судових засідань і без виклику сторін значно обмежує можливість відповідача особисто аргументувати свою позицію, подавати додаткові докази чи вчасно реагувати на

 CC BY 4.0

можливі маніпуляції з боку позивача. Проблема полягає також у тому, що бракує ефективних законодавчих механізмів, які б запобігали спробам позивачів штучно кваліфікувати складні за своєю суттю спори як «малозначні». Такі випадки, як стягнення пені у великих розмірах чи врегулювання конфліктів у сфері житлових правовідносин, нерідко потрапляють у спрощений порядок розгляду, що підриває принципи змагальності судового процесу і потребує глибокого наукового осмислення.

До масштабної судової реформи, яка була проведена у 2017 році, найпоширенішою «зброєю» недобросовісних позивачів для винесення рішень без участі громадян був заочний розгляд судових справ. Однак після цього законодавець суттєво посилив захист прав відповідача у цьому механізмі, оскільки тепер заочне рішення можна легко скасувати шляхом подання простої заяви до того ж суду першої інстанції.

Зрозумівши, що заочні судові рішення стали вразливими і більше не гарантують успіху, недобросовісні позивачі масово почали використовувати альтернативний механізм спрощеного позовного провадження без виклику сторін. Сутність цього провадження полягає в тому, що його рішення мають статус повноцінного судового вироку, а не заочного рішення, і не можуть бути зупинені через подання звичайної заяви до суду першої інстанції. Натомість відповідачу доводиться оскаржувати таке рішення через значно складніший та витратний процес апеляційного оскарження. Таким чином, спрощене провадження поступово витіснило заочний розгляд.

Інститут спрощеного позовного провадження у цивільному процесі відображає загальноєвропейську тенденцію до оптимізації судових процедур в цілому. Відповідно до положень чинної станом на сьогодні редакції ЦПК України, у спрощеному порядку розглядаються справи незначної складності та інші справи, які потребують швидкого вирішення. Ціль цього інституту полягає у можливості спрямовувати ресурси суддів на розгляд складніших загальних проваджень [10, с. 58–60, 76].

Однак поняття «малозначності» визначається як за встановленими математичними критеріями, так і за суб'єктивними оцінками. Зокрема, ст. 19 цього Кодексу відносить справу до «малозначної» у випадках, коли сума позову не перевищує законодавчо встановлених меж, що визначаються відповідно до прожиткового мінімуму. Водночас ч. 3 ст. 274 ЦПК України надає суду дискреційне право самостійно вирішувати питання про застосування спрощеного порядку розгляду, враховуючи низку факторів, таких як тип спірних правовідносин, обсяг і характер доказів, важливість справи для сторін та її суспільний інтерес. Саме в цих оціночних аспектах і криються потенційні проблеми [2; 7].

Межі застосування спрощеного позовного провадження часто штучно розширюються деякими позивачами. Використовуючи маніпуляції із ціною позову або невірну юридичну кваліфікацію спору, вони прагнуть оминути тривалу й деталізовану процедуру загального провадження, що включає підготовчі засідання і судові дебати [12, с. 134].

Специфіка спрощеного позовного провадження також полягає у зміні традиційного принципу безпосередності дослідження доказів. Відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства України, судова справа може розглядатися без виклику сторін, якщо жодна зі сторін не заявить клопотання про інше. Такий підхід фактично трансформує судовий процес у письмову процедуру. Для позивача це іноді є більш зручним варіантом, оскільки передбачає завчасну підготовку всієї необхідної документації разом із позовною заявою. Натомість для відповідача виникає додатковий процесуальний ризик, адже відсутність очного розгляду справи може значно ускладнити її захист і обґрунтування своєї позиції перед судом [9, с. 191].

У порівняльно-правовому вимірі Україна суттєво відставала від країн-членів ЄС, у яких диференціація процесуальних форм є загальновизнаним стандартом. Наприклад, Регламент ЄС № 861/2007 «Про процедуру розгляду малозначних справ» запровадив єдиний механізм для транскордонних спорів ціною позову в розмірі до 5 000 євро [5].

Важливим етапом у глибокому переосмисленні критеріїв застосування спрощеного позовного провадження стало рішення Конституційного Суду України щодо гарантій права на судовий захист у малозначних спорах. Так, Другий сенат Конституційного Суду України ухвалив Рішення від «22» листопада 2023 року у справі за численними конституційними скаргами щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах і визнав неконституційними пункти, за якими справи відносились до даного типу автоматично за ціновим критерієм, без урахування будь-яких індивідуальних обставин, значення справи для сторін або складності доказування. Суд зазначив: особі повинне гарантуватись право на судовий захист, у тому числі на доступ до касаційного оскарження, у малозначних спорах [6].

Згодом Верховною Радою прийнято Закон України «Про внесення змін до ЦПК України та КАС України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах» [3].

 CC BY 4.0

У порядку спрощеного провадження розглядаються малозначні справи або ті, що виникають з трудових відносин, справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України. Крім того, внесено нову категорію справ про захист прав споживачів із ціною позову до 60 розмірів прожиткового мінімуму. Крім цього, справа може бути віднесена до малозначних за рішенням суду, виходячи за межі перелічених підстав [10, с. 23–24].

При вирішенні питання про вид провадження суд зобов'язаний враховувати ціну позову, значення справи для сторін, обраний позивачем спосіб захисту, категорію та складність справи, обсяг та характер доказів, кількість сторін та інших учасників, суспільний інтерес і думку сторін щодо необхідності розгляду за правилами спрощеного провадження. Останній критерій є принципово важливим з точки зору захисту прав відповідача [1].

Із змісту ч. 4 ст. 274 ЦПК України вбачається, що законодавець встановлює перелік справ, що підлягають розгляду виключно за правилами загального позовного провадження. До них належать справи про визнання необґрунтованими активів та їх витребування, щодо немайнових прав інтелектуальної власності, про визначення опікуна чи піклувальника, про поновлення на роботі, про усиновлення або відкликання такого права, справи про встановлення чи скасування батьківства, справи, де хоча б одна зі сторін є юридичною особою публічного права або державним органом, справи за позовами про захист честі, гідності та ділової репутації і справи, пов'язані з розпорядженням майном і правами неповнолітніх [2; 11, с. 54–55].

Однак цей перелік містить суттєві недоліки – до нього не включено всі справи, які за своєю природою чи складністю вимагають повноцінного розгляду. Наприклад, спір про стягнення кредитної заборгованості на суму 75 розмірів прожиткового мінімуму може виявитися значно складнішим від окремих трудових спорів, але формально підлягатиме спрощеному провадженню. Аналогічна ситуація виникає у судових справах, де відповідач заперечує сам факт укладення договору – аргумент, перевірка якого потребує виклику свідків, призначення почеркознавчої експертизи та проведення повноцінної змагальної процедури [9, с. 192].

Надзвичайно важливим інструментом захисту прав відповідача є його право ініціювати перехід до загального позовного провадження, якщо він заявив клопотання. Однак формулювання зазначеної норми залишає суду значний простір для реалізації дискреційних повноважень.

Найбільш суперечлива особливість спрощеного провадження полягає в тому, що суд може ухвалити рішення, взагалі не проводячи судового засідання. Крім цього, суд взагалі має право відмовити відповідачу у задоволенні клопотання про проведення засідання з повідомленням сторін, якщо предметом позову є стягнення грошової суми до 30 розмірів прожиткового мінімуму або характер спірних правовідносин не вимагає проведення засідання для повного дослідження обставин справи [2].

Для відповідача ця норма є потенційно найбільш проблематичною. По-перше, оцінку характеру спірних правовідносин здійснює сам суд на основі матеріалів, поданих переважно позивачем. Водночас відповідач, який вважає справу складнішою за формальний поріг, не має ефективного механізму оскарження відмови у проведенні засідання. Навіть якщо суд погодиться провести засідання, то час для підготовки до нього суттєво менший, ніж у загальному провадженні.

Відповідно до положень ЦПК України, під час спрощеного позовного провадження не проводяться судові дебати, які в загальному позовному провадженні дозволяють кожній зі сторін підсумувати свою позицію, звернути увагу суду на найважливіші докази та аргументи, відповісти на позицію протилежної сторони. Відсутність такої можливості означає, що відповідач не може усно відреагувати на нові аргументи позивача, викладені у відповіді на відзив. Натомість він змушений обмежитись письмовими запереченнями, які лише частково заміщають функцію усного слова в судовому процесі. З психолого-комунікативної точки зору це позбавляє можливості справити додаткове враження на суддю, особливо у справах, де суть спору криється у нюансах, які складно виразити письмово [10, с. 34–35].

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) згідно із законодавством України визнається одним із джерел права і відіграє важливу роль у формуванні правозастосовної практики держави. У цьому контексті ключовим є принцип рівності можливостей сторін, що отримав детальне обґрунтування у рішенні у справі «Лазаренко та інші проти України». Суд наголосив на необхідності забезпечення кожній стороні обґрунтованої можливості представити свої позиції та докази за умов, що не створюють суттєво несприятливих обставин порівняно з іншою стороною [7].

Проблематика дотримання процесуальних прав учасників справи в умовах застосування спрощеного позовного провадження неодноразово привертала увагу незалежних медіа. Опубліковані матеріали

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

свідчать про наявність численних випадків, у яких механізми спрощеного позовного провадження, зокрема розгляд справ без виклику сторін, використовувалися великими комерційними структурами у спосіб, який обмежував можливість відповідачів щодо належної реалізації права на захист.

Наприклад, фінансові компанії, що масово скуповують борги громадян за мікрокредитами, часто вдаються до маніпуляцій із сумами претензій. Вони або розділяють їх на окремі частини, або, навпаки, нараховують неймовірно великі суми за рахунок штрафів та пені, після чого одночасно подають численні позови до судів першої інстанції. У своїх заявах вони наполягають на розгляді справи в спрощеному порядку без виклику сторін, мотивуючи це тим, що такий спір має ознаки малозначного та не потребує проведення повноцінного судового розгляду.

Траплялися непоодинокі випадки, коли адреси відповідачів були вказані з помилками, що позбавляло громадян можливості дізнатися про наявність позову. Судді, перевантажені великою кількістю справ, часто формально перевіряли документи позивача й ухвалювали рішення на користь стягнення коштів. Проблема полягає в тому, що слабшою стороною може стати пересічний громадянин і через такі дії він фактично позбавлений навіть можливості захистити себе в суді, зокрема оскаржити незаконні нарахування пені або довести факт підробки електронного підпису [8; 12, с. 134].

З огляду на виявлені проблеми доцільно надати відповідачу право на проведення судового засідання у спрощеному провадженні в разі, якщо він доводить наявність необхідності допиту свідків, або наявність спору щодо факту укладення договору, існування зустрічних вимог чи потребу у призначенні судової експертизи.

Законодавцю варто визначити чіткі критерії складності справи, за наявності яких перехід до загального позовного провадження є обов'язковим. Крім цього, необхідно запровадити обов'язкову письмову відповідь суду на клопотання відповідача про перехід до загального провадження у формі окремої мотивованої ухвали, яка підлягає оскарженню. Зараз відмова у задоволенні клопотання не завжди оформлюється як окрема ухвала, що позбавляє відповідача можливості оскаржити її в судах вищих інстанцій [10, с. 45–47].

Крім цього, пропонуємо уточнити критерії касаційного оскарження малозначних справ, зокрема розширити поняття «виняткового значення для скаржника», включивши до нього випадки, коли рішення безпосередньо впливає на честь, гідність, ділову репутацію або право власності відповідача.

Висновки. Спрощене позовне провадження у цивільному процесі є критично необхідним інструментом підвищення ефективності правосуддя в правовій державі. Водночас запровадження такого судового провадження на практиці виявилося проблемним, оскільки супроводжувалося цілою низкою системних проблем, що порушували права відповідача на судовий захист.

Відсутність підготовчого судового засідання та судових дебатів суттєво обмежує можливості відповідача для ефективного захисту у справах, які фактично не можна віднести до малозначних. Водночас такі справи через зловживання з боку позивача формально відповідають визначеним у чинному законодавстві ознакам малозначних справ. Можливість розгляду справи без повідомлення сторін і право суду відмовити у задоволенні клопотання відповідача про проведення засідання створюють ризик порушення принципу права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Незважаючи на прогрес, досягнутий завдяки рішенню Конституційного Суду України та Закону України «Про внесення змін до ЦПК України та КАС України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах», судова система ще не досягла повної конвенційної відповідності та потребує подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата останнього оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 09.06.2026)
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата останнього оновлення: 24.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/la ws/show/1618-15#Text (дата звернення: 06.06.2026)
3. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах : Закон України від 19.06.2024 р. № 3831-IX. Дата останнього оновлення: 19.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3831-20#Text (дата звернення: 09.06.2026)

 CC BY 4.0

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. Дата останнього оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Tex t (дата звернення: 11.06.2026)
5. Регламент (ЄС) № 861/2007 Європейського Парламенту та Ради про запровадження процедури розгляду малозначних справ у ЄС від 11.07.2009 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/861/2025-05-01 (дата звернення: 06.06.2026)
6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) : Рішення Конституційного Суду України від 22.11.2023 № 10-р(II)/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p71 0-23#Text (дата звернення: 09.06.2026)
7. Справа «Лазаренко та інші проти України» (Заява № 70329/12 та 5 інших заяв - див. перелік у додатку) : Рішення Європейського суду з прав людини від 27.06.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974c40#Text (дата звернення: 09.06.2026)
8. Антикорупційні журналістські розслідування. *Bihus.Info*. URL: https:/ /bihus.info/news/ (дата звернення: 09.06.2026)
9. Кройтор В. А. Наказне провадження як окремий вид спрощеного провадження в цивільному судочинстві України. Аналітичне-порівняльне правознавство. 2025. № 1. С. 189-194.
10. Непозовні провадження в цивільному процесі : навч. посіб. кол. авт. : Резворович К.Р., Юніна М.П., Фролов М.М., Логінова М.В. Дніпро : ДДУВС, 2025. 108 с.
11. Патей Т.І. Спрощене позовне провадження в цивільному процесі України. Правове регулювання прав людини у сфері приватного права : матеріали круглого столу (м. Острог, 18 трав. 2023 р.). 2023. С. 54–56.
12. Петровський А.В. Спрощене позовне провадження у цивільному процесі як інструмент захисту особистих немайнових прав фізичної особи. Юридичний вісник. 2026. № 1 (78). С. 132–136.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]* vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Data ostannoho onovlennia: 01.01.2020. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2 54k/96-vr#Text [in Ukrainian]
2. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]* vid 18.03.2004 r. № 1618-IV. Data ostannoho onovlennia: 24.04.2026. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/la ws/show/1618-15#Text [in Ukrainian]
3. *Pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy shchodo harantuvannia prava na sudovyi zakhyst u maloznachnykh sporakh [On Amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Ukraine Regarding Guaranteeing the Right to Judicial Protection in Minor Disputes]:* Zakon Ukrainy vid 19.06.2024 r. № 3831-IX. Data ostannoho onovlennia: 19.06.2024. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3831-20#Text [in Ukrainian]
4. *Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (Yevropeiska konventsiia z prav liudyny) vid 04.11.1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights) Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights)]*. Data ostannoho onovlennia: 01.08.2021. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian]
5. *Rehlament (YeS) № 861/2007 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro zaprovadzhennia protsedury rozghliadu maloznachnykh sprav u YeS vid 11.07.2009 r. [Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11.07.2009 establishing a small claims procedure in the EU].* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/861/2025-05-01 [in Ukrainian]
6. *Rishennia Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinymy skarhamy Doroshko Olhy Yevhenivny, Yevstifeieva Mykyty Ihorovycha, Kushaby Ivana Petrovycha, Yakimenka Volodymyra Petrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktiv 1, 5 chastyny shostoi statti 19, punktu 2 chastyny tretoi statti 389 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (shchodo harantuvannia prava na sudovyi zakhyst u maloznachnykh sporakh): Rishennia Konstytuts. Sudu Ukrainy vid 22.11.2023 №*

 CC BY 4.0 ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). Актуальні проблеми правознавства. 2 (46)/2026

10-r(II)/2023 [Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine in the case of constitutional complaints by Doroshko Olha Yevhenivna, Yevstifeyev Mykyta Igorovych, Kushaba Ivan Petrovych, Yakimenko Volodymyr Petrovych on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of paragraphs 1, 5 of part six of Article 19, paragraph 2 of part three of Article 389 of the Civil Procedure Code of Ukraine (regarding the guarantee of the right to judicial protection in small claims): Decision of the Constitutional Court of Ukraine of 22.11.2023 No. 10-p(II)/2023]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p71 0-23#Text [in Ukrainian]

7. *Sprava «Lazarenko ta inshi proty Ukrainy» (Zaiava № 70329/12 ta 5 inshykh zaiav - dyv. perelik u dodatku) : Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 27.06.2017. [Case «Lazarenko and others v. Ukraine» (Application No. 70329/12 and 5 other applications - see list in the appendix):]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c40#Text [in Ukrainian]
8. Antykoruptsiini zhurnalistski rozsliduvannia [Anti-corruption journalistic investigation]. *Bihus.Info*. Retrieved from https://bihus.info/news/ [in Ukrainian]
9. Kroitor, V. A. (2025). Nakazne provadzhennia yak okremyi vyd sproshchenoho provadzhennia v tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy [Injunctive proceedings as a separate type of simplified proceedings in civil proceedings of Ukraine]. *Analitychne-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and comparative jurisprudence, 1,* 189–194 [in Ukrainian]
10. *Nepozovni provadzhennia v tsyvilnomu protsesi : navch. posib. [Non-claim proceedings in civil proceedings]* / kol. avt. : Rezvorovych K.R., Yunina M.P., Frolov M.M., Lohinova M.V. (2025). Dnipro : DDUVS [in Ukrainian]
11. Patei, T. I. (2023). Sproshchene pozovne provadzhennia v tsyvilnomu protsesi Ukrainy. *Pravove rehuliuvannia prav liudyny u sferi pryvatnoho prava: materialy kruhloho stolu (m. Ostroh, 18 trav. 2023 r.) - Legal regulation of human rights in the sphere of private law: materials of the round table (Ostroh, May 18, 2023),* 54–56 [in Ukrainian]
12. Petrovskyi, A. V. (2026). Sproshchene pozovne provadzhennia u tsyvilnomu protsesi yak instrument zakhystu osobystykh nemainovykh prav fizychnoi osoby [Simplified claim proceedings in civil proceedings as a tool for protecting the personal non-property rights of an individual]. *Yurydychnyi visnyk - Legal Bulletin, 1 (78),* 132–136 [in Ukrainian]

Стаття надійшла 15.06.2026
Стаття прийнята до друку 03.08.2026
Опубліковано 31.08.2026

 CC BY 4.0

Збірник наукових праць

Випуск 2(46)
2026

Літературний редактор: *Інна Калачик*
Комп'ютерне макетування: *Ольга Драбюк*
Дизайн обкладинки: *Марія Юрків*

Підписано до друку 28 серпня 2026 р.
Формат 60x84 $^{1}/_{8}$. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Ум.-друк. арк. 23,9. Обл.-вид. арк. 24,4.
Замовлення № Р014-08-26. Тираж 300 прим.

Адреса редакції:
46400 м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 46а
тел. (0352) 26-06-36

www.appj.wunu.edu.ua
E-mail: zbirnykapp@wunu.edu.ua

Видавець та виготовлювач:
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.

Віддруковано у видавничо-поліграфічному центрі «Університетська думка»
вул. С. Короля, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua
www.appj.wunu.edu.ua